

આનંદ માસિક પત્રમાં છપાયેલ.

અને

સાક્ષર વર્ગમાં પસાર થયેલ.

(નોંધેલ.)

શ્રીરાધવેન્દ્ર અને રમાદેવી.

લેખક,

અનંત પ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રીવૈષ્ણુવ.

પ્રકાશક,

દશરથલાલ ગંગારામ બ્યારા.

અધિપતિ—આનંદ માસિક પત્ર.

પાટણ—ગુજરાત.

અમદાવાદ શ્રી “સત્યવિજય” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં.

સા. સાંકળવંદ હરીલાલે છાપ્યું.

કિંમત. રૂ. ૦-૮-૦ પોસ્ટ અર્થ વધુ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૧૦

ક્રમીક

પુસ્તકનું નામ ૨૬૧૦૧૫ અને ૨૬૧૦૧૬

વિષય ડ-૩

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અ. સ. વા. દ.
અમદાવાદ ગ્રંથોસાધર-અંગ્રહ

૨૬૧૦

॥ श्रीहरिः ॥

આનંદ માસિક પત્રમાં છપાએલ.

અને

સાક્ષર વર્ગમાં પસાર થયેલ.

(નોંધેલ.)

શ્રીરાધવેન્દ્ર અને રમાદેવી.

લેખક,

અનંત પ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રીવૈષ્ણવ.

પ્રકાશક,

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

અધિપતિ—આનંદ—માસિક પત્ર.

પાટણ—ગુજરાત.

અમદાવાદ શ્રી “ સત્યવિજય ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં.

શા. સાંકળચંદ હરીલાલે છાપ્યું.

કિંમત. રૂ. ૦-૮-૦ પોસ્ટ ખર્ચ જુદું.

શ્રીમતે સમાનુજાવ મય

શ્રી શામન્દ્ર અને રમાદેવી.

પાત્રી.

(લેખક રા. રા. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ શ્રી વેળ્લુવ)

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રહાર્યારીનું એક પદ.



મહારાં સદ્ભાગ્યે આરંભમાં જ અમ્હે આપને એક અર્પિત ઉત્તમ સ્થાનનું સ્થરણ કરાવીએ છીએ. જેમ આ દેશમાં પારા સમુદ્રમાં મીઠા પેશાબી જે પારા સમુદ્રના મધ્યમાં “ એટ ” શ્રી હાલમાંથી આ દેશમાં નિજધામ હસવેલ છે, તેમ ધણા પ્રાચીન કાલથી જેની લાગ અનેક પ્રખ્યાત પીઠ પુરાણોમાંથી લાગે છે, જેના નામોઆચાર્યથી પણ જેનું પુરાણ કહે છે કે અનેક પાપો લાગે છે. તેથી મીઠા અન્ન વધા, શ્રી કાવેરી ગંગા જે “ કાવેરી ચિરજાસેયં વેકુંઠં રંગ મંદિરમ ” આદિ વચન પ્રમાણે વીરળ નદીના મધ્યમાં “ વેકુંઠ ” નામ “ શ્રીરંગમ ” છે તેની પ્રતિદિલને દોડાવીએ.

મદ્રાસ હવાકામાં ત્રિચિનાપલી હવામાં તેજ નામના શહેરની સમીપમાં એક નાનુક મનોહર અદ્ભૂત દેવી બાંધણીનું એ નગર છે. જેને શરતા એકમાં બાંને એમ ભાત દિવસ છે, ચારે દિશામાં ચારે મહાદાર, અનેક મજલાવાળા, અનેક દેવ દેવીની મૂર્તિઓથી અત્યંત, શાસ્ત્રીય અંતિહાસીક દેખાવોથી શુભારેલ, નેત્રેમાં અનેક ઉચિત રંગો પરી શોભાવેલ છે, ત્રેમાં દિવસ દુહાના પ્યની ને રાતે દરેક મજલાના મુખ્ય દારમાં ચમકતા દીપકોની રોશની દ્વારા લેણીએ આવનારને આગા શ્રીમંત સરકારને એ દીવ્ય દરવાર છે એવું સ્મયન કરે છેને તે ચારે દિશાના પ્રજના સમાજ અચ્છર પિતા ચારે દીશમાં, એ કયા દેવનું દેવાલય છે ? એ વિશેનો જાહેર દુર કરવા કિલાઓના ચારે ખુણાપર લગ્યકાર મૂર્તિમાન શ્રી ગરુડ મહારાજને બીરાજવાન રાખે છે. તે વેદ રૂપે અપ્રત્યક્ષ તેમ આંહી વાહનરૂપે પ્રત્યક્ષ, પ્રકાશિત સર્વથરને સાચાકાર કાવચમાં સરને રહાય આપે છે. ત્રેનો લાલ લેવા એપર વિરવાસ આશી એ દરવારમાં રાખવામાં પ્રવેશ કરવાને કરી હરકત નથી. તનથી જવાને દેર છે. હાલથી મનથી જ આહે જવું સ્વય તેમ છે પણ તે પહેલા તે મહન નમરની ચારે બાજુ આ કલા (પાત્રી) ના ગમને ખરેખર જોવા જેનો મેળો છે તેથી હેલું બને હેટલું નિરીક્ષણ કરી લઈએ. અમ્હે આપને કહી શકીએ. ત્રિચિનાપલીમાં કાવેરી આળાંમી “ શ્રીરંગમ ” આવતા દારબંધ હોડીયાને નાના મોટા મુલની વાણી એક સરખી રાત્રિન આજી રહી છે, જેમ ભરતસેના શ્રીરામ ત્યાગીને ચિત્તકર

તેડવા જતાં ગુહરાગના ઉપરીપણા નીચે શ્રીવિસ્તુપાદોદકી ભગીચી ગંગા ઉતરતી હતી, તેમ હાલ આંહી દસદિવસથી શ્રીવૈકુંઠાસવ લાગુ થયો ત્યારથી એજ હાલ ચાલી રહ્યો છે, હેમાં પણ આજે તો શ્રીવૈકુંઠ એકાદશી હતી, એટલે યદ્યપિ ત્રણ દિવસથી ચારે દિશાથી 'પુર' વધુ આવતું હતું ને ઘણું ખરું તો આગલી રાતે જ ભરાઈ ગયું હતું. શ્રીરંગપુરના સાતે પ્રાકાર ભરાઈ ગયા હતા ને શ્રી કાવેરીના કીનારા સુધી મેઢની પડી હતી. તોપણ આવક હજી એકે દિશાથી કમતી થઈ નહોતી ને છેવટ સંધ્યા થું ? રાતના દસવાગતા સુધી કમતી થવાની પણ નહોતી અને તેથી "વૈકુંઠ સાંકડું ને ભક્ત ઘણું" એ કહેવત આજે આંહી સાખીત થઈ હતી. શ્રી કાવેરી માતાના બધા કીનારાપરના રસાલવિશાળ બગીચાઓએ તો વૃક્ષ વેલીઓથી ઓંચે આકાશ સુધી એક સરખી ઘડ ઘટા કરી સળંગ સંકડાસ કરી મુકી હતી. તે હેનો બધાંએ શાન્ત પરસ્પર હાથ પગે ગુંથાયા છતાં કાંઈ પણ તકરાર ક્યાં વિના હળી મળી રહ્યાં, ને વૃક્ષોએ પામે જતાં ને તેથી પરીણામે સફળ, તે પણ મહા રસ સુગંધ સુયશ પુરોત બનતા ને તેમ છતાં તે બધાં તે બધાથી પરાપકારજ કરે જતાં હતાં. કારણ આ ભૂમિમાં કેમ વર્તવું તે પૂર્વે તપો કરેલ હેના અભ્યાસે બળી હેના સંસ્કારયુક્ત જ શ્રી વૃંદાવનના અવતારી વૃક્ષ ગુહમલતા પોઃ આ દેહમાં અવતર્યાં હતાં. પણ હેમાં જેમ ઉપરના ભાગમાં પક્ષીઓ બગલગ કરતાં ને ઉભરાતાં હતાં તેમજ નીચે માણસો જ નહીં પરંતુ પશુઓ ને તે પણ હસ્તીથી લઈ ખર પર્વત ખદખદી રહ્યાં હતાં. આવી પવિત્ર ભૂમિમાં આવીને પણ ગડબડ કરવાનું કારણ, હેમને પૂર્વથી તે અભ્યાસ હતો, ને હેનો પૂરાવો તેમની સાથેજ હતો. વાહક શેઠ શ્રીણુંત આપારી, કારીગર, નાટક ખેલવાળા ઉપરાંત તેમના સામન ને વાહનને ઉપાડવા ખેંચવાની વેઠ તેમનાથી લેવામાં આવતી હતી તે શીલાયના સમયમાં પણ, આ મુક્તિ મળે એવા ક્ષેત્રમાં પણ સખ્ત બંધનથી તેમને બાંધી રાખ્યાં હતાં બશો કે તર્થિક્ષેત્રે કૃતંવાપો વજ્રલેપ મવિગ્યતિ એવા શાસ્ત્રના વચનને જાણનારા હેમના ક્રિયકર હેમના સાથીઓએ હેમને માતાહારીજ ને મર્યાદામાં જ રહેવા હેમના ઉપર ઉપકાર ક્યો હતો. કારણ તેમના ઉપર હેમને બહુ પ્યાર હતો એવું તો તેમને બાંધેલ ધુધરમાળા ને કાચ કોડીનાં ઘરેણું તથા કેટલાંકને સાધારણ ને થોડાં એ ઉમદા વસ્ત્ર બલકે ખાસ હાથી ઘોડા ને બળદોને તો હેમ સુધાનાં આભૂષણ પણ હતાં કારણ તેમના માલીક સમજતા હતા કે તેઓ કોનાં મીજમાન થઈને ક્યા મહારાજાધિરાજને ભેટ લેવા કે તેને ભેટ કરવા કેવા ઉત્તમ અવસર પર આવ્યાં છે ? અને એ બાબતની તેમનાં મનની સાક્ષી તેમનાં તન આપતાં હતાં.

એમાં પણ બે પક્ષ હતા. શ્રીરંગનાથના હળુરી પુરૂષવર્ગોએ તો પોતાનાં અંગ ઉઘાડાં રાખી તેમને ચારે ઘોળાં પુરું (તીલકો) માલાઓ, પવિત્રાં, યજોપવિત, આદિ વંટ પ્રસ્તિને ઝગઝગીત તુલસી, નલીનાક્ષની માલાઓથી વધુ શુચી ને પતિપ્રિય કરી ઘણી ઉત્તમ ઉત્તમ ધાર્મિકો ને પીતાંબરીઓ પહેરી ઉપવસ્ત્રથી સ્મૃતિઓને અનુસરી નમનપાત્ર પટાવતું હતું, ને ગૃહસ્થપણ પાળતું હતું બલકે તેમાંના ઘણાનાં મુખ જ્યારે સ્તોત્રપાઠ આલાપથી મનને ભાવ બહાર પાડતાં હતાં ત્યારે થોડા પોતાના ઉરના ઉભરા હાથમાં ઝાંઝ મદંગ વીણા તાલ આદી ધારી બળવી ગાઈ કાઢ પગે ધુધરા બાંધી નૃત્ય સુધાંત કરી હોરહોર મંડળો જમાવી લોકોને ભાવે ભીંજવી દીશાઓને વધુ ગળવી રહ્યાં હતાં, ને ફેરી વાળા તથા બીજા માલ વેચનારાઓ તો જનસાગરની છોળોના શોર ખકારને દેહમહેલી પર પણ વિજય મેળવ્યો હતો.

પરંતુ સ્ત્રીવર્ગે શ્રીરંગસરકારની પાટરાણી મહાલક્ષ્મીના પદ્મજ લીધા હતા. સ્વતંત્ર અધિકારી એસણી ઉપર તેણીઓના લીલાટમાં જ લંબાકૃતિએ ક્રમક્રમ વરણી સદા મંગલકરણી શ્રી વિરાજત દેખાતી હતી, એટલુંજ નહિ પણ તેની કૃપાછાયા નખસીખ તેણીઓના અંગ-અંગ ઉપર તો ઊભરાતી હતી. પણ નાક કાનમાં અવકાશ મળ્યો તો માતી હીરાને ચૂની રૂપે ત્યાં પણ ઘુસી ભરાતી હતી ને એટલી જગ્યા પણ પોતાને લક્ષ્મીછની લાડલીઓના અંગમાં મળી એ માટે ધન્યભાગ્ય ગણી તે પોતાના અળકાટથી સ્મીત કરી પ્રભા કેલાવતી હતી ને એ કાન્તિ પણ પાછી તે લલિત લલનાઓના અંગ ઉપરજ પથરાતી હતી, બનજે કે લીલાટમાં રહેલ લક્ષ્મીના એથી દૂરથી ડરતે ડરતે ચારતી બીતરતી હતી. કુસુમાંના કમલાને કુસુમ અતિ પ્રિય હોવાથી લંબનું મહામાન સ્ત્રીવર્ગે ઘણી સંભાળથી પોતાના શિર્ષપર સૌભાગ્યસૂચક વણીપર ધારી રાખીને કર્યું હતું, તેમ તે પુખ્તિએ પણ ઉપરના અસંખ્ય રયામકેશોને સુગંધ-મય બનાવી દીધા હતા; એટલુંજ નહીં પણ બીતરનું ભાગ્યશાળી સુખી મગજે એવું તર કરી દીધું હતું કે તેની પ્રસન્નતા લંબની અળકાટી ને આમ તેમ ફરતી આંખોમાં ઊભરાતી હતી. પણ તે નીકળી જવા ન પામે માટે તેને કાળી કાજળની પાટ કરી લીધી હતી, અથવા તે કમળા ને પસંદ એવાં જુગલ કમળ જ દરેક મુખપર અતી રસિલાં હતાં પણ તે તેજ જગમાતાની દટી સ્હાંમે ધરવાનાં હતાં તેથી સાંને સાદું જેવાં જોઈએ તેવાં ખોલી નાંખ્યાં નહોતાં. ન તો તેમને ખીજીએ તરફ લગાડી લંબને તે દેખાડવામાં આવતાં હતાં. બલકે લંબનાથી બંને તેટલાં કાજળથી ને નેત્ર ઉપરની પાંદડી જેવાં પડલથી સંતાડતાં હતાં. શ્રીના ભક્તો તો પુરુષો પણ હતા. તેમણે લક્ષ્મી આંડેલા કરવા આવ્યા વેળા મોં ધોયા છતાં લંબમાં તે મણી દી-પની પ્રભા પેદા કરી રહી હતી, ત્યાં લંબે રોકવા તેમણે વર્ષાપૂરું નિમિત્તથી પ્રભુના જુગલ પાદની તીલકને નામે આટ કરી હતી, તેમ લંબના ભાગ્યમાં શ્રી સ્થિર થયાં તે માટે લંબે પાડ માનવા તેમણે પણ લંબનાં પ્રિયકુસુમાને માન આપ્યું હતું. માતાએ જેમ લંબના આખા શરીરમાં ખીજી અગીયાર જગે વાસ કર્યો હતો તેમ પુત્રાએ પણ લંબની આજુ બાજુ ભુજ સ્કંધ વક્ષને બહરપર પણ બારે તીલકાની આજુ બાજુ અતિ સુગંધિત અંદન કેસરાદી ચરચી આખા કટી ઉપરના ભાગપર બેલાસ પ્રકાશ કર્યો હતો બનજે તે પુરુષો નહોતા પણ શ્રીના સુગંધી બગીચા અથવા વાદન જ હતા.

આ મંડળનો ખ્યાલ આ દેશના લોકોને આવવો કહણ તેમને તેવી સુગંધી શુચી શૃંગાર-થી અલંકૃત બ્રાહ્મણોને ઇતર હિત્તમ ભક્તોનાં અંગ નીરખવાના અવકાશ નહી મળેલ હોય, તેથી તે માટે અટકળ કરતાં અળબળી લાગે, તો લંબના મન આગે અમે કાળા પણ પૂજ્ય અનંપાન ધૃત પકવાન પ્રણામના સેવનથી હૃષ્ટપુષ્ટ બનેલા, અને તેલના મર્દનથી ચક્રચક્રતા શરીરવાળા શેઠીયાઓને રણુ કરીએ તો લંબને ઠીક પડશે; કારણ હાથમાં હેમનાં કડાં સાંકળાં ને ગળામાં હીરા માતી સોનાનાં કડાં કંઠીયો, આંગળીયોએ વેઠ વીંટીયો હતી, પણ લંબને કંઠોરો પહેરવાનો હક ત્યાંની સ્ત્રીઓએ પડાવી લીધા હોય ને તે પાછો તેમણે મેળવ્યો નથી એવું દેખાડતી-ઘણીખરી એ લંબની અટપટી રીતે પણ આજુ અંગ હિત્તમ મર્યાદાથી કાંકા પેટલ દેશમાં સાડીને પાછો મર્યાદામાં રાખવા કટીપર કલકલતી-સોનારૂપાને કવચિત જડાવની કાંચી-(કટીમેખલા) ચમકતી હસતી જોનારાંની આગળ ચાડી ફરતી જ રહેતી હતી.

આરે વર્ણુ ને આરે આશ્રમ આંબી પધાર્યા હતા. તે લંબના ગિન્દા લંબના અંગપર જ

હતાં, વગર કાઢીના ખલચારી, વગર કાઢીના શ્રેણી, અને કાઢીવાળા વૈશ્ય ક્ષત્રી, કાઢી-
વાળા બ્રાહ્મણોથી જેમ જૂદાં આજખાતા હતા, એમ કેંઈ મારેલ બ્રાહ્મણોમાં અને ધાંધરા પ-
હેરેલ વૈશ્યાણીયો પણુ સ્પષ્ટ વરતાતી હતી. વિધવાને સંન્યારીઓની શૃંગાર પ્રતી વિરક્તિ છતાં
પ્રભુ બાલસવમાં આસક્તિ હેમના તનપરથી મન મુઘી સમગ્નતા હતી “ વળી ” પ્રમાણે આજ-
ણીને જ માન મળતું હતું એમ નહીં પણ “ આશ્રમમાં ” સંન્યારીઓને જેમને હેમના
ચરણમાં તમામ મંડળ ઢળતું અને ઢોંગી વૈશ્યાણીઓનું કેપ તો ગાતું ને બીજાં માગતું જુદું
જ પડતું હતું, આ લોકોને અધિક અવકાશ એટલા માટે હતો કે હેમને જમવાની સોય જે-
મના તેઓ મહેમાન તે યજમાન તરફથી થઈ હતી. સહુને સારું જૂદાં જૂદાં મંદીરમાંથી તૈયાર
મહા પ્રસાદની સોય થવા નિયમજ હતો છતાં કુધાળું કે રાગીઓને માટે મુખડીવાળા, બાજન
શાળા, ફળમુળવાળા પુષ્કળ તૈયાર હતા હેમને મનસાફ આગી લે એટલે વિવિધ પાણી ને
મુખવાસ બલકે ચંદન કુસુમ વેચનારાની બોળ પણુ દ્રષ્ટીથી પંડ તેમ ન હોઈ જાણે તેમની
સાથે જ બધું હામ હામ ઠેરતું થડું ફરતું ફરતું હોય તેમ દેખાતું હતું, હેમને વરણાર તો કોઈ
પ્રકારે નજ સાંભરવા દેવા એવું ધારી જેમનું મંદીરમાં મન ન લાગે હેમને માટે વાગ્ગ ગાગ્ગ
ખેલ તમાશાવાળા ખેંચતાણુ કરી રહ્યા હતા, તેમ આ બાલસવ બહુ સમય મુઘી રહે તે માટે
જેને જે પ્રકારના સાદા ઉપર પ્રેમ હોય હેમને માટે તે બિત્તમ નમુનાઓમાં સંન્યાયધ
હામ હામ થોકબંધ હાજર જ હતું હેમાં પણુ પુસ્તકો, ચિત્રપંટો, તીલકપેટી, ને પવિત્રાવાળા
શ્રી સ્વામીનું સ્મરણ કરાવવાની સાહીત લઈ ત્યાં ઠીક પ્રસંગ દીડો ત્યાં ધુસી જમીજ ગયા હતા.

એકંદર આ દેશજનોનો મ્હોટો મેલાવંડ અથવા વંડ મેળો હતા ને તેમાં સાતું બ્યાન
એકાદશીના પ્રાતથી એકજ વાત પર લાગવા માંડતું હતું. તોપોના વારંવાર મંદીરમાં થતા ધ-
ડકાથી લશ્કર બળબળી ઉઠે તેમ સહુ બળબળી ઉઠ્યાં હતાં, એ સૌ સાથે જ શરાઓની
પેઠે જોણીગમથી એ અવાજને આવતા હતા તેણી ગમ ક્યારે જઈ પહોંચીએ એ વિશેની
ગાઠવણીમાં સૌ સઘ લાગી ગયાં હતાં, ને જેમ જેમ ન્હાઈ વાઢ તન સ્વન્ધ ને પુંડ્રાદીકથી
વૈભવ વેશ પ્રત્યક્ષ કરી પરવારતાં હતાં, તેમ હાથમાં વિવિધ ભેટો ધારતાં સૌ શ્રી મંદીરબણી
જ સીધાવતાં હતાં. પાન સાપારી, કેળાં, કપુરને કુસુમ વિનાતો કોઈ હતું જ નહીં પણ તેથી
વધુ અનેક પ્રકારના મેવા, ફળો, સુગંધી દ્રવ્યો વસ્ત્રાને આભૂષણોમાં બીરા માતી સુધાન્તની
ભેટો મંદીર તરફ ધસે જતી હતી, ભેટમાં તજાવત હતો તેવો ભાવમાં તજાવત નહોતો લાગતો,
અંગપરના આભૂષણ વસ્ત્રમાં તજાવત હતો તેવો તેમના બાગ્ગ ગરીબ બહુઓ તરફના
દેખાવમાં ફરક નહોતો ભાસતો, મ્હોટા બગીચાની અંદરના બંગલાઓ કે તંબુઓમાંથી નીક-
ળતાં જેમને દરવાજે સિપાઇઓથી સલામી મળતી તે પણુ આ દેવના દીવ્ય દરબારમાં શુભામી
કરવા જતાં પગે ચાલીને અને પોતાથી કોઈપણ યાત્રાને ઉપદ્રવ ન થાય તે સારું સંભાળીને
મેદનીમાં બળતા હતા, જીવતીયાનાં જાણે મજબૂત પુરૂષોની કીનારીઓથી ઘેરાએલા
બહુધા ખાસ મોગંચિ પ્રવેશ કરતાં હતાં. તો પણુ જે કોઈ તેમાંથી વેરાઈ જતા અથવા
છુટા છવાયા આવતા તો પણુ હેમને (સ્ત્રી વર્ગ) જેતાંજ પુરૂષોના જીવ પોતાના
અંગ હેમના સ્પર્શથી બચાવતા ને હેમને માર્ગ આપવામાં પોતાની પ્રતિષ્ઠા માનતાં હતાં,
અંદ્રની વૃદ્ધ સાથે જેમ સમુદ્રમાં ભરતી થાય સૂર્યના ઉપર ચડવા સાથે જન સમુદ્રમાં ભરતી
એટલી બધી વધી પડી કે નવા ટોળા આવતાં જતાં હતાં. તેને ઉત્તરોત્તર બીતર સાલમાંના

ત્રીજા દરવાજાથીજ ત્યાં થોભવું ને કમમાં ગોઠવાણું પડતું હતું. જાણે અનેક દીશાઓથી નદી થોભું પુર સમુદ્રમાં ભળતું ને તે ધીરે ધીરે આગળ ગતિ કરતું હતું, છોળોના ઘોષની પેઠે તે પણુ જ્યઘોષ વખતો વખત ઉચરતું હતું ને ફીણોના ફિસોટાને ઠેકાણે—તહેમના શ્વેત ઉપ-વસ્ત્ર, ને જળની કાળાશને ઠેકાણે તહેમનાં શ્યામ અંગ બંધ બેસતાં હતાં પણ સમુદ્ર જ્યારે એક પ્રદેશમાં પડ્યો પડ્યો ઉછાળા મારે છે ત્યારે આ બધા સમુદ્ર ચારે દીશામાંથી એકજ મધ્યભિંદુ તરફ વહેવા પ્રયત્ન કરતો હતો ને તે સહસ્ત્ર રત્નમંડપપ્રતી ગગનમાં એકદમ ગજની થાય તેમ સામટી તોપોના ગગડાટ સાથે વાગ્ગ ગાગ્ગઆના ભેળા નાદ કાઢેલીઆ (ભેરી જેવી) ના પ્રખળ સાદ અને જનસમુદ્ધના આદલાદ ભર્યા જ્યઘ્વનીએ " શ્રી વેદુઃ-દાર " ઉઘડ્યું એમ સૂચવ્યું. પણ ત્યાં સુધી નવા માણસથી તો ક્યાંથીજ પહોંચાય ને જ્યાં ને ત્યાં જ હવે તો સ્થીર થઈ ગયાં હતાં, પાછળથી આવતાં જતાં હવે પાછળજ અટકતાં ને પોતાની સુસ્તીના પરતાવો કરતાં મણી કવચ ધારણ કરેલ શ્રી રંગનાથ પ્રજ્ઞા મનથીજ ધ્યાન કરતા ને કરગરતાં હતાં ને તે બીચારાઓએ તો ફરી જ્યારે એવોજ મોટો વાઘ સાદ જ્યઘ્વની સાંભળ્યો ત્યારે ત્યાં માની લીધું કે હવે સ્વામી (શ્રીપતી) સહસ્ત્ર રત્નલ મંડપમાં પહોંચ્યા. અને તેથી તે સૌ હવે વેદુઃદારને સ્વારીની બહારનું ધ્યાનજ ધ્યાનમાં લઈ મહામંડપ તરફ જવાને માટે જૂદે જૂદે પથેથી જૂથે જૂથે ધ્રુવ્યાં, સહસ્ત્ર રત્નલમંડપ પણ આ મેદની માટે પુરતો નહોતો, બહાર ધણા બિમેદવાર જ રહ્યા પણ આપણે તો હવે બાતર ધ્રુવ્યાવિના નહીં ચાલે તેમ મનથી જ પેસવું છે એટલે જ્યાં સુધી જવું હશે ત્યાં સુધી પલકમાં જઈ ચકાશે. ક્યાં જવું ને શું જોવું ? તે સાદું મહાદેવ મન આપની સેવામાં હાજર છે, તેનાપર ને વખતના સંસ્કાર જન્યા બનાવ્યા છે એટલે બધું પડશે કે પાડશે નહીં. દળ્ગર થાંભલાવાળા મંડપમાં ઉપરનો છત આદીને લઈ શોભાનો વિચાર કરવાનો અવકાશ નથી પણ હાંડી ઝુમરો પેળ પતાકાઓ તોરણો આરસીયો લટકળીયાં પુતળીયોને લઈ, રત્નભાપર વિવિધ રંગભાતવાળાં વસ્ત્રા વચમાં વચમાં ફનાતો ને તહેમના ઉપર વિવિધ વર્ણ આકારના અલંકારોની બહાર અદ-બુત હતી. વધુ નીચે આવતાં માણસોની દારમાં પહેરેદારની પેઠે કેળના રત્નભો દરેક રત્નલને ટેકી બિલા હતા ને જેમ સિપાઈ પોતાની બંદુક નમાવી માલોકને માન આપે તેમ તેઓ પોતાનાં શીર ઝકાવી લેમોની ભેટો આગળ પડતી ધરી જેમના તેમ જ હરી રહ્યા હતા, કાંઈ તે-મને તેમ ન કરી રાખવા સ્પર્શથી સમજવતાં તોપણ તેઓ પોતાનાં અંગ નાકારમાં હલાવતાં ને છેવટ તેમ જ મંદલાં સ્થીર રહેતાં હતાં. નાળીયેરોની લેમો પણ લચકી રહી હતી, પુષ્પ. હારોની બહાર તહેના ગુચ્છ કમાનો, છતો, તોરણો, હામ હામ હતાં, તેમ જ વૃક્ષોના પત્રવેલ-કુંપળ આદીના કામ ઉપર ક્યાં ચિતને રોકીએ !

ભાવિકમંડળના ચિત્તાર જૂથના મધ્યમાં કહો, કે સહસ્ત્ર રત્નલના મધ્યમાં કહો પણ ત્યાં ખાસ ઉત્તમ રચનાવાળા મધ્યભાગમાં ખાસ શ્રીરંગ સરકારનો દરબાર ભરાયો હતો ને તહેમાં મોટા ભાગે મૂર્તિમાન પાર્ષદો જ હતા જૂદાં જૂદાં વિમાનોમાં પોતાના પરિજન પરિચારક વાલક વાળ સાથે તહેમની સ્વારીઓ જૂદે જૂદે સ્થળેથી સુધારીને યથાધીકાર માન પ્રાપ્ત યથોચિત બેઠકો સ્વીકારી હતી ને તહેમની આજુ બાજુ વિપ્રવય વેદપાઠ લલકારી તહેમની તર-પની સેવા ધારી સુધારી રહ્યા હતા, પણ મંડપના મંડળનું મુખ્ય ધ્યાન તો તહેના મુખ્ય ઉન્નત હચચ મંડપયુત વિમાનના મધ્યમાં મળીમય મંડપમાં પાછા મળીમય લધુ

વિમાનમાં વિરાજમાન થયેલ શ્રી રંગનાથ ભગવાનમાં હતું. અનેક લાતની ભેટો ધરવા અને પાસે જઈ કપૂર આરતી કરાવી પેટપૂરે દર્શન કરવાનું મન પુરું થાય તેમ ન હોતું, કારણ જ્યાં જે કોઈ હતાં ત્યાંથી તેઓથી ખસી કે ચસી શકાય તેમ હતું નહીં, તેમ હજી તેવી સેવા કરવાને વાર હતી તેમ તેવીજ સેવા જેમને પ્રિયતમ હોય એવા અધિકાર વાળાં નરનાર અમદારા આ લેખ વાંચનારામાં ઘણા થોડા હશે એમ કહી અમે અમદારા છૂટ દેવને અમરી નમન કરી ઉંર બિતારી લેતી કૃપાશીર ધારી—જેમને જ્ઞેવાનું લેખને ગમે તેવા તરફ લેખનું ધ્યાન દોરીએ. કારણ આ અધા મંડળનું ધ્યાન પણ યદ્યપી ત્યાં તે વેળા પ્રત્યક્ષ ભગવાન બીરાજમાન હતા છતાં લેખને મૂકી તે વ્યક્તિ તરફ સદ્ગત્યું તો પછી વાંચનારનો તેમાં કાંઈ વાંક હરવાનો નથી.

એ બાણ એ મોટા તંબુરવાળા પછવાડે મૃદંગ તાલ ને વાણાવાળા એવા પંચના વચમાં એક “કુમાર” બ્રહ્મચારી બરાબર પ્રભુના સ્થાને આવી ઉભો રહ્યો. જાણે લોકોનું ધ્યાન પ્રભુમાંથી ખસેડવાને તે પ્રભુના સ્થાને જ થયો ને લેખમાં તે પાર પડ્યો પ્રભુ હાર્યા ને તે બીચો લેખનું કારણ લેખને સાદો પણ ધારીલા આકાર, આશ્રમને ઉચિત પુનિત વેશ, તેના મજબુત માંધો હોઈને ખીલતું મહા તેજસ્વી મુખમાત્ર નહી પણ વાઘનાદના વચમાંથી ઉડી આવતો તેના મનોહારી અવાજ હતો, આશાવરીના આશાપમાંજ તેણે સૌને ભૂલ થાય ખવરાવી પોતા તરફ દોરી લીધાં. જાણે સહુનાં ચિત્ત ચોરી લીધાં ને પછી તેમાંથી નીકળતાં પદે પછી તેના અર્થે પછી તેના વિવેચન તેના વાક્યોને ભાવો એ તો કાળજીજ દોરી લીધા. કેટલાને તો યાવદાયુષ શું કામ—યાવદાત્મભાવી તે થઈ પડ્યાં. એકપદ પુરું થવા સાથેજ કાહેલીના કોલાહલ સાથે દુંદભીના મહા નાદને સુરનાદની સુરે વાગ્ગંગાગ્ગંગોના તે સાથે પૂરે સૌનું ધ્યાન ગડબડાવ્યું તેવો જ પુનરીયે પ્રભુપાસેનો પડો પણ બેઠ્યો, ટેરો આવ્યો; એટલે એ રોકાણ પણ રહ્યું નહીં; પ્રભુને ભોગ ધરાયો એતો નિરાંતે ભોજન કરશે પણ આ મહામંડળ જે દરી-રસનું ચુલુક કર્ણ સંપુટદારા પાન કર્યું તેથી તેમનું મનતો અતૃપ્ત જ રહ્યું ને તેથી સૌનું લક્ષ તે પાન કરાવનાર દક્ષ બ્રહ્મચારી તરફ ગયું. તે કોણ છે ? ક્યાંના રહેવાશી છે ! ક્યારથી અહીં છે ! ક્યાં રહે છે ! કેમ આવેલ છે ! શું એમનો અંત ઉદ્દેશ છે ! એ વિશે અનેક કલ્પના થોડા સત્ય સાથે બીજી અટકળોનાં મીશ્રણથી તેના વ્રત્તાંતની વેલચણી મંડળીને મળી. એ બધા લેખનું બધું જાણી શકવાના નથી લેખ લેખ જ વિષયમાં તે ટકવાનાં પણ નથી. આપણે લેખને જાણવા—આરંભ—પ્રકરણના મુખ્ય પ્રકર ઉપરજ તેનું તેનું નામ ક્યું છે એટલે તે તરફ મનની ડ્રીને દોરીએ પણ લેખની જટ સમજણ પડે તેમ નથી એટલે અહીં તો બ્રહ્મચારી ને એકપદ એ બે જાણ્યાં કે પ્રકરણ પુરું થયું.

અપૂર્ણ.

વિનંતિ.

સંકલ્પ સૂર્યોદય દશાંકી નાટક. આરમા અંકમાં પૂરું કરવાનું હોવાથી લેખનાં આર આર પૃષ્ઠ આપવાં આજથી શરૂ કર્યાં છે. અને તવા વપેથી એક અપૂર્વ વિષય દાખલ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. મેહરણાની કરી બાકી વાળાઓએ પોતાનું લગ્નમ મોકલી આપવું કરીવા આવતો અંક વી. પી. થી મંગાવવો.

અધિપતિ—આનંદ.

શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી.

પ્રકરણ ૨ જી.

“ એ કોણ છે ? ”

(સાંધણુ ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૬ થી)



શ્રીરંગધામની યાત્રા કરી આવેલા સજ્જનો જાણે છે કે ત્યાં શ્રી કાવેરી-ગંગાના ત્રણ પ્રવાહ વહે છે, ત્રિચિનાપલી તરફના પ્રવાહને “ કાવેરી ” જ કહે છે, તેની વિરૂદ્ધ દીશાના પ્રવાહને “ કાડલુમ ” અને મધ્યમાં જે સૌમ્ય પ્રવાહ છે, તેને “ તીરમંજન કાવેરી ” કહે છે. સંધ્યા સમયે તેના બાંધેલા ઘાટોમાં એક તરફના ઘાટપર જ્યારે છુટાં છવાયાં માણસો નહાતાં

જળ ભરતાં નજરે પડતાં હતાં ને તે વૈશ્ય શ્દ્ર જાતિનાં, એથી તે ઘાટ તેમને માટે જ ઠરાવેલ સમજાતો હતો ત્યારે બીજી ગમના ઘાટપર તમામ જળાની કીનાર આબોધાની હારથી ભરાઈ ગઈ હતી. એક પણ ઇંતર વર્ણનો પુરૂષ તેમાં નજરે નહોતો પડતો તેમ તે તમામ “સાય”સંધ્યા” કરવામાં જ રોકાયેલા હતા “ નિમાજ ” અથવા “ પ્રયર ” ની પેઠે અથા એકે સાથે જ એ ક્રીયામાં જોડાયેલા નહોતા. કેટલાક હજી પણ જાતાવળા આવી પોતાનાં ધાતીયાં કાઢી કાઢે મુઠ્ઠા લગોટ સાથે જળમાં સ્નાન કરવા ધસતા હતા ત્યારે કંઈ તો કડીપૂર જળમાં ઝેલા મંત્ર જપી રહ્યા હતા, બહુધા ધાતી સંકારી કાવેરીને કાંઈ પગથીયાંપર બેઠેલા કોઈ આચમન તો કોઈ પ્રાણાયામ કોઈ માર્જન તો કોઈ અર્ધપ્રદાન, કોઈ ઉપરધાન તો કાંઈ જપ એમ આગળ પાછળ કરી રહ્યા હતા. એકેએકનું તન સાથે મન રોકાયેલું હતું ને તેમ છતાં વચન પ્રસિદ્ધ કવચવાથી ત્યાં સંપૂર્ણ શાંતી પ્રસરેલી ને તે ક્રીયા સમ્યક પ્રકારે ધ્યાન એટલે સંધ્યા કરવાને છાજતીજ થતી દેખાતી હતી. સૂર્યદેવને તો સ્વામી સાશનને પરતંત્ર બરાબર ઠરાવેલ વખતે જવું જ પડ્યું પણ આબોધાની ક્રીયા પુરી થતાં સુધીને સાફ પોતાની પ્રભાને રખાય ત્યાં સુધી રાખવા ચાલતા હોય એમ જણાતું હતું; તેમ આબોધાને વળી આંખ બંધ કરીને મનથી જ ખાસ કામ કરવાનું હતું એટલે તેની બહુ તેમાં જરૂર નહોતી.

એ અધાને આગળખવાની અગત્ય નથી પણ તેમાંથી એક વૃદ્ધ જેની આંખ બાંધી ગયે પુરૂષ જેટલી ખાલી જગ્યા આવી બાંડબાંડમાં પણ ખાલીજ રહેતી હતી તેથી તેનાપર આપણું ધ્યાન ત્યાં હાજર હોઈએ તોપણ ગયા વિના રહેજ નહીં. તેણે કાપાયવસ્ત્ર ધારણ કરેલ હતાં. તેથી જ તેનું કારણ કાંક સમજાતું હતું પણ જ્યાં તે ત્યાંથી નિકળ્યા ને તેમના હાથમાં ત્રિદંડ દીઠા એટલે સમજાઈ ગયું કે તે ચતુર્થાશ્રમી—જીયર સ્વામી હતા તેથી તેમને તેમનાથી ઉતરતા આશ્રમી માન આપે તેમને વધુ શુચી ગણે એ યોગ્ય હતું; પણ તે સંન્યાસી સ્વામીમાં પોતામાં તેવી યોગ્યતા હતી કે નહી તેની શી બબર પડે ! કારણ તેતો કંઈક ધીમે ધીમે ભણુતા આગળ ચાલતા ને તેમની પાછળ એક યુવાન વિશેષ વર્ષનો પોતાનાં તથા ગુરૂનાં વસ્ત્ર ઘોઈ ઘડી પાડી કાંઈ સુંકી માથે તાંબાનો ચળકોટો કળશ સ્વચ્છ જળ ભરેલ તેમનાથી થાંડે થોડે દૂર ચાલ્યો જતો હતો તે પણ કાંક ભણુતો હતો. અંધારું થઈ જવા આગળ હતું તેથી એકેના રૂપનું ભાન છેક પાસે ગયા શિવાય પુરું થાય ભેમ નહોતું. તેથી

આપણે તેમની પુઠું જઈએ, તેઓ તો ઘાટ છોડી રાજ્યમાર્ગ પર આવ્યા ને ત્યાંથી બસેંક કદમ ચાલ્યા એટલે એક મોટો પથ્થરના બે સ્તંભવાળો, લોહાની બળી ને કમાડવાળો દરવાજો, જમણે હાથ આવ્યો. જેના બેઉ સ્તંભ પર બે ફાનસમાં તેલના દીપ બળતા હતા તે બણી વળ્યા. શિષ્યે ઝડપ કરી આગળ વધી દરવાજાનું દાર ઉઘાડી રાખ્યું એટલે સ્વામીજી પ્રથમ બીતર પધાર્યા ને પુઠુંજ શિષ્ય પણ ચાલ્યો. જમણે હાથ ગોશાળા હતી એમ તેમાં એક ખોણે કોડીયામાં બળતો દીવો રહેતો હતો ને ડાબે હાથ તેમના જ ઉપયોગની ખડખાણુની કોટડીયો હોવાનું તેમનાં દારજ આડી કરતાં હતાં. એથી આગળ બેઉ તરફ પુષ્પ તુલસીના ક્યારા, નાળીએર સોપારીનાં ઝાડોની વચમાં એક કુવો હતો જેમાં પગથીમાંથી પણ ઉતરાવું હતું. તેની આગળ વિદ્યાર્થીઓની કોટડીયોમાં વિદ્યાર્થીઓ કાઢ પાઠ, કાઢ સ્તોત્ર, કાઢ દીવો માંડી પોતાનાં પાનાં વાંચી રહ્યા હતા. મધ્યમાં મોટા મંડપ ને પછી અંદર મંદર હતું તે બહુ મોટું નહોતું પણ સ્વચ્છ ને સગવડવાળું ને સેવાની ઉચ્ચાને શુરી સાહીત્યથી પુરીત હતું રોશનીમાં સુખ્ય દાર આગળ દીપમાળ દરવાજાના આકારથી આખી ઝગમગી રહી હતી. હમણાંજ તેમાં પુરા દીપ પ્રકટી રહ્યા હતા. શુરજ મંદીરની જમણી બાજુ પોતાના રહેણાક મંડપની કોટડીમાં ગયા ને શિષ્ય મંદગતિથી પછવાડેના ભાગમાં ગયો.

અર્ધ ઘડિ સુધી મંદીર શાંત રહ્યું. માત્ર બે ચાર પાંચ મીનીટે વચમાં વચમાં ઘંટા ધાપ કર્યા કરતી હતી. તેને મંદીરમાંથી ઊભરી આવતી ધ્રુપની ધસમસાટ ખબર દેતી હતી કે નિજ મંદીરમાં ભગવાનનું આરાધન ચાલે છે. વચમાં વચમાં વળી કાયલીનો સ્વર સંભળાતો હતો ને કદી કદી મંદીરમાં કપૂર બળતું હોય તેમ તેની સુગંધી પૂર્વક વધુ પડતો પ્રકાશ પડદામાંથી બહાર નીકળી બહાર મંડપમાં બેઠેલ આતુર ઉર વાળાં પાંચસાત જાણુ જે ચુપ ચુપ બેઠાં હતાં તેમને ધ્યેય દેતો હતો. ત્યાં બેચે ટાંગેલ મોટા ઘંટ વાગવા માંડ્યો તે સાથે સુરનાઇને નોખત ઝાંઝ ને પપુડા વાળાના સુર શરૂ થયા કે આજુ બાજુની કોટડીયામાંથી તેમ થોડાક બહાર પાડોસમાંથી મધ્યના મંડપમાં એકઠા થયા. તેમાં મોટા ભાગ ઊઘાડાં દી-લ કમરે ઉપવસ્ત્ર લપેટેલ ને વગર મુંઝવાળા એટલે બાંધણુ જ હતા. તેમાં પણ થોડા બ્રહ્મચારીને વાનપ્રસ્થ બહુતો ગૃહસ્થ જ હતા તે મંદીરના દાર પાસેથી વચમાં માર્ગ મુકી બેઠા ગમ ઉભા સીધી દારમાં ગોડવાયા. એક તરફની દાર સંસ્કૃત વેદ ને બીજી ગમની દ્રવીડ વેદ બણવા માંડી. પાંચ દસ સ્ત્રીઓ પણ તેમને માટે હરાવેલ અલગ ભાગમાં મર્યાદાથી ઉભી રહી ત્યારે દસબાર વૈશ્ય, શદ્ર બીજી ગમ હાથ બાંધી ઉભા થઈ ગયા. પડદો ઉઘડ્યો મોટો ઘંટને મોટાં વાજાં બંધ થયાં ને કપૂર આરતીથી નાના નિજ મંદીરમાં કાદંડપાણી શ્રીરામ-લક્ષ્મણ તથા શ્રી બનકીનાં દર્શન થયાં. શ્રુગાર કીમતી હતા, પાસેનો પુગ્ગપો રૂપાનોજ હતો ને જે ભોગ ધરાયો તેપણુ હજી પાંચ જ પડ્યો હતો. જેમાં સુખ્ય માલપુડા ને મીઠા ભાતના બે ગંગાળ ભરેલાં હતાં. ચણા, ઘોસા, પુંગળને વડાં પણ જૂઠા જૂઠા પાત્રોમાં પૂરાં ભર્યાં હતાં. હજી તમામ સામગ્રી બિન્દી ને તેની સુગંધી બહાર પ્રસરી. પડદો ખુલવાથી કે પ્રસાદ થવાથી પણ તેની બલક બહાર સુધી આવી ને તેણે બહાર ઉભેલા માંહેના કેટલાકની વૃત્તીનેતો જાણે પોતાની બણી બોલાવી. ને તેમાં ગેરવાજબી થતું નહોતું કારણુ એ બધો મહા પ્રસાદ જ મંડળી તે વેલા હાજર રહે તેમને માટે જ હતો. તે સામાં સરખે હીસ્સે સઘ વેચી દેવાતો હતો ને તેનો બદલો કદાચે કશોએ લેવાતો નહોતો પણ તેમ થવાને હજી થોડી વાર હતી, ને તે નકામી નહોતી,

આરતી થઈ રહેતાં પુષ્પાંજળીના મંત્ર લણાયા તે થઈને પછી “ મંગલાનુશાસન ” ના પ્રબંધને પાઠો ચાલે જતાં, તમામ મંડળને માટે શ્રીતીર્થ નિકળ્યું. સૌ સજ થઈ ઉભાજ હતા, વારા પ્રમાણે ત્રણવાર ત્રણ આચમનીયો દરેકને તે દેવામાં આવ્યું. એક પણ ટપકું નીચે ન પડવા દેવાની પુરી કાળજી માટે હાથમાં હથેલી નીચે વસ્ત્ર ને મુખ ને હાથ ન અડે માટે અધરથી તેને પી જવું એ શીખી લેવા જવું છે તેમ તે પુરો શ્રીપાદુકા મશાલ સાથે પાસે ઉઘાડું માથું નીચું નમાવી “ ધન્યોઽસ્મિ ” કહી તે લેવાનું પણ અન્નાગ્રો ત્યાં તે વેળાજ શીખે. પ્રથમ આઘણો, પુરૂષ વર્ગ, પછી આઘણીયો પછી વૈશ્યો, શુદ્રો, પુરૂષા ને સ્ત્રીઓ એક પણ આડી રહી નહીં ગયું. ને ત્યાં સુધી સૌ મંડળ ઉભુંજ રહ્યું. તીર્થ માંહે પહોંચ્યું, પાદુકા પોતાના આસને પહોંચ્યાં ત્યાં “ મણીકાર ” નામે અધીકારીયે કિતર્યું કહેતાં જ સૌ ન્યાં ઊભા હતા. ત્યાંજ હારદોર તેમજ બેસી ગયા પણ તે આઘણો જ. બીજા જેમના તેમ ઉભા રહ્યા, પ્રસાદ અધી ભાતનો સરખે હીરસે હાથમાંજ અપાવા માંગ્યો, સૌ એ તેને વિનયથી બે હાથે સ્વીકારી મુખને હાથ ન અડે એ રીતે ગ્રાસના ગોળા કરી ગમડાવી લીધો. સૌ સરખા હતા પણ મંદીરના મુખ્ય બારણા આગળ સાના પહેલા દ્વાદશ પુંડ્રી જગતા તેજ વ્રદ સંન્યાસી સૌનું ધ્યાન ને માન ખેંચતા હતા. તેમજ તેમની જરા પુરો તેમનો તે જ પ્રિય શિષ્ય વિનિત અભચારીના વેશમાં બિંબા હતો, તે બેઠે હવે વધુ અજવાળાથી વધુ ઓળખાયા તે બેઠેનું ભાગ્ય પણ અજવાળું જ લાગ્યું. સ્વામીજીએ પોતાના હીરસાનો પ્રસાદ જરાક તેમાંથી અધરથી વાંટી શેષ તેના તરફ ધર્યો ને તેણે તેથી પોતાનો પાસતો પૂરો ભર્યો પણ તે ત્યાં પૂરો ન કરતાં બીજાને જવા સાર રસ્તો ખુલ્લો કર્યો. આગળ ગુરૂજ ને પાછળ એલો, મંડપ બહાર આવતાં જ ગુરૂએ પાછળ જોઈ ઇશારત કરી, શિષ્ય તે આજ્ઞા સમજી અભચારીઓની કોટડીયો તરફ વળ્યો ને તેમાંની એકમાં ગયો ને ગુરૂજ પોતાની કોટડી આગળના મોટા મંડપના મધ્યમાં એક કુશના આસનપર આવી બીરાજ્યા.

એક મીનાટે નહોતી થઈ ને બીજાગમના બારણામાંથી આવી એક ભગ્ય પુરૂષે આઠે અંગથી બે વાર તેમને સમસ્તિસ્ક પ્રણામ “ વલ્લભ દાસોઽસ્મિ ” એમ પોતાનું નામ દઈને કર્યા તે સાથે જ એક સ્ત્રી જ તેની પુરો અતી સક્રિયાતી છુપાતી આવી હતી તેણે ધુટણીએ પડી બે વાર પ્રણામ કર્યા. આ દંપતિ હતાં એમ કહેવું પડે તેવું નહોતું, એક બીજા ને યોગ્ય પ્રભુ પાસે માગીએ તેવું જોડણું હતું. બેના વયમાં વયમાં દશ વર્ષનું અંતર હતું. પુરૂષ પચાશ વર્ષના ને સ્ત્રી ચાલીશની હતી વસ્ત્રભૂષણ પરથી તેઓ શ્રીમંત તો સમજાઈ જ જતાં હતાં પણ કહેવા માંડવું જોઈએ કે તેમના દરજ્જાના પ્રમાણમાં તે ઘણાં જ સાદાં હતાં. કારણ તે વિશાલ તુંડીર મંડળ દેશ જેની રાજ્યધાની જગપ્રસિદ્ધ “ કાંચી ” નગર ત્યાંના મહારાજાધિરાજ શ્રી વલ્લભદેવ અને તેમનાં મહારાણી શ્રીમતી દેવદેવી હતાં તેમના નોકર ચાકર દાસ દાસીને બહાર ગમે ત્યાં ગોઠવ્યાં હોય પણ અહીંતો અચળુચ બે જાણુજ આવ્યાં તે દર્શન વખત ગોષ્ઠીમાં હતાં એમ હવે લાગ્યું પણ તેમને જે ખાસ જાણુતાં હતાં તે શિવાય બીજા પોતાથી તેમની અધિકતા ત્યાં તેમના વેશ કે વર્તનપરથી અટકળી શક્યાં નહોતાં.

સ્વામીજીએ ઉભયને આશીર્વાદ આપી એક પાસે પડેલ ચટાઈ ઉપર બેસવા કહ્યું પણ તેઓ તો નીચે જ બેસી ગયાં, આગળ પતિ અને તેનાથી થોડે દૂર પછવાડે મર્યાદથી પત્નિ પાછળથી બેઠાં, સ્વામીજીએ બોલવું શરૂ કર્યું.

“ ક્યારે આવ્યાં ? ”

મહારાજાએ હાથ જોડી રાખી ઉત્તર આપ્યો. “કૃપાનાથ સંધ્યાની સમીપમાં સંધ્યાવંદન કરી મંદીરમાં પ્રલભમાના દર્શન કરી સીધાં અહીં આવ્યાં.”

“ધાર્યા કરતાં વધુ વાર થઈ” સ્વામીને તેમના આગમનથી અગાધિથી ખબર હોય એમ જણાયું.

મહારાજાએ ઉતરતે ચહેરું ઉત્તર આપ્યો. “હા સ્વામી આપની દારીને એકાદસીની પાછલી રાત્રીએ જ છેલા મુદ્દામે વિદન આવ્યું. એટલાં સુભાગ્ય આશ્નાં ને વૈકુંઠાસ્તવની હાંણુ ન લેવાઈ.”

“આપને પણ કાંઈ દરકત આવી પડી હતી શું ?” સવાલ ફીક હતો. જવાબે ફીકજ મળ્યો. “મને પણ જ્યાર ત્રણ દિવસ આજુઉતાર પ્રારબ્ધની ગતિ ગલન છે. અહીં તેમની શુદ્ધિને સાથે મારી પણ જ્યારથી નિવૃત્તિ ! પ્રભુપાદમાં એટલી ભક્તિએાઈ ! સંસારીને સાચાં સુખ ક્યાંથી ! આટલું માફ પણ આપના પ્રતાપે જ અવાયું. આજનો દીવસે વીતિ જત તો મોતીભમાનીએ ઝાંખી ન થાત, પ્રી બારે મહીને વાત ! તે હાણુની કોને ખબર છે ? આ વખતે પણ જોયું કે મારાં પ્રારબ્ધ મંદ છે. આરંભ હમેશ વિદનમય થાય છે. પરંતુ આપના અવલંબન પ્રતાપે પરીણામે અગટેલી બાજી સુધરી જાય છે. બહુ પ્રસંગોમાં દાસે એ અનુભવ્યું છે ને દાસનાં કુટુંબ તપાસું તોતો એ પણ આશ્ચર્ય છે, પણ આપ જેવા પુણ્યોના આશીર્વાદથી એમ બને છે ને તે આજે છેવટ મળ્યા એટલે સર્વ મળ્યું.”

સ્વામીએ ટોળ કરી. “તો ભલે પધારો સ્વસ્થાને.”

મહારાણીજીએ હળવે હસીને બચાવ કર્યો “તેમને સર્વ મળ્યું પણ દારીનું દુઃખ પુરું થયું નથી. એમને તો હમેશે સ્વામીપાદમાં જ ભાર ધરવા, ને પોતે નિર્ભર રહવા બોધ ને પ્રબોધ છે. પણ દીનદાસીએ તો દસ માસ ભાર જ ઉપાડ્યો છે એટલે બિરમાંથી પણ બાજી દૂર નથી થતો. હવે તો કાંઈ કૃપા કરોને આજ્ઞા આપો ને વિયોગ કાપો.” તે અતિ અધીર જણાઈ, મહારાજાને જોડાઈ ગયાં. હાલ તુરતને માટે તો તેમ થશે જ પછીનું તો પોતે જાણે !

સ્વામીજીએ સંમત થયા નહીં. હવે પછીનું અમારી તરફનું કાંઈ બાકી નથી. પણ એમની પોતાની જ ઇચ્છા હજી તેમનાં માતૃશ્રીને પુરો સંતોષ આપવાની થઈ હોય એમ મને લાગતું નથી.

માતા બોલ્યાં, કૃપાનાથ ! એતો આપના મનને આધીન છે આપની જ અંતર્ગત એવી કંઈક ઇચ્છા હશે, જેવું મન આપે રંગ્યું હશે. તેવા ઢંગ દેખાશે. મેં રંગ્યું હતું ત્યારે તો મારાથી ધૂટા પડતાં કેવો જંગ જમ્યો હતો ! હવે તો બાર માસે માસ પક્ષ મળાય તોપણ લક્ષ આપના શ્રીપાદમાં જ રહે છે. મને તો ભય છે કે કદાચ સદૈવ આપનો જ થઈ રહે ને અમારો વારોજ ન આવે. પુરો બીતરનો ઉભરો બોલી માતા ગમગીન થઈ ગઈ. પણ કેટલી વાર તેમ રહી ! સ્વામીજીએ સઘ ધીરજ મળે તેવું કહ્યું. નાહીં નહીં તેવો બોધ તેને હોય જ નહીં પહેલી માતા પછી પીતા ને પછી આચાર્ય દેવતા છે તમારા ઋણથી નિર્મુક્ત થયા વિના તેનાથી આગળ વધાવાનું જ નથી, પણ તે પોતે એમ માની બેઠેલ છે. કે તેનામાં હજી સેવામાં જોડાવા જેવી યોગ્યતા નથી થઈ આવી. “તેનું કારણ” મહારાણીએ પ્રશ્ન કર્યો,

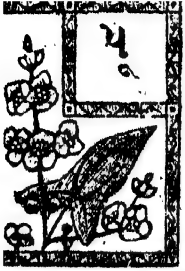
સ્વામીજીએ ઉભા થતાં વાક્ય પુરું કર્યું “હાલતો ચાલો ત્રિમંજનમાં જઈએ પછી બધું બરાબર સમજાઈ જશે.” ત્રણે ઉઠ્યાં ને ત્યાંથી આગળ સ્વામીજી પાછળ મહારાજા ને પુરું મહારાણી મંડપમાંથી ચાલ્યાં ! !

શ્રીરાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી.

પ્રકરણ ૩ જી.

લીતરનો ભાવ.

(સાંધણ ગતાંકથી.)



શિંભાનો ચંદ્ર રાતના નવ વાગ્યા છતાં અતિ ઉત્સાહથી પ્રકાશી શીતતા વરસાવી શ્રીરંગનગરવાસીની સેવા સાચા ભાવથી, પોતાનાં સદ્ભાગ્ય ગણી કરી રહ્યો હતો. તેમ શ્રીરંગપુરવાસી પણ પોતાનાં ધામો છોડી મંદિરના મધ્યના સાતમા પ્રકાર ભણી દોડા દોડી કરી રહ્યાં હતાં. ગરડજીને પૂરા સાષ્ટાંગ કર્યા ન કર્યા કે પહોંચ્યાં માંહેના દ્વારમાં ધ્વજસ્તંભ આગળ, ત્યાં

પણ પ્રણામ કરવા રોકાવુંજ પડે તેથી લાચાર, પણ ત્યાંએ ચૂક્યા ન ચૂક્યા ને પેઠા મહા દ્વારમાં; નિયમ પ્રમાણે પ્રદક્ષિણા કરીનેજ પ્રભુ પાસે જવું પડે, તે પણ આ વખત તો આ-કરં લાગવું હતું. કારણ મંદિર માણસોથી ઉભરાવું જતું હતું. ઘણાં ખરાં તો પ્રદક્ષિણાને સાટે તે દિશાને નમી સીધા સીધે હાથ વળતાં હતાં, પણ પૂરા ભાવિક ડાબે હાથ ત્વરા સાથે જતા શ્રી વિશ્વકર્સેનના મંદિર આગળથી “ પ્રણવ ” આકારવાળા શ્રીરંગવિમાન (ખાસમં-દિર) ને લેના ઉપરના ચારે કનકના ચળકતા વેદરૂપ કળશોને બે સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી અ-ર્જુનમંડપમાં જઈ અડતા હતા. તો કોઈ નિચે ભીડમાંજ ધુસતા, વધુ હિમ્મતવાળા જંગાની સંકોચતા જોતા થકા પણ ચંદનમંડપમાં ચઢતા હતા. જેના મધ્યમાં ચારે સોનાના સ્તંભપર જૂની ચાંદની નિચે સુવર્ણસિંહાસન ઉપર શ્રી કર્તુરીરંગ ભગવાન શંખ ચક્ર ગદા ધારી અતુ-ર્ભુજ સાદા વેશે ત્રિમંજનના ઉદ્દેશે ઉભા હતા. હજી તો કટોરીપૂજન થાતું હતું. એકાશી ચાંદીના પાત્રનું પૂજન શ્રીપતિસમીપ અર્ચક પરિચારકની મદદથી એવી તો ઝડપથી ને સદાધ બંધ સવિધિ શ્રદ્ધાયુક્ત કરી રહ્યા હતા. જાણે કે તે જોયાંજ કરીએ, ઘડી ઘડી ઘંટાઘોષ આરતી ને કાહેલી તથા મૃદંગનાદ સાથે લોકોનો ખળભળાટે વધેજ ગયો. આસપાસ ઝગ રોશની નાનાભાત હતી. પણ સૌનું ધ્યાન શ્રીરંગનાથ ભગવાનમાં હતું. કટોરીપૂજન પુરું થયું. અ-ર્ચક પરિચારક ઉભા થયા, વિપ્રો વેદધ્વની કરવા માંડ્યા ને આરાધન ચાલ્યું. લેતું યથાર્થ વર્ણન શાસ્ત્રનાં પાનાંમાં, યથાર્થ દર્શન ત્યાં ગયે. વધું શું કહેવું વિચારવું ! સૌને લેતું મને ન હોય ! પણ કેટલી ભેટો, કેટલાં મર્દન, સ્નાન, વસ્ત્ર બદલી, ભોગો ને આરતીયો થતાં થતાં ત્રણ કલાક ગયા, તે ત્રણ મિનિટ જેવા ભાવિકના મનથી તો ગયા. છેલ્લે સહસ્રાભિષેક થયો. ચાંદીના મ્હોટા ખાસ બનાવેલા શંખો ને સુવર્ણના કળશે મ્હોટાં પાસે પડેલાં પવિત્ર પાત્રોમાંથી પુનિત પુણ્ય જળ પુરી પ્રભુના શીર્ષપર સહસ્ત્ર કાંણાવાળી મ્હોટી ચાંદીની થાળી ધારી લેમાંથી વેદધ્વની ને વાદ્યનાદ સાથે જે સહસ્ત્ર ધારા વરસવા માંડી તે વેળાની શોભા જુવે તેજ જાણે ! ! પણ એ અપૂર્વ દર્શન આનન્દ રસભીના જગમોહનને નિરખતાંમાંજ વચમાં એ-કદમ પડેો આવી જતાં જાણે આનન્દની મહાધારા તુટી ગઈ એમ સૌને લાગ્યું.

હવે સૌ એક બીજા તરફ જોવા ને સકેત પ્રમાણે બેસવા કે જવાના વિચાર કરવા લાગ્યાં. ખૂબ જાલિલ તો ગમે તેટલી રાત જાય તોપણ શ્રંગાર થઈ ભોગ ધરાય ત્યારે દર્શન ને પુઠે તિર્થપ્રસાદ લઈનેજ પછી સ્વસ્થાને જવા રોકાયાં, ને તેવા ગામનાં નિત્યનાં સેવાલ્હાણુ સેનારાંએ થોડાં નહોતાં. પછી પરદેશી રોકાય ત્હેમાં તો કહેવુંજ શું ! કેટલાંક હજી એક દોઢ કલાક થશે એમ સમજી ખાસ પ્રાકારના મહાદારની બહાર નિકળી આમ તેમ મંડપોમાં પાસેનાં લૂગડાં પાથરી પ્રભુમંદિર બાણી અશીષાં કરી આરામ લેવા મંડ્યાં. બીજાં પોતપોતાના પરિચિત મંદિરોમાં જઈ બેઠાં. ત્હેમાં આપણે પણ શ્રી શંકરપ્રસ્વામીજીના મંદિરમાં જવું પડશે. ત્હેમાં પણ ત્હેને બે દાર ત્હેમાંથી પાછળને દારે ધરિથી બીતર પેશી પ્રદક્ષિણામાં શાન્ત બેશી રહેવું પડશે. કારણ હાલ પાંચ જણ આ બુથમાંથી છુટાં પડી ચાર પાંચ જણ ગયાં ત્હેમવું આપણે કામ છે. ત્હેમણે એવું કેમ કર્યું ! “ બીતરના ભાવ ” જાણવાને. કોના ? તે બધું હવે જણાશે હાલ માની લ્યો કે, પાછલે બારણેથી આ પાંચ જણ જેમ પેઠાં ને પ્રદક્ષિણામાં ગુમ સંતાઈ બેઠાં તેમ પ્રસિદ્ધ બારણેથી બે જણ માંહે ગયાં, તે તો બુલ્લાંજ હતાં. ત્યાંથી જે જાય ત્હેનાથી જવાય તેમ હતું. ત્હેમને કાંઈ છાતું નહોતું, એમ ત્હેમની ચેષ્ટાજ કહેતી હતી. કારણ તે માનતા હતા કે ત્હેમનાવિના તે મંદિરમાં બીજા મનુષ્ય કાંઈ નથી. આપણે તો છુપ્યાંજ જોનાર જાણનાર છીએ. બધાનું બધું જાણીએ, હાલજ તે બે તરફ ધ્યાન આપીએ.

બેઠે યુવાન બ્રહ્મચારી વેશવાળા હતા. પુનરી ત્હેમને મંદિર સોંપી બહાર ગયો ને તે બેઠે પોતાના ઉપવસ્ત્રથી જરા જમીનપરથી પાદધૂણી ઝાટકી તથા વાંસો ઢંકાય તેટલું વસ્ત્ર પાથરી લેટ્યા; તે કાંઈ સુષ્ટ જવાના નહોતા, તેમ ત્હેમને ભરોસે મંદિર ઉઘાડું હતું એટલે ત્હેમનાથી સુવાય તેમ પણ નહોતું. ગુરૂઆજ્ઞાથી તેઓ ત્રિમંજન પુરં નિરખી પ્રસાદ લઈ પછી પોતાના આશ્રમમાં જવાના હતા. તીર્થ વખત સ્વામીજી પણ આવી પહોંચવાના તે ત્હેમને લાંજ મળવાના હતા. અને તેઓ માનતા હતા કે હજી એક કલાક પછી ગુરૂ ત્યાં પધારશે તેથી બેઠે વાતે લાગ્યા. એક કદે, તેજે, વિઘાએ, ભાગ્યે મ્હોટો હતો ને બીજા બધી રીતે ત્હેનાથી છોટો હતો. તેમ તે પ્રશ્ન પૂછનારજ હતો. એ પણ બંધબેસતું હતું. શરવાતે તેણેજ કરી-ચો તરફ તેટલામાં તો શાન્ત હતું.

“ બાઈ ’ પિતાજી કેમ ન પધાર્યા ? ઉત્સવ તો પૂરા થવા આવ્યા ! ” ઉત્તર મળ્યો.

“ કાંઈ અનિવાર્ય કારણ, પિતાશ્રી કે માતૃશ્રી આવો ઉત્સવ ચાહીને ચૂકે તેવાં નથી, ને માતૃશ્રીને તો “ એક પંથ દો કાજ ” એટલે અન્ય ગમે તેવાં રોકાણ હોય તોપણ પિતાશ્રીને અહીં પધારવા પ્રાર્થના કર્યા વિના નજ રહે. ન્હાને ફરી પૂછ્યું.*

“ માતૃશ્રીને તે શું એવાં અનિવાર્ય કામ આવી પડે કે તે પણ ન આવે ? ” “ એક જ, ને તે પોતાના સ્વામીની સેવા. પિતા રોકાયા એટલે માતૃશ્રી રોકાઈ જ ચૂક્યાં. ત્હેમને મુકાને તે કદી પગલું ન ભરે, શ્રી જાનકામાતા જેવીજ ત્હેમની નિત્યની શ્રી સૂક્તિ છે કે “ યસ્ત્વયા સહ સ સ્વર્ગ નિરયયસ્ત્વયાવિના (ત્હારી સાથે તે સ્વર્ગ, તું સાથે નહી તે નર્ક)

“ પણ પ્રભુના દર્શન સેવનમાં ? ”

* બે જણજ છે તેથી પ્રત્નોત્તરથી સમજી લેવું.

“ હીક વાત છે પણ પોતાના પતિ ક્યારે બીજાના સેવનમાં કદીએ રહે છે ! જે હેમને નીચું કામ કરતા મુંકા પોતે વધુ ઉંચા કામમાં સામીલ થવા ઢ્હાય ! સ્ત્રીને પ્રભુ તો પતિજ છે. પણ તેપણુ જે દુરાચારમાં રોકાયેલ હોય તો જરા ધુનવણુ આવે પણ આતો સદા શ્રી હરિ ભક્ત પતિસેવામાંજ આસક્ત કર્તવ્યપરાયણુજ જેમનું જીવન છે હેમને મુંકવા એ તો ગિલટો અપરાધ છે. મેં કોઈ વખત માતૃશ્રીને કહેતાં સાંભળેલ છે કે, ભગવાનની સેવા કરતાં ભાગવતોની સેવા વિશેષ છે. હેમાં વળી આ લોકના પણ પુણ્ય ને પરલોક માટે પણ પુણ્ય. સ્ત્રીને પતિ, ને શિષ્યને ગુરુ એજ ગતી છે. લક્ષ્મણુ શ્રીરામસ્વામીની સેવા કરતા હતા તે કરતાં શ્રી ભરતજીની સેવા કરનાર શત્રુદ્ધનજીને કોઈ રીતે યોછા ગણ્યા નથી. કોઈતો તેમને શ્રીલક્ષ્મણુ કરતાં પણ વધુ ગણે છે. કારણુ લક્ષ્મણુએ શ્રીરામસ્વામીની સેવા ન કરી હોત તો પોતે પૂર્ણકામ હતા. એટલે કશું હેમનું અટક્યું ન રહેત. હેમને પોતાને લઈને હેમની સ્થાયની અપેક્ષા નહોતી. પોતે તો બહુ નાએ પાડી હતી પણ શ્રી લક્ષ્મણુએ પોતાના ઉજ્જવનાર્થ પોતાના આનંદ સંતોષ સાર શ્રી રામ જાનકીની સેવા ન છોડી; પણ શ્રી ભરતજીને તો શ્રી શત્રુદ્ધનની સ્થાયની અપેક્ષા હતી તેમ ભરતજીને પોતાને પણ પૂર્ણ કામ પ્રભુની નહીં પણ હેની પ્રજા જે અપૂર્ણ હતી હેની સેવા કરવાની હતી. એ પણ શ્રીરામ સ્વામીની જ સેવા હતી. હેમની વતીજ હેમની પ્રજાનું કામ એટલે હેમનુંજ કામ પોતે કરતા હતા હેમના સહાયક શત્રુદ્ધનજી થવાથી હેમની વડાઈ એ રીતે અધિક હતી. એજ ન્યાય પ્રજાના રક્ષક રાજાની સેવામાં રહેનારો મહારાં માતૃશ્રીને લાગુ પડે છે. પિતાશ્રી ભરત સ્થાને ને માતૃશ્રી શત્રુદ્ધન સ્થાને સમજાવ્યો. તે જેટલાં અર્થ કામ પર નથી તેટલા કર્તવ્યપર છે. તે મહારા પુણ્ય પિતાનાં મિત્ર ને મંત્રી છે. તારા ને મંદોદરી તે બહુ રીતે ચઢીયાતાં છે. કેકેથી રણમાં સહાયક થયા તેવાં શરને ધીરે છે. ને ઘણાં ઉપયોગી કાર્યમાં મહારા વડીલને સહાય આપે છે. કંઈવાર ધુનવણીના પ્રસંગમાં પિતા હેમનો મત પૂછે છે, કંઈ વાર હેમને દુઃખી ઉદાસ અથવા ધભરાયલા જોઈ સવિનય સચુકિત હેનાં કારણુ સમજી લઈ હેમને સુખી પ્રસન્ન ને હિમ્મતવાન તે બનાવી દે છે તે અપૂર્વ સ્ત્રીજ છે. મહારાં ભાગ્ય છે કે હું હેના ઉદરે જન્મી પામ્યો ને હેની નજરનિચે ઉછર્યો છું. સ્વામીજીની મહારાપર આટલી બધી કૃપા સરૂળ થાય છે, હેને પાત્ર કરનાર, કદી રજ તમ ગુણમય પદાર્થની સમીપ પણ ન જવા દઈ પ્રસાદીથીજ પોખી સાવિકજ પ્રારંભથી મહારાં મન તન બન્યું રાખનાર તે મહારી “ મદાલસા છે ” બાપણુ બહુ મ્હોટું આલ્યું. હવે હેને તોડવા લાગ મળ્યો !

“ એટલે શું તે હેમને લાગીજ બનાવવાની ઈચ્છા રાખે છે ! ભાઈ એક દેશી દ્રશાન્ત દઉં છું ઉતાવળો ન થા.

ક્ષમા કરજો મ્હોટા ભાઈ, તે દ્રશાન્ત સર્વ દેશીજ છે. નહીંતો આપ આવડા મ્હોટા થઈ ગયા છતાં હજી આપને આંહી રહેવા તે દે કેમ ! પરણ્યાવ્યા વિના રહે કેમ ! “ હેનું કારણુ પણ મહારા પિતાશ્રી છે. હું ઉભયનાં હૃદય અલ્પ અનુભવથી એ સ્વામીજી મહારાજની કૃપાથી વાંચી શકું છું. મહારાં માતૃશ્રીની મરજી સીતાજીની પેઠે મહારા પિતાજીને આધિન છે. મહારા પિતા હેમનો ન કરે નારાયણુ—પણુ સર્વથા લાગ કરે તોપણુ મહારી માતા હેમને એજ કહાવે કે હજી બીજું કંઈ ઇષ્ટ મહારાથી થઈ શકતું હોય તો હું તે કરવા તેમ વર્તવા તૈયાર છું. ” સ્વામી સાડજ પોતાનું જીવન તેણી સમજે છે, પણ બેશક એટલું તો કહેવું જોઈએ કે, જાનકીજીની પેઠે તેણીને પણ પોતાની ઈચ્છા વિરૂદ્ધ થવાથી કષ્ટ આવે છે તે સ્વામીને સાંભ-

જાવે છે. પણ છેવટ જ્યારે પિતાશ્રી પોતાના ઠરાવજી હેમને સંભળાવે છે ત્યારે પછી તેણી વૈષ્ણના કડવા આસડની પેઠે પરાણે પણ તે ઘુંટ પી જાય છે. તેમની તે ઇચ્છાને સર્વથા તાળે થાય છે ને પ્રભુકૃપાથી પતિપ્રભાવ કે સતી પ્રભાવથી હેમાં પણ સુખદળ આવે છે, કે મ્હારાં માતૃશ્રીને એવું દ્રશ્યન્ત દઈ કદી પણ કહેવા કારણ નથી મળતું કે, “આપણા આગ્રહને વળગી આચરણ કરવાથી આ હાની થઈ! સ્હામું પિતાશ્રી બહુ દાખલા દઈ શકે છે કે, અમુક પ્રસંગે જેમ તમને આકર્ષ લાગ્યું હતું તેવું આ છે. માટે માનવું કે તુરત તે માને છે. મને સ્વામીજી પાસે આરંભથીજ રાખવામાં ક્યાં ઓછી પંચાત આવી હતી? “લવકુશ કેવા ઉછર્યા!” એટલુંને એવુંજ તો થતું નથી ના! એ સંભળતાંજ માતૃશ્રી વિદ્યુતના ઝળકારાથી ચમકે તેમ ઝળકી ગયાં કે રખે પોતાને પણ તેમની પેઠે મ્હારી સાથે રહેવું પડે!! અમે ક્યાં ક્યાં ફર્યા વસ્યા! ક્યાં વેંકટગીરી! ક્યાં યાદવાદ્રો! ક્યાં મલખાર ને ક્યાં મદુરાં! ધણીવાર વિવાદથી પણ છેવટ સ્વામીજીની ઇચ્છા તે પિતાજીની ને તેમની ને માતૃશ્રીની. એ જોઈને મ્હારા મનપર પણ છાપ પડતી કે, માતા પિતાને આચાર્ય ત્રણેની છેવટ સમ્મતિથી હર્યું. એ કરતાં ઉત્તમ મ્હારે એય શી રીતે હોઈ શકે! હેમાં પણ અનુભવી માતાપિતા પણ જેમને તાળે તે સ્વામીજીથી અધિક સમજી ને એયકારી કાણ! ત્યારે જ હું સર્વથા હેમની ઇચ્છાને આધીન વસતું છું, ને હેમાં અમ્હારં સૌતું એય છે. સ્વામીજી મ્હારાજ તો સાક્ષાત શેષ કહું કે ભગવાન જ કહું! પિતાજીનો પૂર્ણ ઉપકાર જેમણે પોતાના કરતાં પણ ઉત્તમ ને ઉચિત શિક્ષકના તાબામાં મને સોંપ્યો. આમળ પણ રાજકુમારો એમ જ ઉછરતા આવ્યા છે. દ્રોણાચારીથીજ પાંડવોનો પ્રતાપ ને હેમાં ગુરુસેવા અધિક તેમ લાભ પણ અધિક. અશ્વસ્થામા કરતાં પણ અર્જુન આગળ પડ્યા તે આચાર્યસેવાના જ પ્રતાપે!

“ પણ તે સમય તો આચાર્યો પણ શસ્ત્ર ધરતા હતા ને યુદ્ધમાં પણ ચઢતા હતા. ગુરુજીએ આપને ધનુર્વેદ રાજનીતિ શીખવ્યાં છે, પણ આપને હેનો હજી અનુભવ મ્હારા જાણવા પ્રમાણે નથી.

“ તે ખરી વાત છે, ને તેથીજ પિતાજી બે વર્ષથી કહે છે કે, હવે મને સોંપો હું હેને તેમાં ને વ્યવહારીક જ્ઞાનમાં અનુભવ આપી પ્રવીણ કરું, ગુરુજી કાંઈ હજી બોલતા નથી પણ મ્હારો મત મેં જણાવી દીધો છે કે, હવે તો હેમનેજ ચઢાવેલ માર્ગે પુરું કરવું “ પાશ્વરી મા કાન વિધિ ” ને પછી પણ આપકર્મી થવું.

“ એટલે શું આપ આપનું રાજ્ય પણ નહીં સ્વીકારો!

“ સમય આવે હેના રક્ષણની મ્હારાથી ના ન પડાય, તેમ મ્હારા પિતાજીથી પણ મ્હારે છતે બીજાને સોંપણ ન થાય એ હું ખૂબ સમજું છું, પરંતુ તે માટેની યોગ્યતા મ્હારી મેળેજ મ્હારે મેળવવી જોઈએ. રામ સ્વામીએ વનમાં જઈ બે ઉમેદવાર સુગ્રીવને વિભિષણજીને મહા રાજ્ય અપાવી પોતે રાજ્ય મેળવવાને રક્ષણ કરવા સર્વથા સમર્થ છે, એમ સિદ્ધ કરી દઈ તે પછી પોતે પૂર્વજ્ઞેના રાજ્યનો ભાર ધારણ કર્યો. એ દ્રશ્યન્ત મ્હારા મનમાં વશી ગયું છે તે ખંશી જવાનું નથી. એજ શ્રી રામસ્વામી મને તે સાર માર્ગ બતાવશે હું હવે એજ ધુરંધરમાં છું.

“ અને ત્યારે તો ગૃહસ્થાશ્રમ પણ શ્રી રામચંદ્ર સ્વામીની પેઠે ધનુષભંગ જેવો સ્વધંવરમાં સિકકે કરીને પોતાની મેળેજ આરંભ કરવાના કે !! જરા હસીને અંતરંગ મીત્રે કહે કરી!

મકમપણાથી કુમારે કહ્યું (હવે તે બ્રહ્મચારી કાણુ છે એ છુપું રહ્યું છે. બાકી સાકા રહ્યું છે તે પણ હવે હાલ જ ઉઘાડું થતા બેઠું છે, ત્હેની એ ગોઠવણુ પ્રકરણના આરંભમાં જ કરી મુકી છે—થઈ ચૂકી છે)

“ તેથી પણ વધુ—શ્રી કૃષ્ણચંદ્રે જેમ શ્રી રૂકમીનીજીની ખાસ માગણી આવ્યા પછી જ ત્હેને છોડાવી સ્વીકાર્યો તેમ આગળથી ઉપકાર કર્યા વિના પ્રેમની જડ ઊંડી બાજતી નથી; ઉપકાર માનો કે પ્રેમનું મળ માનો. તેવો પ્રસંગે પ્રભુ અપાવે તો કાંઈ મ્હોટી વાત નથી.

મનસુખા તો ઘણા મ્હોટા છે પણ અનિરૂદ્ધ કુમારની પેઠે ક્યાંક સપડાઈ ગયા તો ! ! મ્હોટા કહે તે ન કરીએ ! ! સાદસ છે !

કુમાર જરા વિચારમાં પડ્યો, ત્હેના મનનો મુસદ્દો પૂરો થયો, તેણે બધી ઘાળીજ બાણુ વિચારી હતી, અમંગળને આવવાજ નહોતું દીધું, તેથી તે આંહી અટક્યો. પ્રભુ તો સમર્થ તે ધાર્યું પાર ઉતારે. માણસનું શું ગળું ! તેણે છેવટનો ઉપાય અહો ને તુરત બોલી ગયો “ તો શીર રક્ષકોને ઘણી ખમા.”

“ તથાસ્તુ ” કહેતા પછવાડેથી સ્વામીજી પ્રસિદ્ધીમાં આવ્યા. જાણે કાંઈ ભવિષ્યવાણી જ ન ઉચરાઈ હોય ! ને તે પર આકાશ—દેવવાણી અનુમોદન ન આપ્યું હોય ! તેવું થયું. બેઠો શિષ્ય ચમક્યા ઉભા થઈ ગયા ને બોલી ઉઠ્યા ! ત્યાં તો આતુર માતાથી ન રહેવાયું, તે રહામી આવી મંદ હસી મીડી દ્રષ્ટી ને પીગળતી છાતીથી બોલી ઉઠી કે, તમે બેઠાએ અહીં આવી વાતો કરવા માંડી સારથી “ તેણીએ પુરો ભરમ ફેડી દીધો ! ! ને તે માત્ર હું એકલી નહીં. ત્હારું વચન સાચું છે, ત્હારું માનવું સાચું છે, ત્હારા પિતા વિના હું નજ આવી નથી જ આવી. જે તે પણ આ રહ્યા ! ! વધુ સાંભળ્યું છે એમ પ્રતીતી આવી ત્યાં પિતાજી પ્રકટયા પુત્રને ખરી રીતે ધભરાવાનું કારણ નહોતું. ત્હેના વિચાર દ્રઢ હતા તે કોઈ પ્રકારે પણ વડીલોને હવે પ્રકટ કરવાનાજ હતા. તે પ્રકટ થયા તો ભલે થયા તેણે પણ સાંધી દીધું.

“ પ્રભુ મ્હાર માનવું સાચું કરજો ને આપનું વા પિતાજીનું મન કંઈ અંશે પણ કાચું હોય તો પાકું કરજો. એજ આ દેવદરબારમાં આચાર્યદ્વારા અરજ “ માતા ચૂપ થઈ ગઈ, ચતુર પિતા બોલી ઉઠ્યા. બોલવાનોજ વખત હતો ” છેલ્લું વાક્ય તો અનિરૂદ્ધ કુમારના વર્તનનું છે ને ત્યાં તો શીરરક્ષકોને ઘણી ખમા ” કહ્યું છે તો હવે ક્યાંહી બધા-ધને છુટવા કરતાં ત્હેમના રક્ષણમાંજ રહેવું કાં ન પસંદ કરવું ! સ્વામીજીની સમ્મતિ “ તથાસ્તુ ” કહીને ત્યાંજ થઈ ગઈ છે.

સ્વામીજીએ તો પુરા વાક્યપર “ તથાસ્તુ ” કહ્યું હતું, તે તો દેવવાણી મનુષ્ય સઘ ત્હેનો મર્મ પૂરો કેમ લહે ? પોતાને રચે તેવો અર્થ ગ્રહે. આટલી વાત થતાં તો મુખ્ય મંદિરમાં લોકો ધસવા માંડ્યાં, ભોગનું નગારું ને ઘંટ બજ થયા. દર્શનને તીર્થ પ્રસાદ વિનિયોગનો સમય થઈ ચૂક્યો એટલે સૌને જવું પડ્યું ને ત્હેમાંજ સામીલ થવું પડ્યું. કારણ મુખ્ય તો એ માટેજ આટલી રાતે સૌ આવી બેઠી થતાં હતાં. આપણે આપણા વૈકુંઠો-ત્સવમાં પદ ગાનાર બ્રહ્મચારી મહારાજ કુમાર, ત્હેના આચાર્ય માતા પિતા સૌને આજીવ્યાં એટલે હવે આંહી પ્રકરણ પૂરું કરવું હીકજ છે એ બધાંએ પ્રભુ ધામમાં ગયાં ત્યાં આ પ્રકરણ ક્યાં આગળ ચાલે !

-જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિષે-

પદ. ગરબી.

જન્મ્યા શું જગમાં ડાહ્યા રે, પાછા અવતરવારે અવતરવા.
 ક્યારે કરશે મટીને રથવાયારે, તેવા ભવ તરવારે ભવતરવા. ટેક.
 હજી અચક્રે ને ચેતો સવેળા, થશે ઠોકર ખાતાં ભૂ ભેળારે. પાછા.
 ખોટા જીવનમાં શું મોહી રહેતા, સાચા જીવનની સોઈ ખોઈ દેતારે. ,
 સાથે આવે તહેનું ન કાંઈ થાતું, મુકી જવાનામાં ચિત્ત ટીચાતું રે. ,
 કરો શુભ તે નશ્વર ફળ લેવા, એ ભોગવવા ત્રિતાપ ફરી રહેવારે. ,
 અનુ એકે ન મુકે ઉપાધી, કા'ડી તેમ શું જશે વય બાધીરે. ,

પદ. રાગ ધનાશ્રી.

કોણું નિત સુખ રહ્યું, જગતમાં કોણું નિત સુખ રહ્યું;
 શું શું હતું ? ક્યાં ગયું ! જગતમાં કોણું નિત સુખ રહ્યું. ટેક.
 બાળપણું ક્યાં ? ક્યાં જવાની એ ? ક્યાં ઘડપણુ વિણ ચહ્યું;
 ક્યાં મિજલસને ક્યાં પાથરણું, થવું હતું નવ થયું. જગતમાં.
 ગંધ પુષ્પની મીઠાશ ફળની, રાંધ્યું બગડી ગયું;
 તર ઉખડીને ધામે પડીને, ગામે ઉજડ થયું. જગતમાં.
 ડાહ્યા મૂરખ પાપી ધર્મી, કાયમ કોઈ નવ રહ્યું. ,
 દેવરૂપી રવિ શશી શું અજનું, પ્રલય જળે સહું વધ્યું;
 અનિત્યપણું અકાળે અનું, શેનું તે નથી લહ્યું. જગતમાં.

પદ. રાગ એજ.

ક્યાં તે જગના વડા, વડાના વડા બન્યા બાપડા;
 પુત્ર પણુ નવ જડયા, વડાના વડા બન્યા બાપડા. ટેક.
 ચક્રવર્તીના ચરણે આવી, મંડળીકા કંઈ પડયા;
 તે પોતે સહુ સ્થાય જો તે, રે ! રોતા ક્યાં દડયા. વડાના.
 દેશપતિ જેને મળવા ધારે, થઈ રહેતા તે ખડા;
 તે ઠામો ધામો શું ગામોના, પત્તા પણુ નવ જડયા. વડાના.
 પાણી પીએ શું વાણી એ, વાપરતાં સાંસા પડયા;
 સમજ્યા છતાં અનુ ક્યાં સુધી, રહેશે જગના દડા. વડાના.

પદ. રાગ એજ.

એની વારે વાર, ખરેખર એની વારે વાર;
 ખીજા વૃથા વિચાર, ખરેખર એની વારે વાર. ટેક.
 બાળ નિરોગી જાડા જખરા, વૈદ્ય જ્ઞાની સરદાર;
 વૃદ્ધ રોગી દુર્બળ મૂઢ નિર્ધન, પડેલા પહેાંચ્યા પાર. ખરેખર.
 આયુષ્ય પથ્ય ઔષધી તપ બળ, સાધન યુક્તિ અપાર;
 જોતાં તો જીવ જતે ન ખૂટે, (તે) પળમાં બને અસાર. ,
 અનંત જોઈ મ્હોટાં છોટાં, સર્વે ખોટા ધાર;
 જેનાં છે તે જગતપતિનો, રાખ સદૈવ વિચાર. ખરેખર

શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી.

પ્રકરણ ૪ થું.

“ મનનો મેળાપ. ”

(ગત વર્ષના ૧૨ મા અંકના ૧૦ મા પૃષ્ઠી.)



દુરા ” ને કોઇ “ દક્ષિણ મથુરા ” પણ કહે છે ત્યાંથી દસ માઈલ પર પહાડોની ટેકરીયો બહુ ન્હાની નહીં તેમ બહુ મોટી નહીં એવી એક પછી બીજી આણી ગમ તેણી ગમ ગાજીઓ સુધી પથરાઇ છે તે માંહેની, એક જે મધ્યમાં જ આવેલ-કણીકાઓમાં મેરના સમાન-યથાના-મા તથા ગુણા-“ સુંદરાચલ ” નામની ખરેખાત અતિસુંદર છે. પુરાણો-

માં પણ તેનું પાવનત્વ સુપ્રસિદ્ધ છે. નવ દીવસનો બ્રહ્માત્સવ ત્યાં પૂરો થવા આવ્યો હતો. મદુરા શહેર ઘણું મોટું હોઇને ઘણા લોક નવ દિવસ જીતુ રહેવાને બદલે ખરા પ્રસંગોપર જતા આવતા હતા. ખરા ભાવિકો દસે દીવસ ત્યાંજ વસતા હતા ને તેમને તો ત્યાંનું “ ભારે પાણી ” પણ ભારે લાગતું નહોતું આજે તો મહારાજની મંડળી રાજ્યધાનીમાંથી નીકળી તેની સાથે કંઈક દેશી વિદેશી બાકી સાકી સર્વ બળ્યાં, આજ રથોત્સવ હતો ને તેથી શહેરમાં ગણ્યાં ગાંઠ્યાં માણસો જ રહ્યાં હતાં.

શ્રી સુંદરાચળ તમામ વૃક્ષોથી ઘટી તો છે જ તે આજે મનુષ્યોથી પણ સંઘટ થઇ ગયો, બલકે ન્હાનાં સુનાં ઝાડ વેલાના હકતો જખર દસ્ત મનુષ્યોએ નાબુદ કરી ત્યાં બે ઘડીને માટે પોતાની આબાદી કરી દીધી. ગામડાઓના શુદ્ધાદી લોકો. રથ ખેંચવાને સંખ્યાબંધ માથે ફાળીયાના કટકા ને કમરે લંગોટી, હાથમાં વાંસડા ને આગળ ડફ નગારાં વગાડતા ભજનની ધુનમાં કૂદતા નાચતા ચાલ્યાજ આવતા હતા. તેમના મેળા વિમળ ભાવના પ્રભાવે થું ? પણ પહાડના પથરોને ગુફાઓ પણ સ્વબલકત બની પ્રતિધ્વનિ કરી રહામો હરી નામની ધુન વગર જીભે ગળવતા ને વગર વાજે વાજાં બળવતા હતા. મુકં કરોતિ વાચાલં કરતાં પણ વાત વધી પડી હતી.

દુકાનોઠીક જમી હતી મકાનો ગણતીનાંજ હતાં. તંબુ, રાવટી, કનાતો ને તે કરતાં પણ ગીરી, ગુફા, બગીચાઓ, કુન્ને, ઝુંડો ને જનો વધુ પસંદ કરતાં હતાં, મનહરણાં મીઠ જળનાં ઝરણાં ઠામ ઠામ હતાં ને મંદીરમાં મહાપ્રસાદની ઘૂટ કહો કે લૂટ કહો-તેમ હતી એટલે એ ખાતાની પંચાત સૌને સાફ પતી ગયા જેવી વાત હતી. વડા લોકો ત્યાં વડાનોજ ભોગ ધરાવતા ને તેમાં દરેક જણ હજાર બખ્ખે હજાર રૂપિયા લગાવતા, સરસામાન તો સાથેજ લાવતા ને મંદીરના અભ્યાસી રસોઇયા સઘપાક સિદ્ધ કરે જતા, થાકતાજ નહીં પછી પ્રભુ પ્રસાદ કરતાં થું કામ કંટાળે ? ત્યાંના વડાની અઘાપિ સરસાઈ છે પણ આજ વડુ કામ તો વાહનનું હતું.

મેરના પુત્રો જેવું અવતારી શીખર પોતાનો શીખર આકાર મુંડી જાણે રથ આકાર થઇ ગયું હોયનીશું ! તેમ તેની ટોચ વાદળથી વાતો કરતી હતી, સૌના ઉપર મહાધ્વજ ફરકતી હતી, તે જાણે કનક કળશની સેવા કરતી હતી, કારણ તેને નીચે ચક્ર ને ત્યારથીજ ચારે કીનારાપર ધ્વજજ્યોતી હાર મજલાઓદાર ઢાળ ઉતાર આવતાં આખા શીખરનો ભાગ તે ખરેખર શીર્ષ-ઉત્તમાંજ હતું. વિવિધ રંગીન વસ્ત્રોથી ઢંકાયેલું તેનું અંગ શૃંગારો વડે વધુ દીપાવેલું હતું. દેહના મધ્યે હૃદયમાં કમળમાં પરમાત્મા રહે છે તેમ રથના મધ્ય ભાગમાં ભગવાનને ખીરાજમાન કરવામાં આવ્યા હતા તે સૌનાની સાંકળવાળા ઝૂલા ઉપર જરી ગાદી તડાગ્યા છત પીછવાઇના મધ્યમાં કુલોના અંખારના વચમાં બેઠે તરફ બેઠે દેવી સાથે ઝુલી રહ્યા હતા-કુલી રહ્યા. હતા.

રથને ચારે બાજુ ચાર મહાદ્વાર, આઠ ઉપદ્વાર, બે બે દ્વાર દ્વારપાળ દરેક મોટા દ્વાર આગળ ને ચાર ખોણે ચાર ઊભા સિંહાકાર પછવાડેના ભાગમાં નોખત સુરનાઇ ને આગળના ભાગમાં અર્ચક પરિચારક બીજી બાજુઓપર છત્ર ચામર છડીદાર મશાલચીઓ એ બધાથી રથનો મધ્ય ભાગ પ્રભુની આજુબાજુ ઊભરાઇ રહ્યો હતો, કેળોને નાળીયેરની લૂંમા લચકી દ્વારોની શોભામાં વૃદ્ધિ કરતી હતી, તેમ પુષ્પ પત્તાની કમાનો પણ જેમની તેમ બચી લચી રહી હતી. તેમની સુગંધીએ ઠીક મચી હતી. પૃથ્વભાગપર અદ્ધર જેવા ચાર શ્વેત સુંદર શૃંગારયુત અશ્વોને સારથી હાંકતો હતો, તેતો અંતરીક્ષ માર્ગે-પણ ખરેખરતો નીચેનો ભાગ ઉપરથી ઘણોજ પહોળો, રથની પીઠીકાવાળો ચારે ગમ ટાંગેલી ઘંટાઓથી ગરજતો ને અનેક મૂર્તિઓથી સુશોભિત ધણું મોટાં છ ચક્રોના ઉપર ઠીક ગોઠવાયો હતો. રથને ખેંચવાને થાંભલા જેવા જડાં ને ત્રણસે ચારસે માણસો દારબંધ ગોઠવાઇ ખેંચી શકે એવાં ચાર દોરડાં લગાડ્યાં હતાં. તોપેના ધડાકા સાથે મહારાજશ્રીની આજ્ઞા થતાંજ રથ ચાલ્યો, વાજાં ગાજાં ધુધરા ઘંટાઓ તાળીયો જયધ્વનીને તેવડાજ ને તેવાજ પ્રતીધ્વનીઓ એક સામટા થયા. સપાટા બંધ આખી પૃથ્વી નિર્વિધ્ન ફરી સ્વસ્થાને પાછો આવ્યો ને અવલુથ સ્નાનની તૈયારીઓ થવા લાગી.

નુપુર ગંગાના કીનારાપર માણસો જામવા લાગ્યાં. સારાં વસ્ત્રોને દૂર કરી સ્નાન કરવા માટેનાંજ ધરીને તૈયાર થઇ, ચોતરફ પગથીઓ ઉપર ચઢ ઉતર એવાં ગોઠવાઇ ગયાં કે જાણે માણસોનીજ પાળીયો ચોતરફ કરી હોય ! એક તરફ કઠેના મધ્ય ભાગમાં આવેલ બંગલામાં પ્રભુ પધાર્યા, પડદા, છત, પીછવાઇ, કેળ, તોરણો, ધ્વજ, પતાકાઓથી તે બંગલો અલંકૃત હતો. શ્રી ભૂદેવી સાથે ચતુર્ભુજ પ્રભુ મંગલગીરીમાં ખીરાજમાન રહ્યા, પણ સાથે ન્હાની પાલખીમાં ન્હાની મૂર્તિ હતી, તેને કીનારે જળસમીપ પધરાવવામાં આવી. અર્ચકહસ્તેતિર્થનું પુજન નૈવેદ્ય સુધાં થયું. પુજારીએ પ્રભુને મસ્તકપર લીધા ને જળમાં ઉતરવા માંડ્યું કે ચારે-ગમ સૌ સજ થયા જેવી પ્રભુ સાથે પુજારીએ પાણીમાં ડુબકી મારી કે લોકો સાથેજ ડુબ્યા ને સાથેજ પાછા બહાર નીકળ્યા. પૂર્વના પાપો ક્યાંહી પણ નવા અવતારમાં આવ્યા જેવું ખરા ભાવિકોને ભાસ્યું. ભગવાન પાલખીમાં ખીરાજ પડદામાં ગયા, સ્ત્રીઓ જે એક આખી બાજુ રોકા નહાતી હતી તેમાં એકદમ ઘભરાટ ફેલાયો “ ઓ વાઘ ” ઓ સિંહ !! ઓ ચિત્તો “ એવી ખૂમો દેતા જેનાથી જેણીગમ નસાય તેમ નાહાં. મહારાજનું મંડળ જેણી ગમ સ્નાન કરવું હતું તેણી ગમેજ એક જખર વનરાજ ઉપરનાગીરી પરથી ઘભરાતા ઉતર્યા. રાજકુમારીને કુંવારી જાણીને ને તેણીપર હવે વરને વરના તૈયારી કરતી હતી એ તેની વૃત્તીને પણ જાણે કે

પીછાણીને તે વનરાજે તેણીનું હરણ કરવા ધાર્યું હોય તેમ તેણી પર દોટ કરી. કોઇ પાસે કાંઇજ શસ્ત્ર નહી, તેથી સહજ નાહા. કુંવરી કંપી શ્રી સુંદરબાહુનેજ શરણે ગઇ ને તેવીજ તેણીની તે ગમચીજ રક્ષા થઇ. પ્રભુ પછવાડેથી એક બળવાન અદ્ભુત યુવકે એક હાથ તેનાપર શાલ લપેટેલ તે તેના મુખમાં ને બીજે પેટમાં જેમાં કટાર પકડી હતી તે ભારતાં જ તે લથડ્યો કંધો ને પડ્યો. કટારનો ધા કારી થયો તે બહાર ખેંચતાં જ ભેગાં તેનાં આંતરડાં ને પ્રાણ નિકળી પડ્યા. મુખમાં નાંખેલ હાથપર દુશાલો હોવા છતાં તેમાં ડાઘો પેહી ને સહજ હાથ સુધી પહોંચી પણ પેટના ધાએ શ્વાસને અંતર્મુખ કરવાથી વાસ્તવીક તે મુખથી ઇન્ન ન થઇ. કુમારીના રક્ષકપર સૌની કૃપાનો વરસાદ વરસ્યો, ત્યાં પ્રભુનો પડદોએ ઉઘડ્યો. મહારાજ આવી પહોંચ્યા હતા. વિજયીને વખાણી રહ્યા હતા. પ્રથમ બહુ માન પ્રભુ પાસે અર્ચક હથુ અપાવ્યું. એજ પ્રથમ બદલો કાંઇ સહજ નહોતો. હજુ લૌકીક બદલાઓ બધાજ બાકી હતા, તેથી મહેમાન યુવાનને સાથે લીધા. ભગવાનની સ્વારી યથાક્રમ નિજમંદીરમાં પધારી એટલે મહારાજનું પુરું ધ્યાન નવા મીજમાન તરફ વળ્યું. તે શર પહાડપર હમણાં હીંડ્યો જ આવ્યો તેના મનથી તે મોડો થયો પણ પ્રભુએ તેના પર પહેલી કૃપા કરી. કારણ હજુરમાં આવતાંજ અદ્ભૂત જયપૂર્વક માન અપાવ્યું. એથી તેને પણ થોડો ગર્વ થયો, તેના નીરાશ થઈ ગયેલા મનમાં આશાના અંકુરો ઊઠ્યા ને તે એકે સપાટે ટોચપર ચઢી ગયો એમ માનવા લાગ્યો, પણ તેણે તે વિચારમાંનો એક પણ કોઇ બીજા આગળ પ્રકટ ન કર્યો બલકે પોતે પણ પોતાનું અર્ચન પ્રકટ ન કર્યું પણ કૃતિથી આપોપી ઉત્તરોત્તર પ્રકટ થયું.

મહારાજ મદુરા ગયા પણ મહેમાન તો મહેલમાંજ રહ્યા. રાજ સાથે જમવું રમવું ભમવું એ કામ પ્રથમ હતું. તેમાં તેમની રીતભાત વસ્ત્ર વેશ ને વર્તનથી તે ઉત્તમ કુલીન ક્ષત્રી કુમાર હોવાની તો ખાતરી થઇ પણ પછી સાથે રાજ્ય સભામાં પણ જવાને અગત્યના પ્રશ્નો તેમની સાથેજ સમજવા લાગ્યા. તેમ મનના જિમ પૂરા ભાગ્યા. સર્વ રાજકીય ખાતાથી માહિત સુશિક્ષિત વિચારશીલ તે મંત્રી થયા, ને છેવટ સેનાપતિ એ નામ ને જાહેરમાં કામ પણ રાજ્યના તમામ ખાતાના ઉપરી, રાજનું મન-પ્રતિનિધી જેવાજ થઈ પડ્યા. તેમનાથી કોઇ વાતનો પડદો રહ્યો જ નહીં. રાખવાથીજ હાની છે એમ અનુભવથી ઠરતું ગયું. ને તે માત્ર બહારની બાબતમાં નહીં, સાથે તો વસતા જ હતા. મહારાણીના પુત્રસમાન લાડલા ને પડદાનો મૂળે રીવાજ દક્ષિણમાં ન હોઇને મહારાજએ પ્રથમ દિવસથી છૂટ આપી હતી. તેથી રાણીના પ્રસંગમાં પણ જેમ આવતા ગયા તેમ તેની કૃપાના પાત્ર ઠરતા ગયા, તેથી તે ખાસ તેમનેજ મળવા પણ આવતા-એસતા, સારી વાતો, સારી સલાહ, -ઘણીવાર કલહકલેશ દ્વેષ નાશુદ કરવામાં સહાયભૂત થતા. તે સામાન્ય પણ મનોહર સામ્ય આકૃતિ વિવેકશીલ પણ મીઠડી ને બહુધા રાજ્યપુરુષોને રૂચે એવી રમુજ વાતો કરવાની જ ટેવ તેમ તેમના આવવાથી રાણી વધુ આનંદ પામતાં. તોપણ પોતે અતિ પરિચય થવા દેતા નહીં, કારણ આખર પોતે પુરુષ ને તે સ્ત્રી વર્ગ, તેમાં કુંવરી કુમારી ને પોતે તેના ઉપકારી તેથી તેમની આભારી હોય, જ્યારે દ્રષ્ટીએ પડતા ત્યારે તેની મીઠી સુધા દ્રષ્ટી વૃષ્ટી કરતીજ જણાતી ને તે વૃત્તી ચાહતી તેથી પોતે સાવધ રહેતા હતા, ને એ વાત ડહાપણ બરેલી હતી. ચેતના મુખી સદા સુખી.

પણ થવાકાળથી કોણ ઝીતે છે ! એક વખત એવો જ યોગ આવ્યો કે મહારાણીને મળવા જતાં રાજ્યમાતા સુંદરબાહુના દર્શન કરવા સીધાવેલ સેનાપતિ તેથી અજ્ઞાન ને તે

તો તેણીને મળવા અંતઃપુરમાં એકમાં ન જણાયાથી બીજા ખંડમાં એમ આપ્યા જ ગયા. કાંઈ રોકનાર મળ્યું નહીં રોકે તેમ હતું નહીં. છેવટ તે ખંડમાં પહોંચ્યા જ્યાં કુમારી એક ઉન્નત સુખાસનપર બેઠી કંઈક પ્રિય પુસ્તક વાંચી રહી હતી. વાંચી જ રહીને વિચારમાં જ લીન હતી ત્યાં સેનાપતિ આવી ચડ્યા. તે બહુધા એકાંતમાં રહેતી, પરપુરુષ હોય ત્યાં આહીને જતી નહીં. જાય ને કાંઈથી વિવેક વશ મળવું થાય તો મર્યાદાશીળ અપ પુરતો જ પ્રસંગ ને તે પણ નીચી દ્રષ્ટીથી જ પાડતી. સેનાપતિને પણ તેણે ધારીને ટીકાને જોયા નહોતા. તે તેણીની દ્રષ્ટીએ તેણી તેમની દ્રષ્ટીએ પડતાં પણ તે બહુ જ સાવધાનીથી શુચિતા પૂર્વક યદ્યપિ ઉપકાર વૃત્તી, મને અદ્ભૂત, સંબંધ, અવસ્થા ને અવયવો અરસપરસ આકર્ષણ કરવાને ઉત્તમ હેતુઓ હતા. બેઠે યુવાન ને જોડે થવાને યોગ્ય. આહે તો માતાપિતા પણ સંમતિ આપે એવું હતું. બેઠેને જોડની જરૂર ને તેની શોધ તેની અગત્ય જણાઈ ચૂક્યાથી ચાલતી હતી—ચાલી હતી. પણ આજે આ એકાંત પ્રસંગે અંકુરને બિદલવ એક સાથે જ કર્યો એમ કેમ ન કહીએ !

સેનાપતિને જ આવતા જોઈને શું તે તેના મનમાં જ હતા ને પ્રકટ થયા શું ! અંતર જામી બહાર આવ્યા શું ? અથવા તેના મનમાં તો પ્રભુ સુંદરબાહુજ હતા, પણ તેમણે જે રીતે બચાવેલ જે દ્વારા બચાવેલ તે ઉપકારીને જોઈ સુંદરબાહુની કૃપાની મૂર્તિ સ્વામીના પ્રતિનીધી તેને આજે એકાંતમાં એમ અવસરે પ્રત્યક્ષ પેખી તે એકદમ ઊભી જ થઈ ગઈ, તેનાથી હાથ જોડાઈ નમસ્કાર કરાઈ જવાયા. દ્રષ્ટી તો નીચી પડી ગઈ પણ વાણીદ્વારા વૃત્તિ બહાર આવી પડી તે બોલી ઉઠી “ પધારો રક્ષક ” તેણીએ તુરત જીભ દાખી તે શરમાણી સાહસ માટે કંઈક પસ્તાણી રાજપુત્રી છતાં આટલી બધી દીનતા આધીનતા કાં કરાઈ ગઈ ! એમ માની ગભરાણી. મારે માટે શું એ વિચાર કરશે ! એમ પોતાના જ મનના વિકારે વિકારી વિમાસણવાળી થઈ તે પાછી જરા ડોળ કરી ધૈર્ય ધરી ક્ષણભર એપરવાઈ બતાવવા આસન પર બેસી ગઈ, પણ તે બંને પાસેનું જીન્નત જિત્તમ આસન બેસવાને દેખાડ્યા વિના રહેવાયું નહીં. તે અર્ધધેલી બની. શું કરવું જોઈએ ! શું કરાય છે ! તે ઠીક કે નહીં ! એ વીશે એક તરફથી તે વિચારતીજ ને બીજી તરફથી બીજી બાજુમાં ગતિ પ્રતી કરતી જ રહી.

એજ હાલત કુમાર સેનાપતિની પણ થઈ તે પણ ધભરાયો, ધવાયો, રોકાયો, આસનપર તો ન બેસી ગયા પણ ત્યાંથી ખસી પણ ન શક્યા, સ્થાંભા નમસ્કાર કરી વિનય વેશ ધરી પરાણે નીચી નજર રાખી કહ્યું જે કહ્યું. તે મૂળે ખરું હતું.

હું તો મહારાણીના દર્શન માટે આવ્યો છું. આપનું આ એકાંત સ્થળ હશે એ મને જ્ઞાન ન રહ્યું. તેમ તેમાં આ રીતે આવી ચઢે આપને ધભરાટમાં નાંખીશ એમ પણ મેં ન હોવું ધાર્યું તે માટે ક્ષમા માગુ છું. ને ચાહું છું. આપ મને જણાવશો કે માગુ ક્યાં બીરાજે છે ? હું ત્યાંજ જાઉં તો ઠીક એમ મને ઠીક લાગે છે “ પણ તે માત્ર ઉપરનું કહેવું હતું કાંક બીતરનું પણ હતું. કારણ તેનું મન પણ ડોળાઈ ગયું હતું. એકાંત પ્રસંગ યુવાવસ્થા એકની છાપ બીજાપર આગળ પાછળની આશા સંબંધીએ ધુંચવાડો કર્યો. તે કાંક ડરવા લાગ્યો, કાંક લલચાયો, કાંક ચેત્યો કે હું ફસાઈ છું તેજ હાલત કુંવરીની હતી. યદ્યપિ ધૈર્ય રાખી તેણીએ કહ્યું કે “ તેઓતો જુગવાન સુંદરબાહુના દર્શને સીધાવ્યાં છે ” પણ તેના બાવ એવો નહીં કે માટે આપ સીધાવી જાઓ. બિલટા તે માટેજ નિરાંતે બેસો શું કરવા ?

કાણ જાણે ! મન જાણે ! નિચું જોઈ તેણે આટલું કહ્યું પણ આજે તેણીનું હૃદય ધબકતું હતું. તેનું પવિત્રપણું જાણે કે ડગલું હતું. તેનું મન તેના વર્તનને ઠગવું હતું. તેને બીતર ન

પછી રગરગમાં ઉમ્મર ભરમાં ન થયેલ એવું કંઈક થતું હતું. તે સમજ કે એ હીક નહોતું પણ તે પરવશ હતી. કોને ! સમયને ! એકાંતને ! જેણે આ યોગ મેળવ્યો તેને ! તેનું ધૈર્ય ખૂટયું. શું કરવું તે હીક ન સુઝ્યું, ત્યાં સેનાપતિના પ્રશ્ને સહાય કરી તે બોલ્યો. “ દર્શન કરવા માજી પધાર્યાં તે જાણી તે પણ ન તુરત પધારી ગયા તેમ ન તો સ્થિર થઈ બેઠા, બેઠે બેઠેજ ચલાવ્યું ” આપે કેમ એ ઉત્તમ લાગ બોલ્યો ! ” તેનું મન તેને ચેતાવા માંડ્યું કે આ હીક નથી થતું. તેની નિત્યની નીતિ રીતી આજે તે તોડતો હતો. ખપ જેટલી વાત કરી ત્યાંથી તુરત નીસરી જવું જોઈતું હતું. તેમ ન કરતાં તેનો ઉલટો ઉપયોગ તેણે પણ કર્યો. એ ભૂલ હતી, અપરાધ હતો ઉમ્મરભરમાં તે પ્રથમજ હતો. વૃત્તિ હીક ન રહી, વીમળતા તો ગઈજ ને પરવશતા પણ થઈ તે વધીજ. હવે મનોજય કરવો કઠણ; વખત જતે અસંભવિત થયો તે ઠેર્યો. બેઉ ચિત્તને સમજે તેવાં હતાં. સમજતાં હતાં કે આજે આમ કેમ થાય છે ! જે થાય છે તે સાહસ છે ! અહીંક છે કે હીક છે. જે છે તે છે પણ થયે ગયું, દૈવે પણ તેને ઉત્તેજન આપ્યું. એ એકાંતમાં કોઈના આવાગમને ભંગ ન કર્યો, સમય કામ કરે ગયો, બેઉને વાતો કરવા મન હતું, જે માટે મન હતું તે જણાઈ ગયા જેવું થયું હતું તે ઢાંક્યું ક્યાં સુધી રહેશે ! સ્વાધીનતા ગઈ પ્રકૃતિને પરાધીનતા થઈ. હવે તો તેનોજ પુરો જય થવાનો, મન વર્તનની પરિક્ષા તેના આરંભમાંજ છે તે રોકાયું ઠેર્યું કે પાછું વળ્યું તો હીકજ છે ને ગયું તો પછી ગયુંજ. આજે એમજ થયું. કુંવરીએ દર્શનનો તો કાણ જાણે કેમ લાગ બોલ્યો હશે ! પણ ઉત્તર એવો આપ્યો કે જેથી જણાયું કે તેણી આ પ્રસંગને સ્વીકારે છે તે બોલી. નીચું જોઈ જરા ઘાડી થઈ, વૃત્તિને ઉઘાડી પાડી દીધી “ સુંદરબાહુની બીજી રીતે કૃપા થવાની હશે તે તેણે કરાવી, બીજી રૂપમાં ઝાંખી અપાવી. ”

પ્રભુપર ભાર મુક્યો, પ્રકૃતિને પરવશ અમે શું થઈએ પ્રભુ કરાવે ત્યારેજ ! નહીં તો તેને ઘણીવાર વશમાં રાખીએ છીએજ. ડાહ્યા ઘેલાનો એજ તણાવત છે ઘેલા મનમાં આવે તેમ બોલે વર્તે છે. ડાહ્યા તેમ ન કરતાં મનને રોકે છે, વાળે છે, યોગ્ય અયોગ્યપણું સંભાળે છે પણ થવાકાળજ આગળ કોઈનું ક્યાં ચાલે છે ! તે થવાનું સાર હો વા માફું. કુંવરીને તો સાર લાગ્યું. સુંદરબાહુના દર્શન ન થયાં તે તમારાં દર્શન કરવાનાં હશે તેણેજ કરાવ્યાં તમે મહારા મનથી સુંદરબાહુ “ આ કેવડી મોટી વાત ! એમાં શું ભાવ ! એ વચનનો કેવડો પ્રભાવ !

ચતુર યુવાન ચેતી ગયો તે સમજ્યો કે વાત વધે છે પણ અસર બેઠી પ્રતી સરખી થયે જતી હતી એટલે એક બીજાને રોકે ટોકે તેમ નહોતાં. અગ્ની દારૂના સંયોગ જેવું હતું ! તેનું પણ પવિત્રપણું ડગ્યું. તેનું વિમળ મન તો ક્યારનું ડોહોળાયું હતું, પણ હવે તેની તનપર અસર થઈ, શરીરમાં લોહી ઉછળવા માંડ્યું, હૈયું ધબકવા માંડ્યું. બહારથી પણ તે કળી શકાય તેમ હતું પણ હવે લાચારી હતી. ધૈર્ય ખૂટ્યું. વાતોમાં બેઠી વહાં. વચન ખૂલ્યાં ક્રમે થયાં અવસરે ઉઘાડાં પાડ્યાં; પણ તોપણ વીરની ધૈર્યતા વધી તે દેખાવમાં ટકી રહ્યો ને જાણીને અનન્યથો થતો બોલ્યો, ઝાંખી અપાવી તેતો પોતાનીજ સુંદરબાહુના બીજી રૂપમાં તે પોતાનાજ પણ એકદમ તે કેમ સ્વીકારે ! કેવા ભાવે સ્વીકારે ! પીતા તરીકે, મિત્ર તરીકે, પ્રિયતમ તરીકે ! તેનું મન તો જખમારતું હતું તેથી તેણે ચોખ્ખાળવા ચાલ્યું ને પુછ્યું “ ક્યાં કોની ઝાંખી અપાવી. ”

ઉત્તર મળ્યો “ તે સુંદરબાહુ જાણે છે તેણે જે રીતે મૃત્યુમુખથી બચાવી તેજ રીતે આજે એન અવસરે ઝાંખી અપાવી ” અર્થાત્ તે તેણી તેનુંજ ચિંતવન કરતી હતી. અને

તેથીજ તેણીએ જિમેયું કે " પ્રથમ દર્શનેજ "રક્ષક" વિશેષણ અપાઇ ગયું છે છતાં સ્થામો અશ્રમ તે જાણીને કરો છો કે અજ્ઞાણ્યા ! " હવે ઉત્તર શું દેવો ! મૂર્ખ ઈરવું, જાણીને મૂર્ખ ઈરવું, કપટી ઈરવું ને તે હવે પકડાયા વિના રહે તેમ છે ! પણ એટલું તો નક્કી કે એ સાહસ છે. કુંવરી ઉતાવળ કરે છે તેવો તે ઉતાવળો ન થયો તે મર્યાદામાં રહ્યો. તેણીને ટોચી મુક્તિથી રોકી તેની વધુ પરિક્ષા કરી તે બોલ્યો " માણસમાં પ્રભુનો ભાવ તે અપરાધ છે હું તો તેનો દીનદાસ છું " જોવામાં સરળતા લીધી, માત્ર થયેલ ઉપકાર ને તેનો સંબંધ રાખ્યો હાલની નવી વિકૃતિને દાખી અથવા તેણીને સમજાવી કે હીક નથી થતું. વેશ તો-આડંબર તો વચનમાં સાધુતાનોજ રાખ્યો " મેં કાંઈજ મારા બળથી કર્યું નહોતું ન કરી શકું છું. " કુંવરી અતિ આતુર હતી તેણીથી હવે ન રહેવાયું. વાત વધુ તેના વશમાં હતી અથવા તે વધુ પરવશ હતી. જાતેજ અબળા ને વળી સુકુમાર તે તનની પેઠે મનથી પણ-વૃત્તીથી પણ આ વેળા વર્તનથી પણ ! પરંતુ આડંબર એનો એ હરીના સંબંધજ સંબંધી. " હું તે દીનદાસની દાસી છજીં પ્રભુનું કામ કરે તેમાં માણસભાવ ધરવો એ અપરાધ છે એમ મહાર્ મનાવું છે ! " એ પણ હીક છે.

સેનાપતિ ડોળમાંજ ચાલ્યા ગયા " જો કાંઈ અનાયાસ અલ્પ સેવા મહારાથી થઈ છે તો તેના બદલો મહારાજ સાહેબે કેટલાગણો આપ્યો છે ! તેની ગણના નથી. મને તૃણનો મેર અનાવ્યો છે. આપના ભાવને ધન્ય છે. સુન્દરબાહુનો ગણી, ભાગવત બુદ્ધિથી આવી પુણ્ય બુદ્ધિ આપ મહારાપર રાખ્યો છો, આપ પરમ સાધવી વૈશ્ણવી ભગવતી દેવી છો ! આપના પિતાએ મહારાપર કૃપાનો વરસાદ વરસાવ્યો છે એટલે તેમને લઈને હું આપનો ઝણી છજીં. કારણ તેમના તે ઉપકારોના બદલામાં હજી મારાથી કાંઈજ થયું નથી ! માત્ર પડે પડે ખાધું છે ! કુંવરી વાતમાં મળી ગઈ મુદ્દો તો કેમ મુકાય ! પણ પ્રસંગ ન તોડયો.

" પિતાજી તો કહે છે કે આપના પધારવાથી રાજ્યનો રંગજ બદલાઈ ગયો છે. તેનો કચરો જઈ તેની શોભા ખીલી છે તેની વૃદ્ધિ હજી ઘણી રીતે આપનીજ સહાયથી થશે એમ તેમને ખાતરી થઈ ચૂકી છે. તે તો ઇલાં મુધી માને છે કે ખરી રીતે તો આપજ રાજ્ય કરવાને યોગ્ય છો (આ રાજ્ય રહસ્ય પણ તેણીએ તો કહી દીધું. સાંભળનાર પાત્ર નીવડે વા કુપાત્ર તેનો ગમે તેવો ઉપયોગ થાઓ તેણીએ પોતાના કાર્યમાં ઉપયોગ કર્યો) આપ રાજપુત્ર ન હો તો પરમેશ્વરે આપને રાજ થવાની યોગ્યતા સાથેજ જન્મ આપ્યો છે તેની કૃતિ સપ્તજન થવી જોઈએ. તે વાત પિતાજીને આપના સંબંધ છે તેમના મનોભાવ વધુ પ્રકટ કરવા મને શું હક છે ! (બાકી પણ શું રાખ્યું પણ પોતે તેમાંથી જે સાર ખેંચ્યો છે તેને જે પોતાને લગતું જણાયું કે માની લીધું છે તે એજ કે) " રક્ષક " પદ સેનાપતિને લાગે તેમજ મેં નથી લગાડયું " મહારા રક્ષક " પહેલા થયા ને પછી સેનાના રક્ષક તો પિતાના કર્યા થયા છો. પિતાજીએ બદલો આપ્યો કહો તોપણ તેથી મહારે શું મહારી ફરજ બૂલી જવી જોઈએ ! આપજ એ ધુન્ધવણમાં વગર ચહે કહે રક્ષક થયા છો તો હવે આ ધુન્ધવણમાં સહાય નથી કરી શકતા ! હું જાતે આપનો બદલો વાળું એમ ખરા મનથી ચાહું છું તેમાં આપ જેમ તે વેળા પોતાથી સહાય કરે તેમ આ વેળા નહીં કરો ! અધુરા રક્ષક રહેશો કે પુરા થશો ! વગર કહે ચહે કર્યું તો હવે તો ચહાવું ને કહેવું બેજી છે ! અતી મીઠી આંખથી તેણીએ તેના સ્હાંમુ મનમાન્યો ઉત્તર મળવાની આશાથી જોયું તે બીટ થઈ ! ઉતાવળી થઈ ! ઉત્તર શું મળે છે તે જાણવા અતી આતુર હતી ! ઉત્તર સારો મળ્યો ધીરવીરને છાજે તેવો મળ્યો.

આપ સ્વતંત્ર નથી. પિતાજીની મીલકત છે તેના રક્ષણ માટે પિતાજી બદલો આપે એજ યોગ્ય છે ને મને તો લાગે છે તેમણે બદલો બહુ દીધો છે એટલો કે હું હજી ઝણમાં છઉં ને તેથી આપની ધુંચવણ મનની સમજ ફેરવી હોય તો તે મનમાંથી કાઢીજ નાંખો ! આપ તરફથીજ આપને લઈને જ જે થયું તે થયું છે ને તે બહુ છે. વધુ વધુ તો મારી બૂલ ગણાય ! મ્હારે મર્યાદામાંજ રહેવું સલામત છે તેણે મનને મજબુતે કર્યું હીક કર્યું. પણ કુંવરી વધુ અધીર બની. આવો પ્રસંગ ફરી નહીં આવે માની તેણે તો હૃદય ઉઘાડીજ નાંખ્યું તે બોલી—

“ રક્ષક શબ્દ હૈયાથી હોઠ સુધી આવી ચૂક્યો, હવે નીરપાય છું. જે રીતે સુંદરબાહુએ સહાય કરી છે તેજ રીતે તે હજી પણ કરશે મને તેવો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે પણ તે આપદ્વારાજ. મારે માટે એમજ નિર્માણ છે એમ મેં તે પળથીજ માની લીધું છે વખતના જવા સાથે તે દ્રઢ થતું ગયું છે આજે પ્રકટ થયું છે. મન સાથે વચને આવી ગયું બલે આવ્યું પણ જે ઘભરાટ છે તે આપને લઈનેજ એ ઘભરાટમાં પણ આપે સહાય ન કરી હોત તો અંત ત્યાં આવી જત, પણ આટલી વાર રક્ષી છે તો હવે ભવિષ્યમાં પણ તેમજ થાય. તનના તોફાન કરતાં મનના તોફાનનું કામ વિકટ છે. તે ઉઠવુંજ હીક નથી. ઉઠવું તો બલે ઉઠવું ઉઠવું જોઈતું હતું, અવસરને પાત્રે ઉઠવું છે હું આપની ઝણી છું મને ઝણથી મુક્ત થવા અવકાશ આપો ‘ મ્હારી વિનંતી છે. ’

કુમારે હજી ચેષ્ટા કરી અથવા હીકજ કર્યું “ હું આપને તે ઝણ માફ કરું છું જે એટલાજ સારું ધુંચવણ હોય તો તે સર્વથા દુર કરો મેં તેવું કાંઈ કર્યુંજ નથી. ”

કુંવરો બોલી “ હું તેમ માની શકતી નથી મ્હારું હૃદય હવે તે માનશે નહીં માનવું નજ જોઈએ “ વખત વીતે છે તેમ મુદ્દો લટકે છે જાણી તેણીએ હોમાવ્યું સાહસજ કર્યું ! ”

દેવયાની બ્રાહ્મણની પુત્રી છતાં ક્ષત્રીએ હાથ પકડી કૃપમાંથી કાઢી તો પછી તેણીએ બીજાનો હાથ ન પકડ્યો તો આપે તો મને ઉઘાડી દીડી પણ છે. બલકે મને હાથ આપવાને બદલે મ્હારે માટે કાળના મુખમાં હાથ આપ્યો છે મને મૃત્યુના મૂલે વેચાણ લીધી છે પિતાજી પાસે જ હતા, તે રક્ષક નથી ઠર્યાં તેના હક ઉઠા ગયો તેણેતો કાળને સાંપી પિતાજીનો દોષ નથી. પ્રભુનું કર્તવ્ય છે મને તેજ સાંભર્યાં ને તેણે જ આપના અંગમાં પ્રવેશ કર્યો. સુંદરબાહુ—યથા નામા તથા ગુણ આપના રૂપમા થયા તે સાસન નહીં પણ આપ દ્વારા થયા છે ત્યારથી આપ મ્હારા સુંદરબાહુ છો રક્ષક છોજ આજે હૈયેથી હોઠ પણ આવી ગયા ક્ષત્રાણી કુલીન કુમારીકા માટે હૃદય ગર્ભ છે બીજું થયું નથી ને થવું પણ નથીજ “ હવે સેનાપતિ કેમ ગડબડ કરે ! તે બોલ્યા ” તેણે જે કરાવ્યું તે કર્યું ને કરાવશે તે કરીશ મેંતો માફ કર્યું તે કાંઈ ચાલ્યું ! આપનું ચાલું પ્રભુએ પાર પાડ્યું, તે વેળા પણ પ્રાર્થના આપનીજ હતી. હું તો તેમાં યંત્ર તરીકે વપરાયો હતો. ” બાળા રાજી થઈ બોલી—

બેશક તે હજી પણ તેમજ છો પ્રભુએ મ્હારે માટે વાપર્યાં તેમજ વાપર્યાં કરે ”

કુમાર બોલ્યા “ મારાથી તેમાં ના પડાય તેમ નથી. હું પ્રભુની સત્તાથી બહાર નથી ન બહાર થવામાં ચાહું છું. તેની લાજ તે નીભાવે તે જે કરશે તે એયજ ઠરશે. ”

“ તથાસ્તુ ” કહેતાંજ બીજાં જન આવી લાગ્યાં. વાત હીક બંધ પડી પછી પ્રકરણ એનું કેમ રહે ! !

—જ્ઞાન વૈરાગ્યનાં પદ.—

“ ઓધવજી કર મનકી ” એ રાગ.

વરી તને કેટલી લાલચ નારી, જીવ કીધી શી હાલત ત્હારી. વરી૦
તનમાં ન જંપ ન સંપ સ્વજનમાં, મનમાં બધી મળનારી; વરી૦
તંત મૂકે ન નચિન્ત થા ક્યાંથી, મ્હોટી મ્હોટી ખંત વધારી. વરી૦
સોંપો છતાં સાથે રહે શું ! નવી નવી કહીને કરાવે પ્યારી; વરી૦
તું એ તેવો મુઠ સંધરે જતો, સહુને ગણે મ્હારી મ્હારી. વરી૦
કોઇ માગે ધન કોઈ તો સામન, કોઇ ખાનાર પીનારી; વરી૦
માનવાળીતું તોફાન ન ઓછું, જ્યાં ત્યાં ઝટ ઝઘડનારી. વરી૦
એકેનું પુરં ન થાય ત્હારાથી, સેવી સેવી જાય હારી; વરી૦
દાંડે દાંડે તન વૃદ્ધ થતું પશુ, એતો યુવા જ રહેનારી. વરી૦
દાસ બનાવે ક્યાં ક્યાં અથડાવે, શું શું કરાવે લાચારી; વરી૦
સગાં સનેહી શું ભગવંતથી, કળ્યા કરાવે કારી. વરી૦
આ લોકનાં સુખ લેતાં દેતાં, દુઃખ થા કે ન ભૂખે એ બારી; વરી૦
પીડા પુરી પરલોકે પામવા, પડાવતી ન્યારી ન્યારી. વરી૦
છુટ તું આપ કે કાપ છેડો, ખુદ એકે નથો છૂટનારી; વરી૦
તુજ વરી ઠરી જા અનુપતિ પદ, હારી જશે બધી મ્હારી. વરી૦

પદ. “ બન ગયો બેદ ” એ રાગ.

ભૂલો છો ભાઇ ભારે, શોચો વધારે. ટેક
ઇન્દ્રિય તન મન મજબૂત દેખી, ગણો શીકર ન લગારે:
મરકી જળ વિષ અસિ આગળ, પળમાં પળ્યાં દીઠાં કંઈ નરનારે. શોચો૦
સગાં સંબંધી વિષે અધ થઇ, મર્યા રહે છે પ્યારે;
ઝેર પડે ને વેર થાય કે, પછી પસતાઈ દુઃખ નિત્ય પુકારે. શોચો૦
અમલ તણો તો અમલ ચડે છે, નડે બધાને હારે;
પડે વમળમાં ખબર પડે તવ, દશદીશ સહન કરે છે ફીટકારે. શોચો૦
પાંચ પચાસ વર્ષ ચાલે તો, અટકે મૃત્યું દારે;
ભટકે મન ખટકે વિયોગને, પટકે શીર કોઇ થાય ન હારે. શોચો૦
સદા સુખી સુર રૂપી ન રહે ત્યાં, માણસ વૃથા વિચારે;
સાધ લાગ એળે ન જવાદે. આગળ જે અનુ ભાગ્ય સુધારે. શોચો૦

ગરબી.

નામને નામને નામને રે, ઊંધું સમજે શું ચહે કોના નામને.
સમરી લે શ્રી રામને રે, ઊંધું. ટેક.
નામ તારં જ ખરેખર ક્યાં છે ? એ તો કહે છે હાડને ચામને રે. ઊંધું૦
લખચોરાશી નામ જ તારાં, ન જાણે ખૂદે છેલા ઠામને રે. ”
નામે કામ તમામ બગાડતું તારં, ડરાવા દુખ્યા સ્યામને રે. ”
બહુ તો પછી સહુને રડાવવાં, પસંદ કર્યું શું રડા કામને રે. ”
નામનો નાશજ બાળક પશુ કહે, છતાં રાખવા બીડે હામને રે. ”
નામથી કામ તમામ અનુ પશુ, તે તો પ્રભુના સુખધામને રે. ”
લે. અ. ત્રી. વૈષ્ણવ.

શ્રીમતેરામાનુજાય નમઃ

“ શ્રીમત્ પુરુષસૂક્તના મુખ્ય મંત્રોપર વિવેચન ”

અવતર્ણિકા.

(લે. અ. ત્રી. વૈષ્ણવ.)

આનન્દ નરજ્ઞતિ છે તેનું નામજ “ પુરુષ ” છે. શ્રુતિજ કહે છે “ પુરુષાક્ષરં કિન્ચિત્ સા કાષ્ટા સા પરાગતિઃ ” પુરુષથી પર કંઈ નથી તે છેલ્લી હદ છે, છેલ્લી ગતિ છે, તે “ પુરુષ ” એટલે શું ? તે માટે પણ વેદનીજ સહાય લઈએ. તેમાં “ પુરુષસૂક્ત ” ખાસજ છે. જેનું મહાત્મ્ય સકળ શાસ્ત્ર એક કંઠે ઉચ્ચારે છે. સકળ શિષ્ટ અઘાપી તેમ સ્વીકારે છે. ને તેથી આજે અહીં એ અવલંબનથીજ આનન્દનો અનુભવ કરીએ.

વેદેષુ પૌરુષસૂક્તં પુરાણેષુ ચ વૈષ્ણવં ।

ભારતે ભગવદ્ગીતા ધર્મશાસ્ત્રેષુ માનવં ॥

વેદમાં ‘ પુરુષસૂક્ત ’ પુરાણોમાં “ વિશ્વુ પુરાણ ” ભારતમાં “ ભગવદ્ગીતા ” ને ધર્મ-શાસ્ત્રમાં “ મનુસ્મૃતિ ” એ શ્રેષ્ઠ છે. સારભૂત છે. તેમાં પુરુષસૂક્તની ખાસ મ્હોટાઈ એ રીતે સિદ્ધ છે કે, એક વેદની એક શ્રુતિ હોય તોપણ તે પરમ પ્રમાણ પુણ્ય ગણાય તો “ इहं पुरुषसूक्तं हि चतुर्वेदेषु पठ्यते ” આ પુરુષસૂક્તનું ચારે વેદમાં પઠન થાય છે. એટલે તેની મ્હોટાઈથી હદ છે. તે માત્ર જ્ઞાસુ-મુમુક્ષુ માટેજ નહીં જેઓ સંસારસુખના ભૂખ્યા છે તે માટે પણ કહે છે. “ પુરુષસ્ય હરેઃ સૂક્તં સ્વર્ગ્યં ધન્યં યશસ્કરં ” હરી-પુરુષનું સૂક્ત સ્વર્ગ, ધન ને યશનું દેનાર છે ” જેનાથી અત્યંત વસ્તુ મળે તેનાથી લભ્ય તો મળેજ એમાં કહેવુંજ શું ? શી રીતે ? બધાં કર્મનું જે ફળ દેનાર છે તેનુંજ તે સૂક્ત છે. એટલે “ યસ્મિન્મનોરથ પથઃ સકલઃ સમેતિ ” જેમાં સધળા મનોરથના માર્ગ સમાય છે. એવો જે અમ્હારો “ આનન્દ ” તે શ્રુતિના શબ્દમાં “ નિત્યો નિત્યાનાં ચેતનશ્ચેતનાનાં एको बहूनां यो विदधाति कामान् ” જે નિત્ય, ચેતન એક છે તે બહુ નિત્યો, ચેતનો ને ઇચ્છિત આપે છે. ક્યારે શી રીતે ? તેના આરાધનથી તે આરાધનથી પ્રસન્ન થાય છે. તેમાં મુખસાહીત “ મંત્રાઘીનંચ ” છે તે મંત્ર માટે કહેલ છે કે—

न विश्वाराधनात्पुण्यं विद्यते कर्म वैदिकं ।

तस्मादनादि मध्यान्तं नित्यमाराधयेद्धरिम् ॥

तद्विश्वो रिति मंत्रेण सूक्तेन पुरुषेण च ।

नैवाभ्यां सदृશो मंत्रो वेदेषूक्तश्चतुःष्वपि ॥

પ્રસંગે મૂળ વાત પણ કહેવી ઠીક છે કે વૈદિક કર્મમાં વિશ્વના આરાધનથી વધુ પુણ્ય બીજાકોઈના આરાધનથી નથી થતું કારણ ગીતાજીમાં સ્હમજાવ્યું છેજ બીજાનું આરાધન કરવાથી મંત્રવચ્ચુકલં તેષાં સદ્ગત્યલ્પમેધસામ્ અધ્ય ભુક્તિવાળા તે લોકોને અંતવાન ફળ થાય છે” ને અનંતને સેવેથી અનંત ફળ થાય છે. વળી બીજામાં અધુરું મૂકે તો “મહેનત બરબાદ ને

ગુન્દા લાગુ” કારણ પ્રથમ તો ખીજ દેવો બહુવા ભૂલાવવાજ અસરાદી મોકલે છે, તેવાજ ખીજ યત્ન કરે છે. ત્યારે આમાં રહામી બહુજ રહાય મળે છે ને નેહામિકમ નાશોસ્તિ પ્રત્યવાયો ન વિદ્યતે ” એ ન્યાયથી આરંભનો નાશ નથી ને પ્રત્યવાયની વાત નથી.

“ તુલસી સીતા રામકો રીઝ બળે યા ખીજ ”

“ ઉલટો સુલટો બનીયે જ્યુ ખેતનમે ખીજ ”

અરે ! સ્તંભનહેલનમાં—નામજ લેવાઈ જાય તોપણ અજ્ઞમેલની પેઠે કામ થઈ જાય! પ્રભુ તો પોતા પાસે માગે તે પર ઉલટા રીઝે છે. તેમ તે રહામા “ઉદારા સર્વ પવૈતે” કહે છે ને વળી ખીજના આરાધનોની વિધી કહણ દ્રવ્ય ધણું જોઈએ. ત્યારે આમાં “સુસુખં કર્તુમ્” કરવું રહેલું ને તે માટે સામન “પત્રં પુષ્પં ફલં તોયં” તે શાખરીનાં એકાં બેર કાં ન હો ? કે સુદામાના માગ્યા તાંદળા કાં ન હો ! તુળસીદાસે કહેલ છે તેમ તે સાટેના કળમાં તો વળી—

“ એસો કો ઉદાર જગ માંદો. ”

“ જે લંકા દશશીશ અરપીકે રાવણ શીવપે લીની, ”

“ સો સંપદા સહીત વિભિપણકાં સકુચ સહીત હરી દીની. ”

અને અત્યંત આશ્ચર્ય પણ એટલા માટે અમને એજ લાગે છે કે—

ગજલ.

“ ભગવાનને મુકી ખીજે જન જાય છે શા કારણે, ”

“ ખીજાં થકી શી ઓછ દીડી તમે એને બારણે ” મુખ્ય વાત જગતમાં—
ધન પામવાજ વિચાર છે તો લક્ષ્મી એની નાર છે.” એજ પ્રમાણે.
વધુ શું કહીએ ?

यद्यद्विभूति मत्सत्त्वं श्रीमदुर्जित मेववा ।

तत्त देवा व गच्छत्त्वं मम तेजोऽंश संभवम् ॥

“જે કોઈ વિભૂતિમાન, શ્રીમાન, ઉદયવાન, ગ્રાણી જગતમાં છે તે તમામ મ્હારા તેજના અંશથીજ છે. એમ સમજ લે.” એટલાજ માટે ધર્મ, અર્થ કામ કે મોક્ષ સર્વ માટે વૈદિક ક્રિયામાં વિશ્નુ આરાધન જેવું પુણ્ય કર્મ ખીજું નથી. તેથી અનાદિ મધ્ય ને અંતમાં—નિત્ય હરીનું આરાધન કરવું. તે શી રીતે ? તેનો વિધિ અવશ્ય જાણવો જોઈએ. કારણ—

ये शास्त्र विधि मुत्सृज्य वर्तते काम कारतः ।

न स सिद्धि मवामोति न सुखं न परां गतिम् ॥

તે વિધિમાં મુખ્ય જે “મંત્ર” જેમાં ખરું પ્રખળ છે. તે માટે કહે છે. જે મંત્રના સમાન ખીજ કોઈ મંત્ર નથી. અનેક રૂપીના અનેક મંત્ર છે તે અનેક છંદમાં છે. પણ તેમાં ‘તદ્વિદ્યો’ એ મંત્ર ને “પુરૂષસૂક્ત” મંત્ર એના જેવા ચારે વેદમાં ખીજ મંત્ર નથી. તેમાં પણ જ્યાં (આ લોક સંબંધી કાર્ય માટે હો કે પરલોક માટે પણ) વિશ્નુપુજન આવ્યું ત્યાં આ દેશમાં સોડખોપચારે પુજન કરવામાં તેની સોડખર્યાનોજ ઉપયોગ થતો સર્વત્ર શિષ્ટોમાં

દેખાય છે. પછી તે શૈવ, શાક્ત, વૈષ્ણવ ગમે તે પેટાભેદ તે સ્વીકારતા હો. પુરુષસૂક્તથી અત્રાત એવા શાસ્ત્ર ભણેલ બ્રાહ્મણ હોવાજ અસંભવિત છે. ને તેથી અત્રે એનાથી જે આનન્દ મળે તે મેળવવા પૂર્વાચાર્યની કૃપાથી તેમણે દેખાડેલાં અર્થેમાંથી જે બુદ્ધિ ગ્રહણ કરી શકી છે તેમાંથી પણ જેટલા અહીં મુકવા અવકાશ ને ઉચિત છે તેટલા મુકી હેંને આનન્દ આપ સૌને આપવા માગીએ. આટલો ઉપોદ્ધાત તેને માટે બસ છે. હવે હેંને પ્રારંભ કરીએ.

પ્રારંભ.

સહસ્ર શિર્ષા પુરુષઃ સહસ્રાક્ષઃ સહસ્રપાત્ સભૂમિં
સર્વતઃ સ્પૃત્વા ત્યતિષ્ઠ દશાંગુલમ્ ॥ ૧ ॥

હજાર શીષવાળો પુરુષ જેને હજાર આંખો, હજાર પાદ છે તે બૂમિ બધામાં વ્યાપીને દશ અંગુલ અધિક રહ્યો છે. “આ સ્થૂળ શબ્દાર્થ છે તે પરથી કોઈ તે વિરાટ પુરુષ છે. એમ અર્થ કરે છે. ને તે માટે ભગવાને અર્જુનને અનુભવીને કહ્યું છે કે—

अनेक बाहूदर वत्क्रनेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतो नंतरूपम्।
नांतं न मध्यं न पुनस्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपम् ॥

“અનેક—આહુ, હાદર, મુખ, નેત્રોવાળા તમને સર્વ પ્રકારે અનંતરૂપ હું જોઈ કહું. તમ્હારો અંત મધ્ય કે આદી હે વિશ્વના ઈશ્વર વિશ્વરૂપ નથી દેખતો.” કોઈ કહે છે કે, તે પરમાત્મા શ્રુતિ કહે છે તેમ “एकोदेवो बहुधावः करोति रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव” એમ આપણુ સૌના માથાં, પાદ તેજ તેનાં સમજવાં કારણુ આપણુ તેનાં શરીરજ છંદએ. જેમ એક જીવને એક માથું બે આંખ, બે પગ તેમ તે અનેક જીવના જીવનને હજારો આંખ માથાં પગ છે.

જેમ કહેા તેમ પણ તે પુરુષની પ્રભુતાનુંજ વર્ણન થાય છે. એથી તે સર્વના શરીરી—સ્વામી, નિયંતા, વ્યાપક હરે છે. સર્વ શબ્દનો વાચ્ય તે છેજ પરંતુ અમે જે વિશેષ અર્થ સમજ્યા છીએ તેનો સ્વાદ આનન્દ આ પ્રમાણે છે.

“સહસ્ર” શબ્દ અનંત પરે છે. હજારજ એમ નથી સહમજવાનું “શતં સહસ્ર મયુતં સર્વ માનંત્ય વાચકં” એમ કોશ કહે છે. એટલે જેને હજારો શીર્ષ છે તે સહસ્ર શીર્ષાઃ શીશ એ આખા અંગમાં ઉત્તમ ભાગ છે તેનું નામ ઉત્તમાંગ કહેવાય છે. કારણુ કે સાંભળવાની, જોવાની, સુંઘવાની, આખવાની ને સ્પર્શવાની એમ પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો તેમાં વાસ છે. તેમાં પણ પહેલી ચાર તો બીજા ભાગમાં છેજ નહીં. એટલે શીર્ષ કહેવાથી જ્ઞાનના, જાણવાના અનુભવને જેટલાં કારણુ તેનો સમુહ તેમાં આવી ગયો. જડ કરતાં ચેતનની વિશેષતા જ્ઞાનશક્તિથી છે તે ચેતનમાં એકજ શક્તિ સાંભળવાની, એકજ જોવાની એમ નિયત પાંચજ કરણાધીન છે, સારે પરમાત્મામાં તેવી હજારો શક્તિયો છે. અર્થાત્ આપણા કરતાં તેનામાં જાણુવા સાંભળવાની શક્તિ અનંતગણી છે. એવો ભાવ “સહસ્ર શીર્ષા” કહેવામાં રહેલો છે ને તેજ તેનો પૂરો અર્થ છે તે પુરુષ તેવો છેજ—

“સહસ્ર શિર્ષા” ના વિવેચન માટે બે શબ્દ “સહસ્રાક્ષઃ સહસ્રપાત્” એ જણાય છે. અક્ષ, કહીને જ્ઞાનેન્દ્રિય માટે એક, ને “પાદ” કહીને કર્મેન્દ્રિય માટે એક-શબ્દ વાપરવાથી બીજી ઇન્દ્રિયો અર્થાત્ સહમજી લેવાની છે. અને તેથી સાર એ ગ્રહણ કરવાનો છે કે તે સર્વ બાણી શકે છે ને સર્વ કરી શકે છે. જે બે ગુણો શક્તિઓની ચેતનબદ્ધ જીવોને બાણી જરૂરત છે અને એ રીતે તે સર્વ શક્તિમાન શું અનંત જ્ઞાન શક્તિવાળો છે એમ શ્રુતિ તેને યોગબાવે છે.

તે કાણુ છે? પુરુષઃ પૂર્વથી જે હતો તે-એટલે જગતનું સર્વ વિધ કારણુ ક્યોજ એટલે કર્તા. વળી પુરુષ એટલે “સર્વનું પૂરું કરે છે.” એટલે “ભર્તા” વળી પુરુષ “પુરી-શરીરમાં અંતરાત્મા તરીકે સૂતો છે” એટલે કે “સર્વાન્તરયામી” વળી સૌને સંહારે તે પુરુષ” તે બધું શક્તિ વિના ન થાય માટે પ્રથમ શક્તિઓ કહીને તેવી શક્તિથી જે એ પ્રમાણે કરે છે તે પુરુષઃ તે નામો તેવી શક્તિ જેમ આપણામાં શરીરના પ્રતાપેજ ઇન્દ્રિયોના પ્રતાપેજ આવી છે તેમ નથી; તેની એ વિશેષતા-વિલક્ષણતા છે. શ્રુતિ કહે છે. “પરાસ્ય-શક્તિર્વિવિધૈષ્વ શ્રૂયતે સ્વાભાવિકી જ્ઞાન બલક્રિયા ચ” એ પરની વિવિધ શક્તિ સંભળાય છે. તે સ્વાભાવિક છે. જેમકે જ્ઞાન બળ ને ક્રિયા! ને બીજી શ્રુતિ “અપાણિપાદો જવનો પ્રહિતા પશ્યત્ય ચક્ષુઃ સશ્રુણોત્ય કર્ણઃ” તે હાથ પગ વિના દોડે છે, પકડે છે ને આંખ વિના જીવે છે, ને તે કાન વિના સાંભળે છે” તેનો સૂર્ય, આંખ વિના જીવે તથા સૌને આંદે છે, તેનો વાયુ પગ વિના ગતિ કરે છે. હાથ વિના આંદે શું મ્હોટાં ઝાડોને તોડી પાડે છે તો તે પોતે વગર કરણુ કહેવરે પોતાની શક્તિથી જે આંદે તે કરે એમાં શું આશ્ચર્ય છે! એટલે સર્વનાં માથાં તેજ તેનાં માથાં એમ તેને કરવા જરૂરત નથી. તે શક્તિઓ તેનામાં સ્વાભાવિકની પોતાનીજ છે. એમ સહમજનું. “સ ભૂમિ” ‘સ’ કહીને જે સ્વરૂપ ઉપર કહ્યું તેજ ભૂમિ તેમાંથી સકળ પદાર્થ ઉપજે છે. તે પોતે સર્વની “માતા” ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. ઉપાદાન કારણુ છે. “પિતામહસ્ય જગતો માતા ધાતા પિતામહઃ” એ રીતે તેજ સૌની ભૂમિ છે. પણ જેમ ભૂમિધારકને તેનાપર આપણે તેનાથી ભિન્ન છીએ તેમ તે નથી એ તેની વધુ વિલક્ષણતા બતાવવા કહે છે.

“સર્વતઃ સ્પૃત્વા” સર્વમાં વ્યાપ્ત તે રહ્યો છે “ગામાવિશ્ય ચ ભૂતાનિ ધારયામ્ય હમોજસા” પૃથ્વીમાં પણ પોતાના બળથી પોતે પેશી તેને ધારી રહ્યો છે બલકે “નારાયણુ” એજ “પુરુષ” છે. તે પુરુષનું આસ નામ છે. એવાં જે અનેક પ્રમાણુ છે તે માટે શ્રુતિ કહે છે. “યન્ન કિંચિજ્જગત્સર્વં દ્રશ્યતે શ્રુયતેપિવા” અંતર્બાહિશ્ચતત્સર્વં વ્યાપ્ય નારાયણઃ સ્થિતઃ” “જે કાંઈ જગતમાં બધું દેખાય છે ને સંભળાય છે તેની અંદર ને બહાર સર્વમાં નારાયણુ વ્યાપાને રહ્યો છે” અંદર રહ્યો માટે તો “સર્વતઃ સ્પૃત્વા” કહ્યું પણ તેથી વધીને બહાર પણ રહ્યો છે તે સહમજનવવા અહીં કહે છે. “અત્ય તિષ્ઠ દશાંગુલ” તેનાથી દશ અંગુલ એટલે કે અધિક હજી ખાકી છે “આ જગત ઉપરાન્ત બીજે બધે તે બહુ છે. જગતતો યકાંશેન સ્થિતઃ” છે. કોટી બ્રહ્માન્ડને ધારવા છતાં પણ તે તો વધે છે જ જ્યાં બીજું છે ત્યાં પણ તે છે. ને જ્યાં બીજું કોઈ નથી એમ કહેવાતું હોય ત્યાંપણ તેજ છે એમ કહેવામાં આવે છે. અર્થાત્ તે દેશથી પણ અનંત છે. એજ “પુરુષ” તે વિશે હજી ખાલે છે. બીજે મંત્ર આ છે. “પુરુષ ય વેદં સર્વં યદ્ગૂતંયન્ન માતૃયં ઉતામૃતત્વસ્યે

જ્ઞાનો વ્યવસ્થા તિરોહાસિ” આ બધું તે પુરુષ, તે ભૂત, ને જે ભવિષ્ય ને જે વળી અમૃતત્વ તેનો ઇશાન તે અનંત (ભોગ્ય વસ્તુવડે) એજ તિરોહિત છે. આ સ્થૂળાર્થ પર વિશેષ કહેવાની જરૂરત છેજ.

“પુરુષ ઇ વેદં સર્વં” આ બધું તે પુરુષ જ છે. આ બધું એટલે ચિત અચિત બેઉ અર્થાત્ જગત. “ઈદં” શબ્દ જગતને માટે શ્રુતિ. ઈદં અગ્રે આસીત્ ત્યાં લગાડે છે. તેમ જ. વળી સર્વં ઈદં પણ “સર્વં સ્વલિવદં બ્રહ્મ” ત્યાં લગાડે છે. તેથી ઈદં નો અર્થ તો ચર અચરાત્મક જગત જ છે. પણ તે પાછું પુરુષ જે છે. એમ કહે છે. તે અહીંજ કહે છે એમ નથી સદેવ સોમ્ય ઈદં મગ્રે આસીત્ ત્યાં તેને “સત” નામ આપી ઈદં સાથે એકતા કરે છે. ને “સર્વં સ્વલિવદં બ્રહ્મ” શ્રુતિઓ આ બધાની બ્રહ્મ સાથે એકતા કરે છે. એટલે જે આ સર્વ છે તેજ સત છે. બ્રહ્મ છે કહો કે પુરુષ છે કહો શ્રુતિઓ એમજ બોલે છે. ચર અને અચરથી તો બ્રહ્મ વિલક્ષણુ બિન્ન છે. પછી તેજ ચર અચરાત્મક જગત છે, એમ કેમ બને? તેટલા માટેજ શારીરિકસૂત્ર થયાં છે. તે અદૈત ને દૈત શ્રુતિઓના વિરોધ પરિહાર કરવાજ ઘટક શ્રુતિ ઉતરી છે. શાસ્ત્રની ગહનતા એજ છે. અથવા યથાર્થ કહેવાને એમજ બોલવું પડે. શારીર શબ્દજ તેનો ખુલાસો કરે છે. ઘોડાના શરીરમાં જીવ જૂદો છતાં નિર્દેશ “ઘોડો આવ્યો” એમ કરાય છે. તેમાં જીવ તથા ઘોડાનું શરીર એક બીજાથી બિન્ન છે. પરંતુ ઘોડો કહેતી વખત તે એવાં છે કે એક બીજાથી જૂદાં ન પાડી શકાય તેથી તે જીવનું ઘોડો શરીર એમ અમ્બક સિદ્ધ શરીર કહો કે વિશેષણ કહો ને તે બેનું સમાન અધિકરણ બે શબ્દો બે પદાર્થો ને જે એક શબ્દથી જે એક અર્થથી બોધ થાય છે. તે શબ્દ ઘોડો છે. એજ રીતેયસ્ય પૃથિવી શરીરમ્ નેયસ્ય આત્મા શરીરમ્ ‘સર્વં મિદં પ્રોતં’ એમ બેજનો સાચો શરીરી તે એકજ સર્વમાં હોવાથી જ્યાં જ્યાં જે છે તેમાં તે છે. એટલે શરીરનો નિર્દેશ શરીરી લગાડતાં સર્વ તેજ છે. એમ કહેવુંજ બને છે. કારણ જગત ચર અચરાત્મકજ માત્ર નથી તે બેજ તો શરીર છે. તે બેજ ત્રીજા પરમાત્મતત્વ વિશિષ્ટ છે. આંહી પણ ‘પુરુષ’ આ બધું છે. એમ કહે છે. એટલે તેમાં ન તો એકલું ‘પુરં’ ન એકલો તેમાં “રહેનાર લેવાનો “માંહે રહેનાર પુર સહીત” તે” આ બધું છે એટલે કે અર્જુને ખુલાસો કર્યો છે તેમ સર્વે સમાપ્તોસિ તતોષિ સર્વઃ અર્જુને તેવા દીઠા તે તેથીજ નમઃ પુરસ્તાદથ પ્રષ્ટતસ્તે કરીને નમવા માંડ્યા. ને તેના શરીરમાંજ તત્રૈ કસ્ય જગત્કૃત્સ્ત્નપ્રવિભક્તમનેકથા અપશ્ય દેવદેવસ્ય શરીરે પાંડવસ્તદા” એટલે આ બધું તે પુરુષ છે એતો હજી તેના એક ભાગમાં છે, તેનો એક ભાગ આ છે એટલે તે પણ પુરુષજ. ગામનો ભાગ પણ તેજ ગામ-કહેવાય. તેમ પુરુષ શબ્દજ પુરતો નિષેધ નથી કરતો પુરથી જૂદો પણ હરે છે. ને તે માટે સૌથી વધુ ખુલાસો કરનાર શબ્દ તો નારાયણ છે એથી ઉપનીષદોને મનુસ્મૃતિ, ભારત, રામાયણાદિએ તેનેજ પરમતત્વ માટે છેવટ સ્વીકાર્યો છે. “નાર” આ બધું ને તેનું ‘અયન’ તે પોતે અથવા “નાર જેનું અયન” એમ ઉભય મળીને એક નાર વિશિષ્ટ અયન એમ વિશિષ્ટ અદૈતનું સ્પષ્ટ કથન છે. તેજ અર્થ આંહી છે એ વિશે બહુ કહ્યું છે ને બહુ કહેવાશે. “વદ્ભૂતં યદ્યમવ્યં” જે ભૂત ને જે ભવિષ્ય” તે પણ આ પુરુષ જેમ સદેવ અગ્રે આસીત્ આજ આગળ “સતજ” હતું જે હાલ છે તેજ આ-

ગંગા હતું એટલે કાર્ય છે તેજ કારણ હતું. નવું કાંઈ આવ્યું નથી. ચર અચર શરીરવાળા તે પરમાત્મા આગળ પણ હતોજ તે વેળા પણ તેના તે પુરમાં તે સુતેલ પુરૂષ-શરીર વિશિષ્ટ હતો. તે તો તેના તે-તેવાજ સ્વરૂપે છે. શરીર સંકાય પામ્યું હતું એટલે તેને લઇને નામ પડ્યું હતું. તેજ હવે વિકાસ પામવાથી તેનું કાર્ય નામ પડ્યું છે. એ રીતે ઉપાદાન કારણ તેજ છે. તેમજ તે તે શરીરનાજ સંકલ્પથી સંકલ્પાય ને ખુલે છે. વિકસે છે. યથો-ર્જનામિઃ” એમ શ્રુતિ ઉર્જુનાભિતુઃ દ્રશાન્ત દે છે. એ રીતે નિમિત્તકારણ પણ તેજ છે. એટલે ભૂતકાળના કથનથી આગળ પણ પુરૂષજ હતો એમ કહેવાથી આ કાર્યનું અભિન્ન નિમિત્તોપાદન કારણ તેજ હતું ને તેજ રહેવાનું તે માટે જે ભવિષ્ય તે પણ તેજ એમ ખતાવે છે. એટલે પ્રલય વેળા પણ તેજ ને ફરી શ્રેષ્ઠી પણ તેજ રીતે થવાની—

ભૂત ગ્રામં સ एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ॥

राज्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहं रागमे ॥

તેમ મહાપ્રલયમાં છેવટ તમઃપરેદેવેષ્કીમવતિ ” દિવ્યો દેવો एकोनारायणઃ ને પ્રારંભ પાછો નારાયણાત્મહાજાયતે આદિથી થાય છે. એટલે ત્રિકાળમાં આ વાતનો સ્વામી નિયંતા ધારક શરીરી તેજ છે હતો ને હશે. સાચો ઇશ્વર, તે સદાનો ઇશ્વર (તે, સર્વત્ર ઇશ્વર તે છે એમ બેજ પદ્ધતી ખુલે છે. પછી આગળ કહે છે ઉત્તમમૃતત્વસ્યેશાન ” અમૃ-તત્વના ઇશાન ” આતો મૃત્યુલોક છે, બ્રહ્માન્ડજ ઉપન્યું છે તેમ નષ્ટ થવાનું, ફેટલા સૃષ્ટી પ્રલય થયાં નિત્યાંસતત વિક્રિયાં ” સદા વિકાર પામે જવું એ સ્વભાવ છે. તેનુંજ આ જગત મૂળ ખોખું બનાવેલું છે. કોઈ તે છ વિકાર ગણાવે છે. અસ્તુ. તેથીજ આંહી કાંઈ સ્થિર નથી. અનિત્ય કહેવાય છે ને આત્માતો નિત્ય છે. તેને તો બધું નિત્ય જોઈએ. અનિ-ત્યથી પ્રિત થઈ ને તે ગયું કે દુઃખ બન્યુંજ રહેવાનું બલકે સ્થિતિમાં પણ બાળ, યુવા ને વૃદ્ધ થઈ જવાનું જ્યારે આત્માને પ્રતિક્ષણ નવું જોઈએ. એટલે તેના સ્વભાવાનું ગુણ અહીં પ્રકૃતિનું કંઈ થઈ શકે રહી શકેજ નહીં. માટેજ ભગવાને “ અનિત્ય મસુખં લોક ” કરીને આ જગતનો નિર્દેશ કરે છે. ને તેથી નિરાશી થવાનું તેને છે ને એ શિવાય બીજું કોઈ બ્રહ્માન્ડ પણ અમર લોક છેજ નહીં. તેમ માને ! જે આ જગતનોજ ઇશ્વરતો છે તેની પાર ખહાર તેની સત્તા નથી એમ માને તેને બીજા ઇશ્વરની જરૂરત પડે, પણ શ્રુતિ આ મૃત્યુ લોકથી ખહાર બીજું અમર લોક તે અમૃતત્વ છે એમ પણ કહે છે. ને વળી તે તો નિયંતા અહીંની પેઢેજ વ્યાપક, ધારક શરીરી સ્વામી તેને તેજ છે. શાસ્ત્રા વિશ્વનુરશેષ-સ્ય “ પ્રશાસિતારં સર્વેષાં એવો તે સર્વત્ર એક સરખોજ છે. ને જે एषोध्यक्षः परमेव्यो-मन् જે અહીંનો પ્રભુ તેજ તહીંનો છે. તેનેજ દશ આંગળ વધ્યો ” આગળ કહી દીધો છે તે આ કહેવાય છેજ. તેમ અર્જુને પણ એકજ અંશમાં જગત તો જોયું બાકી દીવ્ય મા-લ્યાં વરધરં આદી અનેક જોયું છે. અર્થાત્ જે લીલા વિભૂતિનો પતિ છે તે નિત્ય વિભૂતિનો પતિ છે. ઉભય વિભૂતિનાથ તે “ પુરૂષ ” છે. •

તેનું નામ પ્રસિદ્ધમાં સૌને પરિચિત “ વૈકુંઠ છે. ” આ લોકમાં “ શ્રીરંગધામ ” દેવ લોકમાં “ ઉપેન્દ્રધામ ” સૂર્યમાં તેનું ધામ ” આદી પણ “ હરખાર ” રાજ્ય મહે-

હા ” ગામડામાં પણ હોય તેમ કહેવરાવાથી તેને નશ્વર ગણવાની ભૂલ થાય છે. પણ તેનું નામજ કદી કુંડીત ન થાય તે એમ “ વૈકુંટ ” જ સૂચવે છે તે આ ત્રણ ગુણ-
નું બનેલું જ નથી. આ પ્રકૃતિમંડળથી તો કહી તે પાર છે તમસઃ પરસ્તાત્
છાંદોગ્ય, બ્રહ્મદારણ્ય, કૌશીતકી આદી ઉપનિષદ તે ક્યાં છે ? કેવું છે ? ક્યાં થઈને, કાનાથી,
શી રીતે જવાય છે ? એ બીજે વિસ્તારે કહે છે તે વેદાન્ત સૂત્રમાં તો પાછલા બે અધ્યા-
યજ તેના ઉપાય ને ફળ સ્વરૂપ માટે છે. પણ અહીં પણ કુંડામાં તેનું તે નામ “ અમૃ-
તત્વ ” કરીને નિર્દેશ કરે છે તેમ ચદન્નેનડતિ રોહતિ કરીને કહે છે. ચત્ જ પરમપદ
તે કલ્પીત શબ્દ નથી. બ્રહ્મનું સ્વરૂપ માત્ર નથી. તત્પ્રસાદાત્પરાં શાંતિસ્થાનં પ્રાપ્સ્ય
સિસાશ્વતમ “ ચદ્રત્વા નનિવર્તેતે ” આદી વચનો તેને સ્થળ વિશેષ સુરૂપદ
કહે છે. બલકે મુકતો તો ત્યાં જાય છે જ ત્યાંજ બ્રહ્મને પામે છે. પુરા ભોગવે છે ને તેથીજ
ઈશાન શબ્દ સાર્થક છે જે ત્યાં કોઈ હોય નહીં, હોય તેમને માટે કાંઈ ન હોયતો, પછી
ઈશાનનો ખપ શો ! રાગ શબ્દજ રાગ્ય ને પ્રગ્ન પછીજ સિદ્ધ યથાર્થ થાય છે. ને તેમજ
છે. તદ્વિશ્નોઃ પરમંપદંસદા પદ્યન્તિ સૂરયઃ એમ સદા જોનારા સૂર્ય અસંખ્ય-અનંત
ત્યાં છે. તેનાં નામ છે, તેનાં વર્ણન છે તે અહીં પણ કદી કદી પધારે છે એ વિશે શાસ્ત્રોમાં
વિસ્તારે છે. તેમ તેમને માટે તથા અહીંથી તે જાય તેમને માટે ત્યાં ભોગ પણ દીવ્ય છે.
“ દીવ્યષાદ્ગુણ સંયુતં ” “ પંચોપનિષન્મયં ” છે. અહીં અન્ન શબ્દ છે. અદ્યતેહતિ
અન્નભોગ્યજાત તેવડે અતિરોહતિ અધી વધી પડે છે. પરિમિતને ક્ષીણ થતી લીલા વિભૂતિથી
તે નિત્ય પ્રાદુર્ભાવ, નવી નવી ખૂબીઓ, પામવાથી ચઢે છે, ઉત્કૃષ્ટ ઠરે છે એતન નિત્યના
પ્રતિક્ષણ નવા માગતા સ્વભાવને બંધબેસતા જે ભોગ છે તે પરમાત્માનાજ ભોગ છે. માટે
ભોગમાત્રસામ્ય સૂત્ર કહે છે. તે શું છે ? કેવાં છે ? કેટલાં છે ? એ વાત વાચ્યા મગોચર
છે. કારણ અહાવા તો નથી એ સિદ્ધ છે. ને તેથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણેજ અનુમાન થવાનું વિલક્ષ-
ણનું અનુમાને પ્રત્યક્ષાનું ગુણ કરવામાં ભૂલજ થવાની. પણ સાર એટલોજ છે કે-જેવી આ
વિભૂતિ છે તેવીજ તે વિભૂતિ ભોગ્ય ભોક્તા રાગ્ય પ્રગ્ન વૈભવદ્વારા પરિપૂર્ણ છે ને તેના પણ
તે નિયંતા છે એવો તે પુરૂષ છે ત્યાં પણ તે નિયંતાજ છે. એટલે એવો તે સમર્થ છે.
એ રીતે સર્વત્ર સર્વમાં જેની શ્રેષ્ઠતા ને સર્વેશ્વર “ પુરૂષ ” એમ પરમાત્મા એમ બે મંત્રથી
કંઈક પરમાત્માની આલખાણ, પરમેશ્વરની પીછાણ થઈ. વધુ હવે. અહીંતો ઓં શાન્તિઃ
શાન્તિઃ શાન્તિઃ

લે. અ. ત્રી. શ્રી વૈષ્ણવ.

સમાચાર.

હવામાં ઉડવાનું વ્હાણ—છ મિનિટમાં ૧૫ માઇલની મુસાફરી!—વોશીંગ્ટન
ખાતેથી મળેલા તારના સંદેશામાં જણાવવામાં આવે છે કે મી. ઓરવીલ રાઇટ હવામાં
ઊડવાના પોતાના વ્હાણમાં બાસક મિનિટ અને પંદર સેકન્ડમાં ૩૮૫ માઇલની મુસાફરી
કરી હતી, તે પછી તેણે છ મિનિટમાં ૧૫ માઇલની મુસાફરી કરી હતી જે મુસાફરીમાં
લશ્કરનો એક લેફ્ટનન્ટ પણ તેની સાથે રહ્યો હતો.

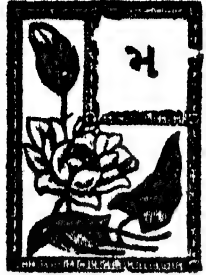
સાં. ૧.

—રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી.

પ્રકરણ ૫ મું.

“ સાહસ ”

(ગતાંક ૪૪ ૧૭ થી ચાલુ)



દુરાની આજુ બાજુના બગીચાઓ માત્ર નહીં પણ તેની પછીની જમીનો પડતર તો ઠીક પણ ખેડાણમાં પણ ભેલાણ કરી નાંખી રાજાઓનાં લશ્કરો પડયાં હતાં તે કાંઈ શત્રુ નહોતાં. નગરનાં દાર હેમને માટે ઉઘાડાં હતાં, એટલુંજ નહીં પણ રાજદ્વાર પણ ખુલ્લાં હતાં. રાજ્યના કોઠાર પણ હેમને માટે ખૂલા હતા. કારણ તે બધા નિમત્રેલા મહેમાનો હતા.

સહુજ સહુને આવ્યા હતા, એટલે સારામાં સારો સાજ સમાજ પોતાની સાથે લાવ્યા હતા. કારણ બધાજ ઉમેદવાર હતા ને તે એકજ વસ્તુના. તેઓ તે માટે લઢવા ઝગડવાના નહોતા, કારણ તે વસ્તુ સાંપડવા માટે આગળથીજ તેમણે પોતાના ભાગ્યપર રાખ્યું હતું તે બધાજ સહમજતા હતા કે, તે બધામાંથી એકનેજ તે મળશે. પણ કોને ? તે ચોક્કસ કોઈજ નહોતું જાણતું જો કે આડકતરી રીતના પણ કેટલાક પ્રપંચો હેમાં ચાલી રહ્યા હતા પણ છેવટ વાત એકનીજ મરજી ઉપર હતી ને તે “ કન્યા રત્નની ” કોઈ પોતાની છબીયો મોકલાવતા, કોઈ પાસબાનોને લાંચી હેમના દ્વારા પોતાની પ્રસંશા સંભળાવતા, કોઈ બીજા પાસે કાચ્યો રચાવી પોતાને નામે પહાવતા, તો કોઈ પોતાના દેશની આમદ અર્થ ને ખજાનાના આંકડા પડાવતા હતા. આ બધી ખટપટ અધટિત હતી. છુપી કોશીશો હતી ને તે એકે પાર પડી નહીં. કારણ કુમારીકાએ કોઈનેજ કાન ન આપ્યો, કોઈનીજ વાતને ધ્યાન ન આપ્યું. ધાત્રીને માતાએ પણ સામાન્યપણે પૂછ્યું, સખીઓએ પૂછ્યું, પણ તેના મનનો મર્મ છઠ્ઠાં સુધી કોઈ ન કળી શક્યું કે તે રાજાને પસંદ કરશે કે યુવરાજને ? પરણેલ ને કે કુંવારાને ? “ શ્રી સુંદર બાહુ કરશે તે થશે ” એ એકજ ઉત્તર સહુ માટે બસ હતો. તેમ આજે તે શું કરશે તે જણાવાનુંજ હતું.

પ્રાતના આઠ વાગ્યાથી રાજાઓ આવવા અને ખાસ બનાવેલ ભવ્ય મંડપનાં ઉચ્ચ ગોળાકારમાં ગોઠવેલાં આસનો દીપાવવા લાગ્યા. અર્ધ કલાકમાં તો સભા પૂરી ભરાઈ ગઈ. એકે બેઠક ખાલી ન રહી. પુરજન, વિદ્વાન, મહેમાન ને રાજ્યના સામંતો ને શ્રીમાન આદિથી સભા ચિકાર ભરાઈ ગઈ, એકજ માર્ગ એક તરફ ઊઘાડો હતો. ને હેનો રસ્તો જરીન ગાલીચાથી દૂરથીજ દીપી નિકળતો હતો. હેના છેડાપર ઊઘડતા અંતઃપુરના દારની આજુબાજુ અદ્ભુત શોભા હતી; ને દાર હજી બંધ હતાં. સૌ તેજ ઊઘડવાની વાટ જોતાં હતાં પણ કુંવરીને શ્રી સુંદરબાહુના ઉપર બાહ્યાવરચાથી અતી આસ્થા હતી. તે તો સૌના પહેલી ઉઠી નહાઈ ઘાઈ શૃંગારી ધાત્રી અને સખી સાથે પુજાપો લઈ ગિરિરાજ પર પહોંચી ગઈ હતી. સાં જઈ ફરી નુપુરગંગામાં અતિ શ્રદ્ધાથી ન્હાવી, જ્યાંથી પ્રભુએ બચાવી હતી ત્યાં તેજ પ્રભુ

પ્રસંગને ધ્યાથી મનથી પ્રાર્થના શરૂ કરતી મંદિર ભણી વળી. ધ્વજસ્તંભ આગળ વાંકી વળી ધુંટણીએ પડી બે વાર વંદન કર્યું. પ્રથમ ડાબે હાથ શ્રી લક્ષ્મીજીના મંદિર ભણી આવી, માતાજીને સાડી તો તેની મોઢલાવેલીજ નવી ધરાવી હતી; પણ પોતાની સમીપમાં કુમકુમ હજાર નામથી હજારવાર અર્ચક હસ્તે ચરણે ચઢાવરાવી લેની પ્રસાદી મળ્યાથી શિર્શા લગાવી, પ્રદક્ષિણામાં સહુ દિવ્ય પરિવારને નમતી શ્રી નીલા, ગોદા, દેવીના દરબારમાં આવી ત્યાં રસીલાને વિનવવાને બહારે ધાવા વિનંતિ કરી મ્હોટા શ્રીમંડપમાં આવી શ્રી ગરુડજી સમીપ ફરી શીશ નમાવી વંદન કર્યું ને મહામંડપમાં ચઢી બીતર નિજ દ્વારમાં થઇ ખાસ મંડપ દ્વારા નિજ દ્વાર પાસે જઈ નિજમંદરમાં નયન ભરીને શ્રીસુંદરચાહુને નિરખ્યા.

સહસ્ત દળ તુલસી સહસ્ત નામ વડે ચરણ કમળમાં ચઢવરાવી કર્પૂર આરતી કરાવી એજ માગ્યું કે, “જેમ ખચાવી તેમ ખચાવજે ને એજ પતિ અપાવજે” પ્રભુ કરતાં પણ લેવું ધ્યાન પતિમાં વધારે હતું. પતિ માટેજ પ્રભુને પણ આ વેળાતો મ્હાતી હતી, ને “અડધુ તો લેના મનને નહીં હતું કે લેવું ધાર્યું થશે.” પિતાજી સેનાપતિને પુત્રથી અધિક ગણે છે, તે ઉત્તમ કુલીન ક્ષત્રીપુત્ર છે, એમ કબુલ કરે છે. માતાજી ને પિતાજી મ્હારા વિયોગનું નામે સાંભળતાં નયનમાં નીર ભરે છે, તે કળે તેમને નહીં થાય. કારણ ઘેર બેઠે ગંગા આઘ્યા જેવો મોખ છે. કોને વરવું તે મ્હારી મરજી પર મુક્યું છે. રાજનેજ વરવું એવી કાંઈ સાસ્ત્રાજ્ઞા નથી. સ્વગ્ગતી, ઉત્તમ કુળ, આચાર વિચાર જે જ્ઞેષ્ઠએ તે આ પુરુષમાં છે. માતા પિતાને શું ? તમામ રાજ્યને લેની પ્રતીતિ છે. સૌજ લેની પ્રસંશા કરે છે, પછી શા માટે મ્હારી મતિ સમ્મતિ નહીં મળે ? “તે કુંવારા છે, બીજા બહુ પરણેલ છે. નહીં પરણેલ હોય તે પણ બીજા કરવાના. આ તેમ નહીં કરે” આવા અનેક અનુકુળ તર્ક કરતી તે પુરમાં પહોંચી ગઈ. વાળાં વાગવા માંઝાં, નોખત, સુરનાઈ, મૃદંગ ભેરી ગાજી રહ્યાં ને લોકો કન્યાદેવીના દર્શન સાર આતુર થયાં. દર્શન કરી તે અંતઃપુરમાં આવી પહોંચ્યા છે. હવે લેનાં દર્શન સ્વયંવરની સભામાં થવાને ઝાઝી વાર નથી.

તે ખરેખર દર્શનીય સ્ત્રી રત્ન હતી, સૌનું ને સુગંધ તેમ તેણીમાં રૂપ ને ગુણ બેઠે પૂર્ણ હતાં. તે પદ્મણી હતી, તે સતી હતી, તે અવતારી દેવી હતી એથી વધારે લેવું શું વર્ણન ! રાજાની યુવાન પુત્રીને સ્વયંવર વેળા શણગારેલ લેમાં શું ખામી હોય ! સૌ સભામાં સહમન્યાં કે, સમય આવી પહોંચ્યો. વાળ ગાળના ઘોષ સાથે સભામાં પડવું દાર ઉઘાડ્યું, ક્ષિતિજમાંથી પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર નિકળે તેમ ચંદ્રમુખી બહાર આવી પ્રકટ થઈ, ધાત્રીના હાથમાં હાથ આસપાસ ખાસ પસંદ કરેલ સખીનો સાથ ને જેવું તેણે સભામંડપમાં પગલું મુક્યું કે બે બાજુ ઉભેલ બાળાઓની હારે તેણે ને કુસુમે વધાવી મંગળ ગીત ગાયું, સઘળું શાન્ત કુમારીકામય થઈ ગયું. ધાત્રીથી દોરાતી તે આગળ વધી, લેની નજર બીલકુલ નીચી હતી, જાણે તેણે બીજાઓને જોવાને આગળથીજ આંખો મીંચી હતી. ધાત્રીએ આરંભ કર્યો પણ તેણી આંખ તો શું બંધી કરે પણ કાનમાં પણ તેના શબ્દો ન પડે તો ઠીક એમ સર્વાધિક બાવથી ઈચ્છિત સ્વામીનેજ સ્મરતી ને તે આશા પૂરણ પાર પડશે કે નહીં ? એ વિષે ખરી વેળા આવે સંશય કરતી ચાલી. શુકનમાંજ તેને ચિન્તા ઉઠી ને તે ચિતારૂપ થઈ “ચરે હું મૂખી ! ખરેખર બૂલી ! માજીને પિતાજીને પ્રથમથી મ્હારી પ્રતિજ્ઞા કહી લેમની સમ્મતિ લઈ રાજી ખુશીથી વરી હોત તો શું ખોટું હતું ? હવે, તે મ્હારી સ્વતંત્રતા જ્ઞેષ્ઠ રોષ તો

નહીં કરે ! પહેલાંથી વાત ન કરી તેથી મને પ્રપંચી કદાચ-પાપી પણ ગણી મહારં ચલું શેક તો નહીં કરે કે ! તે ડખીલાતો છેજ. તેણે તો માન્યું છે કે મહારા નિમિત્તે તેમને મ્હોટા રાજ્યની વગ થશે, માતાજી મનમુખ્યા કરે છે કે દીકરીને તો ધનના ઢગ થશે તે તો કાંઈજ નહીં થાય ! અરે ! એથી પણ વળી ભૂલ રાજ્યોને નોંતરી સેનાપતિને વરવું ! તે તેમને કેમ ક્યારે ! તેઓ પોતાનું અપમાન થયું કાં ન માને ! ને તેથી કલહ ઉભો થઈ રંગમાં ભંગ કાં ન પડે ! પેટ મસળી શળ મેં ઉલુ કર્યું કે કરું છું. શેકટ હું ધાત્રી સાથે તો કરું છું શું હવે પ્રાણ ગયે પણ મહારી પ્રતિજ્ઞા તજવાની હતી ! મનથી તો શું સ્વપ્ને પણ ઇતર પુરૂષને ભજવાની હતી ! થનાર થાઓ ! થયું તે થયું ! પ્રભુ સહાય છે ! અથવા આ મહારા મનની હુઝડાઈ છે. બાળાની મનમાનીજ વાત પૂરી કરવાની બેવકુશઈ છે. જે હો તે હો હવે હું તો બીજી કરવાની નથી, નિશ્ચયથી કરવાની નથી. “તે વિચારવમળમાંજ વહી ગાળાકાર હારની ડેરી પૂરી થઈ. ત્હેના મનથી ભવાટવી ફરી રહીને મહા દ્વાર આગળ આવી. ત્હેના મનની એ માળાનો મેર, તે ત્યાંજ હતો, સર્વ શસ્ત્ર કવચ સહીત સજી ત્હેના રક્ષણ સારજ સજ થઈ ઉભેલા રક્ષકના ગળામાં હાર આરોપી તે બોલી.

ન્યારથી મહારા તનના રક્ષક થયા ત્યારથી મ્હેં મનથી પણ રક્ષક ગણેલ છે જ “ આજે સાંતી સમક્ષ મને મનગમતાને હું હોંશે વરું છું ” આટલું ઉચરતાં તો “ હાં હાં ” ને હાહાકાર થઈ રહ્યો. પિતા પોતાના આસનથી ઉઠી ધાયા ! કાંઈ રથવાયા થઈ પરસ્પર પૂછવા માંડ્યા કે, એ કોણ ! ક્યાંના કુમાર ! પણ પૂરા ઉત્તર પામતાં પહેલાં તો તેણે શ્રી રકમણી-જીને શ્રી યદુપતિએ ઉપાડી હતી તેમજ તેણીને જીઠાવી સંકેત કરી તૈયાર રાખેલ બહાર ઉભેલ રથમાં બેસાડી રસ્તામાં પણ ઘોડાઓની જોડાઓ અગાડીથી ગોઠવી રાખી હતી કારણ તે મહારાજના સેનાપતિ હતા તેની પાસે વાહન સામનની કમતી નહોતી ધણુ તેના બાનગી મિત્ર હોવાનો પણ દાવો કરતા હતા તે બેશક સહુનેજ વ્હાલો હતો પણ ખરો ન્યાય એ કે, રાજ્યને લઇને !

આ સાહસ તેણે મહારાજની મરજી વિરૂદ્ધ કર્યું, તે વેળા ત્હેનું સહાયી ત્હેના સારથી શિવાય કોઈ ન હતું. તે એકલો એક રથથીજ આવ્યો પણ ક્યાં સુધી ! પછવાડે બધાજ ઉમેદવાર ચઢ્યા, હેમની સેના પણ ચઢવા માંડી. જે જેમ પહોંચતા જતા તેમ નડતા લડતા ગયા પણ તે પાછું મુખવાળી બેઠેલો એવા છુટા છુટાઓઓને તો એવો નડ્યો કે ખરેખર પૂરોજ પડ્યો. એ કે ત્હેનાથી એમ તો ન દાવ્યા, બાણ ધારાએ તેણે ધણાને ગભરાવ્યા. તે અદ્ભૂત કરામાતી નિકળ્યો. કુંવરીની પ્રેમગાંઠ એકેક ત્હેના પરાક્રમ પર વધુને વધુ સજ્જત થતી ગઈ પણ દુશ્મનો ખૂટે તેમ નહોતા. પુઠે એક પછી બીજા ને દસ પછી પચાસ એમ આવ્યાજ આવતા હતા સાથી લડતાં તેને બહુ રોકાવું પડ્યું તેમાં તમામ ભેળા થઈ ગયા તે અભિમન્યુ ઉપર કૌરવોના ન્યાયે સામટા સાથે સંપી તેને સપડાવા ધાર્યું. કોઈ હયપર તુટી પડ્યા તો કોઈ રથપર, કોઈ શસ્ત્રપર તો કોઈ કવચપર, ધ્વજ, સારથી, ઘોડા, રથ તમામ પથમાં પડ્યાં. કવચરહિત પોતે પણ પડ્યો તેના પર સૌ પડ્યા ઘણાજ ત્હેના તે વેળા સૌએ મળી તિરસ્કાર કર્યો તેને જુરે હાલે બાળાના દેખતાંજ બાંધ્યો ત્હેના મુખ પર કેટલાક નીચ થુંક્યા ને બીજા પણ વચન બાણ મારવે ન ચૂક્યા. સૌ સાથે વરઘોડો શહેરમાં આવ્યો. કુંવરી તો મહેલમાં, પણ કુંવરજી કોડીલા તો કપરી કેદમાંજ જઈ પડ્યા. ત્હેના મનની વ્યથા તેજ જણે !!

મહારાજએ મહેમાનોની સલા મેળવી સાંતું સાંભળી સાંતા મતમાં બળી જોશીને બો-

લાવી મુહુર્ત સહમજી ખીજેજ દિવસ ફરી સ્વયંવર કરવા ઠરાવી સૌને પોતપોતાને સ્થાને પહોંચી બિતરનો બડકો ખોલવા ધમપછાડા કરતા અંતઃપુરમાં આવ્યા. કુંવરી પરનો કોપ જે બિતરમાં ભરી રાખ્યો હતો તે રાણીને જોતાંજ ફરી અધિક ઉછળ્યો.

“ ક્યાં ગઈ તમારી ચંપાવલી ! ” તેણે એક હીચોળા ખાટપર બેસતાં લાલચોળ નેત્ર બૂંચાવી ઉંચે સ્વરે પૂછ્યું ! ” તેના તનની પેઠે તેનું મન પણ હીચોળા ખાતું હતું !

મહારાણીના મનની પણ એજ સ્થિતિ હતી. તેની આંખમાં આંસુ ઉભરાઈ આવ્યાં તે પોતાનું કર્તવ્ય કરી ચૂકી હતી. હાલજ હડીલીથી હારીને આવી બેઠી હતી તે બોલી. “ હું પણ એજ ધુચવણમાં છું. ”

મહારાજે તો મનથી રસ્તો કાઢ્યો હતો તે પ્રકટ કર્યો. “ ધુચવણ શાની ! કાલે ફરીથી સ્વયંવર કરીશું, મુહુર્ત પણ નક્કી કરી રાખ્યું છે ને સૌને વરદી પણ દીધી છે. તમે તેને કળે બળે ઠેકાણે લાવજો. ધાત્રી છે, ગુરજી છે, સખીયો છે સૌ સહમજીવરો. હજી બગડી શું ગયું છે ? ”

રાણીએ માથું ઘુણાવી ફરી નેત્રમાં નીર ભરી કહ્યું “ વાત હાથમાં રહી લાગતી નથી, તે ખીજું કોઈનું કશું સાંભળતી નથી. હું વરી ચૂકી ને એકની ઠરી ચૂકી ” એકજ વાત છે !

છીટ છીટ ! તે ચાલવાનું નથી. રાજ્યે સહજ સહમજી કહ્યું. “ તે તેનું કરી ચૂકી તેમાં તે પાછી પડી તો ભૂલી લાંથી ફરી ગણે. તે અજ્ઞાન છે, તેના રૂપમાં ભોળવાઈ છે. પણ તેજી છે કે, એક સાચા ઉંચા ક્ષત્રીની પુત્રી એક નીચ ગોલાને પસંદ કરે ને વરે ! ”

રાજ્ય તો વધુ કહેવા જતા હતા. “ ગોલો કેમ ? ” રાણીએ વચમાં પ્રશ્ન કર્યો. “ આપને કાંઈ લેની નાત જાતનો વધુ પત્તો લાગ્યો શું ! ” “ બેશક રાજ્યે કહ્યું ” લેના કૃત્ય ઉપરથી એક વનપશુ મારવાનું એક બાણનું કામ તેણે સાહસથી કર્યું લેના બદલામાં મહેં લેને મહારાજાનો રક્ષક કર્યો તે મહારી જ પ્રતિષ્ઠાનો ભક્ષક કર્યો ! સેનામાં ફટ કરી મને પદ્મિષ્ટ કર્યો હોત તો બહુ ન લાગત; પણ મહારાજાને, ને મહારી કાર્તિકે કલંક લગાડ્યું. એવું ફર કપડી કૃત્ય કોઈ જાતવાન ક્ષત્રી કરે જ નહી. ઉપકારનો બદલો અપકાર ગોલા જ કરે ! જેનું કુણુ ખાધું, જેને માઆપ કહ્યા, મહેં પણ જેને પુત્ર સમાન ગણી અંતઃપુરમાં પણ પ્રવેશવા પરવાનગી આપી લેના ઉલટા ઉપયોગ કરી તે લેની જહેનપર જ કુદૃષ્ટી કરે ! ભોળી બાળાની મતિને પ્રજા કરે ! ધિક્કાર છે તે યજ્ઞભાગને સ્પર્ધનાર ચંડાળને ! ધિક્કાર છે દેવતા નૈવેદ્યને અભિષેકનાર શ્વાનને ? લેની કૃતિ સર્વથા નીચ છે. લેના મિત્રદ્રોહી, કૃતમ્મ ને વિશ્વાસઘાત ત્રણે અપરાધ અસહ્ય છે તે માટે લેને નકંજ યોગ્ય છે. હું લેને દેહાન્ત લેમાંજ રાખીશ. શાશનથી શુદ્ધ કરવાનું મહારજ કર્તવ્ય હું ન બળવું તો દૂષિત હરં. પોતાના ન્હાના ભાઈની સ્ત્રી રૂમામાં કુદૃષ્ટી કરનાર વાલીનો પ્રભુએ પુંઠથી એક બાણે પ્રાણ લીધો તો આતો લેની પુજ્ય જહેન ! તેથી પણ વિશેષ ! લેનાપર અહાવી કુદૃષ્ટી ! તે ઉપરાન્ત આટલી બધી વૃષ્ટતા કે સંકેદો શરના વચમાં ઉપાડી જ ચાલવું ! આવ્યો ધૂળ ફાકતો ને ચાખશે હજી તો પૂરાં પોતાની કૃતિનાં ફળ ! તે પતિત થયો, પતિતને પસંદ કર્યો હોય તોપણ તજવામાં દોષ નથી લેના ચરિત્ર તે ચંપાવલીને સહમજીવા તે છેવટ બુદ્ધિશાળી છે !

શાણી રાણી જાણીને એક પ્રકારના વિચારવેગમાં વહે જતા પતિને પાછા વાળવા થાડું લેની સાથે વહી. “ તે બુદ્ધિશાળી છે પણ ” સ્ત્રીની મતિ પાનીએ ” વિનતા ને વેલડી “ પાસવાનપર ઝટવળે. ” મૂળ ભૂલ આપણી છે લેને બધી રીતે વધાર્યો તે ઠીક કર્યું પણ પુરં પારખું પડ્યાવિના રાણીવાસમાં છુટ દીધી ને લેમાં પણ યુવાન પુરુષને યુવાનબાળાનો બહુવાર

સહવાસ થવા દીધા હેતુ આ પરિણામ આવ્યું. “ રાજ પોતાની પોલ દાખી બોલ્યા ” હજી બગડી શું ગયું છે ! કાલે ફરી સ્વયંવર કરવોજ છે, તે એકને વરશે એટલે આ પોલ બીજાને વિસરશે. કાંઈ માત્ર મનની મરજી કામ લાગે ! “ રાણીએ ખુલાસો કરવા માંડ્યો ” હેના મનથી તો તેણે ડઠ ડરાવ કર્યો છે ને તે ફરી નજી ફેરવાને !” એટલે શી રીતે ? “ રાજએ વધુ સહમજવા આજી એટલે રાણીએ ગાંઠડી બોલી. ” આવી ત્યારથી પોતાની કાટડીમાં એકલી બસાઈ છે, હાથમાં એજ કટાર રહાયી છે, જેનાવડે તે તે દિવસે બચી હતી. માંહેથી સાંકળ બંધ કરી છે ને બેફાટ વિક્રી બોલે છે કે, બીજા પુરુષનું નામ પડ્યું તો આ કટારીથી અહીંજ મહારો અંત છે. ” રાજ વિસ્મય પામ્યા વધુ પૂછ્યું. એટલે શું તે મહારી આસા પણ ભંગ કરશે ! “ રાણીએ હવે રેડ્યું. ”

ભંગ તો કરી, પોતાની સ્વચ્છંદતાથી હેના મનથી તો હેને ગમ્યું તેને વરી ! ” “ તે હેની બૂલ છે ” રાજએ કહ્યું ! રાણીએ ખુલાસો કર્યો.

તે તેવું નથી ગણતી ને આપણે પણ વિચારવાજેવું છે કે, હવે તે બીજાના કંઠમાં માળા નાંખશે ? રાજ રસપર હતા. “ તે આપણું ધન છે આપણા દાન શિવાય બીજાથી લેવાય નહીં. હેનાથી દેવાય નહીં ” રાણીએ પણ મન બોલ્યું.

પણ આપણેજ હેને સત્તા આપી ને તે તેણે ભોગવી વાપરી બેશક તેણે હેના દુરઉપયોગ કર્યો, મર્યાદા બહાર તે ગઈ છે પણ વાત એવી બારીક છેકે, ઉતાવળથી નિર્ણયપર આવવું કીક નથી “ રાજ ફરી તપી ગયા ” હું આવી ચૂક્યો છું, રાજએ વચમાં બોલી ગયો છું, કાલનું વચન દર્ષ ચૂક્યો છું. સૌનાજ દુસ્મન થવામાં હું સાર જોતો નથી.

રાણી શાન્ત થઈ ગઈ “ બેશક આપનું વચન કુંવરીએ પાળવું જોઈએ પણ હાલ તો તે વકરીને બેઠી છે. હેના પ્રાણપર લઈ કાટડીમાં પેડી છે ત્યાં બીજાને ભય કેવો ! આપતો ક્ષત્રી છો, રોષ પર આવ્યા પછી શું કાંઈથી ડરો છો કે ભયથી પાછો પગ ભરો છો ?

રાજને હજી હિમ્મત હતી ને તેથી તે બોલ્યો “ હા ને તેથીજ પાછો પગ ભરવાનો નથી પણ ભરાવવાનો છે. આપણો હક છે આપણે તેમ ન કરી શકીએ તો આપણા મુરખીપણાને લાંચન. ”

“ રાણીએ ચોખ્ખું કહ્યું ” તે તો લાગનાર લાગ્યું. હવે જે થશે તે બેધાધંડુ તો ખરુંજ ! મહારાથી બનવું મેં કર્યું, મહેને સઘ શું કરવું તે સુઝવું નથી. આપને પણ પ્રાર્થના છે કે, બાળકોએ સાહસ કર્યું તેવું મોટાંએ પણ હેમનું જોઈ છેડાઈ રહ્યા સમાન થઈ ન કરવું જોઈએ. ને તેથીજ સમયની વાટ જોતી હોતો બેઠી છું “ તે બહુ કરવાનો કે ડરવાનો નથી. ”

વાત શું વધારીએ ! તે ઉઠ્યા કાટડીપાસે આવ્યા ધમપછાડ કર્યા, કુંવરી વિક્રી ગઈ. “ હવે બીજાની નહીં થાઉં. બળ કર્યું તો મરીશ ” એજ વાત હેની હતી. કમાડ તોડવા તજવીજ થઈ, ભાંજગડો થઈ પણ બંધી વૃથા વહી સૌએ તે વેળા મહારાજને શાન્ત કર્યા, સમય લીધો, સાંજ પડી. રાત ગઈ, બહાણું વાયું પણ કુંવરી એકની બે ન થઈ. ન ખાધું પીધું સૂતી ન કાંઈનું કશું લક્ષ લીધું. આખર સ્વયંવર મુલતવી રહ્યો. —

વખત વહેા, માંડમાંડ તેણે કમાડ ઉઘાડ્યાં, માંડમાંડ દેખાડવાને તેણે ખાધું, ઉપરથી આચારમાં થોડો ફેરફાર દેખાડ્યો પણ વિચાર તો જે રહ્યો તે રહ્યો.

સૌના દિવસ હાલ તો દુઃખ ને શંકામાં વહેા કે હવે શું થશે ! અહીં હાલતો વિરામવુંજ. ભવિષ્યમાં થાય તે ખરું. આ પ્રકરણ એ રીતે રીતે.

—શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી.

પ્રકરણ ૬ કું.

અંતરના ઉભરા બહાર આવ્યા.

(સાંધણુ ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨ થી.)



દુરા શહેરમાં પણ સુંદરબાહુ ભગવાનનું મ્હોટું મંદિર છે, હેની અંદર જમણા ભાગમાં શ્રી દેવીનું ખાસ મંદિર છે, હેના આંગણના મંડપમાં આજે ભારે ભીડ હતી. મધ્યમાં રૂપાના દાંડાઓવાળા ન્હાના ચંદરવા નીચે કંચનની “ મંગળગીરી ” માં શ્રી મહાલક્ષ્મી ચતુર્ભુજ ચંપકવરણી શ્વેતસાડી ધારી સુંદર વેણી સુધા સમારી લટકાથી ખીરાજમાન થયાં હતાં. તેમના એક હાથપર પોપટ હતો, બીજામાં કમળ હતું, ત્રીજાથી અભય દેતાં ને ચોથાથી સ્વાશ્રીતને ચરણુ ખતાવતાં હતાં. ‘ માણ ’ ની પાછળના ભાગમાં મહારાણી કુમારી આચારીનાં બેરાં ને બીજાં ખાસ અલગ વિનયથી ઉભાં હતાં. જમણી ડાબી ગમે સ્ત્રીમંડળ માટે જ ગોડવણુ હતી. આગળના ભાગ બિંચી ચાંદીમય ચોકડીયો ઉપર ચાંદીનો પુળપો આણુ બાણુ અર્ચક પરિચારક એક બાણુપર હારદોર વેદ પાડી ને બીજી ગમ પ્રખંધ પાડી તથા સ્હાંમા વાજાં ગાજાંવાળા શિવાય ચારેગમ અઢારે વર્ણુ ઉભરાઇ રહ્યાં હતાં. તોપ છુટી કે, વાહકોએ માથે કીનારીદાર ઘાતીયો એક સરખી બાંધી “ મંગલગીરી ” ને ધારણુ કરી દેવદાસીની જોડી સ્હાંમી આવી ખડી થઇ. વાંસે તેમના ગાંધર્વ હતા. વાઘગાન શરૂ કરી ભાવો ખતાવતી પાછલે પગે માણ સ્હામી જ દ્રષ્ટી રાખી તેઓ ચાલવા માંડી. વચમાં વચમાં નૃત્ય મહોરાપર થયે જતા, એકાદ મધુરીતાન પણ લાગે જતી, સ્વારી આગળ વધી બેઉગમ ઘીની મશાલો ને ચામરો, ઉપર કનકનું છત્ર ને તેની સાથે બે મ્હોટાં ચંદ્રજેવાં શ્વેત વિશાળ ને મોતીની ઝાલરવાળાં છત્ર છાઈ રહ્યાં હતાં. વેદ ને પ્રખંધ પાઠવાળા પાસે આવી શ્રીપાદુકા શિર્ષધારી આજ્ઞા પામી કમમાં ગોઠવાઇ ગુણુગાન, સ્વરચુક્ત કરતા આગળ ચાલ્યા, તેની આગળ વાજાં ગાજાં, ધ્વજ, પતાકા, આયુધોવાળા જેવા મ્હોટા મધ્યના ચોકમાં આવ્યા કે સ્હાંમા તેવા જ દમામમાં શ્રી હરિ પણ સ્વારી સજી પોતાના મહામંદિરના એક મંડપમાંથી પધાર્યા. દ્વિગુણુ શોભા, દ્વિગુણુ મેદની, દ્વિગુણુ દર્શન ને તેથી દ્વિગુણુ સાત્વિક સાધુચિત્તોમાં પ્રસન્નતા પ્રકટ થઇ. પ્રભુને માથે મુકુટ ઉપરાન્ત શીરપેચ, કલંગીતોરા પછવાડે કુસુમ ગુચ્છનો અંબોડો, ને આખે અંગે કનક કવચ, શંખ ચક્ર ને બે હાથે અભયપ્રદ એવા ચતુર્ભુજ કસખી પિતાંબર ઉપર જડાવ કટીમેખળા, પાદમાં નુપુર ને લાંથી જ તેના ઉપર છેક કંઠ સુધી મોતી, મણી, માણિક્ય હીરાના હાર, આણુ બાણુ બધી ગમ વિવિધરંગી ને સુગંધમય વૈજયંતિ શ્રી ‘ માણ ’ ની બહારે અલૌકિક હતી. માદીતકીયા, ઉપર સિંહ મુખવાળી મંગળગીરી, બે ગમે બે અર્ચક ચમર કરતા ને બે છત્ર શિરપર છાજતાં હતાં. સોનાનું છત્ર તો જુદું જ. શિવાય આગળ ચાર છડીશર,

ચાર મશાલ, બીજા દળવાળા ને વેદ પ્રમંથ પાઠવાળાનો ઠાઠ અદ્ભૂત હતો. સાંજનમંડળ પશુ મ્હોટું હતું. સૌજ ઉઘાડે માથે પગે ને અંગે કટીબદ્ધ બારે પૂંડે અંગને શોભાવતા. સામંતો, શાસ્ત્રીઓ સંન્યાસીઓ ને બ્રહ્મચારીઓ એક સરખા વિનયથી ચાલતા હતા. તે માતાજીની સ્વારી જોઈ વચમાં મ્હોટો માર્ગ કરી બેઝિગમ બેઝિ સાંજનવાળા હળી મળી હારબંધ ગોઠવાયા, લાંબી વિશાળ વચમાં ખાલી જગા રહી ને પ્રિયા પ્રિયતમ પોતપોતાના વિમાનમાં સ્હામસ્હામાં આવી ઉભાં રહ્યાં. ચોતરફ સુપચાપ છાંઈ મૃદુસ્વરે મૃદંગતાળ વાગે જતી હતી. સૌનું લક્ષ હવે ખાસ થનારી ક્રિયામાં લાગી રહ્યું હતું. પ્રભુ તરફ એક અર્ચકે પોતાના બે હાથ વડે સોનાની સુંદર મ્હોટી થાળ પકડી નાકે લૂગડું બાંધી સાથે બે છત્રચામરવાળા ને પોતે શ્રીહરીના સમીપ આવીને નત્રતાથી ઉભો રહ્યો. એટલે પ્રભુના કંઠમાં ધારણ કરાવેલ વિવિધવર્ણની કુસુમમાળાઓમાંથી એક ખાસ, ઘણી સંભાળથી કાઢી લઈને સોનાના થાળમાં પધરાવી. અર્ચકે તે થાળ માથે લીધો. બે ગમ માણસોની હાર ગોઠવાઈ ગઈ. શ્રીજીપછવાડે સ્ત્રીઓ ને પ્રભુ પાછળ પુરંધા બેઝિગમ વાળનવાળા હાજર હતા. તે જોરથી વગાડવા મંડ્યા. તોપના ધડાકા જોરી થયા ને ઘણીજ ધીમી ચાલે અતિ વિનયે ને બહાલે અર્ચક એ માળા લઈ શ્રીદેવી બાણી આવ્યો. “શ્રીમાળા” ઉપર બે છત્ર હતાં, બેઝિગમ ચમ્મર થયે જતાં હતાં. આગળ ચાર છડીદાર ને ચાર મશાલચી હતા. ધીરે ધીરે ચાલતાં જ્યાં તે મંડળ શ્રીજીના ખાસ વાહન સમીપ આવી પહોંચ્યું કે શ્રીજીના વાહકોએ શ્રીજીની (પાલખી) મંગલગીરી નીચી જુકાવી એટલે શ્રીજીજ ઝકયા. મહા મોઢી માળાને મહામાન આપ્યું. જાણે કંઈ ધારવાને આવુર થઈને પાસે આવતાં પોતેજ નમ્યાં, તૈયાર થયાં એટલે અતિવિનય ને સંભાળથી તે શ્રીમાળ શ્રીકંઠમાં ધરાવવામાં આવી તેવીજ તેવડીજ તેજ રીતે શ્રીકંઠનીમાળ તેને સાટે તેજ અર્ચકે ઉતારી તેજ કંચનથાળમાં પધરાવી ને પાછા તેવીજ ચાલ ને તેવાજ બહાલથી સંભાળથી પુનરી પ્રભુ પ્રત્યે પાછો ફર્યો, પ્રભુ પાસે પહોંચ્યો. પ્રિયતમને માળા ધારણ થઈ કે મંડળીએ તાળી તથા વિજયતાલથી ઉભયને વધાવી લીધાં. સમસ્ત સાત્વિક મંડળ તે વેળા ભાનજ ભૂલી ગયાં. દીવ્યદંપતિને નિરખવાના આનંદમાં ડુબી ગયાં. ત્યાં એક અણધારી બીના બની.

સાંમંડળના મુખ્ય ભાગમાં ગડબડ થઈ સૌનું ચિત ને તે સાથે દ્રષ્ટી તેણી ગમ દોડ્યાં. ત્યાં જશ્યાયું કે કોઈ એકદમ ચકરી આવી બેભાન થઈ પૃથ્વીપર પટકાઈ પડ્યું. તમામ મંડળ ખળબળ થયું. પુરંધોમાંથી મહારાજ એકદમ તેણી ગમ ધાયા ને જાહેર થયું કે કુંવરીને મૂછાં આવી ! તે એકદમ ઉત્સવ નિરખતાં નિરખતાં જ્યાં માળા બદલાઈ તાળીયો પડી ને તે સાથેજ “હા” કહેતી પૃથ્વીપર પટકાઈ પડી તેને ભાન છેજ નહીં. ખાસ સેવક શિવાય તમામ મંડળ તેણીગમ વહ્યું. પશુ પહેરેદારે તેમને અટકાવ્યું. મીઝાનો લાવવા હુકમ થયો તે આવ્યો. ઘણી સંભાળથી આપણી પરિચિત કુમારીને તેની બહાલી માતા અને બીજાં અંતરંગોએ બેશુદ્ધ હાલતમાંજ મીઝાનામાં મૂકી એકગમ સંક્રાંત્યાઈને મહારાણીજ બેઠાં. ધબકતી છાતી ઉભરાતી આંખોએ જળવીને ડાહી દીકરીનું માથું પોતાના ખોળામાં લીધું, લેના વાળ સમા કર્યા, લેના નેત્રપર તથા મસ્તકે ગુલાબજળનાં પોતાં મુક્યાં. ઘડી ઘડી તે લેનો શ્વાસ નાડી તપાસ્યાં કરતી હતી ને આશા ધરતી હતી. પડદા ઢંકાયા, મીઝાનો સાવધાનીથી ઊંચકાયો, સ્વારી સંખ્યમ-હાલમાં આવી, અંતઃપુરમાં આવી લેના ચોરડામાં મીઝાનો આવ્યો; પશુ બાળા હજી બે-

લાવજ છે. ત્હેને જાળવીને પલંગપર લેટાડી બે ઘડી સુધી વિવિધ સૌમ્ય ઉપચાર કર્યા ત્યારે તેણે આંખ ઉઘાડી ને ખુલ્લાકલીજ પણ બોલી “ હા ! માળા ધારવી તે એ સ્ત્રી ! ” હા ! હત બાગીણી ! કહેતાં ત્હેની આંખોમાંથી શ્રાવણ બાદરવો વહ્યો. ને ફરી બેલાન જેવી થઇ દુઃખમાં નિરાશામાં ડુબી ગઇ. માયાળુ માએ માંડ ધૈર્ય ધારી કુંવરીને છાતીથી ચાંપી આંસુ પુંછી માંડ શાન્તવન કર્યું. તે કાંક હોશમાં આવી બેઠી થઇ ને બીજી મંડળી માળના ઈશા-રાથી ત્યાંથી ઉડી વેરાઇ ગઈ. મા દીકરી બેજ ત્યાં રહ્યાં. ચારવાર પિતાજી તરફથી સુખસમાચાર પૂછવા મંત્રી આવી ગયા ને “ ઠીક છે, આરામ છે ” આપ સુખે કલ્યાણ ઉત્સવ પૂરો કરી પધારજો. બહુ માનની માળા લીધાવિના ઊતાવળે આવવા જેવું હવે નથી. એજ ઉત્તર ડાહી રાણી દેતાં હતાં. એથી સ્પષ્ટ થયું કે, રાજાજી તો પ્રભુની સેવામાં, વિવાહ ઉત્સવ પૂરો થતાં સુધી રોકાયાજ હતા. વિદ્વન્ની શાન્તિ સાર કલ્યાણ ઉત્સવ કરાવવામાંજ આવું વિદ્ય થયું એથી તે કરાવનારાં રાજા રાણીજીને બહુ લાગ્યું. પ્રભુ પાંસરો નથી એમ બાસ્યું પણ શું કરવું ! ફરી માજીએ કુંવરીના વાળ ઠીક કરી માથાપર હાથ ફેરવી છાતીથી દાબી પૂછ્યું.

“ ખેન હવે તને કેમ છે ! ” ખેને નિસાસો ભરી જવાબ દીધો.

“ માજી મહારા વૃતાન્ત બીજા હોયજ નહીં. જેમના તેમ !

“ ઘેલી છે, માતાજી બધાં વિદ્ય દૂર કરશે, ત્હારું મન શાન્ત કરશે, પ્રભુ પરમ કૃપાળ છે, દીવ્ય દંપતીની ત્હારા પિતાપર દયા છે જે તે ત્હેના કેવા અનન્ય ભક્ત છે કે, ઉત્સવ પૂરો થતાં સુધી અહીં આવ્યા પણ નથી; એથી ન સહમજ્જા કે ત્હારે માટે કાળજી ઓછી છે ! મંત્રી ચારવાર સુખસમાચાર પૂછવા આવી ગયા !

કુંવરી હવે નીડર થઇ ગઇ હતી. ત્હેને પિતાપરની પ્રિતમાં થોડી વિપરીત મતિ થઇ હતી. તે બોલી “ તેથી શું ! તે ન મહારાપર ન પ્રભુપર પ્રેમની વાર્તા છે, પોતાની જાની વાત છે તે પારે પાડવાને માટે ભક્તિ છે—જુક્તિ છે. દીવ્યદંપતીની દયા તો તેમના સમક્ષજ મહારાપર થઇ પોતેજ ભય બતાવી ભયથી બચાવી રક્ષક કેળુ છે તે અનુભવ પૂર્વક સહમજ્જા. મને ત્હેનું રક્ષણપણું ભાવ્યું કારણ જેણે જીવન બચાવ્યું તે ત્હેને માટે થવું રહેવુંજ જોઇએ. પિતાજીએ તે વેળા પાસે થકા ઘભરાઇ ગયા ને મને કાળમુખે જવા દીધી તે તેમની પરવશતાની વાત ગણાય પણ હવે તો હાથે કરીને કાળના મુખમાં મુકે છે.” ત્હેનીમતિ સ્થિર નહોતી.

માતાએ જરા રોફથી કહ્યું. “ ખેન ! ખેન ! આ બોલવું એ બકવું છે, મહા અપરાધ છે પોતાના પુન્ય પિતાપર અધર્મિત આરોપ ! ” કુંવરીએ જવાબ દીધો કે—

“ મરવા પડે ત્હેની મતિ બદલાયજ. મને ક્ષમા કરજો મ્હારું મૃત્યુ સમીપ આવ્યું છે તેથી મ્હારી બુદ્ધિમાં ફેર પડ્યો છે. ”

“ એમ જાણે છે ત્યારે તે મતિને સુધારતી કેમ નથી ? ”

“ તે મ્હારા વશમાં નથી, મ્હારી સ્થિતિ જ્યારથી અવભૂથરનાન કરવા ગઇ ત્યારથી બદલાઇ છે. અવભૂથરનાનથી લોકોનાં પાપ જાય છે. ઓછાં થાય છે. મ્હારાંતો વધ્યાં જણાય છે. અથવા હું સ્વવિધિ સ્નાન જ કર્યાં પુરું કરી શકાઉં ! મૃગરાજરૂપ મ્હારું મહાપાપ આડું આવ્યું ત્હેનું તે તાત્કાલીક મૃત્યુરૂપ તો પ્રભુપ્રત્યેની મ્હારી આર્તીથી મટવું પણ છેવટ મ્હારે માટે તો મૂળે મ્હારો જ. પણ તે પૂર્વ ભવનો હોવો જોઇએ.

“ ત્હેની શાન્તિ અર્થે જ આ ઉત્સવ કરાવ્યો છે પ્રભુના અપરાધ છે. તે પ્રભુ પ્રસન્ન

થાયતો ક્ષમા કરે છે, ખૂંદન ! તું તો શાસ્ત્ર ને શિષ્ટાચાર જાણે છે, પછી ૬૯ આગ્રહી કેમ થાય છે. “ પ્રમાણુને પરતંત્ર થવું જોઈએ. પિતાજીનું મન રાખવું જોઈએ, તેમનું માનવું જોઈએ. તે ન કરવાથી પ્રત્યક્ષ હાની વેડી જ રહી છે, કોઈનો અજ્ઞાનો અપરાધ નથી !

“ તેમ હશે ! પણ મને વિનાશકાળે વિપરીત બુદ્ધિ થઈ હો તેથી, વા ગમે તેમ પણ એવું લાગે છે કે, પ્રમાણુ શું છે તે મ્હેં જોયું ને મ્હારે માટે તેથી વિપરીત રીતે વરતાય છે. એ જોઈને જ મને મૂર્છા આવી. ” હેની આંખમાં ફરી આંસુ ભરાયાં ને બોલતી જારી રહી “ માણ ! માળા ધારણ થઈ એટલે વિવાદ થયો. લોકોએ તાળી પાડી, શીષ્ટ માત્રે તે સંમત રાખ્યું, જગત માતા પિતાએ એમ કરી આચરી બતાવ્યું. પિતાજી હજીએ વિવાદ પૂરા કરાવવા રોકાય છે ? મ્હારા ફેક કરવા મ્હાય છે ! પ્રમાણુ પછી ક્યાં શોધવું ? ને તેને પરતંત્ર કોણે ચાલવું રહ્યું ! કંઈ નહીં ! માણ ! હું ગાંડી થઈ ગઈ છું, મ્હારી બુદ્ધિ ફરીગઈ છે. આપ જે હરાવો તે જ ન્યાય ! ”

તેણે ફરી આંસુની ઝડી જારી કરી, હેતું મન પાછું ભરાઈ આવ્યું.

“ ખૂંદન ! જરા શાન્તિથી વિચાર કર આમાંતો આખરનો પ્રશ્ન છે ! ” માએ આંસુ લુછતાં કહ્યું. “ બેશક ” તે વચમાં બોલી ઉઠી, જરા ગરમ થયેલ જણાઈ ” ને તે “ મને લાગે “ મ્હારે લીધે. ”

હું એકની કહેવાઈ તે હવે બીજાની કહેવાઈશ, એથી કીર્તિ વધશે ! તેમનું તે જાણે હું તેમ કદી કચુલ કરવાની નથી, આ દેહથી કદી બીજાની હરવાની નથી, મને જોણે ન્હાતાં નમ્ન શરીર જોઈ ને મ્હારી વૃત્તિ જેના શરમાં મ્હેં પ્રોથ તેમાં તેના વીરવે હું મોહી તે મોહી. ત્યારથી હું શ્રીપતિ સમક્ષ તેની થઈ મ્હારાથી થવાઈ જવાયું. હવે સિદ્ધ થયું કે તે મ્હારી ભૂલ થઈ ને તેથી જ આપ પણ માનો છો કે, મ્હારી કૃતિનાં ફળ હું આ વેહું છું. “ તે વધુ રોવા લાગી ” પણ ગમે તો પ્રાણુ જાણે બીજું હું તો નહીં જ ચાહું. ”

માતાએ બોળામાં લઈ લીધી આંસુ પોતાના છેડાથી સાફ પુછી નાંખવા માંડ્યાં. ને જરા ઢીઠતા ધરી બોલી “ બહુ થયું એવી હઠ નહીં કામ લાગે, કુમળું મન છે. હાલ આમ જ વળ્યું છે. વધુ વિચાર ને સમય આપીશ તો બીજી ગમે વળશે. બેઝી બાળું તપાસી નિશ્ચય કરીએ તેજ દેકે તેમ ત્યાં સુધી ફેરવવો પડે તો તે પણ બાજબી છે. ”

માણ વચન એકજ હોય છે, કીયા સાચી હજારોના વચમાં એકજવાર થાય તે બંધન માટે બસ છે. બોળીને કહી દજીં ! “ આપ દર્શન કરવા મને મુંકીને ગીરિરાજપર ગયેલ ત્યાં તે આપને મળવા આવેલ ત્યાં મને મળી ગયા, થનાર થયું. મેં વચન દીધું. મ્હારા મ્હેંમાંથી “ રક્ષક ” વચન નિકળી ગયું ને હેતું સ્ફુટ મેંજ કાઢ્યું. તેમનો તેમાં દોષ નહોતો આગ્રહ નહોતો મને તો લાગે છે કે ત્યાં સુધી તેમની ઇચ્છા પણ નહોતી. મ્હેં તે મ્હારી દરસાવી ને તેમની ઉપજાવી. ” અહાવી વાતો માણ આગળ પુત્રીએ કરવી અતિ અનુચિત છે. પણ મ્હારી હવે બીજી ગતિ નથી. “ હું ગાંડી થઈ ગઈ છું. ને જે મનમાં છે તે બહાર બકી દજીં છું. કુવચન પણ આપી ચૂકી છજીં, પ્રતિજ્ઞા લઈ ચૂકી છું, ને પછી કોયા પણ કરી ચૂકી છું. હવે તે પ્રમાણુ તે ફેક નથીજ થવાનાં. ”

માતાએ દલીલ કરી “ અમ્હારી સંમતિવિના તેમ ત્હારાથી કરાય નહીં !

કુંવરી બોલી “ અતે કર્યું તો ખરું તે મંજુર તમે ન રાખ્યું ને તેનું ફળ હાલ હું

આપું છું પણ ન્યાયથી જુવો તો આપે મને સંમતિ આપીજ હતી. આ વાત મ્હારી મરજી ઉપરજ રાખી હતી. “ તે શીરીતે ! માએ પ્રશ્ન કર્યો !

સ્વયંવર કરવો ઠરાવ્યો તેનો અર્થ શું ? “ કુંવરીએ પુછ્યું. માતાએ જાળવીનેજવાખ દીધા. અમ્હારા નિમંત્રેલા રાજાઓમાંથી એક ને ત્હારે વરવું ” કુંવરીએ પોતાની ભૂલ તો કબુલ્લીજ હતી પણ મૂળ ઉદ્દેશ ઉપર તે ઉતરી. “ મ્હારે પસંદ કરવાનું રહ્યું પછી આપના બોલાવેલામાંથીજ એનું કાંઈ કારણ ! ” ખરંજ “ માએ સઘ ઉત્તર દીધો ” થોડ્ય કુળ આચાર પહેલાં તપાસવા “ કુંવરીએ સાંધ્યું ” અને તેમજ હોય તો પછી ? “ આમાં તેવું કાંઈ નથી ! ” રાણીએ ભેદ ટ્રેડ્યો “ ત્હારા પિતાજીએ માન્યું છે કે, તે નીચ ગુલામ જાતીનો છે, નહીં તો અમ્હાવી નિમકહરામી ન કરે ! ” પોતાના અનદાતા માતપિતાની પુત્રીપર કુદ્રષ્ટી નજ કરે ! ”

કુંવરીએ નીશાસો નાંખી કહ્યું “ તે કરનાર તે નથીજ પણ હું તેમ કરાવનાર છઞી. ” પણ તેણે તે કરવીજ જ્ઞેષ્ઠએ નહીં ! “ કારણ ” તું ત્હેની બ્હેન કહેવાય. ” માજણી તો નહીંજ “ પ્રશ્નોત્તર ચાલ્યા ” ઘણા કાળ સુધી તેણે તેમજ રાખ્યું છે તે વાતનો અમ્હારાં ઉદ્દયનો સાક્ષી શ્રીહરી છે. પણ ન્યારે મને ઠીક લાગ્યું, રક્ષક કહેવાઈ ગયું, ત્યારે તેણે મન ઉપજાવ્યું. મને પણ તેમ કરાવવું ન્યાયી લાગ્યું. ત્હેના ઝણ મુક્ત થવાને એજ માર્ગ ઉત્તમ લાગ્યો ને મેં વિચાર ફેરવ્યો. અર્જુન સુભદ્રા પેઠે અમે આ ઘરમાં બહુ કાળ લાઈ બ્હેન સમાન મનથી પણ વરત્યાં હતાંતેથી શું ! અર્જુને સંન્યાસીનો વેશ સુદ્ધાં ધારણ કરી હરણજ કર્યું. તે કુળાધમ કેમ ન ગણાયા ! ખેર ! તે ભૂલ હતી ખરી આ પણ ભૂલ છે. મ્હારી સર ભૂલ છે. મ્હારી હજારોના વચમાંની પછીની ભૂલ છે પણતે એવી છે કે, આપની કીર્તિની ખાતર આપેજ મંજુર રાખવી જ્ઞેષ્ઠએ ! થનાર થઈ ગયું. “ સાંમકુમાર ને લક્ષ્મણ ” ઉપાને અનિરુદ્ધ ” અર્જુન ને સુભદ્રા ” માજી વારે વારે શું મર્યાદા મુકી બોલાવો છો ? તેણે ફરીને નેત્રે નીર ભર્યાં ” હવે બીજું થવાનું નથી. પ્રાણ જાય તો બલે, બીજું નામતો નહીંજ પડે ! ”

આપને એ ઉચિત કેમ લાગે છે એ હું સહમજી શકતી નથી. ”

માજી લાચારીથી બોલ્યાં. “ દીકરી તેં અમને ફસાવ્યાં. ”

હું કબુલ કરું છું પણ મેં જોટુંજ કર્યું છે એમ મને કાણ જાણે કેમ લેશે નથી લાગતું ! ત્હેની નાત જાતની તને ખબર નથી તેમાં ” માજીએ કહ્યું.

“ ને આપને તેની ખબર પડી ! ” માજી માફ કરજે. એક દિવસ એવો નથી ગયો કે આપ તથા પિતાજી વચમાં તેના ગુણની પ્રસંશાનાં દષ્ટાન્ત ન દેવાયાં હોય ! હરહમેશનાં તેનાં કૃત્ય આપ ઉભય તપાસતાં ને વખાણતાં આવ્યાં. તે મને લામા કરજે પણ એ રીતે મ્હારા મનના અંકુરને આપ ઉભયની નિત્યના તેમના વર્તન વિચારના અનુભવની વાતોએજ સિંચન કરેલ છે. તે એકજ કૃત્યથી નીચ કુલીન ગોલાપણું તેનું શી રીતે સિદ્ધ થાય છે ? ! વાસ્તવિક એ કૃત્ય મ્હારું છે. પણ તે માટે મન આપે ઉભયેજ તૈયાર કર્યું. અમને અવકાશ આપ્યો, પરિચય આપ્યો ને હવે પાછાં આપજ રંજડો ! ચાહે હંકાણે પાડો ! “ પરાધીન છઞી-લાચાર છઞી. ”

માતા પીગળી તે આંસુ લાવી બોલી “ બેટી ત્હારા પિતા જક છોડતા નથી. કુંવરીએ પોતાની જક જાહેર કરી ” તે હવે કામ લાગવાની નથી. કુપદીએ વરમાળા આરોપ્યા પછી પાંડવોની જાતિ પુજવા ગયા તેમને શું ઉત્તર મળ્યા હતા ! ત્યાં શું નિર્ણય થયો હતો ! ” પણ તેતો ક્ષત્રી વચ નિકળ્યા ! ” અને કેમ જાણ્યું કે આ તેમ નહીં ઠરે ! આપ અધિક

તપાસ કરી અને હજી ઘણી ઊંચી આશા છે મહારી પરિક્ષાપર અને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. “આપ તપાસો હસ્તે પરહસ્તે તજવીજ તો કરો.” માણને પુરત તક સૂઝ્યો હાલજ નજી “તેની કોટડી પાસે ને કરું બનતો પ્રયાસ.” કુંવરીની કરગરને નિશ્ચય કામ લાગ્યાં. માણ એકલાં ઉઠ્યાં. કુંવરીએ શ્રી સુંદરબાહુને સ્તવ્યા—“હે શ્રીહરી મહારી લાજ રાખજો” માતા આત્મા.

પુત્રી પ્રભુનેજ પ્રાર્થના કરતી રહી ને તે બરાબર પહોંચી. જ્યાં માતા ને સેનાપતિની કોટડી આગળ આવી, પહેરાવાળાને ઇશારતથી ખસેડી પોતે મહારી પાસે કાન દબને ઉભીને અંતર્યામીએ તેના મુખમાંથી જોઈતા શબ્દો એન અવસરે તેણીને કાને પડાવ્યા.

બીતાર કુમારે પોતાનો બડબડાટ પ્રભુ પ્રત્યે જારી કર્યો “હે હરી ! આપ સંકટના હરનાર છો, મહારં સંકટ દીક હર્યું ! નહીં તે હવે હરશે, મેં તો સંકટ કર્યું મહારા કરમે પેંદા કર્યું ! પિતાજીને માતૃશ્રીની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન એ કાંઈ ઓછું પાપ ! મહારો રાજવી પિતા પ્રભુ તમામ તેને પિતાથી પણ અધિક તેના મહારાજ પદથી પણ અધિક ઇન્દ્ર દેવ સમાન મારે ત્યારે હું ત્હેનો પાટવી જ તેને અપમાનું ! પુણ્યમાતા ! જેને મંડળીકા પણ દેવી લેખે તેને તેના એકનો એક પુત્ર જ થઈ દુઃખમાં ધકેલું ! મૂર્ખ ! છાનો માનો નિકળી તો ગયો પણ તેના કોમળ હૃદયમાં કેટલું કષ્ટ ત્યારથી થયું ને થતું હશે ! તેટલું ને તેટલો વખત થાય ત્યાં સુધીતો સામાન્યના અપરાધ સમ ન્યાય થયો કહેવાય, પણ આતો માતા ! પરમ દેવત !! હા !! (તે જરા અટક્યો વળી આગળ ચાલ્યો) જ્યાં જિંદું પગલું મંડાયું ને આગળ એ જ પથે ચલાયું કે પછીતો ભૂલપર ભૂલજ ! પોતાનું પરાક્રમ બતાવવાનું મિથ્યા અભિમાન ! આરંભથી જ આણ્યું અહંકાર મમકાર તેથી રાજ તેથી કામ ને તેનું છેવટ આ પરિણામ !! કુમારીએ મને “રક્ષક” કહેા, કોલ દીધા એ પિતાજીને સમાચાર પહોંચાડવાને એન અવસર હતો ! અથવા તેણીને જ વધામણી જેવી વાત કહેવાને તે દ્વારા તેના માતાપિતાને જ્ઞાન કરી જનકની કુંવરી પસંદ કરી અયોધ્યાથી શ્રી રામના વિવાહપર દશરથ મહારાજ પધાર્યા એવો જ પ્રસંગ હતો ! પણ મેં ગર્વ ધર્યો એટલામાં માતાપિતાને શું વદિત કરું ? મેં શું પરાક્રમ કર્યું ! હું શ્રી કૃષ્ણ થવા ગયો રક્ષમીણીને હરવીતો સહજ થઈ પણ હું પ્રભુ નથી એ વાત વિસરી ગયો એકતું આસડ બે, મહારામાં કાંઈ વિશેષતા નથી જ છતાં મેં દંભ કર્યો. હું એક સાધારણ મનુષ્ય જ છઉં. તેથી વધુથી હાથો ભુંડે હાલે મહારી કીર્તિ સાથે ગર્વે પરવાર્યો, પ્રભુએ મહારો મદ તે કુંવરીના દેખતાં જ ઉતાર્યો. એથી આળાએ મને સુંદર બાહુ ગણ્યો ને હું પણ મૂઠ સઘતો તેમ જ બણ્યો ત્યારે પરિણામે પ્રભુએ સમજાવ્યું કે તું શું છે ! મિથ્યા વાસુદેવ બન્યો હતો તે પ્રભુએ ઠેકાણે આણ્યો હું કાંઈજ નથી. કશું જ કરવાને યોગ્ય નથી. આરોપિત કરેલ યોગ્યતા ક્યાં સુધી નભે ! મિથ્યા વાસુદેવના હાથ પ્રભુ ભલે ભાગો હું તૈયાર છું. હું વિશેષ કરવા યોગ્ય નથી, તો વિશેષ જીવવા પણ યોગ્ય નથી. ભલે પ્રભુ મહાર જે થવું હોય તે ભલે થાઓ બીજાકાઈને કશું નહીં કહું આ અવતારમાં બીજું કશું નહીં ચહું. હું સંસાર માટે નથી તો તે મહારે માટે પણ ભલે નહો ! હવેતો અંતનીજ તૈયારી શ્રી હરીનું જ સ્મરણ તે મહારાજના મનમાં વસે ને મહારં મરણ આણે તો બહેલો છુટકો ! હવે પિતાજીને પણ મુખ શું બતાવું ! વધુ વધુનું શું કામ ” તેણે ચુપકાદી પકડી.

મહારાણીને કુંચી મળી તે મહેલ તરફ વળી કાંક બેઠ કળી રાગને સહમજગ્યા પણ તે ન સહમજ્યા. કુંવરી તો હવે સહમજજ શું કામ ! કેહીતો કેદથી પણ આગળ મોત માગતો હતો એટલે આગળ એમ તો શું પ્રકરણ ચાલે ! હાલતો અહીંજ અટકવું. ઇતિ.

—શ્રીરાઘવેન્દ્ર અને રામાદેવી.

(ગતાંક ૫૪ ૨૮ થી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૭ મું.

“ યાત્રાનું ફળ. ”



ક્ષિણમાં મદ્રાસની સમીપ ત્રિપતિ નામે નગર જે મહાન પુનિત ગિરિરાજના ચરણમાં વસે છે. હેતું મંગલનામ ‘વેંકટગિરિ’ છે. આર પુરાણમાં હેની યુગોયુગની કીર્તિ બહુ શ્લોકોથી કથા છે, પણ કલૌર્વેકટનાયક” તરીકે તે વધુ સુપ્રસિદ્ધ આ કાળમાં છે. જે સાં જાય છે તે હેનો મહિમા નજરે જીવે છે, જાણે છે. ને છેવટ માને પણ છે કે ત્યાં પ્રભુ હાજરા

હજીર છે. આપણે પણ હાલજ મનથી ત્યાં પહોંચી જઈએ. ત્રિપતિ શહેરમાંથી મ્હોટા પેરાડ-માંજ છત્ર (ધર્મશાળા) આગળજ ડોળીયો, મજુરો, ભોમીયા, મોદી ને ગોર સર્વસ્થાય કરવાને આતુરજ હોય છે. જેવી પોતાની સ્થિતિને ઠીક પડે તેવી ગોઠવણ સૌ કરી લે છે. પણ આપણે તો પુર જહાર નિકળી એકે એક મ્હોટો કાફલો નજરે પડે છે. હેમાં જેવા જેવું એ છે કે મ્હોટા મહારાજા ને મહારાણી ઉધાડે પગે ગિરિરાજઉપર ચઢવા નિકળ્યાં છે. સાથે વિણ્યાં ચૂંટ્યાં માણસ ને સામાન છે. તોપણ મહારાજા, મહારાણી અથવા ખાસી મંડળીમાંથી કોઈથી થાકી જવાય તો મીયાના, પાલખી તાવદાન તે દરેક પણ સંગમાં પછવાડે ચાલ્યાં આવતાં હતાં. બીજા યાત્રીઓની પણ હાર જમી હતી ને ગોવિંદા ગોવિંદા “વેંકટ રમણા સંકટ હરણા ગોવિંદા” આદી નામોની ઉચ્ચ સ્વરે ધ્વની સંભળાયાજ કરતી હતી. શહેરથી દોઢ બે માઇલ તો પગરસ્તોજ છે પણ જ્યાંથી ગિરિરાજનું મૂળ દ્વાર ઉપર ચઢવાનાં પગથીયાંનો આરંભ થાય છે, ત્યાંજ મ્હોટું પુરાતન ગોપુર—શ્રીપાદ ને પછી બાંધેલાં પગથીયાં ચઢવાનું છે, આ પહેલો પહાડ ચઢવો જ સૌથી કપરો છે. તે ધણોજ સિધા ને ઉંચો છે. યદ્યપી હેની ટોચ સુધી પગથીયાં ને વચમાં વચમાં વિસામા ઉધાડા ને ઢાંકેલા ન્હાના મ્હોટા દરવાજા જેવા ગોપુરવાળા તે સાદાએ છે. એક ગમ લીસોતરી ને ઝરણાં હેમાંથી આવતી મંદ સુગંધી શીતળ લહરીઓ મનોહારી છે. ઘટ ઝાડીમાંથી પક્ષીઓના વિવિધ નાદ સાંભળતાં તે પણ ચિત્તાકર્ષક લાગે તેમ છે ને પેરાડને સમયજ સ્વતઃ આનન્દ દાયક છે. પરંતુ એક સીધા ઢાળનાં પગથીયાં પચ્ચીસ ચઢ્યા કે છાતી ભરાઈ આવે છે. હેમાં વળી કદી એવો શ્રમ ન લીધેલ તેવાં ને સ્વતઃપણુ અતિ સુકુમાર મહારાણી પ્રથમતો એક હામ હારી ગયાં પણ વચમાં વચમાં વિસામો લેતાં ને બળ મેળવતાં છેવટ તેઓ વૈકુંઠ ગોપુર પહોંચ્યાં એટલે પાછાં શ્રદ્ધામાં આવી ગયાં. આથી કપરું હવે આગળ આવવાનુંજ નથી એ જાણી પાછી હિમ્મત આણીને ત્યાંના દેખાવથીજ અરધો થાકે આંછો થઈ ગયો. પ્રથમ પહાડની ટોચેજ આ શું મ્હોટો સુંદર અનેક માળવાળો ઉંચો દરવાજો ! જાણે શ્રીરાવત ઉપર ઇન્દ્ર મહારાજને બીરાજમાન થવાની અંબાડી ! એ ઉપમા પણ અલ્પ છે. કારણ હેતું નામજ વૈકુંઠદ્વાર છે ત્યાંથી નિચેનો આખો પહાડ વિશાળ તળેટી હેમાં

ઉગેલ અનેક વનસ્પતિ, વચમાં વચમાં ભરેલા સર સ્થામું મ્હોટું બિછવેલનગર, તેમાં પાછાં મ્હોટાં ગોપુર પ્રાકારવાળાં લવ્યમંદિર ને તેની પેલીગમ પાછા આકાશથી વાતો કરતા પહાડો. જ્નેવામાં ખોટી થવાનું નહોતું. તેથી તેને પીઠે મુકી આગળ ગિરિમાં જ સૌ સઘ આગળ પાછળ ચાલ્યા, થોડો રસ્તો સપાટ છે બેઉગમ જંગલ ને ઝરણાં ગૌ શાળા ને ધર્મશાળા, પણ પહોંતો પાછી ચઢવિતર કરીને છેક પાતાળે પહોંચવું ને પાછું છેક આશમાને ચઢવું. વચ્ચે વચ્ચે મંદિરો, મકાનો, દુકાનો બિહુકાના આશ્રમો, વનો ઉપવનો નદીયો, ઝરણાં તેમાં પાછા અનેક વિધ ફળ ફલ વનસ્પતિ, પક્ષી બધુંજ મનોહારી છે. ચંદનનાં વૃક્ષ તેમાં છે ને વ્યાઘ્રાદિએ તેમાં વસે છે. સાત ગિરી પુરા થતાં સાતમો ઓળંગી ઉતરતાં જ સ્થામી દીવ્ય નગરી દેખાઈ, બગીચાનો ને પુષ્કરણી સરોવરોના મધ્યમાં લવ્ય મકાનોનો સમુદ્ર ચોપટ વીથિયો ને તેના વચમાં ગોપુરો પ્રાકારવાળું દીવ્ય મંદિર પોતાના આકાશમાં ચળકતા કંચનમય કળશો ને ધ્વજસ્તંભથી પોતાની વડાઈ આપોપી જાહેર કરતું ઉછળીને જાણે જ્નેનારની આંખમાં આવતું હતું. તે સાથેજ શું મન પર છાપ ! શું તેનો દીવ્ય પ્રતાપ ! તમામ મંડળ તાળીયો પાડી “ગોવિંદા” નામની ધ્વની મચાવી ને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી, અતિ આનંદિત બની તે બણી ધાયાં. અતિ આનંદે સમગ્ર સાથ “વેંકટ રમણા ગોવિંદા” કહેતો કહેતો સંચર્યો ને તે છેક મહાદાર આગળ મહાન ચોકમાં આવીને ઠર્યાં. સાથે ત્યાં ફરીથી સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યાં મહાવીથિની રજ અંગે અડતાં કૃતકૃત્યતા માનીને ખાસ ગોપુર બણી જોઈ ફરી વંદન કર્યું. આજીઆજીનો દેખાવ ચિત્તહારી છે. મંડપો, પ્રાકાર, ગોપુર, બગ્ગર, સામાન, મુસાફરોની બીંડ, પહાડનું જીવનજ આંહી જગૃત રહે છે. ચાર મુખ્ય વીથિમાંની આ મુખ્ય છે. આજીઆજી ઉતારાઓનાં મનમાન્યાં મહાન મકાનો છે. તેમાં મહારાજાધિરાજના ઉતારાની તેવડું શું કહેવું ? તમામ તજવીજ અગાઉથી થઈ ચૂકી હતી. મુખ્ય મંડળીએ વીથિ પ્રદક્ષિણા કરી સ્વામી પુષ્કરણીમાં સ્વિધિ સ્નાન કર્યું—દાન કર્યું વરાહ ભગવાન જે સ્થામે કાંઈ ખોણપર ખીરાજમાન છે તેમનું પુજન પ્રથમ કરી તેમની આજ્ઞા લઈ પુંડ્રાદિકના પુરા ભજકા સાથે મહા રાજદાર આગળ આવ્યા. સાથે ભેટોના થાળ પુજનની સામગ્રી અભિષેકના દુધ, દહીં, મધ, ધીના ઘેટા, ગંગાજો ને નૈવેદ્યને સાફ એ સામટો સામાન એટલો બધો હતો કે આખા ગિરિને આજે નિમંત્રણ હતું તોપણ બહુ વધી પડવાનું હતું. પ્રસાદ પ્રથમથી જ વધુ તૈયાર કરાવવાની તજવીજ કરી હતી. કારણ મ્હોટાના નામથી પોતાના અનેક પ્રકારે કામ થવા આશ ધરી નિચેથી વિદ્વાનો, બિહુકાને સ્વતઃ ખપ્પર પડેજતી હતી તેમ આવે જતા હતા. વાળાં ગાળાં, અચ્ચક, પરિચારક આજ તમામનું કામ તેજ હતું. ત્રિમંજનનો શું અપૂર્વ આનંદ આવ્યો ! અભિષેકનો વૈભવ ને શૃંગારનો ઠાઠ ! દર્શનની ખૂબી ને પછી ભોગનો વૈભવ ! પ્રસાદ પેટપૂર લખભૂટ સૌને મળતાં છતાં વધી પડ્યો. પાંચ વાગે પ્રભુ ગરૂસ્વાર થવા છડીસ્વારી સાથે બહાર મંડપમાં પધાર્યા. શ્રી સુવર્ણમય સુપર્ણ, ના બે હાથમાં બે શ્રીધાદ ધરી તેમના સ્કંધપર સ્વારી કરી, શીર્ષપર જીગલ છત્રને જીગલ ચામરથી શ્રીપતિની શોભામાં ઉચિત વૃદ્ધિ થઈ હતી. એક તરફ મહારાજા ને બીજી ગમ મહારાણી સાદે વેશે હાથમાં ચામરો ધારી સેવા કરતાં સ્વારીમાં સાથે ચાલતાં હતાં લોકોને તેમની ઉદારવૃત્તિનો અનુભવતો થયો જ હતો. પશુ હાલ પાછી વિરકિત સાથે ભક્તિ પણ તેવીજ લાળી પ્રભુને ભૂલી તેમનાં વખાણ કરવા મંડી પડતાં હતાં. સ્વારી વીથિમાં ફરી આવી પદ પદ પુજા થઈ તે લઈ પોતે પાછા મંદિરમાં પધાર્યા. યથાક્રમ સંખ્યાનું આરાધન થયું. ભોગ આવ્યાં, ઘંટા વાગ્યાં, આર્તી ગોષ્ઠો ને છેવટ

શયને થયું. પણ જેવા ચાર પ્રહર વીતી ગયા ને ત્યારેજ મહારાજને મહારાણી થાક્યાં પાક્યાં પોતાના ઉતારામાં પોતાના શયનાસનપર જઈ લેટ્યાં. રાજ પુરુષવર્ગમાં ને રાણી સ્ત્રી વર્ગમાં અલગજ હતાં, સવાર સાર મહારાજને શાશનો આપવાનાં હતાં પણ મહારાણી તો નવરાં થયાં.

તે પોતાની એકાન્તની શયનની કોટડી હતી તેમાં ગયાં, એક લાકડાના વિશાળ ખાટ પર પાથરેલ સુવાળી શેયાપર પડ્યાં, તેવાંજ રડી પડ્યાં ને બોલી ઉઠ્યાં—

આપના જૂવનમાં નિત્ય અહાવો આનન્દ ને આ પાપણીનું ત્યાંજ અહાવું આકંદ ! હું સેવા કરવા નથી આવી પણ સેકવા આવી છું. અથવા અંતરનો ઉભરો કેમ ન બોલવો ! આપ અમ દુઃખીયાંનાં દુઃખ દૂર કરવાજ પ્રકટ થયા તે પ્રકટ રહ્યા છે તો તહેની આગળ કહેવુંજ નેમંએ, અંતર્યામી છેજ, પણ મનના તર્ક મુખે લાવી આપની આગળ તે ખાલી ક-શંકું સંસારને અસાર કહ્યો છે. તે સાચું છે. સાચું સુખ તેમાં નથીજ. સંયોગ વિયોગ ઉભય દુઃખના હેતુ છે. વાંઝીયાપણાનું પ્રથમજ દુઃખ તે મટે, પુત્ર થાય, કપૂત થાય તો સંયોગથીજ દુઃખ-સપુત પાકે ને વિયોગનું દુઃખ થાય તે પણ તેવુંજ દારણુ. “ડાહો દીકરો દેશાવર” એમજ કહેવાય પછી તેનું સુખ ક્યારે ! મારો દીકરો દેશાવર ગયો તે પણ વિચિત્ર રીતે, તે ગયો તે ગયો છે. પછી તેનો પત્તોજ નથી. ત્યાં ક્યારે પાછો આવશે તેની શી કલ્પના ! બહુ દિવસથી બહુ દીશામાં શોધ, બહુ પ્રકારના પ્રયાસ કર્યા પણ કાંઈજ કારી ન લાગી ત્યારે થાકીને આખર આપની આથ પકડી છે. આપે આપેલ ફળ ભોગવવાનીજ આજ્ઞા કીધી છે. કષ્ટ પડ્યું તે મેં કબુલ્યું સ્હેવાય તેટલું સહ્યું. પણ પ્રાણનાથ ! હવે તો પરિણામ મંગળમય થવું નેમંએ. કુમાર તો રૂકમીણી માતા શ્રીપ્રદ્યુમન બાળકપણથી ગુમ થયા હતા પણ તે તો વહુ સાથે વિજયી પાછા વળ્યા ! અનિરૂદ્ધ કુમાર ચોરાયા તો ઊંધા સાથે પાછા પુરમાં પધાર્યાં. શામ્ભ સપડાયા પાછા પરણી-નેજ ઘેર આવ્યા. રામલક્ષ્મણ વને સિધાવ્યા પણ પાછા સભાગી માતાએ મોતીડે વધાવ્યા. દેવકીમાતાએ હાથે કરીને લાલને દધ દીધા પણ પાછી પોતેજ પૂરી સંભાળ લીધી. એવોજ અવસર મ્હારે માટે ક્યારે આવશે ! કેમ ન આવે ! આપ ચાહો તો શું અલભ્ય છે ! પુત્ર નિર્દોષ છે, સુચાલી છે, આપનો ભક્ત છે, થોડી ભુલ—દુરાગ્રહથી પણ ગિર્ય ઉદ્દેશથી તે દૂર દેશ નિકળી ગયો છે. પણ હવે હદ થાય છે. પ્રભુ કૃપા કરો ! વેંકટરમણા સંકટ હરો ! હે શ્રી હરી ! શરણુ છજી. હે શ્રીદેવી હે પદ્માવતી ! માડી તું સઘ સ્હાય કરજે ! હે શેષાયળ સ્વામી સ્વપ્રતાપ પ્રકટ કરો ! હે સ્વામી પુષ્કરણી માતા તમે પ્રથમ પૂરાં દુરિત હરો એટલે સ્વામીને કૃપા કરતાં સંકેત ન રહે ! વધુ શું કહું ! કહેતાં નથી આવડતું, કહેવાતું પણ વધુ શું છે ? એકજ આશ છે ને તે સાર પ્રાતઃકાળે મંગળા સાથે મંગળ સમાચાર મળશે તો “આપનો મંગળ ગિત્સવ—કલ્યાણુ ઉત્સવ—વિનાહ ઉત્સવ કર્યા પછી અહીંથી ખરીસ.” આવી આખડી લઇ છેવટ તે સુતી—સુષ્પ ગઈ.

મ્હોટા પરોઢમાં પાપનાશનીના ભોમીયા આવી હાજર થયા, મંડળી શૌચ આદીથી પરવારીને સઘ તેણી ગમ સિધાવવા સજ થઈ. મહારાણી સાવ આવી રહ્યાં હતાં. તે મીઝાનામાં સ્વાર થયાં ને મહારાજને પણ તેમના આગ્રહે તેમ કરવું પડ્યું. ચઢ ઉતર ટેકરા, ખીણ, વૃક્ષોની ઘટા, ગિ-રિઓમાં ઝરણાં મનહરણાં પણ પંખી પુષ્પ તેમના સ્વર સુગંધને અનુભવતાં આનન્દમાં એક ઘડીમાંજ ત્યાં પહોંચી ગયાં. પહાડપરથી જળના ઘાળા પ્રમળ ઘાઘાની નીચે સરી ન પડાય તે સાર સાંકળ પકડી સ્નાન કરતાંજ સરીરમાંથી સ્વેતપાણી વહ્યાં, સૌએ માન્યું સેશ પાપ મયાં,

પુરાં શુચી થયાં, પોતાને પણ પોતે હલકાં ફૂલ જેવાં લાગ્યાં. આશા પૂર્ણ થવાનો સમય પાસેજ ન આવ્યો હોય ! તેમ ઉર ઉલાસ પામવું જણાયું. દાન પુણ્ય છૂટથી કરી પુણ્યદિક ઠીક ધરી મંદિરમાં મંગળાટાણે ઝપાટામાં દાખલ થઈ ગયાં. મંગળાનાં દર્શન કરી ખંદાર નિકળતાંજ એક અળખ્યો પુરૂષ મહાપથમાં ઉભો હતો તે મહારાજના પાદમાં પડ્યો. પોતે તુરત અટકી પૂછ્યું “ તું કોણ ! ” તે કહે સ્વસ્થાને પધારો. “ રાણીની છાતી આશાથી ઉભરાવા માંડી. આઠ આની તો તેણે માનીજ લીધું કે મહારાજ ધાર્યું થયું. ” તે તો ગળાની માળાજ વધામણીમાં દબ દેવાના ઘાટ ધડવા ને તેજ દિવસ ઉત્સવનો આરંભ કરવાનો મનોરથ કરવા લાગી. શું તે સાચો હતો ! સૌ ઉતારે આવ્યાં રાજ રાણી પોતાની ખાસ બેઠકમાં જઈ ખીરાજમાન થયાં, પ્રવાસીને પ્રવેશ કરાવ્યો ને ફરી પ્રશ્ન કર્યો. “ તમે કોણ છો ? ”

આળુખાળુ તેણે જોઈ શરૂ કર્યું “ દેવ દત્ત છું ” મહારાજ દેવતું રહસ્ય આપને કહેવા આવ્યો છર્ગી, પણ આપ તથા માતાજી શિવાય અન્યને શ્રવણ તે ન પડવું જોઈએ એવી મહારી નમ્ર વિનંતિ છે. ”

મહારાજએ આળુખાળુ જોતાં જ સૌ નજર પરખી ખસી ગયાં. રાજ રાણીએ વધુ પાસે બોલાવ્યો ને તે બોલ્યો. “ કૃપાનાથ હું આપના કુમાર શ્રી રાધવેન્દ્રનો વિસ્મય સારથી છર્ગી. ” આ શબ્દ સુણતાં બેઠી ચમકી ગયાં ! રાણી અતિ રાજ થઈ ગયાં. હૈયું વેંકટનાથને તેનો પ્રતાપ ઉભરી આવ્યો ધન્ય ધન્ય ! તે બોલી ગયાં, આંખમાં અશ્રુ આવ્યાં, મંદિર સ્હામુ શીશ ઝૂકાવી મનથી પ્રભુના પદ પાદ મસ્તકે લગાવ્યા ને તેને પોતેજ પૂછ્યું રથી શી રીતે ! ”

“ મદુરાના મહારાજના સેનાપતિ ” રાણી બોલી “ સાબાશ ” સ્વપરાક્રમીનો પ્રભુએ મનોરથ પૂર્ણ કર્યો “ મહારાજને બહુ સાર ન લાગ્યું. તે કહે “ ઠીક છે ! ” “ તે કુશળ છે ? ” સારથી જરા અચકાયો મર્મીત રીતે બોલ્યો.

હું ત્યાંથી નિકળ્યો ત્યાં સુધી તો કાંઈ તેવી ચિન્તા જેવું નહોતું ” તે જરા શીકે પડ્યો પણ તે સાંભળતાં જ માતા પિતાનાં મુખતો લેવાઈ જ ગયાં. મહારાણીની છાતી ધબકવા માંડી, સારથીએ માંડીને વાત કહી બતાવી. તે તો કદમાં ગયા પણ પોતે એકજ તેમનો અંતરંગ વિશ્વાસુ નોકર હોઈને તેમની અસહ હકિકત જાણતો હતો કે, તેઓ કોણ કયાના છે ? તેથી પોતાના મનથી જ તેમને મુક્ત કરાવવાની આશાથી પ્રથમ તો કાન્યી પુરી રાજધાનીમાં ગયો પણ ત્યાંથી મહારાજ પધાર્યાં છે જાણીને અહીં આવ્યો. વધુ ખુલાસેથી તમામ વૃતાન્ત પૂરો સંભળાવ્યો તે કહી રહ્યો, મહારાજ કોપે બરાયા ને બોલ્યા.

“ માગતો હતો ” સારથી સ્મર હતો તેણે સાંધ્યું ” ને હજી પણ માગે છે જ ” રાજ જરા વધુ ચીડાઈ બોલ્યા શું ? હેનો દુરાગ્રહી સાહસિક સ્વભાવ તે જાણતો હતો તેથી હેને આ શબ્દોથી નવાઈ લાગી તે વાત ઠીક હતી સારથી એ સુધારો લીધું,

“ હેની વતી હું માગું છું રથીની મતિ હેને હાથ ન હોય ત્યારે હેનીવતી માગવું એ હેનાસારથીનું કામ છે. “ રાણીજીએ સાંધ્યું ” અને પુત કપુત થાય પણ તાત કુતાત નજ થાય ! એ પણ નિયમ છે “ વેંકટનાથનોજ એ સ્વભાવ છે. પછી હેના સેવકોનો કેમ ન હોય ! ” સારથી એ દ્રષ્ટાન્ત દીધું ” પ્રભુના પુત્રોએ એમ સપડાયા ને શામ્ભ, અનિરુદ્ધને મુરખીઓએ છોડાવ્યા ! “ રાણી રાજ થઈ હેના મનનીજ કહી તે રહમજી ગઈ કે વેંકટનાથ અવુકુળ થવા માંડ્યા છે. તે ખરું હતું મહારાજનું પણ મન તો ઉદાર હતુંજ પુત્રનો ગર્વ તોડવો એજ હેમને ઈચ્છિત હતું ને હેનો અવકાશ આવ્યો એટલે ઉત્સાહિત થઈ બોલ્યા.

—શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી.—

(ગયા અંકના ૫૪ ૩૨ થી ચાલુ.)

વેંકટનાથે ન્યાય કર્યો, તેને જે ઉચિત હતું તે કર્યું ને કરશે. “ રાણીએ સાંધું ” તે સ્થાય છે ને સ્થાય જ કરશે. ” સારથીએ પૂરું કર્યું “ તથાસ્તુ ”

મહારાજ સઘ સ્વપુર જવા સજ થયા પણ મહારાણીને આધા પુરી કરવાની હતી તેથી તે રોકાયા, કાન્યીમાં મહારાજ પહોંચ્યા, સેના સજ કરી મંડળીકાની મદદ સાથે મદુરાપતિ પર ઉપડી પડ્યા, ત્હેને ખમર મોકલી તે પણ સાવધ થયો. સ્વયંવરવાળા રાજાએ કેટલાક ત્હેની સ્થાયમાં રહ્યા, કેટલાક તટસ્થ રહ્યા, કેટલાક સ્વસ્થાને ચાલ્યા ગયા. મામત્રો કટાકટીનો હતો. પણ મહારાજના વિજયના સમાચાર આવે ત્યાં સુધી મહારાણી શ્રી વેંકટેશજીના જ ચરણમાં પડી રહી ને નિત્ય અર્ચન કરી સ્તુતિ કરતી બેસી રહી. ત્હેના મંગળાનુશાસને ત્રણ દિવસના દારણુ રણુને અંતે કાન્યીપતિનો પૂર્ણ જય જાહેર થયો. મદુરાપતિ પર પૂરો ભય આવી પડ્યો. સમાધાની કરવાના સંદેશા ચાલ્યા ને તે એ જ બાણાસુર ને યદુપતિના કરારનામા પ્રમાણે ઠરાવ પર બેઉ પક્ષ આવ્યા. આથી “ કુમારી ” રમાદેવીની સ્થિતિમાં શું ફેરફાર થઈ ગયો તે પણ સુંદરબાહુનાજ પાદમાં શરણાગત થઈ હતી, સ્વાર્થી હતી, પણ સાચી આતિ થતી. બ્રહ્મચારીણી પતિવિરહીણી, પતિવ્રત જાળવવા આવુર, વચન પાળવાને સત્યપ્રતિજ્ઞ, પ્રભુનો પૂર્ણ ભરોસો રાખી બેસી હતી. હવે તે કદી પણ અવરની ન કહેવાય. કરેલ કૃતિ ભૂલજ ન ગણાય (પછી પરિણામ ગમે તે થાય) એજ તેણીની અભિલાષા હતી. ન્યારથી એ વાત જાહેર થઈ ચૂકી હતી કે તે “ નીચ હરામી ગોલો ” નહોતો પણ મ્હોટા મહારાજનો પાટવી કુમાર છે ત્યારથીજ તેણીને અર્ધ સંતોષ તો થઈ ગયો હતો. તે વધુ શ્રદ્ધાળુ બની, વધુ ભાવથી ભગવાનને ભજવા લાગી, ને ઇચ્છિત પૂર્ણ થવા માગી રહી હતી. તેથી આજ, તેની ગાળ એકતો ગઈજ હતી. એક યોગ્ય રાજકુમારને પસંદ કર્યો હતો, એતો સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું હતું. પણ વચમાંના વિગ્રહના પરિણામની તે અતિ આવુરતાથી વાટ જોતી હતી. ઉભય પક્ષનું મંગળ થાય ને તેથીજ પોતાનું પણ મંગળ થાય એમ હતું. પતિ પિતા બે ઉપર સમાન પ્રેમ હતો ને તે પ્રસંગમાં પ્રભુએ ત્હેનું ધાર્યું પરિણામ તાત્કાલીક આપ્યું હોય એમ લાગ્યું.

રાતે ગોઠવણ થયા પ્રમાણે પ્રાતઃકાળમાં પિતાએ બહેલા ઉડી કુમારને કેદમાંથી માન પૂર્વક કહાડી નહવાડી શણગારી હાથીપર બેસાડી પોતે અગાડી અનેક ભેટો સાથે કાન્યીપતિને શરણે ગયા. પરમમિત્ર બેઉ સાથે થયા, બેઉ સાથે શ્રી સુંદર બાહુનાં દર્શન કરી આવ્યા ને ચોથે દીવસે ઉત્તમ મુહુર્તે હોવાથી લગ્નની તિથી નક્કી ઠરી. મ્હોટી મીજબાનીની ગોઠવણ થઈ, મંડળી તમામ રોકાઈ ને માણને શ્રી વેંકટેશજી પરતો એમ વધાઈ ગઈ કે, અરસો તંગ છે માટે કૌશલ્યા માએ શ્રી રામને અયોધ્યામાં વધાવ્યા તેમ કાન્યી શણગારી ત્યાં “ વધુવર ” ને વધાવી લેવા સજ થયું. થોડા સમયમાંજ પ્રસંગ પલટાઈ ગયો, બધું બની ગયા જેવું જણાયું. એટલે આંહી એ પ્રકરણ પૂરું થયું—

પ્રકરણ ૮ મું.

“ હામાડોળ ”



અવધ નગરમાં જેમ શ્રી દશરથ મહારાજનું મન શ્રી રામ સ્વામીને પદા-
ભિષેક કરવાનું થઇ આવી એકદમ તૈયારીયો રાતોરાત થવા માંડી હતી.
તેજ વાત મદુરા નગરી હતી. રાજ્ય મહાલયમાં ધોળાવવા, રંગાવવા, ચંદ-
રવાઓ, શમીયાના માંડવાઓ બંધાવવા ને ધ્વજપતાકા તોરણો ને કળશો
ચઢાવવાનું કામ ચારે ગમ ધમધાકાર ચાલ્યું, તેવોજ ઉત્સાહ આખા

શહેરમાં રાજ્યમાર્ગપર રાજ તથા પ્રજા તરફથી થઇ રહ્યો હતો. એક રાતમાં પુરીએ પોતાનું
રૂપ પલટીજ નાંખ્યું. રાજ્યના મ્હોટા ખગીયામાં આખા નગરને ને મીજમાનો સહ મ્હોટી
મીજખાનીઓ આપવાની ગોઠવણ સાર આખી રાત તડામાર તૈયારી કરવાને એક લશ્કરની
પેઠે માણસો દીવા મશાલો ફાનસોની મદદથી કામ કરી રહ્યાં હતાં. તેમણે પણ પ્રાત પડતાં
નવાઇ લાગે એટલી તૈયારીઓ કરી દીધી હતી. ખાનગી ખાતામાં દાયજી માટે રથ ને મીઆના
હાથી ને ઘોડાના સાજ સામાન ને દાસ દાસીઓનાં અલંકાર એ આભૂષણ વાસણો ને આસનો
આદીનું સમારકામને તૈયાર કરાવવાનું કામ તડામાર ચાલ્યું. ચારે લક્ષ્મીભંડારના અધિકારીએ
આખી રાત જગી આભૂષણો ને ઉમદા અંબરોને કઢાવવા ને પસંદ કરાવવામાં રાજ રાણીને
પણ મધરાત સુધી જગાડયાં હતાં. કાશાપ્યક્ષેતો પેટીયો ઉઘાડીજ રાખી હતી. ધોખી, રંગારા, દરજી,
સોની, જડીયા, સુથાર, સલાટ, માળી, રસોઇઆ, મોદીઓ, દળનારાં, જરડનારાં, ભાગનારા ને
કડીઆરા સુદ્ધાંત કારીગરો ને મજુરોને તો ઉજાગરાજ થયા હતા. મ્હોટા પ્રાતથી હવે લશ્કર,
વાળાં ગાળાંવાળા, નૃસંગાન કરનારા, વાહનો હાંકનારા ને શેઠ શ્રીમંત વિદ્વાનોના વારો આવ્યો.
આઠ વાગ્યામાંતો રાજ્યદ્વાર આગળ મ્હોટી સ્વારી તૈયાર થઇ ગઇ ને નવ વાગે મ્હોટા ગજપર
સ્વાર થઇ સાથે બીજા વીસ હાથીની હાર લઇ મદુરાના મહારાજ પોતાના સરદાર સામંત
શ્રીમંત અધિકારી પંડિત ને પ્રજાના અગ્રજન સમેત વાજતે ગાજતે વિવિધ વાહન સાથે પુર-
બહાર કાઢ્યો મહારાજધિરાજના શીખીરમાં આવી પહોંચ્યા. પણ ત્યાં તમામ શાન્ત હતું.
મહારાજકુમાર ને મંત્રી મદુરાધીશને લેવા આવ્યા, ને બીજા મંડળને બહાર જેમના તેમ વાહન
પરજ સ્વાર રહેવા સૂચના કરી તેમને મ્હોટા તંબુઓની હારમાંના એક કીનારના એકાન્તના
કિમતી તંબુમાં લઇ ગયા. સૈનિક ને સાજન સૌ ચક્રિત થઇ રહ્યા. કોઇથી કાંઇ ભેદ ન
કળાયો. ત્યાં તો એકદમ સૌની અજાણ્યતા વચમાં હુકમ બહાર પડ્યો કે સૌ સાજન પાછું
સિધાવે. આજે મીજમાની પણ બંધ રહે. અનેક કલ્પનાઓ ચાલી. કોઇએ કાઢ્યોથી કાંઈ માઠા
સમાચાર આવ્યાની કલ્પના કરી તો કોઇએ મહારાજધિરાજની અસ્વસ્થપ્રકૃતિનું કારણ
અડાવી દીધું. કોઈ કહે આજે કમુદુર્ત છે. ત્હેની કોઇને કેમ ખબરજ ન પડી ? તો કોઇ
કહે કાંક કરારનામામાં મ્હોટો વાંધો પડ્યો છે. કોઇ કહે કુંવરી કબુલ નથી કરતી ને કોઇ
કહે કુંવરનાં માજને એકદમ તેડાવવાનું ઠર્યું છે ત્હેની વાટ જોવાશે; કોઇ મરી ગયાની વાતતો
સાચી નજ ઠરી. કારણ એક મુદુર્ત પછી છડી સ્વારીએ એક હાથી પર બે મહારાજને બી-
જાપર મહારાજ કુંમાર ને મંત્રી સૌ સ્વાર ને પાંચસે પેદળ સાથે શહેરમાં આવવા સજ થયા.
દસરથ પણ ભેળા હતા. આગળ નિશાન ડાકો ને પાછળ હાથીપર વિજયનગાર કાહેલી ને છ-
ડીદારો તથા છત્ર ને ચામર એવો અગત્યનો માંગણિક રાજ્યચિન્હ ઉપરાંત સ્વારીમાં કાંઇજ
વિશેષ નહોતું. પણ પુર પાસે આવતાં જણાયું કે, ત્હેની તૈયારી અતિ અદ્ભૂત હતી. એક

રાતમાં વિશ્વકર્માએ દ્વારામતિ ખડી કરી તે મ્હોટી વાત નહોતી પણ એક રાતમાં મહુરાધિપે પુરીને પુરીજ પક્ષટી નાંખી જાણે સુદામાનું મંદર શ્રીહરીએ બદલ્યું તેવું તમામ નગર દીસતું હતું. રસ્તા તમામ વળાઈ છંટાઈ રાંગુલીયો પુરાઈ આતુર ઉર લોકોનાં જૂથ જૂદી જૂદી કલ્પના કરતાં ધબ-રાઈ ગયાં હતાં. તમામ ધુમધામ એકદમ અટકાજ પડી; પણ ખરી ખરી તૈયારીઓતો પુરી થઈ ચુકી હતી. રસ્તામાં મ્હોટી કમાનો, મંડપો, શમીયાના. બારણા આગળ કેળો, નાળીએર તોરણોના માંગળીક ચિન્હોની ગોઠવણો અગાશીઓ ને છાપરાંપર પ્વજ પતાકા, કળશો ને રાજ્યમહાલ-યના દરવાજાને તો નખશીખ નવો જ બનાવી દીધો હતો. મ્હોટા ચોકમાં હજી કામ ચાલતું હતું ત્યાં મુખ્ય દ્વાર આગળ હાથીયો ઠૂંયાં—હેઠા બેઠા એટલે સોનાની નિસરણી મુકાઈ, તે પર પગ દઈ મહારાજાઓ તથા રૂપાની નિસરણી પર પગ દઈ કુમાર ને મંત્રી નિચે ઉતર્યા બીજા માત્ર અગત્યના અંગરક્ષક ને વિશ્વાસુ મંડળ માંહે ચાલ્યું. અંદર પણ રંગ છાંટવા શ્રંગા-રવાનું કામ ધણું ખર્ચ થઈ ગયું હતું, પણ હજી સંપૂર્ણ થવું બાકી હતું તે અટકા પડ્યું ને તેથી જ્યાં ત્યાં રમણ લમણ જેવું દેખાતું હતું. મ્હોટા. મ્હોટા ચોકો વટાવીને તેઓ જમણી બાજુ વળ્યા ને ત્યાં મ્હોટા બગીચામાં થઈ અંતઃપુરના આરંભમાં આવેલ મ્હોટા મહાલયમાં આવ્યા. સાધારણ ઉંચી બાંધણીનો અષ્ટ કોણ બંગલો ચોતરફ ધણા મ્હોટા ભેડા ઉંચા ફોરણીદાર સ્તંભોપર ટકાવેલ અગાશીવાળા તે મકાનમાં સૌ ચાલ્યા. બે ખંડ વટાવ્યા ત્યારે મધ્યનો “ લોલ ” આવ્યો જેમાં વચમાં ઉપરથી જરા ઉંચું, બાજુઓથી ઉઘાડું રાખી અ-ગાશું ઢાંકેલું હતું. તેની નિચે નિચાણુવાળો ચોક ને તેની બાજુબાજુ આરસના શ્યામ વર્ણના બસરા સ્તંભો ઉમદા આરસના સાદાજ હતા. તમામ મકાન બહુ સુંદર ગાલીચા, આસને, અરીસા, ઝુંભરો, તોરણો, પુલના હારો, ગુચ્છાઓ ને વેલ બુદ્ધાથી રાણુગારેલ હતું. તેમાં ચારે ગમ દારો પડતાં હતાં ને તેમાંથી આ મ્હોટા મ્હેલના જૂદા જૂદા ભાગોમાં જવાનું હતું. ચા-રતો તેમાં મુખ્ય ચોરડા, તેમાં ન્હાવા ધોવા પુજા સુવા વગેરેની સગવડ ને સર્વ ચોરડાને મ્હોટા દેવધર ને ભોજનશાળાથી સંબંધ રાખેલ હતો. તેમાંના એકમાં મહારાજાનાં માણસો ને બીજામાં કુમારનાં, ત્રીજામાં બીજા સામંતો ને ચોથામાં મુસદ્દી વર્ગ વગેરેને વસ્ત્ર ઉતારવા વિશ્રામ લેવાની ગોઠવણ છે એમ તેમના અનુચરોને સમજવી દીધું હતું. બહારના માણસો માટે તો બહારના ભાગમાં જ ગોઠવણ હતી. પચ્ચીશોક ખાસ માણસ આ ખંડમાં તો મ્હેમાન હતા ને તેટલુંજ મંડળ ત્યાંનું હતું. ન્હાનો દરબાર ભરાયો, પંખાઓ ચાલ્યા, સુગંધી જળ ને ગોટાઓ બ્હેંચાયા, અર્ધ ઘડી ગવૈયાઓએ ગાયું કે, પ્રસાદ તૈયાર થઈ ગયાની વરદી આવી, નાનો મેલાવડો વેરાયો, સૌ પોતે પોતાના વિશ્રામસ્થાનમાં ગયા ને મહુરાધીશ પોતાના નિત્યસ્થાનમાં ગયા—

એક ઘટિકામાં સહુ વિશાળ રફટીકની ભૂમિ, ને દીવાલો વાળા સ્વચ્છ ભોજનશાળામાં એ-કઠા થઈ ગયા. સુવર્ણ, ચાંદી, શીશમ ને સુખડના તકીયાવાળા પાટલાઓની ચોતરફ વિવિધ વર્ણ ધાટ ને સુગંધી દ્રવ્યવાળી રાંગુલીયોની રચના મનોહારી હતી. આખું ભોજનગૃહ ઠાર ઠાર અગર કસ્તૂરીની બત્તીઓના ધુપથી મગમગી રહ્યું હતું. ચો તરફ જળ છાંટેલ તે ઉપર પુષ્પ હારો ગોઠવેલ હતા. પાણી પાત્રો ડાબે હાથ મશાલાનાં પાત્ર યથાસ્થી વધુ ઘટ્ટ લેવાને દરેક આસનો પાસે હતાં. બે આસન ખાસ પ્યાન બેંચતાં હતાં, બેઉ કંચનમય હતાં, બેગિની આગળ પણ અષ્ટકોણ ચાંદીના બાજઠ હતા ને તે બે મહારાજાને માટેજ હતા. જેવા તે બીરાજ્યા કે, મ્હોટા બે થાળા ને માંહે વાટકીઓમાં ગરમ ને સુગંધમય તમામ સામગ્રી તૈયારજ પુરેલ તેમની આગળ પ્રથમ આવી વાટકા વાટકીઓ, પ્યાલા પ્યાલી ન્હાના મ્હોટા ચ-મચા આદી ગોઠવણ એવી હતી કે કશું માગવું ન પડે ને અગવડે કરી ન પડે. સૌનેજ

વારા ફરતી તમામ થાળ યથા આસન પુરાણને આવ્યા, ભોજન એક સરખાં હોયજ. માત્ર વાસણોમાં તારતમ્ય હતું. જે દરજ્જાનું સૂચન કરતાં હતાં. તમામ ભોજન કરનારાઓએ રેશમી વસ્ત્રો પહેર્યાં અને ઝોડયાં હતાં. દરેકે એકેક સુતરં રમણ પાસે તથા પગમાં પાદુકાઓ હતી. ભોજનમાં ચોખાના ધણા પદાર્થ બનાવ્યા હતા. જેમાં મુખ્ય ક્ષીરાન્ન શકરપુંગલ, દધ્યોદન, અમલીબાત, કેસરીબાત, ખારોપુંગલ ને શિવાય પકવાનમાં જંજેખી, સાટા ઘેખર, લાકુ ને ખુંદીના લાકુ હતા. શાકોની વાટકીયો થાળમાં જૂદી હતી. ખીજી થાળીમાં રાઇનાં અથાણાં, પાપડ, વડી, બજીયાં આદી હતાં. દુધ સાદું કટેલું શીખંડ તથા દહીં પણ યથારૂપે તૈયાર હતું. ચાર પાણી ને કઠી પણ હતાં, બહાર મૃદુગાન ચાલ્યું ને માંહે ભોજનને માન આપ્યું, પણ કંઈ બહુ રંગ ન આવ્યો. કારણ મુખ્ય મીઠામાન મહારાજને મહારાજ કુમાર ઉભય ઉદાસ થતા, નજીકનાજ ખીજી મ્હોટા ખંડમાં સ્ત્રી મંડળ સંગે ભોજન લેતું હોય તેમ હેમની બોલ ચાલથી ને ત્યાં પણ પીરસણું તેવીજ ધુમથી ચાલતું હતું. એમ ત્યાંથી અહીં ને અહીંથી તહીં, પાત્રો જતાં આવતાં હતાં તેથી સ્પષ્ટ સમજાતું હતું, બે ઘટિકામાં તો બધુંજ પતી ગયું. મંડળીએ મુખ પ્રક્ષાલન કર્યું ને સૌ વસ્ત્ર બદલવા વેરાયા. સૌસાર સવડ હતી. તેમ પોત પોતાના વિશ્રામગૃહમાં ગયા ને અર્ધ ઘટિકામાં જ એક ન્હાના પણ મનોહારી ખંડમાં બેઝી મહારાજ આવીને ખીરાળ્યા. બહાર પહેરો હતો. તાંબુલ ચર્વણદિથી સગવડ સૌના વિશ્રામગૃહમાં હતી. મહારાજનો પાસે ખાસ રીકાખીઓ થોડાં પુણ્ય ને ગુલાબજલ, ગુલાબદાનીમાં ને ઇતરદાન લાવી મુક્યાં. પંખા ચાલી રહ્યા હતા. પણ પંખાવાળા ધણે દૂર બહાર હતા. પહેરેદાર બહાર ફરતા હતા. અર્ધઘડી બે મહારાજને ગડમથલ ધીમે સાદે ઉદાસ થતે જતે ચહેરે કરી. કુમારને બોલાવવા કાંચીનરેશે અવાજ દીધો. પાંચજ મીનીટમાં મંત્રી હેને તેડી આવ્યા. સાદો પોશાક ને શાન્ત મુખમુદ્રાયુક્ત ઉભય મહારાજને સવિનય વંદન કરી સ્થાંભા ઉભા રહ્યા. પિતાએ આસન બતાવી ઇશારો કર્યો એટલે તે બેઠા.

મદુરાધીશે મહારાજધિરાજ કાન્ચીનરેશને પૂછ્યું કે, મહારાણીને હાલજ તેડાવવામાં કાંઈ હરકત છે ? “ મુદ્દલ નહી ” તુરત તે ઉઠ્યા, અંદરથી જ એક ખારણું ઉઘાડી વધુ અંદરના ભાગમાં ગયા ને સઘ પાછા ફર્યા.

આખું અંગ માત્ર, શીર્ષ શિવાય—એક મ્હોટી કિમતી પણ સાદી રેશમી સાડીથી એવી મર્યાદથી કચ્છ વાળ્યા છતાં હેના ઉપર પણ લપેટેલું હતું કે તેથી માત્ર પાદનાં જડીત નુપુરજ દેખાતાં હતાં. કડીમેખલા તો વસ્ત્રનાજ બદોબસ્ત માટે હતી, બાકીતો મંગળસૂત્ર પણ નહોતું દેખાતું. લીલાટપર ભવ્ય ચંદ્રિકા ઉપર અગમગીત શ્રી સુંદર સમારેલ વેણી ને હેની પછવાડેના ભાગમાં અંબોડાપર એક જડાવ ફૂલ હેની આબુઆબુ માલતીનો ગજરો ઠીક સાદાઈથી ગોઠવ્યો હતો. બે કાનમાં માણેકનાં કર્ણુ ફુલ હતાં, કાન્ચી નરેશે હેમને જરા ઊંચા થઈ માન દીધું. હેમણે નીચી દ્રષ્ટીએજ વિનયથી શીષ નમાવ્યું, ને હેમની પીઠના ભાગને કુમાર સ્થામી દ્રષ્ટી પડે એવી ભુક્તિથી ને એક વિશાળ યોગ્ય આસન જેનાપર લાલ મખમલની ગાદી ને તકીયા ગોઠવ્યા હતા હેનાપર બેઠાં.

કાન્ચીનરેશે “ કુશળ પુછ્યા પણ તેઓ ઉત્તર ન દઈ શક્યાં. મદુરાધીશે કહ્યું ” હાલ પર્યંત તો બધું કુશળ છે. મહારાણીએ ધૈર્ય આણી સાંધી લીધું ” તે પણ આપના પ્રતાપથી ને હવે પણ વસ્તુસ્થિતિ આપને આધીન છે. “ મહારાજને કહ્યું ” વિધિ અનુકૂળ છે ”

પુત્રે વચમાં ઝૂકાવ્યું “ વિધિ પ્રતિકૂળ છે ” પિતાએ ઉલટાવ્યું. “ તેમ હતું પણ હવે નથી. ” કાન્તીમહારાજ ને કુમાર વચમાં ચાલ્યું. ઉભયે ઉભરા ખોલ્યા. પુત્રે ફરી ઉલટાવ્યું. કહેવુંજ નેધએ. કારણ હવે મર્યાદ મૂકી મનની બહાર પાડ્યા શિવાય છુટકોજ નહોતો.

“ તે અનુકુલ થાય એવું રહ્યુંજ નથી. મહારાજાગ્ય-ભવિષ્ય મને સમજાવે ગયું છે ”

“ ભવિષ્ય કાંઈ જાણી શકતું નથી ”

ભવિષ્ય હું જાણી શક્યો છું. ને તે પછીજ મેં ઠરાવે મ્હારે માટે કર્યો છે.

“ ઠરાવ કરવાનું કારણ ! ”

“ મ્હારો અનધિકાર ”

“ આટલાં બધાં વર્ષ અઢાવી ઉત્તમ રીતે અભ્યર્ચ્ય પાળી સ્વાચાર્યનો આશીર્વાદ સંપાદન કરી પિતાની પાસે આવી સ્વપરાક્રમથી સેનાપતિ પદ સુધી પહોંચ્યા છતાં અનધિકાર રહે તો અધિકારી પછી કોણ ગણાય ! ”

મેં પણ એમ માન્યું, અધિકાર ગણ્યો, આરંભ કર્યો, પ્રથમ આસેજ મક્ષિકાની પેઠે બે ધડીમાંજ એવો અયોગ્ય નિવડ્યો કે, જેના બદલામાં સદ્ય પ્રાણ ગયા હોત શ્રેષ્ઠ સમજત. “ લેની આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. પોતાની હારને સ્મરીને લજ્જત થઈ નીચું જોઈ ગયો. પિતાએ સ્વગત જણવ્યો. ” જે અનધિકારનું ફળ નહોતું પણ સાહસનું પરિણામ હતું. જે હતું તે હતું પણ ખરો ક્ષત્રીપુત્ર દીન થઈ કેદમાં પુરાય તે પહેલ લેના પ્રાણજ ત્યાં કેમ ન જતા રહે ! ” નથી ગયા તો પણ ગયાવતજ ગણવાનું છે જીવતે મુશ્કેલી ”

પિતાએ દીલાસારૂપ યોગ્ય વચન કહ્યું. “ લેને લેના પિતા છોડવે એ એથી પણ ઉચિત છે. પિતા પુત્રના રક્ષક છે જ. ”

“ તે વાતની ના પડાય તેમ નથી. પણ એથીજ સમજાયું ને સિદ્ધ હતું કે, બીજાને રક્ષક બનવા કરતાં બીજાના રક્ષણમાં રહેવું એજ ઉચિત છે. કાં પિતા, કાં ગુરુ, હવે ત્રીજી ગતિ છેજ નહીં. ”

“ કીક છે તો લેની આજ્ઞામાં વર્તવુંજ જોઈએ ! ” પ્રશ્ન જરા આકરો આવ્યો. જવાબ જડી ગયો. તે શીર રક્ષક રહે ત્યાં સુધી ને તેવાજ કામ ઉઠાવવાં. શ્રીરામ સ્વામી વિના શ્રી ભરતજીએ રાજ્ય સ્વતંત્ર ન સ્વીકાર્યું ને જીવને શ્રીરામ સાથેજ પૂરું કર્યું. એજ મ્હારી સ્થિતિ ને એજ ગતિ. “ પિતાની આજ્ઞાના ઉલ્લંઘનમાં પણ મને પિતાની આશીર્વાદી ને છેવટ સાક્ષાત પ્રસાદથીજ લાભ થયો એની મને લેશ લજ્જા નથી, પણ એથીજ હું શિષ્યો છું કે, હું પિતા વિના કશું સ્વતંત્ર કરવાને યોગ્ય નથી. ” પિતાને આ વિચારથી વધુ અજાણી લાગી. વાત વધી તેણે ચોક્કસ પુછ્યું. “ કોઈજ રક્ષા કરવાને યોગ્ય નથી ! ” નહીંજ પ્રજાપતિ કે પૃથ્વી. ઉત્તર થયો “ લેની કાંઈ હદ ! ” ઉત્તર મળ્યો. આખો અવતાર ” પિતાતો પ્રથમજ મરવું ચાહે તેથી ફરી પૂછ્યું. તે પિતા પછી લેની પ્રજાનું શું થશે ? “ ઉત્તર થયો ” તે પિતાએજ સમજવું જોઈએ કે, જે બીજાઓથી બંધાય, તિરસ્કાર પામે લેને નજ સોંપવું જોઈએ. પણ પોતાના સમાન જે લેમને હરાવે ને તેવાનેજ શોધવો ” આ જવાબ વધુ પડતો કેમ નહીં. પિતાએ તો ચોખ્ખું કહ્યું.

“ પ્રભુએ જે આપ્યો તે ખરો ને હું તો લેને યોગ્ય સમજું પણ છું ” ભુક્તિથી જવાબ થયો. “ એ આપનો વત્સલભાવ પુત્ર માટે ઉપકારક પણ પ્રજા માટે હાની કારક ” પિતાએ ખુલાસો કર્યો. સેનાની સાથે કરવા લાયક એકે ઉપાડ્યું લેતું એવું પરિણામ તો આવ્યું ” તેણે વધુ છુટ લીધી. પણ જેવું સેના વિના રક્ષણ કરવું જોઈએ. લેતું તો નજ

કરી શક્યો. મુદ્દા ઉપર તેણે વધુ કહ્યું. નિર્લજ્જ થઇને કહ્યું. તે આવેશમાં હતો, વધુ આવ્યો. ઉભરો ચોખ્ખા શબ્દોમાં બહાર કહાડ્યો ! “ વાત એટલેથી નથી અટકી, તેણે નજરે ને-
યું કે, ત્હેનો રક્ષક કેવો ના લામક નામદ છે કે ત્હેના સ્થાને ને ખુરે હાલે બંધાયો, અનેક
વિધ અપમાન પામ્યો, દોરપેટું ઢસડાયો એ ન તે વિસરી શકે ન હું વિસરી શકું ! એ ધડીના
દબાવે મ્હારો ત્હેનો સંબંધ માત્ર ગુંધી થતો અટકાવ્યોજ માનો. હું તે બાધને સારી રીતે
ચાળખું છું. તે રૂપને ચાહનાર નથી પણ ગુણની કદર કરનારી છે. તેણે મને માત્ર બીલવું
કામ કરતાં નેયેલ તેથી બહી બોળી બાળા મોહેલ પણ ક્ષત્રીના કામમાં છેક ના લાયક
નવ્યા નેયા પુરું ત્હેને પણ પોતાની બૂલ માટે ત્હેને પશ્ચાતાપ થતો હશે ” મદુરાધીશે
વચમાં અવકાશ લીધો “ તેમતો નથીજ ”

શાણીએ સાધ્યું, ત્હેમને પણ લાગ મળ્યો સૌ સમજવવા તો એકઠાં મળ્યાંજ હતાં,
“ ત્હેને તો તમ્હારા વિયોગનો ઉલટો પરિતાપ થાય છે તે ત્હેમને તેવાજ આપ છે, ને ત-
તમ્હારે દુઃખે દુઃખી છે ”

“ કુમારે બીજી દ્રષ્ટીથી તે જોયું ” તે ત્હેની દયાળુ લાગણીથી ઉદાર વૃત્તિથી મ્હારી ત-
રફ ઊચ્ચભાવ ત્હેને હવે રહે કેમ ? નીચ કૃતિનું પરિણામ ઉચ્ચભાવ ઉત્પન્ન કરેજ કેમ ? તે
પણ બુદ્ધિમાન મર્મજાના હૃદયમાં !! ને જો એમ છતાં તે રૂપને કે ધનને લઇને પોતાની
વાતને વળગી રહે તો મ્હારે ત્હેના વિશે ઉતરતો અભિપ્રાય બાંધવો નેમ્મએ.

કુંવર બેઘડક બોલવા લાગ્યો. તે આગ્રહીતો હતોજ, સાહસીક પણ હતો. ન પરણવા
તરફજ તે હવે વળ્યો હતો એટલે સહુ પ્રથક પ્રથક તો શ્રમ પ્રથક કરી મૂક્યા હતા, પણ
વડીલોની સમક્ષ શહેમાં દબાઈ જશે તો કામ બની જશે ” એમ માની આ પ્રયોગ કર્યો
હતો, વાતો ઘણી થઇ સહુએ સુઝતી યુક્તિઓ કામે લગાડી પણ કોઇથી કાંઇજ ઇચ્છત ન
થયું કુમાર પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહ્યો ને તેથી શું ? શું અગડી ગયું હતું !

પિતાએ પુત્રને છોડાવ્યો ને મુક્ત થઇ પિતા પાસે આવ્યો ત્હેના સાથે ત્હેના તાબામાંજ
સદા રહેવાને કબૂલ થયો, ત્હેની માતાની માનતા સફળ થઇ તે કન્યાએ ત્હેનો ફળેતોજ નેયો
ગણો તોપણ દુનિયામાં કાંઇ કન્યાનો કાળ નથી પડ્યો. આ સાહસથી સુધરી બીજા સ્વયં-
વરમાં જાય અથવા પોતાથી પસંદ પડતી વધુથી વિવાહ કરે !

કન્યાનો વિચાર કરતાં માતા પિતાની મૂળે તો મરજી હતી જ નહીં. હવે કદાચ તે
મહારાજ કુમાર છે એમ જાણી થાય, તોપણ તે પોતેજ ના પાડે છે. ત્હેના પિતાનું પણ
બેઘડક તે વાત માનથી માનતો; ને હકિકતે બેઘાધંટી તો બની છે, યૈરીની જાત છે તે કદી
કોપ કે કલેશમાં મહેણું મારી દે ને ક્ષત્રીનો પુત્ર તે આવા ઉદ્ધત સ્વભાવે તો છે જ ને તે
વેળા વળી શું એ વિપરિત કરી બેસે ! એટલે ત્હેના વિચારે છેક ખોટો નથી. મૂળે તો
આગ્રહ ચાલે એમજ નથી. તેથી બેઘ મહારાજાને મૈત્રી થઇ એ ફળ સમજી સૌએ વેશ-
વુંજ પડશે, એમ તે મેળાપના પરિણામમાં તો લાગ્યું પણ તે બીજા બાધને એકના શિવાય
તે કુંવરીની માતા ત્હેને આ વિશે અતિ શક હતો તે છાતી ઠાકાને કાંઇજ કહી શકે તેમ
નહોતી તેથી તેણે પણ તે વેળા મનની મનમાં રાખી ને વાયે વાત જાય તેમ આ એકાન્તનું
પરિણામ સદા બાહેર આપ્યું ગયું કે “ લગ્ન નહીં થાય ”

એવટ ઠરાવ હજી આ નહોતો. સૌને આશા હતી કે ધીરે ધીરે સમજાવટથી વાત
ઠકાણે પડશે પણ ત્હેને સમય નેમ્મએ. તેથી હાલ આંહી આ પ્રકરણ પૂરું.

—શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી—

(લેખક મે. અ. ત્રી. શ્રી વૈષ્ણવ.)

(ગયા અંકના પૃષ્ઠ ૩૮ થી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૬ મું.

“ બાળ બગડી. ”



સારીઓને હર્ષશોકના પ્રસંગ આવે છે, પરંતુ ભગવાનના દરબારમાં તો “ નિત્ય શ્રીનિત્ય મંગલમ ” પુનરીનો બાપ મરે તો તે ભલે, બાર દિવસ બહાર રહે, કાંઈ દેવના દરબારની પુન તેથી અટકે નહિ. રાજા મરે તો દરબારગઢમાં શોક પડે, પણ પ્રભુની આરતી ને જયઘોષના નાદ કાંઈ બંધ ન થાય. રાજાનું રાજ્ય જાય તો તેની જગે બીજો આવે, પણ પ્રભુની તો તે પણ તેવીજ રીતે સેવા કરે ને તે બંધ બંધ કરે; ને જો પ્રભુજ આહે તો રાંકને શ્રીમંત બનાવી તેથી ચડતો સેવક ઉભો કરે. જ્યાં જે રીતે જેટલો વૈભવ, પ્રકટ રાખવો ને ભોગવવો હોય છે ત્યાં સુધી તેમ તે કરે છે. આખું વિશ્વ તેનીજ ઇચ્છાનો નમુનો છે. પછી તેની અંદરના એક પ્રદેશનું તેમ બને તેમાં શું વિશેષ !

“ શ્રી સુંદરબાહુ ” ભગવાનનો વૈભવ ચારે યુગમાં ચાલે છે. પુરીથી દૂર પહાડોના પૂરમાં પોતે બીરાજે છે. તેથી શું ! લોકો માનતા માનીને સ્થામા ત્યાં ધાર્ધ હજારો રૂપિયા, દાગીના, સામન દઈ આવે છે, ને ધન્યભાગ્ય ગણી ધણા સકળ સામગ્રી સાથે લઈ જઈ ત્યાં રહી પણ આવે છે આજે ત્યાં “ તપોત્સવ ” હતો, ત્રણ દિવસ તે ચાલવાનો હતો, પણ એ નિમિત્ત મહેમાન મહારાજાને રોકવાને મહુરાધીશને ઉચિત લાગ્યું હતું. આ વખત ગીરીપર રચના અધિક થઈ હતી, તેમાં એ પણ કારણ હતું. મહુરાશહેરના દરવાજાનીજ સ્થાની હાલત બદલાઈ દેખાતી શરૂ થઈ તે છેક શ્રી હરીના શૃંગાર સુદાન્તને સાર આ વખતની ઝળક ઓરજ હતી. વિદેશી રાજાને પોતાના ભગવાનનો, પોતાની તેમના પાદ પ્રત્યેની પ્રીતિનો વૈભવ દેખાડવાનું પણ રાજાઓને મન હોયજ ! તો આ રાજાનો સાચા આસ્તિક પણ હતા પુષ્કરણી પર ચારે તરફ બેસવાના મંડપોની ગોઠવણ થઈ પગથીયાં રંગાયાં ને તેમના પર રોશની કરવાથી તજવીજ થઈ જળ તો ગિરિના ઉચા ભાગમાંથી, જાય પડતાં ઝરણાં ઓથી પૂર બંધ રહી ઉપરથી ઉત્તમ ધોધના આકારે શોર બકોર કરતું સ્વછંદ ખેલતું વહાંજ કરતું હતું. તેથી ઉપરથી પડતા લાંબા ને પાતળા ધોધ કરતાં પણ પુષ્કરણીની એક બણીની પડતી આદર અદ્ભૂત દીપતી હતી ને તેનાજ સ્થામે દીવાની ગોઠવણી કરી એ શોભા જોડે—પુષ્કરણી બહારની હતી, તો પણ બલકદાર બાતરજ તેજ દેલાવનારને દીગુણ કરનાર હતી. વચમાં કરતું નાવ, બાર દારવાળા રથજેવી ગોઠવણીનું ઉપરથી

કુંવર આકાર ને છત્ર કળશદાર ને ચારે ગમ દારપાળો ખોણપર સિંહો માંહે એક ગમ વાળાં ગાળાં ને મધ્યમાં જૂલો, સેવકો, પુજની સાહિત્ય ને પરિજન આદી તમામ તેવીજ તજવીજ હતી. રથ ન્યારે વીથીમાં ફરે છે ત્યારે આ નાવ, રથ, ચારે કીનારે કીનારે બીતર પરિક્રમા દે છે. એટલે કાંઈ બેઠા સૌ સેવક સુખે સરખી સેવા સમીપથી કરી શકે છે, ભેટો ધરી શકે છે ને પ્રભુ પણ પોતાના દીવ્ય શુચી આકાર ને ભવ્ય શ્રીમાન અલંકારથી તેમનાં મન વિમળ કરી પોતાનાં ચરણકમળને વશ કરી શકે છે. ચાંદની ઘટક એટલી હતી છતાં પહાડની બીતરનો પ્રદેશ હોવાથી રોશનીની દમકને દરકત નહોતી કરતી. આખું નગર ઉપડી આવ્યું હતું. તેથી ભીડે ઘણી હતી પણ આવે ને જાય એમ ભર નિકળની ગોઠવણ રાખવાથી માણસોના સમુહના પ્રમાણમાં નહાની જગા હોવા છતાં સૌને દરશન સેવનનું સુખ આવતું હતું. ને મન અધુરં એ રહી જતું. એટલે પછી પણ પ્રભુનું ધ્યાન કરે તોજ તે પુરું થાય તેમ હતું.

પાંચ પરિક્રમા બીડી ધૈર્યથી પુરી થઇ. કાંઈ વિવિધ આતસ બાજુ છુટી, વાળાં ગાળાંએ બહુ માન કર્યું કળશ આર્તી થઇ, ને પ્રભુ પાલખીમાં ખીરાજ દેવીયો સહીત મધ્ય મંદિરમાં પધાર્યા ત્યાં સુધી સૌ શિષ્ટોએ ત્હેમની હાજરી ભરી. દીવ્ય દાર આગળ ઉભા રહી મહેમાન મહારાજને મુખ્ય વૈજ્યંતિમાળા ને શ્રી અંગની પ્રસાદીના દુશાલા પૂર્વક બહુ માન થયું પછી મહારાજ કુમારને, પછી મદુરાધીશ ત્હેમનાં મહારાણી, કુંવરી ને પછી યોગ્ય અધિકારીઓને યથાક્રમ થાયજ, પણ કદાચ ખીજે દિવસ મહેમાન મહારાજ પધારી જાય તેથી તેજ દિવસે છેલ્લામાં છેલ્લો પ્રયાસ પણ કરી લેવો ધારી રાતે ત્યાંજ સરકારી મકાનોમાં સંકડાસથી પણ રહેવાની સોઇ કરી હતી. યાત્રાને પ્રભુનું હજુર તેથી પલંગો વગેરેની ફટ નહોતી. ઓરડાઓ સ્વચ્છ હતા ત્હેમાં ગાલીચાઓ ઉપર તકીયા રગ્નધઓથી કામ ચલાવી લેવામાં આવ્યું હતું.

પ્રાતમાં મંગળા મોડી થવાની હતી, પણ સંકેત કર્યા પ્રમાણે કુંવરીએ ખબર રખાવી જેવા કુમાર પુષ્કરણી પર સ્નાન કરવા પધાર્યાના સમાચાર મળ્યા કે તે પણ ખીજ ગમથી તેજ નિમિત્તે ત્યાં પહોંચી ગઇ તે જ મંડપમાં બેઠે બેઠે ગમથી ભેળાં થયાં જ્યાંથી ફૂદીને તે કુમાર શઘવેન્દ્રે કમાદેવીનું રક્ષણ કર્યું હતું. આજે કાંઈ બહારના મુગરાજનો ડર નહોતો તે બયતો એક રીતે સારો કે અર્ધ ધડીના તડકડાટમાં આ પાર કે પેલે પાર, પણ આતો અર્ધ ધડીના વાણી વાદમાં પરિણામ સદા સાર આવ્હાદ વા વિશાદરૂપ નિવડવાનો પ્રસંગ હતો. સૌ સંગી તો બેઠે પક્ષપર પોતાનું બળ કળ છળ અજમાવી ચૂક્યાં હતાં પણ અંતે ઉભય હડીલાંથી સૌ થાક્યાં હતાં ને આ છેવટનું ભીમ સુયોધનના ગદાયુદ્ધ જેવું દંડ યુદ્ધ થઇ રહે કે મહાભારત પુરું થશે ! એમ તે આત મંડળનું માનવું હતું. કુંવર અજ્ઞાત હતા પણ કુંવરીની તરફથી આસ ગોઠવણ હતી તેથી જ માની લેવું પડે તેમ હતું કે, અધિક આગ્રહ ત્હેનો જ હતો. ત્હેના પિતાએ તપોત્સવના નિમિત્તે કાન્યી નરેશને રોક્યા ત્યારથી એ રાજ્યરહસ્ય બજાર ગપ તો થઇ ચૂક્યું હતું પણ આ વખત એ બજારગપ સાચી જ છે. એમ શિક્ષ થયું ને સઘ સંવાદ થઇ પરિણામે આવી જશે કે, સૌ જાણી જશે શું તે અહીંજ છે !

કુંવરીની સાથેની દાસી ત્હેના ઇશારાથી ખસી ગઇ એટલે કુંવરીએ અતિ દીન વદનથી

કુંવર સમીપ સંકાય સાથે પણ આવવા હિમ્મત કરી હાથ જોડી શીશ નમાવી તેણીએ એવા ભાવે અભિવંદન કર્યું કે સમજેતો હેમાં સંધુએ હતું.

તે શરો હતો, હેતું હૃદય એથી ભેદાઇ ગયું ને ગદગદ કંઠ થઈ ગયો પણ ધૈર્યથી બોલ્યો “ધિકારપાત્રને નમસ્કાર, એ ઉપહાસ્ય તો નથી !”

કુંવરીએ ધૈર્ય આણી જવાબ દીધો “પ્રભુ હાસ્યને સમય દેખાડે હાલતો ઉદાસિનતાએ દાસીને પણ દૂર કરી દઈ જગા લઇ લીધી છે” પરસ્પર વાતો ચાલી કુવરે કહ્યું આવે “દાસી” શબ્દ મહારા જેવા નામદ તરફ લગાડવો યોગ્ય નથી ” ઉત્તર મળ્યો “આપની નામદાઈ આ જગે જ આપે સિદ્ધ કરી આપી છે ને સ્વાર્થીજ મનથી જે દાસી કરી છે ને વાણીથી પણ વધુ બીજી વાર ઉચરી છે. હજારોમાં કાયાથી પણ અર્પણ પ્રેમ માળા સાથે થઈ છે હવે હેને માટે બીજો શબ્દ છે જ નહીં. મહારા મનથી અતિ યોગ્યની દાસી થઈ છું. તે યોગ્યતાને ઘાસ હતો ખરો પણ તે તાપ પડતાં ઉતરી ગયો ને તેથી બીતર શું બરું છે તે તમે જોયું છે છતાં વિચાર બદલતાં નથી તે શું બહારનાં હાડ ચમપર મોહ થયો છે ! અથવા પિતાના વૈભવથી પુરતી છે એમ સમજી આશા બાંધી છે ! વિચારતો બદલાઈ ગયેલાજ હશે પણ ફરી ફેરવ્યા જણાય છે ! “કુવરે કલ્પના કરી પણ જવાબ સાચો મળ્યો”

“મને એક નિશ્ચય ન સઘ કરતાં આવડે છે કે ન ફરી સઘ બદલતાં શીખી છું. શાસ્ત્ર ને શિષ્ટ આ વિષયમાં એવું કરવું એ અતિપાતક છે એમ એક કંઠે કહે છે” “અનુભવ ઉપરથી વધુ શિખવાનું પણ હોય છે. છેવટમાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પ્રતિત થાય તેજ ખરું ને તે તમે ખરેખર જોયું છે” કુંવરીએ એજ વખતનો પોતાનો અનુભવ કહ્યો અને તેથી જ મેં સ્વાર્થીજ દ્રઢ ચિત્ત આચરણમાં પ્રાપ્તું છે”

તે દીન થઈ નીચું જોતી રહી, શું હેને શત્રુ પ્રત્યે વૃથા ધૂળમાં ધમપછાડા કરતી ધૂળ જ ઉરાડતાં દીઠો તે જકે ? !” તે વધુ ખિન્ન થઈ તે જ સ્થિતિ સંભારી વધુ ઉદાસ થઈ બોલ્યો “કુંવરીએ સ્હામો ખેલાસો કર્યો.”

બહા ! તે અન્યાયી ને અધર્મે યુદ્ધ કરનારાઓના મુખપર પડવીજ જોઈતી હતી” તેણે ઉમેર્યું, અતિપ્રેમાળ દષ્ટીથી ઉમેર્યું તે કામણુ ઓછું નહોતું ! જે કારી લાગે તો તે બોલી— મહારા અભિમન્યુ કુમાર હું આપની ઉત્તરા છઠી” તે તેવોજ રહ્યો ! આર ખિન્ન થયો. “અભિમન્યુ” હોત તો હજારોને સાથે લઈ સ્વર્ગે સંચર્યો હોત. હું તે નથી માટે તમે ઉત્તરા નથી” સાચા ક્ષત્રીનાં સુપાત્ર સહ ધર્માચારિણી રહી અષ્ટપુત્ર થાઓ” એ આશિર્વાદજી હેના આ પ્રેમનો બદલો તે આપી શક્યો, પણ ચતુર કુમારીએ તે ઉલટાવ્યો—

“જે દે તે પામે. આપનો આશિર્વાદ આપને ફળો આપજ આપનું બોલ્યું સાચું કરો.” “આ ભાગ્યમાં એવું સુખ લખ્યું નથી” તેણે કપાળપર હાથ પટક્યો ! ! તે વિચિત્રજ છે ! !

“એ રત્નના ભોક્તા ભાગ્યશાળીને પ્રભુએ નિર્માણ કરેલજ હશે” કુંવરી બોલી. “રત્ન હો કે કાચ તે બીજાના ભાગ્યમાં પણ નથીજ લખ્યું. બીજા માટે તે નથી. જ નિર્માણ થયું.”

“વિધિની કોઈને ખબર નથી પડતી શું ધારતાં હતાં ને શું થયું !”

“હાલ સુધી તો ઘણુંજ સાફ ને ધાર્યું જ થયું છે. (એક તરફ કુંવરીના મનથી)

આ એજ ભૂમિ એજ રક્ષક એજ હું રક્ષ્ય રક્ષણ માગું છું. તનનું કર્યું ને મનનું માગું છું.

“તે રક્ષણ કરવાને લાયક નથીજ” કુંવરે ધાર નિશ્વાસ નાંખી કહ્યું—

“એમ કોણ કહે છે!” કુંવરીએ હળુ ઠેકાણે લાવવા પુછ્યું!

“હજારોએ જાણ્યું જાણ્યું હું પોતે રાંક-દીન થઈ પુરાયો ને પોતે પણ ખરો રક્ષક આવ્યો ત્યારે તેથીજ કૃપાથી હેનાજ બળથી છૂટ્યો. ધિક્ક છે એવા સાહસને! એવા જીવનને! હું રક્ષક થઈ શકતો નથી હું રક્ષ્યજ છજીં. રક્ષક નહીંજ નહીંજ!”

“કુંવરી વધુ દીન થઈ જોલી” એકના તો થાઓ! કમુલો! નહિ તો પછી હેનું કોણ!

“જે ગમે તે” લીજમપિતામહ પેઠે તેણે રળ દીધી પણ અંબાલિકા માને તેમ ક્યાં છે?

“મને બીજું કોઈજ ગમતું નથી”

“વધુ વિચાર ને સમય થયે ગમશે” બહુ રતના વસુન્ધરા”

“મ્હારા મનથી બીજા કાંકરાજ છે”

“હાલ એમ લાગે છે” કુંવરે ઠીક કહ્યું. તેણે નિશ્ચય કહ્યો “સદ્ય એમજ લાગશે”

“હાલ બૂલ લાગશે”

“કોની” કુંવરે પુછ્યું. કુંવર કહે “આપની” કુંવરી કહે “આપની”

“મ્હારી નથી” મ્હારીએ નથી” સ્હામ સ્હામા સમાન વચન ચાલ્યાં ત્યારે કુંવરે

કુંવરી કરી “વાદ ન કરો મ્હારો નિશ્ચય નહીં ફરે”

કુંવરી કહે “મ્હારો પણ નહીંજ ફરે” કુંવર બીજું તો શું હવે કરી શકે તે જોલ્યો;

તો હું કોઈને જીવતાં સુધી નહીં વરં” આકરી પ્રતિજ્ઞા લીધી. સ્હામી પણ તેજ.

“હું પણ એજ પ્રતિજ્ઞા કરું છું” દઢ થઈ ક્ષત્રાણી જોલી જરા તપી.

“જોડું કરો છો” તે આગળ વધી.

“તમે કરો છો ને કરાવો છો” કુંવરે વધુ ખુલાસો કર્યો કે “મ્હારી નફલ તમ્હારે કરવી નહી”

મ્હારામાં બીજા અફલ છે જ નહીં રહીજ નથી” કુંવર થાક્યો ને જોલ્યો—

“શ્રી સુંદર બાહુ આપશે” કુંવરીએ તોપણ તેજ વેગ રાખ્યો.

“તે પ્રથમ આપને એટલે મને તે મળીજ કારણ હવે તો આપનું એજ મ્હારં”

મળેજ પડી! કુંવરે છુટવા યુક્તિ કરી તે ખરી પણ હતી.

“હું મ્હારો નથી પિતાજીનો છજી” કુંવરીએ પકડયા—

“તેતો કહે છે, મને સ્વીકારો” કુંવર ફસાયો છતાં જીદી રહ્યો.

“તે નહીં બને” કુંવરીએ ચોખ્ખું ક્યું—

“ત્યારે તમે કોઈના નથી!!” કુંવર શાબ્દમાં જ છુટ્યો પણ નિશ્ચય આકરો કર્યો

“હું કોઈનો નથી ને કોઈનો થઈશ પણ નહીં”

“તો મ્હારી પણ એજ પ્રતિજ્ઞા છે. બીજા વાર ત્રીજા વાર સદા સાર” આકરી

વાલ થાય છે! “હું નહીં જ વરં કોઈને નહીંજ વરં” કુંવરી જોલી—

“ફરી ફરી હું પણ એજ કહીશ પણ આપ વિના” એટલું તેણીએ ઉમેર્યું—

નફટ કુંવરે તે ન રહેવા દીધું “હું તેમ નહીં કરું” કુંવરી હવે ધીમી પડી, દીન થઈ.

“એવા કંઠાર મેં નહોતા જાણ્યા” કુંવર વધુ કંઈયે થયે. જરા ફર થયો.

—શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રાઘવેદી—

(લેખક. શા. રા. અ. ત્રી. વૈશ્યવ.)

(ગતાંકથી શરૂ)

બાલ્યો—“ હજી જાણો ને તજો ” કુંવરી શીડી પડતી ગઈ “ હવે તે પણ નથી કરી શકતી ” નીકર કુંવર બાલ્યો, ત્હને ડાઘવા મથ્યો “ હું કરું છું એટલે તમ્હારે કરવું પડશે ” ત્હને કુંવરીનું મુખ જોઈ બહુ લાગી તો આવ્યું, તે જરા ગળગળો થયો ને બાલ્યો—ખુશ્ખોશો કર્યો.

“ લાચારીથી કરું છું. મ્હારામાં દેવે પુરુષાર્થ નથી મુક્યું તેથી કરું છું. જૂલ થઈ તેથી પાછો કરું છું. પ્રભુ તમ્હારું કલ્યાણ કરે ” ઘણી મીઠી નજર આર્ત દ્રષ્ટીથી તે બાલવા માંડ્યો. લાચાર, નમ્ર વેશ ને ખરા આવેશથી ત્હની કદર એક રીતે કરતો થકો તે બાલ્યો બોલે ગયો. “ પ્રભુ તમ્હારું કલ્યાણ કરે ” હાથ જોડી તેણે ઉમેર્યું “ મ્હારો અપરાધ ક્ષમા કરજો. ” દેવી ! સાધવી ! ઉપકારી સતીને ધુટણીએ પડ્યો—રડ્યો—દીન બન્યો, દેવી સ્તાંભી ગઈ છે. દેખાવ ઘણો દયાજનક, અદ્ભૂત હતો, ચિત્રકારને ઉપયોગી હતો તે બોલે ગયો.

દેવી ! ક્ષમા કરજો. મેં કાગડે તમને હંસણીને ઠગ્યાં ! [પોતાની બૂંસો કચુલી] હું કૃતદંતી હોઈ, દગાખોર હોઈ, દુર્ભાંગી હોઈ (ખરા મનથી તેને લગી આવ્યું જરાવાર ન બોલી શક્યો, આંખો ભરાઈ ગઈ, કંઠ ભરાઈ ગયો ! પાછું ધૈર્ય આવ્યું. કારણ ગોઠવ્યું.)

“ પૂર્વનાં પૂણ્ય નહીં, પ્રારબ્ધ નહીં તે ક્યાંથી બને ! સુંદરબાહુની મરજી તેજ સાચા રક્ષક છે ને રહેશે. હું વધુ શું કહું ! કહેવાને પણ યોગ્ય નથી. દેવી ! ક્ષમા કરજો ? ત્હને બહુ લાગ્યું, ને વિઘ્ન થયે વિકળ થયો. લાંથી જતાંજ રહેવા સજ થયો. ત્હને પ્રાણ તજતાં જાણે સન્નિપાત થયો તે બીજી બામતો ભૂતી બોલીજ ગયો. આવેશમાં તો આવીજ ગયો હતો. ત્હના દીલમાં જાણે કાંક ભરાયું હતું ત્હને ભમાવતું હતું—ત્હને બકાવતું હતું તે ત્હનું પ્રારબ્ધજ હતું. ત્હની ખોટી જીદ, અયથાર્થ સમજણ હતી પણ હાલતો ભોગકાળ હતો એટલે ત્હને સુધારવા વિધિ પણ સમર્થ નહોતો. તેણે બડબડ થોડી કરી, પણ ત્હને લાગી ઘણું આવ્યું. ત્હનું પણ માથું ભમવા લાગ્યું. ત્હનું કૃત્યજ ત્હને દમવા લાગ્યું. ત્હનું તન ત્હનું ફળ તાત્કાલિક ખમવા લાગ્યું. “ હા ” તે નિશ્વાસ નાંખી બાલ્યો “ હા ! દુર્ભાગ્ય ! હા દુર્ભાંગી ! હા દુષ્ટ ! હા કૂર ! હા મૂઠ ! હા સાહસિક ! ” ઠગારા વાચાળ વચ્ચક ! ! દેવી ક્ષમા કરજો તે ખરાખર પડ્યો; પાછો ઉઠ્યો ! જવા આતુર થયેલ બબડ્યો. દેવી પણ ચકિતજ થઈ ગઈ છે. ત્હની ચેષ્ટા કાષ્ટની પુતળીવત બની જોયાજ કરે છે. તે ચાળા કરે છે ને લવે છે. “ હવે ઉત્તમ છે કે જતા રહેવું ! દેવી જાણે ક્ષમા કરજો ! પ્રિયા તરીકેનો વિચાર પણ આ મનમાંથી હવે સખીજ નષ્ટ થવો જોઈએ ! તે હા ! તે થયો જ ! હું હીજડો છઉં (તે ફરી રોયો ને બોલે ગયો) ધિક્કાર છે મ્હારા જીવનને ! મેં જનેતાને ભારે મારી !! પણ લાચાર !! મ્હારાથી બનતું ક્યાં પછી જે ઠયું તે ખરું ! પોતાની સ્વરૂપ શક્તિ બેશક માણસે સમજવી જ જોઈએ ને તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું જોઈએ. (તે પોતાના મનથી પોતાના વિચારમાં ટૂંક થવા લાગ્યો) કરીને પરતાવા કરતાં ન કરીને પરતાવું ઠીક છે ! મ્હારી બડબડ ઉમ્મરભર આલશે ! ત્હને હવે મ્હારી સાથેજ મ્હારે માટેજ રાખું. તમને હવે તેનું કામ નથી. હું કામનો નથી. મ્હારું નામ રૂપ રમરણ ચિન્હ કશું કામનું નથી. એ નક્કી છે, નિશ્ચય છે માટે બાળી મુકા ત્હને !

દાળી મૂકે તેને ! દેવી ! ! મોટા મનથી મને ક્ષમા કરજો ! ! ફરી ફરી ક્ષમા માગી (સુઃ દરખાહના મંદીર ભણી વળી હાથ જોડી) ખરા મનથી પ્રાર્થી તે પ્રભુ પાસે માગું છું કે, આપને તે સ્થાય કરજો. તે કરશેજ તેણે એકવાર એકથી બચાવી ને બીજવાર તેથી પણ ચઢીપાતાથી બચાવા માટે તમ્હારી ભક્તિ સાચી છે, મ્હારી કાચી છે. મને નથી ફળી પણ તમને ફળશે. હું ફર હઠાસો છઠ્ઠાં. તમે નત્ર દયાળુ પ્રેમાળ છો. પ્રભુ તમને જરૂર સ્થાય કરશે. તમે હેતી કૃપાનાં પાત્ર છો. મ્હારાં બધાં પુણ્ય પ્રભુ પદે આપીં તમ્હારે માટે માગું છું કે, તમને સદા સુખ આપો. તથાસ્તુ ! ” તે એટલું કહેતાંજ અશ્વો.

“ નાથ ! રાજ્યપુત્ર ! ” કરતી કહેતી કુંવરીના સ્વર કે આકારને ઉરપર અસર ન થવા દષ્ટ વળ જોવું હૃદય કરી ત્યાંથી એકદમ વગર સ્નાન કરે જ વિદાય થઈ ગયો. કુંવરી ત્યાંજ ઢળી પડી. માણસો આળુ બાળુ દુરથી ચેષ્ટા જોતાં હતાં; તે દોડી આવ્યાં, ઉપાડીને ઉતારામાં લઈ ગયાં. કુંવરે ત્યાંથી ઉતારામાં જતાંજ પુરભણી ને ત્યાંથી સ્વપુરભણી જવાજ સજ થયો. કુંવરીતો બીચારી બેભાનજ રહી ! પછી ભાનમાં આવી તોપણ શું !

મોટા મ્હારાજે વિદાય થયા ને દીવસો વહેવા લાગ્યા. શું કરવું ને શું થશે ! એ કાંઈ સમજાયજ નહી. એવી આડાંની આડાંથી વાત આવી પડી. હાલ તે કાંઈ આગળ ચાલે તેવું નથી તેથી સૌ સૌને સ્થાને જવા દષ્ટ અમે પણ અટકીએ—આ પ્રકરણપર પડો નાંખીએ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

તપસ્વિની.



કાવેરી ગંગાનું તીર શ્રી રંગનાથ ભગવાનને અતિ પ્રિય છે, હેનાજ તીર- પર ત્રણ જગે ત્રણ રૂપે પોતે શેષપર શયન કરેલ છે. એક “ માયાવરમ ” પાસે આદી રંગનાથ નામે, બીજું ત્રિચિનાપદ્મીપાસે “ શ્રીરંગમ્ ” પુરમાં મધ્યરંગનાથ રૂપે, જેના વિશે આપણે કાંઈક જાણ્યું છે ને ત્રીજું “ આદી રંગનાથ રૂપે ” પોતાના નામ પરથીજ પંકાતા શ્રીરંગપટ્ટન જે હેવટમાં

દીપ્ત સુક્ષ્માનની રાજ્યધાની તરીકે પ્રસિદ્ધીમાં આવેલ ને તેથીજ શ્રીરંગનાથે ત્યાં પોતાનો વૈ- ભવ છુપાવેલ, પણ પાસેજ મહિસૂર પતિનો પ્રતાપ વધવાથી ને હેતું ત્યાં રાજ્ય થવાથી તે પાછું ઠીક સ્થિતિમાં આવી ગયું છે. પણ આપણે એટલેથી અટકવાનું નથી, ત્યાંથી પંદર માઈલ પગ રસ્તે “ યદુગીરી ” નામે પવિત્ર પહાડપર પહોંચવાનું છે. દેશમાં પ્રસિદ્ધ ને “ શ્રીનારાયણ ” નામે શિળામાં સુપ્રસિદ્ધ થયેલ યદુગીરીન થડું ધાન ‘ દક્ષિણના બદ્રીનારાયણે ’ કહેવાય છે. શ્રી બળદેવજ મ્હારાજે એ ચયનું સેવન રાજ્યનમાં પૂર્વે વહુ વખત સુધી કરેલ છે હેમના મધારવા પહેલાં વળી ક્રીદાત્રય ભગવાનો આ ગીરીપર વાસ હોતો ને તે

વાસ્તવિક વૈરાગ્યમય ખાસ સ્થાન છે. શ્રીમત્ અષ્ટાક્ષરનો જપ કરવાની તે ઉચિત ભૂમિકા છે. ગીરી સ્વતઃ ઉચ્ચે ને આઠ ખોણાપર આઠ અક્ષરથી સંબંધ રાખતાં આઠ તિર્થો છે. ગીરી મધ્યમાં “ કલ્યાણી ” નામનું સરોવર મહા કલ્યાણકારી છે, તેના ઉપર શ્રી નૃસિંહ ભગવાનનો નિવાસ ઉચ્ચી ટુકપર છે, જ્યાં જવાને બહુજ પગથીયાં ચઢવાં પડતાં નથી, આસપાસ અદ્ભૂત અરણ્ય છે. યોગનુંજ સ્થાન, પવિત્ર એકાન્ત ભૂમિ આ વખતે તો વસ્તી વગરનીજ હતી, એમ કહીએ તો ચાલે. અહિં તહીં તપસ્વીઓના આશ્રમો, ગીરી, ગુફા, વનમાં જેમને જ્યાં ઠીક પડ્યું ત્યાં તેમણે રચ્યા હતા. તેમાંનો એક છેક ન્હાનો કલ્યાણસરપર ઉપરના ભાગમાં, ગીરીની ગુફાનો લાગ લાગે ઠીક બાંધ્યો હતો.

આપણે ત્યાં પ્રભાતના પહોરમાં પહોંચવાનું છે. આશ્ચર્યની વાત એ હતી કે, યદ્યપી ત્યાં શ્રીયદુગીરીનાથ, વરાહ ભગવાન, શ્રીનૃસિંહયોગ પીઠની સેવા મહા પવિત્ર છે છતાં એક યાત્રીનું ટોળું જેમાં ત્રીસેક માણસો હતાં તે એક “ તપસ્વિ ” ની શોધ કરવું ફરવું હતું, તે ટોળાના મુખી દંપતિને એક ભોમિઆએ ગીરીપર બધે ધુમાડ્યા, દેવોનાં દર્શન કરાવ્યાં, યોગ્ય સ્થળે તેમણે સ્નાન પણ કર્યું, પરંતુ તે તનથીજ તેમનું મન તે કશામાં જેટલું લાગતું નહોતું તેટલું તે તપસ્વિનીનાં દર્શન કરવામાં હતું. તેમનું જાણે તેણીમાં સરવસ્વ હતું. તેમને લાગેલ ભાળ સાચી હોય એમ તેમને ઉત્તરોત્તર જણાએ જવું હતું. તેમની ‘ વનવેલી ’ જેવી અથવા ઘેલી તપસ્વિની ત્યાં વસે છે, એમાં જ્યારે તેમને સંદેહજ ન રહેતો ત્યારે તો તેમને તેને મળવાનું મન ધણું આતુર થયું હતું, પણ તેણીના નિવાસ વિષે ચોક્કસ વાત ધણાજ થોડા ગીરીના વાસિયો જાણતા હતા. કારણ તે પ્રસિદ્ધિમાં ભાગ્યેજ દેખાવ દેતી હતી, મ્હોટા ઉત્સવોમાં પણ મુખ્ય દિવસે પા એક ઘડી ઠેરી પછી પ્રસાદની પણ વાટ જોયા વિના કે તિર્થ લીધા વિના તે ક્યાં જતી રહેતી હતી એ કોઈને જણાતું નહોતું. તેમ ક્યાંથી પાછી આવતી હતી તે પણ સૌને ખબર નહોતી. ગીરીપર કોઈ સાથે કરો વ્યવહારજ નહોતો રાખતી પણ તેનું તેજ, તપ તેજ એવું પ્રદિપ્ત હતું કે મનુષ્ય તો ઠીક પણ પશુ પણ તેનાથી ડરતાં રહેતાં હતાં. તે એવાં વન તરફ ચાલી જતી કે, જ્યાં વ્યાધ, સિંહની ગુફાઓ છે એમ જણાતું હતું. “ કેળવણી ” તો સરોવરનું નામ હતું, પણ ત્યાં સ્નાન કરવા સવાર સાંજ જવું સુગમ નહોતું; તેવે સ્થાને તે સવાર ને સાંજ નિયત સ્નાન કરવા જતી ત્યારે કદી કદી કોઈ તેને દેખી જવું હતું. તે બહુધા શ્રી નૃસિંહજીના ગિરી ઉપર પણ એવે વખતે ચઢતી કે જ્યારે પુજારીઓ પણ ડરીને ઉતરી આવેલા હોય, સંધ્યા પહેલાંજ ત્યાં કપાટ મંગળ કરી દેવાં પડતાં હતાં. ને પ્રાતઃકાળમાં પણ નવ વાગે તે ખોલવામાં આવતાં; ત્યારે તેણી તો વચ્ચેના વખતમાંજ બહુધા ત્યાં જતી એટલે પશુ પેટે પિશાચ્યનો તો ડર તે શું રાખે ! પણ દેવોનો પણ ડર તેના દીક્ષપર હતોજ નહિ. ખરું પૂછાયો તો બય શું ! તે જાણે સમજતીજ નહોતી છતાં તે કુર નહોતી. એવી દીન ઉદાસીન રહેતી કે, ક્યારે દેહથી છુટી જાઉં ! તેને ડર નહોતો તેવું કારણ ખરું તો એજ હતું. તેને મરવાનું બહુ મન હતું. ને ચાહીને જ્યાં મૃત્યુ થવા સંભવ હોય ત્યાં જતી પણ તેના જાપના તેજે મૃત્યુ પણ તેનાથી ભાગતું ફરતું હશે એમ જણાતું હતું. જે ખાતે તે વધુ ને વધુ ગમગીન રહેતી હતી.

તેણે પોતાની મેળે પુષ્કરણીમાં પડી અથવા ગિરિ ઉપરથી દડી પ્રાણ પાડવા ધાર્યું હતું. પણ તે વિચારે તેનો સ્થિર નહોતો રહ્યો, તેણે હેવડ પોતાની પર્ણકુટી સળગાવી માંહે બળી

મરણ એ ઠરાવ હોવડ નક્કી કર્યો હતો, તે આજે ન્યારે ઉપર દેહો સાર્થ હોને શોધતો હતો, ત્યારે તેણી તે પ્રકારે પાર પડી પરલોક જવાના પંથને શોધતી હતી. હેના મનમાં એકજ શંકા રહેતી હતી કે, રમ્યે તેથી તેણી આત્મહત્યારી હશે ! ને તેથી હેની અધોગતિ થાય ? તોપણ શું ? જીવવાનું દુઃખ તેણીને દુઃસહ હતું ને તેણે મનથી એમ પણ માની લીધું હતું કે છતાં જો કદ થશે તો જો થશે તે આથીતો ઉતરવુંજ. કારણ તેણે ધર છોડ્યું તે સાથેજ ખાન પાન તો ફીક પણ સુવું પણ છોડ્યું હતું. સાટે બેશક ભજનબજા પ્રબળ થયું હતું. શ્વાસસમાન તે શ્રીમત્ અષ્ટાક્ષરનો જપ આ નારાયણગિરીપર કરતી હતી. જો કે પ્રણવ તે નહોતી બોલતી પણ હેનું તેજ પ્રણવ જપનાર કરતાં પાંચસો ગણું કહીએ તો ચાલે ! તેતો મુક્તજ થઈ જાત પણ હેનું મન વાસના—ઈપણથી એવું લેપિત હતું, ને તે પણ હેને ભરતજના મૃગલાની પેઠે દયાથી નહી પણ પુરસ્વા અથવા પુરંજન રાજની પેઠે વિયોગથી તે પણ પ્રેમથીજ માત્ર નહીં પણ રોપપૂર્વક ને તે એક સામાન્ય પ્રાણી હતું તેજ ખરી રીતે હજી હેનું ઇષ્ટ હતું. હેની યોગસિદ્ધિમાં મહાન્ વિઘ્ન હતું, હેનું પ્રારબ્ધ શેષજ હતું ને હજી બહુ સમજ હતું. તેથી તેણી પણ સમજી ગઈ હતી કે, હજી તેણીની મુક્તિને વાર છે. હજી પ્રાકૃત ભોગ તેણીએ ભોગવવાજ પડશે પણ આ દેહ તો હવે હેને અકારી થઈ હતી. ધ્યાન પૂર્ણ થવા માટે નિરપયોગીજ થઈ ગઈ લાગતી હતી. ને તેથી હેને તે પાડીનાંખવાના નિશ્ચયપર આવી હતી. ખરું કહેવું જોઈએજ; તે પોતે પણ ન્યાયથી વિચારે તો કણ્ઠ કરે કે રૂપથી, ગુણથી, કલવણીથી ફરી એવી દેહ મળવી અશક્ય હતી—દુર્લભ હતી. તેનો જો ઇષ્ટ ઉપયોગ થાય તો તેજ તેણીને તારી દે, સંસારસાગરનાં સંકટ માત્ર નિવારી દે, બવાટવીના ફેરાઓથી ઉગારી દે, એવી હતી. પણ હેનાથી તેમ નહીંજ થાય એમ હેને ધણા દિવસથી નક્કી લાગ્યું હતું. હેના જાણીતા સાથે તેમજ માન્યું હતું ને તેથી આજ હાલ તેણે હેનો ત્યાગ કરવાની તૈયારી કરી હતી. ગત રાતે તે બીલકુલ સૂતી તો હતીજ નહીં; પણ ઉપાસમયે ન્હાઈ પ્રાતઃકાળ પૂરો થતાં સુધી શ્રીહરી ચરણને ધ્યાયી મંગળામાં શ્રી યદુગિરીનાથને રામપ્રિય સ્વામીનાં દર્શન કરી આવી, વરાહ ભગવાનની આજ્ઞા હેના મનથી લઈ આવી, લક્ષ્મીજને ભલામણ પણ પોતાના ભવિષ્યની દઈ આવી, શ્રીનૃસિંહના ચરણમાં અગ્નિદ્વારાજ શરણ થવું તેણીએ પસંદ કર્યું હતું. ભગવાનની યજ્ઞશાળામાંથી થોડો અગ્નિને માગી લાવી હતી. ફરી પુષ્કરણીપર જઈ હેના મનથી દેહલામાં છેલ્લી વાર હેમાં સ્નાન કરી પૂન્ડ્ર કરી, માળા ધરી તુલસીને સુંઘી સ્વીકૃત કરી શ્રી પાદરેણું વાદી, અભય હસ્ત ચિન્હ માથે ને છાતીએ દાબી અલગ મુક્યાં ને શ્રીહરી તથા શ્રીમાજ દીવ્ય દંપતિનેજ ચિત્તમાં રાખી ચિતા માટે તૈયાર કરેલાં કાળો ખડકવા લાગી. ત્યાં નિચેથી પોતાની દેશ ભાષા બોલતાં મનુષ્યોના સ્વર શબ્દ તેણે સાંભળ્યા, ચોતરફ પહાડોના વચમાં નિચે કલ્યાણી હોવાથી પ્રતિધ્વની ધણો મ્હોટો દરેક શબ્દનો થતો જ હતો. તેણીનું ધ્યાને તે શબ્દો તરફ ખેંચાયું ને દેશભાષાનાજ નહીં પણ પરિચિત પુરૂષોના બહુ વાર સાંભળેલ સ્વર, અરે ! જાણે હેના પિતાનોજ સ્વર હોયતી શું ! એમ હેને લાગ્યું. તે વિકળ થઈ, આશ્ચર્ય પામી તેણે વધુ ધ્યાન આપ્યું. પ્રથમ તો માન્યું કે ભ્રમણા છે, પણ ફરી શબ્દો પણ પૂરા પકડ્યા અર્થ સમજ્યા ત્યારે સંપૂર્ણ ખાતરી થઈ. હેનાથી રહેવાયું નહીં. પોતાના સંકેતસ્થળથી તે બહાર આવી, ઉમ્મી ટેકરીપર કે નીચે જેણી ગમથી શબ્દો આવતા

હતા તેણી ગમ જાડાણમાં હૈયું . તેવેજ નિચેથી શબ્દ થયો : “ અહાહા ! ઓ રહ્યાં ” જય દેવી જય આંખે ! “ ફરી ત્હેના પિતાનોજ સાદ સંભળાયો. “ ખૂન ! રમા ! ” ત્યાં તો માતાનો સ્વર આવ્યો “ મીઠી ! હાય હાય ! તું અહાવા વિકાળ વનમાં પશુ-ઓની સહચરી ! શ્રી હરી શ્રી હરી ! ! ચરે દાઢ ધાઓરે ધાઓ ! ઉગારે મહારી લાડ-કીને ઉપાડી લાવો મહારી આપુડીને ! ” માણસો ધાયાં, તેણી નાડી છુટવા મન કર્યું પણ તે ન્હાની ટુકપર છુપી જવાની છુપી જવાની કે ખીજે જતાં રહેવાની સવડ હતીજ નહીં. તે ઘભરાઇ ગઇ, આવી થઇ મા આપ આવી પહોંચ્યાં, ત્હેની તૈયારી પણ આવી થઇ ગઇ. કારણ ત્યાં ચિતાનીજ તૈયારી હતી. શિવાય કશું હતું જ નહીં. એક તુંબડી હતી તે પણ ચિતાપર મુકી હતી, માળા કંઠમાં ધારણ કરી હતી, શ્વેત વસ્ત્ર ઉપર ઉપવસ્ત્ર પણ શ્વેતજ, પાસે આગે ધુધવાની હતી માત્ર ત્હેને મુકી તે પ્રકટે કે વચ્ચે કુદી પડવાની વાર હતી. અહાવા વનમાં આટલો બળી મરવાનો સામને તેણે ધણા શ્રમે તૈયાર કર્યો હતો; તે પણ નિર્થક થયો. તે વેળા ત્હેના મનથી તો તે નિરાશજ થઇ. નિરાશામાં નિરાશા. તે હવે ધણી ધુનવાઇ ગઇ આંખો બંધ કરી દઇ અંગ બીડી માથું નિચું કરી ચિતાના ખૂણાને ટેકી તે બેસી ગઇ, હુમો ચઢી આવ્યો, ત્યાં માતા આવી. કંઠ ભરાઇ બેઝાર રોઇ પડી. પિતા પાસે ટળવળતા ઉભા રહ્યા, ચારે ગમ અનુચરોતો આ રિચતિ, આવેશ, આ ઉદ્દેશ બેઠ ચક્તિજ થઇ ગયા-દીગ્મુદ્ધ બની ગયા. થોડી વાર ડસકાં શિવાય કાંઇ ન સંભળાયું. પેટ ભરીને રોયા શિવાય રહેવાયું જ નહીં. આખર માતાએ માંડ ધૈર્ય ધરી પોતાના અંબરથી આપણી રમા-દેવીનાં આંસુ લોહી ત્હેની ફરી ફરી છાતીથી દાબી માંડ કહ્યું “ ખૂન ! આશું ! ધૈર્ય ધાર ! પ્રભુનો વિશ્વાસ રાખ્ય ! અપવિત્ર ક્ષેત્ર છે. અહીં આવેથી તો અમંગળ જશે. અહેના સ્મરણે મંગળ થાય છે. ત્યાં નિવાસ કરે ત્હેનું તો કહેવું જ શું ? ”

દીકરી બોલી “ ખરેખર દુઃખમાંથી છૂટવું, નિરાશાના સમુદ્રમાંથી નિકળી જવું પણ ત્હેમાં મહારં કૃત્ત પાપનું પ્રાયશ્ચિત તો મહારેજ કરવું બેઠાએ તે પુરં કરં સારે ના ! જે ત-નનો હવે ઉપયોગ નથી ત્હેને રાખી મુકવાથી તે ઉલટું દુઃખ દે ! ”

માતાએ સાંધ્યું. “ દે પણ તે આ રીતે સાગે તો એથી પણ વધુ દુઃખદ દેહ મળે ! કોઇ કહે છે સાત ભવ આપઘાત કરવાપડે એ તું શું ભૂલી ગઇ ! ”

તે જરા લજવાણી પડી “ ભૂલી નથી ગઇ પણ ન સહેવાયું ત્યાં તે વધુ શું દલીલ કરે ? વિચારમાં પડી ગઇ ” માતાએ તુરત તકનો લાભ લીધો.

“ છતી સગવડ છોડી, ભૂખ, તાપ, તાઢ, ઉગ્ગરા બધુંજ કષ્ટ જાતથી વધાર્યું; આ કાંઇ ઈશ્વરે નહોતું આપ્યું ! ઈશ્વરે આપ્યું છે ત્હેનો તો અનાદર કર્યો. મંદર છે તો દર્શન કરો, પ્રસાદ લ્યો, તિર્થ છે તો સ્નાન કરો, પાન કરો, બેઠાએતો દાન કરો, એકાન્તે ગમે તે ધ્યાન કરો. શું મનુષ્યદેહનો ઉપયોગ એટલોજ કે, ત્હેની એક ક્ષુદ્ર ધારણા પાર ન પડી એટલે ત્હેના દેનાર સાચા શ્વામીને પણ ભૂલી, પરલોક સુધારવાની તક, કોટીપાતિકૃપના બદલામાં મળી ત્હેનો વાસ કરી આર મહા અપરાધી થવું ! સ્વામી રહામે બંડ ! ત્હારાપર પ્રભુની કૃપાનો તો પાર નથી પણ ત્હેને ત્હેના મહા ઉપકારનો વિચારજ નથી તે માત્ર કરવાની રચી બતાવી તોપણ અમહારા દ્વારા કેટલી ને કેવી સગવડ થઇ એ પ્રભુની કૃપા ! એ બધાનો આ ઉપયોગ આ પરિણામ ! ! બધાને છેતરી છટ-કા જવું તપસ્વિની બનવું તે આ ભજન ને આ ભક્તિ વિરક્તિ આ પરમાર્થ માટે ! પિતાએ ઉમેર્યું-“ એથી ત્હારી જનેતાને કેટલા દહાડા સુધી કેટલી વિકળતા રહી તે કોણે કરાવી ?

એ પુણ્ય ! માતા તો ક્ષમાજ કરે. પિતા પણ ક્ષમા કરે. પરંતુ લોકો અમ્હારે માટે ત્હારે લીધે શું શું કહે ? તે અમ્હારે કાને આવવાથી અમને કેટલું સાહે ! એ સુખ દેવા ત્હારો જન્મ, ડાહ્યાપણ, વિદ્યા ચેરાગ્ય, !! ત્હારું મન શુદ્ધ છે તો પ્રભુએ તને એન સમયે બચાવી ! તે ત્હારી દેહ નકામી નહીં બળવા દે ! ત્હેના ગભિર સંકલ્પનો આ ઉત્તમ ઇસારો છે માટે હવે કીનારેથી પાછી વળ, ઉઠ શાન્ત થા. માતા પિતાને પગે લાગી અપરાધ ક્ષમાવી ત્હેમના આશિર્વાદ લે ! ”

રાગની આજ્ઞા થતાં જ તે ચિતા એકદમ વેરી નાંખવામાં આવી રમાદેવી ત્હેની બાળ સખી ધાતા ને માતાએ ઘેરી લીધી. બીજી મંડળી પણ મળી તે કાંઈજ યોક્ષી રાકી નહીં. શું બોલે ! સૌ સાથે ઉતારામાં જવું પડ્યું મંદિરમાં ગયા. તે કોણ છે તે સારે જ સૌએ જાણ્યું. પ્રત્યેક મનુષ્યે ત્હેની અતિ પ્રસંશા કરી. બહુ તો ત્હેને પગે પડ્યા શિષ્ટોએ ત્હેને સદ્ગોષ્ઠ દીધા. “ આ લોકમાં ન હીક પડ્યું તો પરલોક શા માટે ન સાધવું ? ત્યાગી થઇ શ્રીહરો પદ અનુરાગી થવાની ઉત્તમ સગવડ થઇ, જૂઠ્ઠો ધણી ન મળ્યો તો સાચો તૈયાર છેજ ” માતા પિતાએ એ પ્રયાસને અનુમોદન દેવા બહુ વચનો કહ્યાં, બહુ ખર્ચ સગવડ કરી દેવા દિલાસા દીધા. ત્હેને પ્રસાદ લેવા આગ્રહ કર્યો. તેણે પ્રથમ ના પાડી પણ માતાપિતા અટક્યાં બધી મંડળી અટકી, પણ છેવટ તે દિવસ તો જરા પ્રસાદ વાંદી જઝાંઝી કુમારી બૂખી જ સુતી. હજી તે સ્વસ્થ ન હોતી થઇ, ત્હેનું મન ધુળ થઇ ગયું તે ચિત્તન્નમ જેવી બની ગઇ. મન કોઇ પાસે જોડ્યું પણ નહીં. ઘડીમાં પ્રભુ મંદિર સ્હાંમું. શ્રી નૃસંહજીના મંદિર સ્હાંમું હાથ જોડી રોતી; પોતેજ પોતાનાં આંસુ ઢોલોતી. મોંડી રાતે સૂઇ ગઇ. ત્હેને સૂવા દીધી, ત્હેની એટા સૌએ તપાસ્યાં કીધી. સૌ સૂતાં પણ સુખથી નહીંજ. શાંતિ નહિજ ત્યાં તો એ પ્રકરણ પુરું થયું.—

રાગ કાઢી. “ કર બનવું પરકાજ ” એ રાહમાં. ”

સેવા શ્રી સરકાર, પ્યાર પૂરો ઉર ધારી; ટેક.

કેવો છે સંસાર સ્વરૂપે, સમજે શોધી સાર;

ક્યાંથી આવ્યાં ક્યાં જવાનું, કોનો સૌ પરિવાર. પ્યાર૦

જણો સાધન ધામ નકામાં, માયા મોહક જળ;

તોડી પાર જવા શ્રીવર, સેવા સાચું હથિયાર. પ્યાર૦

સમય ગયો સાંપડવો દુર્લભ, કરતાં કોડી પ્રકાર;

મોંઘો માનવ જન્મ મળ્યો, કાનું નિજ શ્રેય સુધાર.

ગરબી. “ એવી દો ભક્તિ ” એ રાગ.

અંતરમાં આનંદ, આજ અપાર મને;

નિરખ્યા નંદન નંદ, આજ અપાર મને; ટેક.

મોહનનું સુખ મોહક દેખી, મોહ્યું મનડું મ્હારું રે;

આંખ ભરી ફરો ફરી નિહાળું, રૂપ અતિ રઢીયાળું. આજ૦

શાન્ત સુધા સ્વતી આકૃતિ એ, શિતળતા ઉપજવી રે;

બૂખ તૃષા ભાગી લિતરની, અનહદ લગતી લગાવી. આજ૦

પૂણ્ય પૂર્વનાં પ્રકટયાં પૂરાં, પ્રભુનાં દર્શન પામીરે;

હવે કેમ બૂલાય અધ ઘડી, કાનું પદે વિરામી. આજ૦

કા. વિ. શંભુપ્રસાદ. ભાવનગર.

ચારમાળા— સદુપદેશક રત્નમાળા, પ્રાર્થના રત્નમાળા, ગુ. સ્તોત્ર રત્નાવળી. અને ગાનમાળા. એ ચારે પુસ્તકના પ્રથમથી ત્રાહક થનાર પાસેથી કિંમત બાર આના. પાછલથી રૂ. ૧)

શ્રી રાઘવેન્દ્ર અનં રમાદેવી

(લેખક રા. રા. અ. ત્રી. શ્રી વૈશંવ.)

(ગતાંક ૫૪ ૪૮ થી ચાલુ.)

પ્રકરણ ૧૧ મું.

સ્વમુ કે સાચું.



દુરાથી ટીનીવલ્લી તરફ જતાં રસ્તામાં 'સાતુર' સ્ટેશન આવે છે. ત્યાંથી દસ માઇલ ઉપર પગ રસ્તે "શીવકાશી" ને ત્યાંથી દસ માઇલ દૂર "શ્રી વક્ષીપુતુર" નામે કચ્છો છે. તે ગામના મધ્યમાં શ્રી ભૂમિદેવીનું ભવ્ય મંદિર ત્રણ મ્હોટા કીલ્લાવાળું ઘણું જોવાજોગ છે. ખરી રીતે તો તે શ્રી વટપત્રશાયી ભગવાનના મંદરને એક ભાગ છે. મુખ્ય મંદરની જ-

મણી બાજુએ તે જગદંબાનું સ્થાન છે. પણ તેનો ભલકો ભગવાનના મંદર કરતાં ઘણો ભારે છે. તેનું ગોપુર (મુખ્ય દરવાજો) અગિયાર માળવાળો એવડો ઉંચો છે કે, તેવાં ગો-પુર દ્રવિડ દેશમાંએ થોડાં હશે! તેની પાસે પડેલ તેના વાર્ષિક ઉત્સવ વખતના મહાભવ્ય ઉત્તમ રથ ઉપરથી પણ તેના વૈભવનો ખ્યાલ આવતી શકે છે. રાજ્યદ્વારે એકે ગમ ગજશાળામાં હાથીઓ ઝુલે છે ને બીતર પેસ્તાંજ મ્હોટા મ્હોટા સ્તંભોવાળા ઉભય પાર્શ્વપર વિશાળ મંડ-પોમાં સ્તંભોની કારીગરી જોઈ ચકિત થવાય એવું છે. એક જ પથ્થરના એક સ્તંભમાં સ્વાભાવિક કદ જોવડો ઘોડો સ્વાર નીચે સિંહનો શિકાર થતો તેમાં મદદ કરતા પ્યાદા સુ-દ્ધાન્તમાં પૂર્ણ દેખાવ છે. એવા એવા અનેક આકાર ને પ્રકારના મ્હોટા મંડપો ને ખંડો ને જમણા ડાબા ને પાછળના ભાગમાં મુકી સીધા બીજા મહાદ્વારમાં પેદા કે સુવર્ણમય ઉન્નત ધ્વજ સ્તંભ બાજુબાજુ વાહન મંડપ ગૌશાળા કચેરી કોઠાર પછવાડે બગીચા ને મધ્યમાં મહારાણીના બંગલાઓની બહાર પણ અદ્ભુત છે. ત્રીજા મહાદ્વારમાં સીધા પ્રવેશ કરતાં બાજુબાજુ પરિક્રમામાં શ્રી વેંકટનાથને શ્રી સુંદરબાહુના મંદિર બે ગમ બે ખંડો ઉપર છે ને મધ્યમાં માતૃશ્રીનો સાક્ષાત મહાભય વધુ ઉંચી પીઠિકા ઉપર ઉત્તમ બાંધણીવાળું તેના આગલા ભાગમાં મ્હોટો મંડપ આરસના કાળા ઘોળા પીળા સ્તંભોવાળો ઘણો વિશાળ સ્વચ્છ ને મનોહારી વિવિધ સેવાની સામગ્રીઓથી સંપૂર્ણજ રહે છે. ને વધુ બિતરની પણ બિતર ખાસ મંદર છે, તેમાં કંચનના કારીગરીવાળા ઉન્નત આચ્છાદિત વિશાળ સિંહાસનમાં જ-ગદંબા જમણાં, શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર મધ્યમાં ને ડાબા શ્રી ગણેશ હાથ જોડી ઉભા રહેલ દિવ્યદર્શન દે છે. એમ બિતરના છેલ્લા ભાગમાં સ્યામ અચળ મુર્તિઓ પણ એજ પ્રકારે છે, પણ ચંપકવર્ણી ઉત્સવ મુર્તિઓના સૌન્દર્ય લાવણ્ય માધુર્ય શુચિતા આદિથી તો અવધિજ છે. રાજની, દેશની વિદેશીની ને ખાસ ભાવિકોની ખાસ શેવા, હજારોને લાખો રૂપિયાથી ચાલીજ જાય છે. આવશ્યમાં ભૂમિમાંથી પ્રકટયાં તેનો જન્મોત્સવ સાથી વિશેષ ઠાઠથી દસ દિવસનો

થાય છે. ત્યારે મોટા રથનો ઉપયોગ થાય છે. ધનુર્માસ ને હેમાં ભોગી દિવસ તથા ક-
લ્યાણ ઉત્સવ એ બંધુજ અપૂર્વ છે. નગરી આણુ આણુ આવેલાં સર મધ્યના ને બાગો
મધ્યના બંગલાઓ, ખહાર બે મોટા બાંધેલ બે સરોવર પરના બંગલાઓમાં ને દૂર પણ
બે બે ચાર ચાર ગાકે ચારે ગમ બાવિદ્યે અધાવેલ મંડપોમાં ઉત્સવોમાં સ્વારી પુ-
રનાર નારી સુધાં બડા ઠાઠી જાય છે ને હળ્લેરો લોકો હેની હાણુ અતિ ઉત્સાહથી લે છે.
તે સાથે મેળા ખેળાનું પણ ભારે ધમસાણુ મચે છે. બાકી સાધારણુ દિવસોમાં સૌ શાન્ત
રહે છે. બાવિક ભક્તોને ત્યાં તે વેળા ઇન્દ્રિય એકાન્તે છે. સંક્રાન્તિ નક્ષત્રો-ઋતુઓના, મા-
સોના, એકાદશી, અમાવાસ્યા પર્વણીયો આદિના ઉત્સવ તો લાગ્યાજ રહે છે, તેથી કાળ ક્યાં
જાય છે હેની ખખરજ પડતી નથી. માતાશુ ગાનપ્રિય છે. સવારથી સાંજ સુધી અથવા
કરો કે મંગળાથી શયન થઈ જતાં સુધી ન્હાના પ્રકારનાં વાળાં ગાળાં પૂર્વક ને તે વિના
ગાન શ્રુતિ પ્રમંથ પાઠ ચાલુજ રહે છે. મંદરને અડીને કાંઈ મકાન નથી. કાલ્યાની આણુ
હેની શુચિતા જળવાવવા ખલીજ રાખી છે વચમાં મોટો માર્ગ રાખીને સ્થામે ખરાખર
ચારે આણુ સમાન લીટીમાં પવિત્ર પુરોનાંજ ગુરુો વિપ્ર વેશવોના અમહારજ છે. હેમાં પણ
રાજ્યદારની બેડે આણુ તો શુચિ, શિષ્ટ, કુલીન, યાત્રિક, વૈદિક, પંડિત આચાર્યોનાંજ મહાન
પવિત્ર શ્રીમાન રથનો છે. હેમાં જમણીગમ પહેલોજ મોટો મઠ છે. હેમાં ત્રિદંડિ સંન્યા-
સીની સેવાના ભગવાન મિરાજમાન રહે છે. તે સાથે તેવાજ પરમ એકાંતિક પરમહંસો, -હં-
સોનો નિવાસ પણ સદા રહે છે. વેદ ઘોષ, પાન પડન ઉત્સવ આનંદ અને દાન કે સદ-
બોધ શિવાય જ્યાં બીજા લોકિક વ્યવહારની ગધજ નથી. મઠા પછવાડેના ભાગમાં સહજ
દૂર મઠનેજ લગતાં ગૃહસ્થ યાત્રીની સગવડ માટે, નિરાધારો, વિધવાઓ માટે નિરાશ્રીત વિદ્યાર્થી
ને અભ્યાસીઓ માટે ને સ્નાત્ર રહેવું ચડે તેવા સંપારસી માટે પણ ન્હાનાં ન્હાનાં સોયદાર
સ્થાનો છે. વચમાં વિશાળ કૃપ ને મધ્યના એકમાં તુલસી કુસમના ન્હાના બગીચાના વચમાં
એક ન્હાનો મંડપ પણ છે. સાને ભોજન સાર કાંક પ્રસાદ મંદરથી ને બાકી મઠથી ધર્માદા
મળે છે. જથુ બંધારણુ ઉપરાંત શહેરના શ્રીમંતને આવતા જતા યાત્રિકોથી હેને મદદ પૂરતી
રહે છે. બાગો માટે પાટશાળાને વિધવાઓ માટે કથામંડપ અલગ છે. જ્યાં બે વાર પુરાણુ
ઇતિહાસાદિકનું પઠન, કથન ચાલ્યાં કરે છે. શિવાય મઠમાં સવારે વેદાન્ત ને મધ્યાહ્ને અનંત
દીપ્ય પ્રમંથ, દ્રવિડ વેદાન્તનું પઠન પાઠન ચાલ્યાં કરે છે. મધ્યાહ્નની કથા કોઠવાર સલાહ
જેવી મોટી મોટી પણ ખાસ ખાસ થાય છે. ત્યારે શ્રોતાઓનું પુર હોય છે. કદી કદી
કોઈ સારા કહેનારા આવે તો તેથી પણ વધુ બીડ થાય છે.

આજકાલ ધનસંક્રાન્તિ બેશી ગઈ હતી ને તેથી નિલ તે સ્થાનનાં ભૂદેવી જેમનું તે
દેશમાં “આંડાળ” અમાં ને સંસ્કૃતમાં ગોદાદેવી નામ છે તેમણે જગતજનના ઉપકાર અર્થે
ત્યાં અવતારરૂપે તુલસી ક્યારામાંથીજ પોતાથી ચેતવણી દઈ પ્રકટ થઈ ધનસંક્રાન્તિ
આખી વૃત કરી નિત્ય એકેક પદ (પાશુર) રચીને ગાયેલ તે વંચાય છે. વૃદ્ધ જીવર (સંન્યાસી)
સ્વામી જે શ્રી તોતાદ્રાથી પધારેલા હતા તે તે પાશુરનું વિવરણુ એવી છટાથી દ્રષ્ટોતો ને
પ્રમાણો પૂર્વક અસરકારક એટલી સરસતાથી દેશભાષામાં કહેતા હતા કે આખાલ વૃદ્ધના
ઉપર હેની અસર આ શુચિ ઉત્સવમાં અલૌકિક જ થતી હતી. તેઓ કાણુ છે? ક્યાં છે!
શું કર્તવ્ય છે? હેનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન જ્ઞાન તે વેળા તો હેમને થઈ જ જતું હતું. પુરોષો ને

સ્ત્રીઓને એસવાની સવડ જૂદી હતી તેમ સ્ત્રીઓમાં પણ દ્વીજ સ્ત્રી ને શદ્ સ્ત્રીઓમાં વેવરો પડતો હતો. તેમજ સધવા વિધવા પણ ભિન્ન ભિન્ન ગોઠવાઇ એસતાં હતાં, ઢાંકેલ માથાવાળી વિધવાઓ સદા શુચિ-સોળામાંજ બનતાં લગી રહેતી હતી. આ વેળા વળી તેમની સધવા-ઓની વચમાં સૌથી વધુ શુચિ જણાતી. ન સધવા ન વિધવા જેવી એક દીવ્ય દેવી યુવા છતાં વૃદ્ધ આપણી ઓળખીતી—રમા બહેન, બીરાજી હતી. તે સાથે પછવાડે બે વૃદ્ધ બાઇ-ઓ તથા બીજા બે વૃદ્ધ પુરુષોની સાથે અલગ બેઠક હતી. સૌ મંડળ હેમને શ્રીમંત માટે જ નહીં પણ હેમની ઉદારતા, સજ્જનતા માટે પણ બહુ માન આપતું હતું. મહારાજાએ તેણીને સમજાવી આઠ માસથી પ્રભુનેજ વ્રત કરીને વરનારી, ને વિશ્વના બીજા દેવ રાય માત્રને તુચ્છ સમજનારી “ ગોદા અંબા ” ના દીવ્ય દેશમાં હેની ઇચ્છા પ્રમાણે કથા કિર્તન, પૂજન દાનની સગવડ કરી આપી પેતાની રાજધાનીના સમીપમાંજ નિવાસ રખાવ્યો હતો. મૂળે ભણેલી ગણેલી અને ઘણા સમયથી આ રસ્તેજ વ્રત રોકવા પ્રયત્ન કરતી તે પુનિત બાઇ સર્વ શાસ્ત્રિય વિષયમાં બહુ સાચું સમજતી હતી. ને તેમાં વૃદ્ધ સ્વામીજીની તે અતિસેં બહાલી શિષ્યા હતી સ્વામીજી પણ દીવ્ય હતા. કોઇ હેમને પાર્વદના અવતારી કહેતા તો કોઇ પૂર્વાચારીના અવતારી કહેતા તે બહુજ થેડું બોલતા હતા. પણ વાક્ય સિદ્ધ હતા. જ્ઞાન વૈરાગ્યના સાગર ને ભક્તિ પ્રપત્તિમાં પારંગત હતા. અતિ ઉદાર ને સૌના સુહૃદ હતા. તોપણ હેમની તપસ્વિની રાજકુમારીપર ખાસ કૃપા હતી. આજ કાલ તેણીનું ચિત્ત ગોદામા ના વ્રતના દિવસોના કથાથી પાછું ચડકોળે ચઢ્યું હતું. અને જે ભેગી દિવસે ગોદામા ને ભગવાન વર્યા તે દિવસ તો તેણે તત્કાલિનજ કાઢ્યો. એજ રાત આવી જેમાં ગોદામા ને શ્રી રંગનાથે સાક્ષાત્ અનુભવ આપ્યો હતો. ગોદામા જેવો હેના મનમાં ભાવનો ક્યાંથી હોય ! પણ હેના મનમાંથી હજી રાજકુમારે નિકળી ગયો નહોતો. તે સમજી ચૂકી હતી કે, તે તે-ણીનું પ્રારબ્ધજ છે. ને તેથી તે માટે તેને હજી કદાચ એક જન્મ તો વધુ ધરવોજ પડશે. પણ તે વાત હેના ઉપાય બહારની હતી. પિતા જેવા સ્વામીજી પાસે તેણે તે વાસના હેના મન પરથી બૂસાય તે માટે બહુવાર પ્રાર્થના કરી હતી. પરંતુ ત્રિકાળજ પરમહંસે પણ એજ ઉત્તર દીધો હતો કે તેણીનું તે પ્રારબ્ધ છે. હજી તે પ્રકારનું ભોગવવાનું બાકી છે. પણ તે પરથી તે તો એમ માનતી હતી કે તેનું જન્માંતરે બનશે. કારણ આ ભવમાં તો આશા ન-હોતી રહી ને તેથીજ ફરી ફરી દેહ પાડવાના વિચાર પર તે ઝટ આવી જતી હતી. પણ પાછી પાપથી ડરતી હતી. આજે હેનાથી ન રહેવાયું, સૌ મંડળ ઉઠ્યા પછી સ્વામીજીના પા-દમાં પડી રડી હૈયું ખાલી કરી પાપ ન લાગે ને દેહ પડે એવી કોઇ વિધિ સમજવા તેણીએ યુક્તિથી સ્વામીજીને પૂછ્યું. તેણીએ પ્રશ્ન કર્યો—

“ સ્વામીજી ? શ્રીમત્ રામાયણમાં શબરી અગ્નિ પ્રકટાવી તેમાં હોમાઇ એમ લખ્યું છે. હેનું હેને પાપ કેમ ન લાગ્યું ? શું પ્રભુને મળી ચૂકી હતી હેમાં ? મહેને તો લાગે છે કે મહર્ષિ માતંગના આશિર્વાદનું એ ફળ હતું, હેમની આજ્ઞાજ હતી ને તેથી તેણીને દીવ્ય દેહ પણ પુરું પ્રાપ્ત થઇ. દીન દાસીઓ આશ્રય લે ને સ્વામીઓમાં સામર્થ્ય હોઇને તેઓ તે-મનાપર કૃપા કરે એમાં શું મ્હોટી વાત છે ! ”

સ્વામીજી હેનું હાર્દ સઘ સમજી ગયા ધનુર્માસ બેઠો સારથી તેઓ તેણીનું હૃદય

વાંચતા હતા. તે પણ ડરતા હતા કે જો ભોગી દિવસે ખાલી ગયો તો રખેને નિરાશામાં પોતાનો ભોગ આપે ? વખતે એવું સાહસે કરે ! કારણ એક વખત પૂરો પ્રયત્ન કરી પણ ચૂકી છે ને તેથી તેઓ પણ પોતાની તરફથી દીવ્ય દંપતિને લેના માટે જે ઉચિત પ્રાર્થના કરવાની તે પ્રાતઃકાળના પુજનમાં પ્રભુની પ્રસક્તિમાં કરી ચૂક્યા હતા ને લેખાં કૃત કૃત્ય થઇ ચૂક્યા હતા. એટલે લેખના મનમાં તે વાત કહાડવાનું તો હતું પણ પ્રભુ પોતાનું કામ સર્વ પાત્રોને સ્વતઃ પ્રેરી સમયસર કરવા કેવો સમર્થ છે એ આ પ્રશ્નથીજ અવલોકી સ્વામીજીએ શ્રી હરીને “ ધન્ય પ્રભુ ” કરી કહ્યું ને પછી પોતાનું મન પણ ખોલ્યું.

“ શાખરીએ સ્વામી સેવન કરવાનું તો પૂર્વ જન્મમાં બ્રાહ્મણની પત્નિ થઇને પુસ્કળ કરી લીધું હતું. થોડી જૂલ એ જવમાં પડી ગઇ હતી તે ભોગવવા તેના એ છેલ્લો દેહ હતો, તે પણ એક જર્જરીભૂત થયો ત્યાં સુધી સ્વાચાર્યને ભાગવતોની સેવામાંજ ગાળ્યો, ને લેખા બદલામાં પ્રભુનો પણ સાક્ષાત્કાર થયો. ત્યાર પુરે તે દેહથી કંઇ પણ થઇ શકે તેવો એ રહ્યો જ નહોતો તેથી લેખેને આગમાં ગુરૂ આજ્ઞા પ્રમાણે હોમ્યો ને તે પણ તમે કહેા છો તેમ રાધવને હૃદયમાં ઉતારીનેજ ” ગુરૂએ હવે ચોખાલ્યું. પ્રશ્નનું હાર્દ પોતે સમજ્યા છે એમ ખતાવી લેખેને જોઇતોજ ઉત્તર આપ્યો. “ તમારે હજી બહુ વાર છે. શ્રી રામ સ્વામીએ ભરતજીને બહુએ આગ્રહ કર્યો પણ લેખનું માની રાજ્યનો સ્વીકાર ન કર્યો. રહામો લેખનાપર બોલો ધર્યો તો પોતે ચૌદ વર્ષ તપસ્વી રહ્યા છતાં તે તમામ ઉત્તમ રીતે વલ્લો, વિયોગ સહ્યો, આજ્ઞા પાળી, દેહ સાચ્યો તો તે સાર્થક સંપૂર્ણ અંતે થયો. શ્રીરામસ્વામી સદા સાર સંપૂર્ણ સુખમાં સાંપડ્યા. પૂરા વિશુદ્ધ થયા વિના પ્રભુ ખાસ સેવામાં સ્વીકારતા નથી. પુરી સેવા કર્યા વિના પૂરા શુદ્ધ થવાનું નથી ને તેવી સેવા દેહ વિના થાતી નથી. રમાદેવીએ હવે વધુ સ્પષ્ટ પણ પ્રસંગ પકડીને જ પુછ્યું.

“ પણ લેખને તો પ્રભુ પ્રત્યક્ષ હતઃ ને વાયદાનો સમય પણ નિયત ચૌદ વર્ષનો ચોકસ હતો. ”

સ્વામીજીએ સંપૂર્ણ ખુલાસો કર્યો. તે ગુરૂ પ્રભુના પ્રતિનિધિજ હતા, લેખે માટે પ્રભુજ હતા, પ્રત્યક્ષ હતા.

“ ઠીક વાત છે પણ શાખરીને પ્રભુ પ્રથમ પ્રત્યક્ષ નહોતા, ગુરૂજ મળ્યા હતા. ” અર્થાત્ તેણી શ્રી ભરતનો દાખલો લઇ શકતી નથી. શાખરીની નફરત કરી શકે છે. ને તેથી લેખે લઇનેજ કહ્યું. ”

શાખરીએ ગુરૂનું સેવન ધણી કાળ કર્યું ને તેમની આજ્ઞા પછવાડે પણ પૂર્ણ પાળી દેહને રખવાળી “ રમાદેવીએ આતુરતાથી વધુ ખુલ્લુ પુછ્યું. એ દ્રષ્ટાન્તનો લાભ લેવા ચાલ્યું તે ખાલી જી.

“ પણ લેખને ગુરૂએ કહ્યું હતું કે તને પ્રભુ મળશે ” રમાના ગુરૂ કાંઇ મોજા ન હોતા તે સદ્ધ બોલ્યા.

“ અને તમને પણ ગુરૂ કહે છે કે ગોદામા મળશે. લેખી આજ્ઞાનું પાલન કરજો કેવી મમળ વધામણી ! એવા અદ્ભુત ભાવથી આચાર્યે આ વધામણી આપી કે તેથી આતુર ર-

આને તે અમૃત સમ થઇ પડી. તે સુણતાંજ ગળગળીત થઇ ગઇ આંખમાં હર્ષાશ્રુ ભરા-
ઇ-ઉભરાઇ આવ્યાં પણ પાછી તે કુતરેંચઢી તેણે માંચું તે ખાલી દીલાસાજ છે. શાસ્ત્ર
શિષ્ટ દિલાસામાંજ ઉમ્મર પુરી કરાવે છે. આંસુ સુકાવા માંડ્યાં, તે શીકી પડવા માંડી ન
ખાલી. ” ન માજી ન પિતાજી આખી ઉમ્મર આશામાંજ વિતાડી ”

શુરએ વચ્ચેમાં પ્રશ્ન કર્યો, પ્રભુ કૃપાએતું હેને સ્મરણ કરાવવા હેનેજ પુછ્યું.
તેના વાક્યનેજ સાંધ્યું. “ ને તે વગર વિપત્તીએજ, વગર સહાય મળેજ ! વગર પ્રા-
ર્થના-આર્તિ ફળેજ કાં ? ”

તે તુરત સમજી ગઇ, ગાલપર જે હાથે તમાચા મારી તે ખાલી “ હું ભૂલી તે દીવ્ય
દંપતિની મહારાપર અપૂર્વ કૃપા છે. ધન્ય શ્રી સુંદરબાહુ ! તેણે મહારો પ્રાણ અદ્ભૂત રીતે
હેની આર્તિ કરતાંજ બચાવ્યો છે !

ખીજી વાત ! ખીજીવાર “ ધન્ય છે તે યાદવેન્દ્રને ! તેમણે મને આપનાં ચરણ સુધી પ-
હોંચાડી ને તે મહારા માતા પિતા દ્વારાજ ! પ્રભુના ઉપકારનો પારજ નથી, પણ મહારા પાપોનો
પાર આવે એમ લાગતું નથી. હવે તે પોતાના સ્વરૂપને સ્વામીના મહાત્મ્ય અનુભવને સમજી
ઠેકાણે આવી કે તુરત દિલાસો મળ્યો.

“ પાર આવી ચૂક્યો સમજને હવે વહણ કાંઈ આવ્યું છે. “ સુકાનીનેજ હેની ખમર
પડે ” “ એવા દિલાસા આપ આજ ચાર માસથી દો છો ” થાકેલ બાળકને ધર પાસે દેખા-
યા છતાં બહુ દૂર લાગે પણ દેવકીમાતાને બાર વર્ષનો વિયોગ ને શ્રીકૌશલ્યાને ચૌદ વર્ષનો
રહયો હતો. ” એ અતિ ઉત્તમ ઉત્તર હતો પણ તેણીતો તરેંજ ચઢી હતી. હવે તેણી ગમ
વળીને ખાલી.

“ મને લાગે છે કે આ ભૂદેવી મહારં પણ પોતાના જેવું કરશે. મહારે પણ ભૂમિમાંજ
શમાવું પડશે. નહીંતો ગોદા દેવી છે તે પોતાના જેવું કરશે (અર્થાત્ આ દેહતો નકામીજ
કરશે તો બસે) બસે તો હું શ્રીહરી ચરણમાં શમવા તૈયાર છઉં. એ છેવટ પણ મંગળજ છે.

હેને વાર છે, ત્હારા દેહનું સ્વાર્થક હજી પુરું થયું નથી. આજ સુધીના પ્રયોગોથી જે
શુચિતા વાળું જ્ઞાન જળમય ને ભક્તિ ખાતર વાળું ક્ષેત્ર બન્યું છે. પ્રભુએ પ્રસંગોથી બના-
વ્યું છે. હેમાં ઉત્તમ ખીજ મુકાઇ એવું ફળ ઉપજવું જોઇએ કે, જે જગતને સારી રીતે
ઉપયોગી થાય ને ત્યારેજ તે ક્ષેત્રની સફળતા ત્હારા મનમાં પણ હજી એજ વાસના છે.
ગોદામા જેવીજ નથી તે તો ધણું દુર્લભ છે !! “ સ્વામીએ ખૂબજ કહી દીધી. ઉત્તમ રીતે
કહ્યું, બસે કહ્યું. ”

“ તે ચૂપ થઇ ગઇ. જરા લજ્જા પામી, નીચું જોઇ ગઇ. નિરાશાથી આંખમાં ઝળ
ઝળીયાં લાવી ગઇ ” ત્યાં કાયલી સંભળાઇ સ્વામીજીએ કહ્યું ચાલો ત્રિમંજનમાં સમય થયો.
મઠમાંતું બધું મંડળ ત્યાં ભરાઇ ગયું ને સૌ મંદર ભણી જવા લાગ્યું. એ આખા દિવસના
આનંદનું શું વર્ણન કરીએ ! પણ તે કાંઈ સર્વને તો સરખું નહીંજ. આપણી જ રમાદે-
વીએ ત્યારથી જ સ્વામીજી સાથેની વાતોનું સ્મરણ ચિન્તન, ને પ્રભુ સંનિધિમાં ને ગોદા-
માની સંનિધિમાં ખાસ—ખરામનથી ખરી આર્તિથી વારંવાર કહ્યાં કર્યું—ચહ્યાં કર્યું. કાંક
ખુલાસો થાય, પ્રતિતિ થાય, અનુભવ થાય, પરચો થાય એજ હેની આશા હતી. આખો
દિવસ એમજ વિતાડ્યો એજ વિચારમાં આશામાં પ્રાર્થનાપૂર્વક સ્વાચાર્યનું સ્મરણ હેનું
વચ્ચે સ્મરીને સુતી. ઉંધ આવી ગઇ. પાછલી પ્રહર રાત્રી રહી હેને ઉઠવાને હવે ચાર ઘડી

બાકી રાત રહી ત્યાં લેની નિંદ્રા બિડી નિંદ્રાતો જતીજ રહી તે જાણે જાગી પણ તેણે ઝટ માન્યું નહીં. કે તે જાગી છે. કારણ તે અદ્ભૂત, અચિન્ત્ય, અપૂર્વ અનુભવ કરવા લાગી. અંધારા ઓરડામાં લેની આંખ બાંજી ઉત્તમ પ્રકાશ પ્રકટયો. તે આખા ઓરડામાં પ્રસર્યો, લેના અંગ પર લેની બધાં અંગ પર પડ્યો, તે ભિતર ઉતર્યો. તે ચમકા ઝમકા આંખ ઉઘડી ગઇ એજ અદ્ભૂત તેજ! બહાર ભિતર પણ અતિ આનંદમય અસર આખા અંગમાં રોમે રોમ રંગે રંગમાં રેલાયું. તે નિર્ભય થઈ—શાન્ત થઈ—તુષ્ઠ થઈ, આનંદમય થઈ! આશાઓ પાછી ઉઠી! તે પૂર્ણ થતી બાસી! પણ એ જોવું, અનુભવવું ખરું થાય છે કે ખોટું! તે જાગે છે કે સ્વપ્ન છે! વગર દીપચંદ્રે આ પ્રકાશ શાથી! શેનો! આ સુગંધ, આ આનંદની રેલછેલ તે રંગે રંગ શી રીતે! ત્યાં તો લેની દ્રષ્ટી સ્થાનિ એજ ગોદામાની મૂર્તિ! જેના ઉપર આજે આખો દિવસ ને રાત દ્રષ્ટી જોડી રાખી હતી, તેજ મંગળ શ્વેત સાડી હાથમાં એજ શુક ને એજ વાંદો અંગોડો! એજ ચંપક વરણ ને એજ ઉત્તમ આભરણ! પણ વધારામાં નેત્રો ઉઘડેલ જાણે ખરાંજ લોચન તે વળી અતિ રસિલા રાણવ જેવાં તે કેમ કહેવાયાં હશે! તે અનુભવ સિદ્ધ થયું! એથી અધિક “ દીપ દેહ કેને કહે લેનું બાને થયું ” એ શ્વેતતા તેજમય, આલ્લાદમય, શુચિમય સુધામય આખી જ આદૃતિ એકજ દ્રવ્ય મય! ” અહા! શું અનુભવ!

માતાજીએ વળી તેણી સ્થાનું જોઈ જરા રિમત કયું કે, તેણી તુરત ઉઠી છુટણીએ પડી, ફરી પડી ફરી નમી લેનાથી રહેવાયું નહીં. માતાજીએ રોડી અહા! શું સ્વર? બસકર ચક્રવર્તી મહારાજની માતા બસ કર! ધૈર્ય રાખજો! આ ભોગી દિવસને ન વિસારજો ત્યારે ભોગી થવાનો અવસર બહુ સમીપ છે. જેમ વર્તે છે તેમ વર્તેજ ” સાંભળ્યું બસ થયું, બધુંજ ગયું. ન તે મૂર્તિ ન તે તેજ, પાંછી અનુભવ વચન તો ક્યાંથી! સઘ પૂર્વવત આધકાર છામ રહ્યો. શબ્દોની બાણક કાનમાં અર્થોની ધુન ધ્યાનમાં, રૂપની રસિકતા લોચનમાં શ્વાસની સુગંધ નાસિકામાં, પ્રભાનો સ્પર્શ આખા અંગમાં ને દયા દ્રષ્ટીની વૃષ્ટીનો સ્વાદ મનમાં એવો ભરાઈ ગયોકે, તે પ્રસંગ તે અંગ રહ્યું ત્યાં સુધી તેણીથી વિસરાયો નહીં “ જય જય જગદંબે જય માતૃશ્રી ” તે મંદર તરફ નમી સ્તુતિ કરવા સજ થઈ પણ સઘ લેને તરફે તેડી—દોડાવી—ચાલી તે ચઢ ઉતર લેની ટેકરીઓ પર તે વિચાર વમળમાં પડી ખાવા માંડી ગાથાં “ ચક્રવર્તી મહારાજની માતા ” ભોગી થવાનો અવસર સમીપ છે ” એ શું! શી રીતે! મહારી અક્ષયથી અસંભવિત છે, માતાનું વચન છે, તેથી સંભવિત છે. જેને વરવું, લેનાથી ગર્ભ ધારણ કરવો લેનીતો પ્રતિજ્ઞાજ છે! તે ફરશે! ફેરવશે! તેમ ન થાય! તો શું હું પ્રતિજ્ઞા ફેરવું! કુંતિમા પેઠે પણ હું કરનાર નથી જ. તેમ માતાની વાણી વૃથાએ ફેરનાર નથી. શું ક્ષત્રી પુત્ર જૂઠા હરશે? ત્યારે સ્વામીજી જુઠા હરશે! શું થશે? કેમ થશે! કોણ કહે! કેને પુછું! એ ગડબડમાં મંદરમાં દુંદભી ગડગડયું, લેની વદ પાલકે લેને જગાડવા અવાજ દીધો તે તો જાગતીજ હતી. નિલ કર્મ માટે ઉઠવું પડ્યું. એટલે એ પ્રકરણ અટક્યું.

ચારસાળા—સદુપદેશ રત્નમાળા, પ્રાર્થના રત્નમાળા, શુ. સ્તોત્ર રત્નાવળી. અને જ્ઞાનમાળા. એ ચારે પુસ્તકના પ્રથમથી ત્રાહક થનાર પાસેથી કિંમત બાર આના. પાછલથી રૂ. ૧)

—શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી—

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પ્રતિજ્ઞા—વચન—પાશ.

(ગતાંક ૫૪ ૫૪ થી ચાલુ)



કે હેવત છે કે “ ગોલાંને દરબાર દીગણ સમા ” સાત પુરીમાં શ્રેષ્ઠ કાન્ચી કા
બ્રહ્માએ અર્ચન કરવાથી યજ્ઞ કુંડમાંથી શ્રીહસ્તી ગિરિ ઉપર ઇચ્છિત વરદાન
દેનારા શ્રીવરદરાજ ભગવાન પ્રકટ થયા તેથી “ કાન્ચી ” કરીને તે સ્થાનની
ખ્યાતિ અઘાપિ પ્રસિદ્ધ છે. મનુષ્ય તો શું દેવના પણ તે રાજ્ય હોવાથી હે-
મનું “ દેવરાજ ” નામ પણ સુખ્યાત છે. સદા ત્યાં પ્રકટ રહેવાને અને જ-

નોને ઇચ્છિત વર દેવાને બ્રહ્માએ માંગણી કરવાથી હેતી પ્રાર્થના સ્વીકારી પોતે ત્યાં અર્ચાર્પે
રહ્યા છે તદુપરાંત આજી બાજી ત્યાં બીજાં સત્તર દિવ્ય દેવતા સ્થાન એવાંજ સુપ્રસિદ્ધ છે.
જેમકે “ યથોક્તકારી ” “ પરમપદનાથ ” દીપપ્રકાશ “ અષ્ટભુજ ” શ્રીનૃસિંહ “ પાંડવદત્ત ”
ત્રિવિક્રમ “ ભગવાન ” ઇત્યાદિ—

આપણા મહારાજ શ્રીવલ્લભદેવ ને વરદવલ્લભારાણીએ આયુષ ત્યાં પુરું કર્યું, પણ પો-
તાના ઉપરનું અભિષેક તો બીજે ક્યાંક જઈએ તો પૂર્ણ થાય, એમ તેમના મનમાં રહ્યા ક-
રવું હતું. જે માટે જ એમ પ્રકરણના આરંભમાં કહેવત મૂકી છે ને તેથીજ તે સ્થાનને સા-
ધારણ જ ગણી એક વખત શ્રીવેંકટનાથની યાત્રાએ તેઓ ગયાં ત્યાં પુત્ર જડયાના ખમ્બર
સાંભલી સકામ થયાં હતાં. પણ તે હજી જેવાં ને તેવાં જ દુઃખી હેમના મનથી તો રહ્યાં
હતાં. આશાનો પાર નથી. એક પુગતાં બીજી ને એકમાં પણ અનેક શાખાઓ હોય છે જ
તેથી તેમણે વળી ક્યાંહી જઈ વૃત્ત વિશેષ કરવા ચાહ્યું પણ રાજ્યધાની છોડી રાજ્યની પણ
સીમા મૂકી ઘડી ઘડી દેશાંતરમાં દૂર જવું એ મોટા મહારાજ માટે સુગમ કે ઉચિત વાત
નથી. તેથી તેમણે છેવટ સમીપમાં સમુદ્રતટપર શોભતા શ્રીપાર્થસારથી ભગવાનપર ચિત્ત દો-
ડાવ્યું. જેણે દુરત્યય કૈરવ સેનસાગર ગોષ્પદવન કરી પોતાના આશ્રીતને તરાવ્યો. તેને એક
કંગાલ દાસીની આશા પુરવી શું મોટા વાત હતી ! એમ શ્રદ્ધા આણી મહારાજને ઇચ્છિત
નિવેદન કર્યું. પાડવને વૃક્ષ વેડો ચલાવ્યો ને પરિક્ષિતને ચક્રવર્તી બચાવીને ઠરાવ્યો, તેમ અ-
મહાર્જ અભિષેક કાં ન કરે ? એમ આશા રાખી દંપતિએ એકાન્તમાં કંઈક ઘાટ ઘડ્યો ને તે
ગુપ્તજ રહ્યો. તે પાર પાડવાના બહેર નિમિત્તરૂપ બત્રા થઈ; મહારાજ કુંભાર શ્રીરાઘવેન્દ્રને
મહારાણી વરદવલ્લભાની સ્વારી શ્રીપાર્થ સારથીની મહાયાત્રાએ સિધાવે છે એમ વાત ચાલી,
તડામાર તૈયારીઓ થઈ, તંબુઓ, રાવટીઓ, શમીયાના કનાતો ગાડાં, ઊટો, ઘોડાં, ખચ્ચર,
હાથી, રથ, પેદલ, મીઆના, મોઢીખાતું, પુળદાનખાતું, ખાનગીખાતું, બ્રાહ્મણો, ગર્વિયા, વા-
ળવાળા, પાક કરનારા, ને બીજા પરચુરણ જરૂરતના નોકરો જથામંધ તૈયાર થયા, સાથે ત્રી-
જેરી ભરપૂર રાખી હતી. કેટલીક મંડળો તો ત્યાં પ્રથમથી જ પહોંચી ગઈ ને ઠેરવાના સ્થા-
નોની પુરતી સગવડ થઈ ગયાના વૃત્તાન્ત ફરી વળ્યા એટલે શુભ શુકને સ્વારી સિધાવી. શુ-
કન બહુ સારા થયેજ ગયા ને ચાહેલ સમયે શ્રીપતિ સમિપ પહોંચી ગયાં.

ચોતરફ પવિત્ર વિષ્ણુના અમહાર ને ચાર મોટા વીથી એક ગમના મહામોટા ચોકમાં
મોટાકુંસર (પુષ્કરણી) પછી મોટો મંડપ ને ઉન્નત ગોપુરદ્વારની ભીતરના ચોકમાં ધ્વજસ્તંભ હોય

જ જતાં ડાણું ગળેન્દ્રવરદનું મંદર ને પછવાડે શ્રીનૃસિંહની સંનિધી, બીતર જમણા શ્રીશેષ શાયી શ્રીરંગનાથ ને નિજમંદરમાં.—

લલિત છંદ.

દ્વિભુજ શોભતા શામળાહરી, સરસ શાંખને હસ્તમાં ધરી,
અહિ ખિજે કરે સોડી પ્યારથી, વિજય ધન્ય હો પાર્થસારથી.

જમણાં રૂકિમણી ને ડાખાં સત્યભામા શિવાય, બળરામ, પ્રદ્યુમ્ન, અનિરુદ્ધ ને અર્જુન પણ સેનામાં છે. ઉત્સવવિગ્રહ ચતુર્ભુજ, ઉભય પાર્શ્વપર શ્રીભૂમિદેવીને રહામા શ્રીગુરુગુરુ દિવ્ય દેશની રીત પ્રમાણે ખિરાળે છે.

બીજી સંનિધિયો પણ સંપૂર્ણ છે. વૈભવમાં પણ કચાશ નથી. ઉલાસથી સૌની સેવા કરી મહા અર્ચન કરાવી ભેટો ને ભારે ભોગો ધરાવી ગોષ્ઠી કરાવી રાતે તો સુખે જઈ સ્વસ્થાને સુતાં પણ પ્રાતઃથી શરવાત હતી.

આચાર્યની આજ્ઞા અનુસાર વૃત્ત આચરવાનું હતું. છેલ્લે દિવસે મહારાજને પણ પધાર-
વાની ધારણા હતી. ખરા વખત સુધી પણ આવી પહોંચવું એમ નહીં હતું. તમામ કાર્યભાર પુત્રને માથે મુકાયો હતો. હેમાં પણ ખાસ જરૂરત બહીરાજના યજ્ઞની પેઠે “કાષ્ઠયાચક માયું” માગે તો તેપણ આપવું” એમ તે કુંવરે કમર કશી માતાને વચન આપ્યું હતું. ને તેમજ હકિકતમાં થાય તોપણ પોતાનું મહાભાગ્ય એમ સપૂતે સાચે ભાવેજ માન્યું હતું. આગળથી તે વાક્યબદ્ધ બહુ મજબુતીથી થયો હતો.

અગીઆર દિવસનું વૃત્ત ને બારમે દિવસ પૂર્ણાં હતી. તે દિવસને સારજ ખરેખર સાવધ રહેવાને મિથ્યા પ્રતિજ્ઞ ન થવા પુત્રને પિતાએ ચેતાવી ખરો કરી લીધો હતો. તેણે સ્પષ્ટ નિર્ભય તાથી વચન આપ્યું હતું કે “તે સમયે જે આવીને જે માગશે તે આપશે.” પિતાએ પુત્ર પાસેથી હેમાં ફેર નહીં પાડવા ખાસ વચન લીધું તે વેળા હેને જરા આશ્ચર્ય પણ લાગ્યું. પરંતુ હેનો નિશ્ચય સાચો હતો. માતા પાસે માયું જાય તો અહો ભાગ્ય જેણે હકિકતમાંજ માનેલ તે વધુ વિચાર કે ચોળા ચોળી કરેજ શું કામ ! હેમાં વળી તે પોતાનું જીવન માતાપિતાને તો અર્પણ કરી ચૂક્યો હતો. હેમના નિમિત્ત હેમના પહેલા પોતાનું વય જાય-જીવન પૂરું થાય તો તો તે પોતાને કૃતકૃત્ય થયો માનતો હતો, માત્ર એકજ “જક” શિવાય તેણે કદી પણ પોતાનાં માતાપિતાને રચે નાખુશ થવાનું કારણ આપ્યું નહોતું. ને તેથી આ તકે તો વચનથી પણ બાંધ્યો છે એટલે ખાતરી હતી કે તે મિથ્યા પ્રતિજ્ઞ નહીં થાય !

ભગવાન પાર્થસારથીની આજ્ઞા લઈ વૃત્તનો આરંભ કર્યો સવારમાં વહેલા ઉઠા સમયે ઉઠી સ્નાનથી આરંભી રાતે દર્બાસનપર માતા શયન કરે ત્યાં સુધી સપુત બરાબર હાજરી પૂરતો હતો. ને કાષ્ઠવાતની કસુર થવા નહોતો દેતો. દૂધ પીવું એજ માતૃશ્રીનો આહાર હતો. બેજી ટંક અન્નદાન ઉપરાંત વસ્ત્ર પાત્ર ને ગૌનાં દાન પણ થતાં હતાં. ભૂમિ હિરણ્ય આદિનાં દાને કરવાં પડતાં પણ ભગવાનને ભોગ ધરાવી તે પ્રસાદ અનાથો તૃપ્ત થાય ત્યાં સુધી અપા-
વવામાં તે અધિક ધ્યાન આપતો હતો. દિવસ જતાં યાચકોની ભીડ વધતી ચાલી અનાથો ને વિધવાઓને ખાસ આશ્રય મળે છે, હેમાં પણ બાળકોને અપંગોપર બહુ ધ્યાન અપાય છે. એ જેમ જણાવું જાય છે તેમ હેમનું જીવન જમનું ગયું. છેવટના ત્રણ દિવસ બ્રહ્મ ભોજન-
ને ભૂરશી દક્ષિણા, પંડિતોને પિતાંબરો ને દુશાલાના બેટા, બાકીનાને ધાતીબેટાનું દાન વિવે-
કથી આપ્યું, કાષ્ઠને નકાર નહોતો. તેમ લૂટાલૂટ પણ નહોતી ચાલતી, કારણ ધણી બાળકોમાં માતૃશ્રી પણ લક્ષ રાખતાં હતાં. ખરી રીતે કુલ કામ કુંભાર હથિયુજ ચાલતું. મધ્યાનાત્તર મંદર ખુલ્લતાં સુધી બ્યાખ્યાન, અને રાતે હરી ગુણ ગાનનો આનંદ બહુ અપૂર્વ આવતો હતો

દાન લેનાર શિવાયતો તમામ સમુદ્ધ એ બ્રહ્મ વિદ્યા સુદ્ધાન્ત દાનથી તૃપ્ત થતા જ નહીં. કિર્તન કરનારા પુરાણી બાવા ને ગાનારા ધન પાડી મહારાજ જેમાં કહેણી ને કંઠ જેનાં જેટલાં વખાણુ કરીએ એટલાં આછાં પડે એમ હતું. આપું મંડળ મહારાણીજીને પરિચિત થઇ ગયું હતું. કારણુ લાં લેમનું કુટુંબ તેજ હતું. ભગવંત સંબંધેજ લેમની સાથે સંબંધ હતો. શહેર કરતાં ગામડાના અમ્રહારના બ્રાહ્મણોના આચાર વિચારથી મહારાણી ને મહારાજ કુંભાર આશ્ચર્યજ પામી ગયાં હતાં. લેમને સાર સતયુગજ જ્યાં જાય લાં હતો. મદ્રાસ અહાણું મ્હોટું શહેર કહેવાય છે, ને તોપણ હાલે આ મંદિરનો ભાગ તો લેનાં તીરવક્ષીકમણી Tirpali cane નામના લેના પરામાં કુલીન વિદ્વાન શ્રીમાન શિષ્ટોની વસ્તીના વચમાં છે પણ તે વેળા તો તે ન્હાનો કસબો જ હતો. આ દસ દિવસથી બેશક તેનો રંગ પલટી ગયો હતો.

શુદ્ધ એકાદશીએ મ્હોટા ઉત્સવને છેલ્લો દિવસ હતો. મંદિરમાં તે દિવસે ત્રિમંજન, ને સાંજે ગરડસ્વારી થવાની હતી. મધ્યાન્હ સમય મહારાજ પણુ આવી પહોંચ્યા ને તે સહસ્તાબિષેકમાં સામીલ થઇ ગયા. શું પવિત્ર વેદ ઘોષ! શું પુન્યનિધ પ્રબંધપાઠ! રાજ્ય તરફથી તમામ રાજવી ઠાઠ પણુ આઝો નહોતો, દાનનો પણ છેલ્લો દિન હતો. ખળનો ખૂલ્લો હતો ધણે મલ મહારાજ સાથે પણ સુદામ દાન ઇનામ માટે આવ્યો હતો. ભગવાન શ્રીદેવીની સેવા સામગ્રીથી લઇને કુમકુમીયાને કાહલી વાળા સુદાને સાર એક અથવા બીજી પણ ઉમદા ચીજ જ હતી તે તમામ દેવાઈ ચુકી. પૂર્ણાહુતી પછી પણ એક કલાક સુધી જે આવે લેને ના પાડવાની નહોતી બલકે ખરેખાત તો પ્રાતઃકાલના પારણા સુધી દાનની હદ રાખી હતી. પણ ખરો ઉઠાવ આવજ હતો. સૌ તૃપ્ત થયાં, વિવેક પુરઃસર કામ ચાલ્યું પૂર્ણાહુતી પુષ્પયાગ વેળા મહારાજ પણ સાથે રહ્યા પણ પછી ક્યાં ને કેમ એકદમ જતા રહ્યા! લેની કોઈને સમજ ન પડી ગરબડ ન થવા દેવા દાન દેવાનું કામ સવારથી જ શરૂ કરી પૂર્ણાહુતી સુધીમાં પુરું કરવામાં આવ્યું હતું. ને તેથી નવા દેશાંતરથી કોઈનાં ભાગ્ય હોય ને આવી પહોંચે તો બલે. નહીં તો હવે નિયમિત સમયમાં ખરેખર તો એક કલાક શેપ હતો. તેપણુ થવા આવ્યો સારે નિત્યના નિયમ પ્રમાણે કુંભારે જાંચા ઉભા રહી અવાજ દીધો. કારણુ સાંજે સ્વારી ને પ્રાતઃકાળે પારણું હતું. એટલે ખરેખર વખત હવે બરાઈ રહેવા આવ્યો હતો. બાકીના વખતમાં બાકી કામ બહુ હતું. તે મનમાં મોદ પામવા લાગ્યો કે, જે ખાસ જીમ્મે ઉઠાવ્યો હતો, જે માટે માતા પિતાએ વારંવાર ચેતાવ્યો. ડરાવ્યો હતો તે પૂરું થઈ જ ચુક્યું કાં ન ગણાય! બારમા દિવસે જે દેવાનું હતું તે તો દાન નહીં પણ ઇનામ વિધિથી બંધા. એલ સમય આવી ચૂક્યો. રત્નિજ્ઞેની આજ્ઞાથી તે તેણે દારપર જાંચા ચઢી ઉપર કહ્યું તેમ એકવાર બેવાર ત્રીજવાર જાંચેથી આનંદથી અવાજ દીધો—“ કોઇ અન્નાર્થી ધનાર્થી બીજા કોઇ પણ પ્રકારના અર્થી જેને આવણું હોય તે આવો, બોલો ભાગો આપું છું આ છેલ્લો અવાજ છે ” લાં બીજું કોઈ હતુંજ નહીં. માત્ર કહેવાની વિધિ તેથી તે કહેતો હતો. ને તેથી લેના મનથી તો તે પાર પડી ગયો. સૌએ માન્યુ કે કોઇ ન આવ્યું, સમાપ્ત થયું. શું આવે? દેવામાં કમી નહોતી રાખી! પણ લાં મહારાજ જાતેજ આવ્યા ને નિચા ઉભા રહ્યા બહી પસે જાણે વામન આવ્યા. તે બોલ્યા “ હું ભાગનારામાં છું હું ત્હારો યાચક છું. છેલ્લો યાચક છું. છેલ્લું માગું છું ” સૌ આશ્ચર્ય પામ્યા!! પિતા નિચે ઉભા છે, પુત્ર વેદીપર ઉભો છે, આજી બાજી ચિત્રદંડ છે. પરસ્પર એક બીજા સ્હામું જોઇ રહ્યા. માતૃથી છુપકીથી પુત્રની પુઠે આવી ઉભાં છે. અર્ચક પરિજ્ઞતાદિ સકળ મંડળો ઘેરી વળી, આતુરતાથી આશ્ચર્યતા પૂર્વક જોઇ રહી છે. સ્થાનના શિષ્ટો ને મંદરના અધિકારીઓ શિવાય કાન્યીના ધણા ખરા

સાક્ષર શ્રીમંત તો હાજર હોય જ પોતાનું કુટુંબતો આદિ દિવસથી હવે ત્યાં બીજી ને ત્રીજી વાર તાતે કહ્યું “ પુત્ર હું યાચક છું ”

પુત્ર ધુચવાયો, વિચારમાં પડ્યો ! આ શું ! હેનાથી પુછાઈ જવાયું ! “ શું આપ મહારી આગળ યાચના કરનાર છો ! ”

પિતાએ બાર દહ કહ્યું “ ખરેખર તેમ જ છે. ત્હારી માતાની વતી તે બાર માથે લીધા છે, વચન દીધું છે, પ્રતિજ્ઞા કરી છે. રમરણ કર ! ગભરાય છે કેમ ! ક્ષત્રી પુત્ર છે. રાજ્ય વિર્ય છે. તપસ્વી પવિત્ર અભ્યાસી છે, ઉદાર દાની છે. પ્રતિજ્ઞા પાળવાની વેળા આવી છે. માતૃપિતૃ ભક્ત છે. દેવદીજ ગુરુની સાક્ષીથી ફરી કબુલ કર કે હું માગીશ તે તું આપીશ. ડર માં સંશય કર માં, ધૈર્ય ધાર ! ”

પુત્રમાં પાણી આવ્યું, તે ટટાર થયો તૈયાર થયો, જે થાયો તે થાયો સમજ્યો કે હવે ખરો ભેદ જે હશે તે ખૂલેલા થશે. યજ્ઞ, માનત, વ્રત જે કહો તેનો સાર આ જ છે. આ કબુલતના ઉત્તરમાં જ છે. હેનાપર કોઈ મ્હોટું નેપમ કોઈ મ્હોટી પ્રબળ પ્રતિજ્ઞા છે ! શું હોયો શું ન હોય ! ! તેને વધુ વિચાર કરવાનો વિચાર પિતા એ ન આપ્યો તે ફરી બોલ્યો—ટકોયો !

“ ડર છે શું ! જેવા જોરથી ત્રણવાર પુકાર્યો તેવા તોરથી કહીદે ત્રણવાર કે તૈયાર છું. દેવપિતૃ કુળ પ્રતિજ્ઞાથી હાજર છું ! ડરો ! શું વિચાર ફર્યો ! ખરી વેળા ખૂટીશ ! નહીં જ !! ”

હજારોના વચમાં ક્ષત્રી પુત્રને અદાવી રીતે ટકોરવાથી તે પૂરો ટેકમાં આવ્યો ને બોલ્યો સ્પષ્ટ બોલ્યો. “ સુખેથી માગી લ્યો સુખેથી માગી લ્યો. હું આપીશ આપનું અભિષ્ટ સંપૂર્ણ પૂર્ણ કરીશ ”

તથાસ્તુ કહેતા પિતાએ ઝારી મંગાવી, પુત્રને વેદી પાસે તેડી જઈ અગ્નિ, આચાર્ય ઇષ્ટદેવ સમીપ ફરી કહ્યું. હાથમાં જળ લે બોલ્યો તેમ બોલીને મ્હારા હાથમાં છોડીદે. તેમજ કર્યું આ ચમન પ્રાણાયામ કરી જળ લઈ છોડ્યું—રાગના હાથમાં દીધું. ચોતરફ હાહાકાર થયો, ક્ષત્રી બીખ માગે છે—પિતાજી બીખ માગે છે. કાંઈ વામનજી જેવુંજ વિચિત્ર લાગે છે ! જે છે તે આવશે આગે.

આગે આવ્યું. સૌ ઘેરાઈ વળ્યું. માતા પુત્રની પુઠે અતિ આતુરતાથી ઉભી હતી. શાખા શી દહ રહી હતી. પુત્રની પીઠ ઠોકા રહી હતી. ધન્ય દીકરા સત્યપ્રતિજ્ઞ થજે કુખ ન લજવજે વચન પુરું કરજે. “ ધૈર્ય રાખીને તે બોલ્યો ” યજ્ઞનારાયણ શ્રીમન્નારાયણ મ્હારું વચન પુરું કરાવશે ” પુત્રે કહ્યું.

માએ કહ્યું તથાસ્તુ મહારાજને કહ્યું હવે માગોજ વાર ન કરો. ચોતરફ સુનસાન હતું. સૌનું રાજ શું બોલે છે ત્હેમાં ધ્યાન હતું. સૌ એક તાન હતું. રાજ ફરી પ્રભુને પ્રણામી મંદિર બણી વળી બે હાથ જોડી સૌને નમી પુત્રપ્રતિ જોઈ બોલ્યા “ મ્હારા બોળામાં મ્હારા પૌત્રને લાવી મુકવો ” મુકી ઘો જળ, સૌએ હર્ષભેર તાળી પાડી પુત્રપર જાણે વિજળી પડી ! તે શરવીર ક્ષત્રીએ સહી. કાંક શીકો પડ્યો, જરા કંપ્યો પણ જળતો મુક્યુંજ. “ તથાસ્તુ ” તો કહ્યુંજ થઈ રાજ તરફથી ઇશારત કે વાળનું વાગ્યાં, જ્યનાદ યયા, પુત્રની ત્રણવાર જયબોલાઈ ત્હેનો પ્રતિજ્ઞાની ત્રણવાર જય બોલાઈ બાકીનું કામ સપાટાથી ચાલ્યું. જાણે કાંઈ વિશેષ બન્યું-જ નથી એમ સઘ મહારાજને બાકીના કાર્યમાં મન ધાલી તેને ગળડાવ્યું. પુન્યાહ વાચન સ્વસ્તિ વાચન થયાં. પુત્રપર, માતાપર, રાજપર પુષ્પ વૃષ્ટી થઈ. મંડળમાં હોહાને એજ વિષય પર ચરચા ચાલી કર્ચક્રમ ધીરે ધીરે પૂરો થયો. ને સૌ સૌને ઉતારે ગયા. સાંજની સ્વારી ને-પ્રભાતના ભોજનમાં કાંઈ વિશેષ નહોતું કે જેનું વર્ણન કરીએ એટલે આ પ્રકરણ તો અહીં હવે પૂરું થયું.

—શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી

પ્રકરણ ૧૩ મું.

“ દુખમાં દીલાસો. ”

(ગતાંકથી સાંધણ.)



ક્ષણ દેશના તિર્યોમાં “સેતુ” થી સિમા છે. આર્ય દેશનીએ ત્યાં સિમા છે. તેમાં પણ કહેવાય છે કે “અંતસેતુ” તો હવે નથી રહ્યો. કારણુ તેને તે વખતેજ તોડી નાંખવામાં આવ્યો હતો. મધ્ય સેતુ “ધનુષકોટીતિર્થ” પાસે કહેવાય છે “પંચેન” નામની ખાડીમાં તે છેડો છે. ઊભય સમુદ્રનો ત્યાં સંગમ છે હજારો યાત્રી આખા આર્યદેશમાંથી પ્રતિસાલ ત્યાં જાય

છે, ન્હાય છે, ને માને છે કે ‘સેતુ’ના દર્શન થતાંજ મહાપાતકોથી પણ મુક્ત થવાય છે. કારણુ કે તેવું તેવું મહાત્મ્ય ધણા વડાનાં ધણાં વરદાનોથી બન્યું છે. જાનકી મહારાણીનું રક્ષણ થવામાં ઉપકારી હોવાથી તેમનો આશિરવાદ છે જે કદી અફળ નજ થાય; તેમ શ્રીરામ સ્વામીને ઇચ્છિત પૂરવામાં તે સ્વસેનાને સહાયક બન્યાથી તેમનું પણ તેવુંજ વચન છે. વિભીષણજીને એના પ્રતાપે રાજ્ય મળ્યું ને દેવમાત્રનું તો એથી ખરું કાજ થયું; એટલે સુર અસુર ઊભયને—તે આલ્હાદક હોવાથી તેમણે પણ તેને ધન્ય કહ્યું છે. તેમજ આર્યાવર્તમાં મહર્ષિ તપસી આદિને અસુરોનો અસહ્ય સંતાપ હતો તે પણ તેનાથી ગયો. તેથી તેમનો પણ તે ઉપકારી થયો—સારાંશ વિશ્વના શિષ્ટ માત્રનો તેનાપર આશિરવાદ વરસ્યો છે ને તેથી ચારથી અઘાપિ આસ્તિકતો તેના દર્શને જાય છે. સેતુના દર્શનથીજ પાપોની શાંતી શાસ્ત્ર કહે છે, તો પણ જેમ ત્યાં સ્નાન દાન શ્રાદ્ધાદિક કરવામાં આવે છે, તેમ તેનો જ્યાં આદિ છે ત્યાં ભગવાનનું ભવ્ય સ્થાન છે. મહર્ષિયોના તપનું ફળ-પ્રભુ પોતે ત્યાં તેમને પ્રત્યક્ષ થયા છે. રામનાથપુરથી નજીક તાડોની ઝાડીના વચમાં સમુદ્ર તટપર તે શુચિ પ્રદેશ છે. આજુ બાજુ બીજા બે ચાર તિર્થ છે, ખાસ સમુદ્ર હાલ બે માઇલ દૂર છે. મંદર ધાતું ‘મ્હોટું’ ને ધણું પ્રાચીન છે. અતુર્ભુજ જગદીશ ને મહાલક્ષ્મી મુખ્ય દેવ છે. વળી ત્યાં ‘દર્ભશયન’ રામ સ્વામીનો પણ શુચિ દિવ્ય દેશ છે. તેથી તે સ્થાનની પ્રસિદ્ધિ તો અઘાપિ એજ નામથી છે. મ્હોટારપમાં ભગવાન શ્રીરામસ્વામી દર્ભપર પોઢ્યા છે. ચરણ પાસે રતનાકર ને ‘મ્હોદ્ધિ’—ઉભય સમુદ્ર નરતન ધરી હાથ જોડી ઊભા છે. થોડે દૂર શ્રીવિલિપણુ શરણે આવ્યા તેપણુ વિગ્રહવાન અહીં હાજર છે. સેવાનો ઠાઠ ગોપુર, પ્રાકાર, મંડપ, ઉત્સવ પ્રસાદ ગોષ્ઠી બધું એ દેશની રીત પ્રમાણે આદીથીજ છે. પંચરાત્ર પ્રમાણુ છે. સમાપમાં તો આચાર્યો ને શિષ્ટોના અગ્રહારો છે. પણ પછી આજુ બાજુનો પ્રદેશ એવો કંટાળ ને ભયંકર છે કે તેમાં એવા સાત્વિક શ્રીમતો વશી શક્યા ને ટક્યા છે. તે કેવળ પ્રભુના પ્રકટ પ્રભાવથીજ. શરણનું રક્ષણ કરવાના દ્રઢવૃત્તવાળા રાઘવના ચરણમાં પડેલા તે સદા નિર્ભય છે. આપણે પણ આજે ત્યાં જવાનું છે ને જે બને તે જોવાનું છે.

શુકરવાર હોવાથી લક્ષ્મણની સ્વારી ચઢી હતી, સ્વારી રીવાજ હોવાથી આગળ ડંકા-નિશાન હાથી, પછવાડે વાળાં વેદપારાયણ મંડળી, છીદારો અર્ચક મશાલો ને મંગળગિરિમાં માતાજી, જે તરફ જે ચમર ને ઉપર જે ચંદ્ર જેવા શ્વેત વિશાળ ઝાલરદાર છત્ર, પછવાડે પ્રબંધ પાઠ મંડળી ને છેલ્લે હાથીપર નગારાં ગડગડી રહ્યું હતું. જે વિધિમાં થઇને સ્વારી નિકળવાની હતી, તેમાં નિયમ પ્રમાણે વાળી ઝાડી જળ છાંટી સૌએ પોત પોતાના ઘર આગળેનો ચોક સાથીયાથી સમાર્યો હતો. સ્વારીના વાળને પ્વની સાંભળતાંજ ઘીના દીવા દીવીઓમાં પ્રકટાવેલ બહાર લાવી મુકતાં, ધૂપ પ્રકટાવતા ને એક રીકાળીમાં પાન સોપારી કેળાં ને કપૂરેનો કટકો મુકી ધરના મુખીના હાથમાં તે ને લેની પાછળ તમામ ધરના માણસો બહાર આવી ઊભાં રહેતાં; સેવા સામગ્રી જોતાંજ સ્વારી અટકતી એટલે તે બધાં રહામા રસ્તાપર આડાં ઊભાં રહી ભેટ રજી કરતાં પુનઃ કપૂર પ્રકટાવી તે વડે આરતી ઉતારી દર્શન કરાવતો ને ભેટ ધરાવી પાછી આપતો. શીર્ષે શાઠકોપ પાદુકા લગાવતો તે તુરત તે સમૂહ ત્યાંથી હડી જતો ને બીજા ઘરવાળાનો વારો આવતો, સૌ સાર સરખી રીતે ખોટી થાતી સ્વારી આ રીતે છેવટ ગામ રહામે બહાર જરા દૂર એક તળાવપર આવેલ બગીચામાં ગઇ, તે સાધારણ પ્વજન પતાકાથી સમાર્યો હતો, લેના બારણા આગળ વાળાંવાળા ઊભા રહ્યા, ઇતર ખાસ મંડળી માંહે મધ્યમાં એક ન્હાનો સુંદર મંડપ પથ્થરનો બનાવેલો હતો. તેમાં માતાજીની સાથે ગઇ, તેમાં વળી મધ્યમાં ન્હાનો ખાસ મંડપ ને તેમાં ઝૂલો બાંધ્યો હતો, તેપર માજી મંગલગિરિ યુક્ત બિરાજ્યાં એટલે આગળ બ્રાહ્મણ વર્ગ કચેરીની પેઠે બેસી પાઠ કરવા લાગ્યો. આળુઆળુ વૈશ્ય શ્રદ્ધ, ને પાછળ ગામનાં ભાવિક સ્ત્રી બાળકો ઊભાં ઊભાં માજીને નિરખતાં હરખતાં ને મનમાં આવે તે શ્રુત કહેતાં હતાં. આ બધું સાધારણ હતું તેમાં એક વિશેષ થયું. જે પર સર્વનું લક્ષ ગયું.

ગામ ભણીથી એક વિદેશી યાત્રીની મંડળી સેવા અર્થે આવતી જણાઇ, આગળ ભોમિયો બ્રાહ્મણ હતો, લેના હાથની ચાંદીની રીકાળીમાં ભેટ ધરવાની રેશમી સાડી નાળિયેર પુષ્પ ને પુષ્પપાત્રે સૌનું ધ્યાન ખેંચ્યું. લેની પછવાડે અહા! આપણી રમાદેવી-તપસ્વીની જ ને જે માણસો બીજા, એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ ને એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણી હતાં. બીજા ત્રણ જણ જેના મારફત ઊતર્યા લેના ધરના હતા. માતાજીને વંદન કર્યું, ભેટ ધરી, દર્શન થયાં, પ્રસાદ સાથે માજીની ખાસ પુષ્પમાળા પૂનઃ ઉતારી બાઈના ગળામાં આરોપવા માંડી, તે તેણીયે તરા કરી અતિ વિનયથી પણ હાથમાં જ ધરી સ્વીકૃત કરી વાંદી લીધી. લેના વેશ ઉપરથી સૌ લેના વિશે વધુ કે બધું જાણવા આતુર હતાં. આખા મંડળમાં લેની જ કથા સાંચી જુડી મીશ્ર પ્રસરી રહી. તપસ્વીની થાકેલી હોવાથી ત્યાં વધુ વખત ન ટકી. પોતાના ઊતારામાં આવી. એટલે આપણે પણ લેની સાથેજ ત્યાં આવવું જોઈએ. કારણ આપણે લેને જોળખાયે છીએ. ને લેના વિશે વધુ જાણવા જ આ વાંચીએ છીએ. મંદરમાંથી પ્રસાદ તૈયાર આવવાનો હતો એટલે રસોઇની બીજી પંચાત-એક તોલડી તેરવાનાં માગે-તેણું નહોતું પણ તે પ્રસાદને વાર હતી. એટલે અવકાશને લઈને તે બાઇ એક ખાસ કોટડીમાં ગઇ તે સ્વચ્છ હતી. મધ્યમાં રંગિત ધાસની સાદડી પૃથ્વીપર બિછાવી હતી, ને એક ન્હાતું મૃદુ અશીશું એક છેડે, એ શિવાય લેમાં કશું જ નહોતું, તેમ લેમાં તે પર જઇ તે બાઇ લેટી તે પણ એકલી, બીજું જણ પણ માંહે કોઇ નહોતું. આ પ્રમાણે એકજ સાદડી ને તેપર એકજ બાઇ

પણુ તેના મનમાં એકદમ વિચાર ઐશી ઊભરાઈ આવી, આપણે તો તેપણુ જાણી શકીશું તે વિચારવા માંડી.

“ માણનાં સ્વપ્નમાં દર્શન થયા પછી તેની મહારાપર કૃપા છે એમ તો લાગ્યાં જ કરે છે. ઘણી ખરી વાર સાધારણુ અર્ચના આકારમાં પણુ વિશેષતા અનુભવાય છે, નિ-સ્વાર્થ સ્વામીજી મહારાજ તો ઊત્સવ પૂરો થયે શ્રીરંગજી પધારી ગયા, જેણે પોતાનાં છોકરાં પણુ છોડ્યાં તેને પારકાની પંચાત કેમ પરવડે ! પણુ તે કહેતા ગયા છે કે મહારં સ્વપ્ને સાચુંજ થવાનું છે. તે ક્યારે તે હું જાણી શકતી નથી. તેની આશા કાંઈ પ્રકારે કહીંચી દેખાતી નથી. પણુ જો મને રાધવેન્દ્ર ન વરે તો ખીખને તો નહીં જ વરં. અકર્ત્ત કુમારની માતા પણુ એ વિનાતો થવા નથી જ ઇચ્છતી, એ મહારો પણુ દ્રઢ નિશ્ચય છે. ને તેથી સ્વામીજી તેની શોધમાં પડી છું. કારણુ જો પુત્ર થવો છે તો તેનાથી જ એ નક્કી છે. ને તેથી જ ફેરફાર થાય તે તેની સ્થિતિમાં થાય, તેના મનમાં-વિચારમાં થાય સારે મહારં કાર્ય સધાય. કાલે મદુરાની બાઈ અનાયાસ રામનાથપુરમાં મળી તેથી એ તો જણાયું કે તે હજી કુંવારા છે. પણુ તેથી જ શું ! એટલું નક્કી કે તે પણુ કદી વરશે તો મને જ ખીજે તો નહીં જ. અથવા-હજી સુધી તે વર્યાં નથી તે વરશે જ કેમ ! ને તે મને જ ! એતો માતાજીના વચનના ઉપર આધાર છે. એથી આશ છે, એનો મહા વિશ્વાસ છે. એ ઇચ્છે તે કરી સકે છે પૃથ્વી પલટાવે તો એક મનુષ્યના મનના શા બાર ! માણ ! માણ ! વધુ બોલ્યાં પણુ નહીં. પછી દીઠાં પણુ નહીં. અથવા હું દુષિત છું, આપ તો એનાં એ જ છો, એવા જ છો, આજે અનાયાસ અમને તો શુક્રવારનું સમયે નહોતું ને કેવો યોગ આવ્યો ? સેવા સ્વીકારી દર્શન દીધાં તાકડે સાડી પણુ સાથે ! મહારે સત્ત્વ સ્વીકારવું જોઈએ કે, જ્યારથી સ્વપ્ન થયું સ્વામીજી મૂર્તિમાં મળતો બેશક કંઈ ઓરજ પડે છે; થાકી ન હોત તો સ્વામીજી બહાર રહી ત્યાં સુધી કદી ઊતારે ન આવત. દિવ્ય તે દિવ્ય જ ! દિવ્યદેશ કંઈ બાકી કહેવાય છે ! ખરી ખૂબી તો એ જ છે. પણુ અનાદિ કાળથી વળગેલ વાસના છે. સ્ત્રીનો દેહ છે, અવસ્થાનો પ્રભાવ છે, પ્રકૃતિનો સ્વભાવ છે. જિતમ પુરુષમાં એકવાર મન લગાડયું કે બગાડયું પણુ તે એવું ચોટી ગયું છે કે હવે હઠવું નથી. તદુપરાંત તાજી આશા બંધાઈ છે. પણુ તેતો માતૃશ્રી ની મરજી હશે સારે પૂરી થશે. માળીની ઉતાવળે કાંઈ આંખા પાકે ? પ્રારબ્ધમાં-વિદ્ય-પાપ, જેટલાં બાકી હશે તે કપાયે જ અર્થ સિદ્ધિ થવાની છે. સિદ્ધિ નક્કી છે. એ મોટો દીલસો છે તેમાં પણુ વહેલાં વિદ્ય કપાવા શાસ્ત્રિય ઉપાય જેટલા અને તેટલા મહારા મન પ્રમાણે તો કરે બજા છું. સેતુ દર્શનથી પ્રભુ હસ્યા પણુ બન્ય-એમ કહે છે તેથી અહીં આવી છઉં. માતાપિતાનો એ અથાગ ઉપકાર છે. બધી સગવડ છે, મેં પણુ બેઝ પ્રયોગ અજમાવ્યા, સંગીને છોડી નાંહી ભડકી બૂલી પડી બૂખી દુઃખી ઊભગરા વેડી કાયર થઈ ચિતા સુધાં ખડકી ચૂકી તે તો તામસ ઉપાય જ કહેવાય ! પ્રભુ ઇચ્છા સહામે હઠ જ કહેવાય, પથ્થર સહામે ટક્કર જેવું જ પરિણામ આવે. પણુ છેવટ તે ટક્કર પણુ પથ્થરથી નહીં તો ક્ષમાના સાગરને દયાના સિંધુના શરણા પૂર્વક. એટલે તેમાંથી પરિણામ એ આવ્યું કે મોત અટક્યું ને મતિ રાજસ થઈ છે. ભક્તિ તો ઉપર છે બિતર તો પ્રિયતમની ભૂખ છે. દેહ દમે છે, ઇન્દ્રિયો ઊન્માદ કરે છે. પણુ બધું મનવશ મર્યાદામાં છે, એજ શ્રીપતિનો ઉપકાર છે. કાલે સેતુ દર્શન ને સ્નાને થઈ જશે એટલે એ પ્રયાસે પૂરો થયો ગણાશે.

મુદાના વિચાર તો આટલા જ હતા. બીજા વચમાં અગડમ અગડમ થઈ જતા. છેવટ તે શાંત ચિત્તે સુષ્પ ગઈ.

મ્હોટા પ્રભાતે ભોમિયે સૌને ઊઠાડ્યાં, પગે ચાલીને સમુદ્ર કાંઠે જવાનું હતું. ધીરી માર્ગે બે ગાઉ, ને પગદંડીએ દોઢ ગાઉ થતું હતું. પગદંડી પસંદ કરી એક નોકર બિતારો જળવવા રહ્યો, બે ડોશી પોતે ને એક નોકર ને એક ભોમિયો એમ ચાર જણ ચાલ્યાં. પાછલી રાતના ચંદ્રની ચાંદનીએ સહજ સહાય કરી. હજી બે ઘડી રાત હતી ત્યાં પહોંચી મળ શુદ્ધિ આદિ કરતાં સૂર્યોદયનો સમય થઈ જશે એવો અંદાજો હતો. રસ્તામાં રેતીના પ્રબળ થરનાથર તેથી હીંડવામાં ઘણી બિતાવળ કામ લાગે તેમ નહોતી. એક ગાઉથી હરીરમરણ, સહજનામનો પાઠ, બીજાં સુપ્રભાત મંગળ સ્તોત્ર વારા ફરતાં બોલતાં આનંદમાં કાપ્યો. ત્યાં એક નાળું આવ્યું તે ઝાંકું હતું. આળુ બાળું ઘીચ તાડના ઝાડની ઘટા હતી. એથી અંધાર પડતું હતું અજવાળું થવાનો અવસર હવે આધો નહોતો, પણ આ વનમાં લેની અસર તુરત લાગે તેમ નહોતું, જગ્યા ભેતાંજ થોડો ભય થયો. પશુ સર્પ આદિનો વિચાર પ્રથમ આવ્યો. કારણ પગ બિતારો હતા, તે પુરૂં હરામીનો વિચાર આવ્યો. કારણ સંગે રક્ષક પ્રબળ પુરતા નહોતા, અંધકાર છે, એકાંત છે, વૃક્ષ બાધને ભોમિયાએ આટલી ઉતાવળથી અહાવે માર્ગે આણવા ખાતે તેમને દંપકો દીધો. બીજી બાધતો કહે જરા અહીંજ ઠેરીયે ને બરાબર અજવાળું થયે આગળ વધીયે. પણ ભોમિયો કહે, થોડી દૂર જતાંજ મંડપ આવે છે ત્યાં દૂપ છે. એક ન્હાનું છત્ર છે ત્યાં દેહશુદ્ધિ કરવા વગેરેનું ફાવશે ખાસ તિર્થમાં તે કરવું હીક નહીં. ભે અજવાળું બરાબર થઈ ગયું તો પુરૂંનાં આવાગમન થાય તેથી હીક આવી પહોંચ્યાં છીયે. અહાવો તેનો બચાવ હતો જે થયું તે થયું માતી આગળ વધ્યાં. છત્ર પર પહોંચ્યાં એક પડાળીપરજ સૌએ વધારાનાં વસ્ત્ર મુકી વગે સગે બહિરદીશા જેવા નિકળ્યાં. એજ છત્રમાં બીજીગમ બીજા પણ કાંઈ ઉતર્યા હતા, તે બીજી ગમ બહાર નિકળ્યા. મુસાફરને મુસાફરી શરૂ કરવાનો સમય હતો. એથી એમાં કાંઈ એ વખતે વિશેષ ન લાગ્યું.

રમાદેવી જન્મથીજ શરમાળ, વૃક્ષ ડોરીને પણ પાછી કાઢી પોતે એકલી એક પગદંડી તરફ ચાલી, ત્યાં પુરૂંના પગ સંચાર સાંભળી એર એકાંત તરફ વળી વૃક્ષ બાઈ વાંસે નિગાહ રાખતી રોકતી જતી હતી. તેવામાં—તે જરા ખુદ્દા રસ્તા ઉપર કે એક મહાન વિકાળ પ્રચંડ આકૃતિ લેતી પુરૂંથી આગળ વધી આવી, જેમ, કન્યાને મામે ઉપાંટે તેમ કાળજીથી પણ ઉપાડી ! તુરતજ તેણીએ જીમ પાડી, તેવીજ વૃક્ષડોશીએ, તેવી લેનોરવર સાંભળી છત્ર પાસેના લેના સાથીએ સજ થઈ તેણી ગમ ધ્યાન દીધું. કે શું થયું પૂછતાં તેણીગમ દોડતાં તો અખળા હરાઈ ! બનશે જાનકીને લઈને રાવણજ નાંહો હોય ! એમ સંગીઓને ભાસ્યું. રમાને લેતું રીંછ જેવું શરીરને તાડીથી ગંધાતું મુખ, મ્હોટી વધત્ર ડાહી ને માથે પણ તેવાજ ઊંચા વિકાળ વાળથી—તે અસુર જેવોજ લાગ્યો હજી પૂરો પ્રકાશ નહોતો થયો. તે નાંહો લેની પાછળ બીજા બે થયા ને તે એવે અડખડ કાંટાની વાડોમાંથી કુદતા નિસર્યા કે સાથીઓના શબ્દોથી વન ગાજી રહ્યું—બાળાની જીમે એ બધાં ને કાને પહોંચી હશે—પણ એક બીજાનું ભેગું થવું દુર્લભ ભાસ્યું, ને તેવું પણ કેટલીવાર ટક્યું ! પવન વેગે તે સમુદ્ર તટપર પહોંચી ગઈ નાવકું તૈયાર હતું જેમાં ચટાઈપર તેને સ્વાયવીને મુકવા સથેજ વાંસડાથી આઠ જણ મંડ્યા. તે બહેળા પાણીમાં પગકમાં આણી દીધું. સઘ સઘ ચડ્યો ને ચાલ્યું સપાટામાં. કારણ પવને તેને અનુકુળ હતો.

ખેબાકળી બાળા આજુ બાજુ શું જુવે ! મેંશ જેવા કાળા આઠ ખલાસીને કમરે વસ્ત્રમાં લંગોટીજ ! જે ત્રણ જણુ તેણીનું હરણુ કરનાર હતા, હેમાં મુખીએ માત્ર વસ્ત્ર પ. હેયું હતું. માથાપર રમાલ લપેટયો હતો. બીજા બે હેના સંગિતો તેવાજ લંગોટીયા હતા. તેણીની બકબક બહુવાર સુધી કાંઈએ કાંનેજ ન ધરી, ત્યારે તેણીએ કાયર થઈ સમુદ્રમાં પડવા મન કર્યું. ઊઠવા ગઇ ને સાથી સમજ્યો કે તેણીને ઝોર વહાણુના નીચેના જિંડા બા. ગમાં ઉચકીને મુકી. તેઓ પોતાની પીશાચી જેવી બાપામાં બકબક કરી રહ્યા હતા, પણ હેતું તાત્પર્ય એટલુંજ અટકલાય કે તેઓ ફર નહોતા, શત્રુ નહોતા, હેમનાથી બને તેટલી તેણીને બેસવા વગેરે સારું સોચ કરતા લાગતા હતા. હેમના મનથી તો તે જાગવા હતા. દુષ્ટ વૃત્તિ કે અપમાનની છાયા પણ નહોતી દેખાતી, ને એજ આશ્ચર્યકારક હતું. વારંવાર તે રમાદેવીની કાકલુદીથી કાયા થઇ આખરે તેમના મુખીએ તેણીની બાપામાં કહેવું શરૂ કર્યું.

“ દેવી શાંત થાઓ, તમે અમારી માતા છો, ગુરૂદેવ આપના દર્શન કરવા ને આપની આશીષ લેવા આતુર છો. અમારા મહારાજ તો આપને પુજવા માગે છે—આપ જતાં ન રહેશો. અમારાપર દયા કરો. ”

રમા કાંઈજ સમજી નહીં કે, આ શું બકે છે ! સાવધતા પુર્વક હરણુ કરવા છતાં સ. બ્ય વર્તન ! પકડી જવા છતાં પુજન ! એ બધુંજ વિચિત્ર હતું. તેણીનું ભાગ્ય જીવનજ સુખ દુઃખમય વિચિત્ર હતું. હેને કદી પોતાના ભવિષ્યનો ભેદ ક્યારે સ્પષ્ટ સમજ્યો હતો કે આ વળી સમજાય ! હેના કર્મની કહાણી વિચિત્ર પ્રકારની હતી તેણીને બેશક આથી કંઈક ધૈર્ય આગ્યું તે બોલી.

“ બાઇ તમારા ગુરૂ કોણુ છે ! ક્યાં છે ! ”

તેણે કહ્યું સ્હામેના ટાપુમાં. હવે આપણે પેલી નહેર મારફત બે ઘડીમાં ત્યાં પહોંચીશું. તેઓ દેવના મંદિરમાં રહે છે, તેઓ પોતે પણ દેવ છે. તેની વાણી સાચી પડી. તેણે કહ્યું કે, જાઓ માતાજી મળશે ને જાગવીને લઈ આવજો. વધુ જરા હસીને તેણે કહ્યું “ આપે માતાજી, દેવી છો ગુરૂજી કહેતા હતા, અમને ઠગશોમાં આપ જાણી જુઝીને અમને શું પુછાછો ! આપતો બધું જાણોછો. આતો ચેષ્ટા કરોછો પણ અમે કાચાના ચેષ્ટા નથી કે, આપને ન જાણખીયે ! ” તેતો મંદ મુસકાવા લાગ્યો પણ રમાનું મ્હોતો ઊતરેલુંજ રહ્યું. તે બિચારી ખરજ બોલી ”

બાઈ હું દેવી નથી પાપીઓમાં પણ પાપણી ખાસ તે હું છું. તેપણ પાપો ભોગવનારી પ્રત્યક્ષ હેની મુર્તિ. મ્હારા જેવું દુર્ભાગી બીજું કોણુ હશે ? હેને આ કશી ગડબડ ન સમજા. ઇ, ઝોર ઘજરાટથી રડાઇ જવાયું, ધાર ચાલી “ બસ કરો જગદંબા બસ કરો ! અમે આપની આ ચેષ્ટાથી ડરીયે છીયે. અમારું રક્ષણ કરો, અમને મોહમાં ન નાખો. જુવો આ પવનનો ઝપાટો આવ્યો ! હા ! નાવડું તો બહુ બેઠાઠ ડોલવા માંડ્યું. આપ અમને જુરાડશો શું ! અમને તો ઘજરાટ થાય છે “ તે વળી હેબીજ ગોડી આવાને હેની મતિજ ચલાવા માંડ્યો ! વાયુ ખરેખર વધ્યો ને જરા બચ જેવું પણ થયું. તેપર તે દુઃખી બાઈ બોલી “ અરેબાઈ ! હું પોતેજ હુબવા ચાહું છું. ”

તે અમે જાણ્યું “ તેણે સાંધ્યું ” તમે જળમાં અંતરધ્યાન થઇ જવા ચહો છો પણ અમે તો ખરેખર જ મરશું ! તમને કાંઈ નહીં થાય પણ અમારાપર દયા રાખો. અમારો

દેવ નથી ગુરૂની આજ્ઞા છે. તેમને પણ આપમાં પુર્ણ ભક્તિ છે. મહારાજને મોટું કામ આવી પડ્યું છે ત્હેમાં આપની કૃપાની તેમને અતિ અગત્ય છે. તે વળી મોટા મહારાજ માટે મંત્રિ છે. માટે જેવાં કૃપાથી વશ થયાં, તેવાં ત્યાં સુધી કુશળે પ્રકટ પધારો. આજને જ્યાંવો ને અમારી પણ લાજ રાખો. અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ. ઊંચકાને આજ્ઞાં એ અપરાધ ખાતે ક્ષમા કરો. ગુરૂની તેમ આજ્ઞા હતી. તે કહે “ ત્હેમાં ભેદ છે તમે ન સમજો. તેથી અમે લાચાર છીએ. આપ જે અંતરધ્યાન થયાં તો અમારા રાજગૃહ તો અમારા પ્રાણ જ લઈ લેશે ! ને ધરખારે બાળી નાખશે ! તે નફી માનશે કે તમે દેવી ને દુલબ્યાં. રાજગૃહની ગુરૂ જેવી જ આપનાં ચરણમાં ભક્તિ છે. આપ માટે તેણે કેવી ભેટો તૈયાર કરી છે ! ગુરૂએ ચોખું કહી દીધું કે, ત્હમારા ટાપુનું આયુષ માગની જીલને ટેરવે ટકે છે, તે આશીષ આપશે તો જ તમે ઊગરશો. અમારા સાંસાર દયા કરો અમે આથી વધુ કાંઈ જાણતા નથી, વધુ સમજતા નથી ” તે આટલું બોલી અટક્યો ! ને ચોંકાને બોલ્યો “ અરે ! મેં આ શું કર્યું ! આપે મને મોહ જ કર્યો છે, ગુરૂની ચોખી આજ્ઞા છે કે, આ રાજની છાની વાત છે. કા- ધને કદી કશી ન કહેવી. મ્હારો વિશ્વાસ કર્યો તે હું જ બકા ગયો ! આપની આગળ પરવશ થયો ! નહીં તો કદી સ્તીએ ચુક કરું તેવો નથી, માગ તમારું તેજ સ્હેજનું નથી ! જેઝી છું ને ચકિત થાઉં છું ! હવે શબ્દે વધુ બોલીશ જ નહિ. ગુરૂનું વચન પહેલું ! તે લોપું તો મ્હારા શા હાલ થાય ! વાહ ગુરૂ વાહ ! કેવાં દર્શન કરાવ્યાં ! જગદંબા તે જગદંબા જ ! “ તે ફરી ફરી સજળ નેત્રે નિહાળી પગે પડવા લાગ્યો “ માગ ધન્ય છો દીવ્ય દર્શન તે આ ! આવાં કાંઈ દીઠાં નથી.

આ પ્રમાણે તે તો નિરખે ગયો, હરખે ગયો ને સ્તુતિ કરે ગયો. બાળાના હૃદયમાં આ- શ્રવણ ભરે ગયો. વધુ હકિકત ન કહી તેમ રમાએ પણ ધીરજ ગૃહી કે પ્રારબ્ધ લઘ જય ત્યાં જવું. એ શિવાય બીજો રસ્તો હતોજ નહી. એકજ અવલંબન દિવ્યદંપતિનું સ્મરણ શરૂ કર્યું. જે મનમાં તર્ક ઉઠ્યા તે કહે ગઈ જેવામાં સહુ ચુપ થઈ ગયા સમુદ્રમાંથી ખાડીમાં ! ને ત્હેમાંથી સાંકડી નેહેરમાં નાવડું વળ્યું. સૂર્ય નિકળી આવ્યો હતો. તેથી બેઉગમ કીનારો દેખાતો હતો. લીલાતરીનોપાર નહોતો. આજુ બાજુના જંગલમાં કાજુ, પપનસ, નારંગી, સંતરાં, સાપારી, ઇલાયચી, મરી આદિનાં વૃક્ષો ઉપરાંત અઢારે બાર વનસ્પતિ હતી કહીએ તો ચાલે. બે ઘડી દિવસ ચઢતાં સ્કામે એક ઉંચું મંદિરનું શીખર, પછી મંદિરનો કાલ્સો. ત્હેની આ- જુબાજુનાં મકાનો દેખાતાં તો છેવટ એક ન્હાનો ઘાટે આવી પહોંચ્યો. પગથીયાં બાંધેલાં હતાં. ત્યાં નાવડું ઠંરું સઠ ઉતર્યો પાણી પુષ્કળ હતું.

“ દેવી પધારો ” કહેતો તો વૃદ્ધ આગળ થયો “ ક્યાં ! ગુરૂની પાસે દેવના મંદિરમાં તેણે વિશ્વાસ ધરી શ્રી હરીનું નામ લીધું, ફરી વધુ સ્મરણ કીધું, તે સ્થળ શાંત હતું. સાસ્ત્રિ- ક પ્રદેશ જેતાંજ સમજાયા. એ બધાં કાણ છે તેણીનું શું થશે ? એ બધું જાણવા આ- તુરતા વધી અટકળ નકામી જ હતી. જે છે તે નજર આગળ છે એમ માની તે ઉડી ને ચાલી. ક્યાં ? ત્યાં શું થશે ? એ બધું ખુલાસે વાર આગળના પ્રકરણમાં. અહીં તો ઈત્તી.

શ્રી રાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી-

પ્રકરણ ૧૪ મું

“ ભાગ્ય ઉઘડ્યું. ”

(સાંધણ ગતાંક પૃષ્ઠ ૬૦ થી.)



ય દેશના દક્ષિણ ભાગના છેડાના ટાપુઓમાંહેના એક ટાપુમાં આળુઆળુના ટાપુઓનો અધિપતિ વસતો હતો, તેમ તે ટાપુ પણ ખીજ ટાપુઓનું મુખી પણ કરવાને યોગ્ય હતો. કદે સૌથી મ્હોટો. જળાશયોથી પૂરીત, વૃક્ષો ને વેલાઓ ફળો ને ફૂલોના, ઉત્તમ તેજનાનો ને ધાતુઓના ખજાનાનો તે સંગ્રહ

હતો હેને કાંઈથી મોતી નિસરતાં હતાં ને સોનાની પણ તેમાં ખાણુ હતી. ત્યાંની વસ્તી સં-
સારના બનાવટી બહુ શુંગરોથી અગ્નિ હતી, પણ તેમને વિષયીકસુઓની ત્યાં સારી લ્હાણુ
હતી. સ્ત્રીઓનું ત્યાં જોર હતું, તેમ પુરુષો પણ ઘતર જોનાને બચકર ઓછા નહોતા. ભૂમિપર
ભાલા ને તીરકામઠાથી ધાર્યું કામ કરતા, તેમ નાવિક યાંચીયાપણામાં પણ પાછું પગલું નહોતા
બરતા. તેમની રાજધાનીનું શહેર કહો કે મુખ્ય ટાપુ કહો તેના મધ્ય ભાગમાં મોટું ઉંચું
પથ્થરનું આંધણું મંદીર ઘણી દરથી નાવિકોને દરીયામાંથી દેખાતું હતું. તેની આંધણી ગોપુર
પ્રકારવાળી દ્રાવીડી ઘાટની નહોતી પણ ઉત્તર દેશની પેઠે શીખરમંધી હતી. છેક ટોચપર
સૂર્યના મોટા કળશ ને ધ્યજ્ઞ ફરફરી રહી હતી. ઘણી ઉંચી ટેકરીપર ઘણાં પગથીયાં ચઢ્યા
પછી એ મ્હોટા ઉંચા વિસાળ ચોતરાની મધ્યમાં મંડપમાં ખાસ મંદીર હતું. તે એકંદર જેવું તે
ઉંચું તેવું મ્હોટું નહોતું, હેની મધ્યમાંની મૂર્તિ પણ ધનશ્યામ ચતુર્ભુજ શંખ ચક્ર ગદા અ-
ભય હરતવાળી હતી. પણ હેની પાસેનાં પુજનાં પાત્ર સેવાની સામગ્રી ને પુજારાના પહેરવેશ
આદીથી સઘ સમગ્ર એવું હતું કે ત્યાંની પુજા ને વિધી વિચિત્રજ હતી, મંદીરની આળુ
આળુ ઢાંકેલી પ્રદક્ષિણા પછી ચારે ગમ ખુલ્લો સ્વચ્છ પથ્થરોનો જડેલો ચોક તે તેની આળુ
આળુ પથ્થરના મકાનો હતાં. જમણી તરફ નિચે રસ્તો ઉતરી જતાં મ્હોટો ઘાટ આંધણ ત્યાં
એક સરોવર હતું. હેને મ્હોટો કુંડ કહીયે તોપણ ચાલે. જળ નિર્મળ, શીતળ ને મધુર હતું,
કમળો ખીલી રહ્યાં હતાં. પાણી ઉભરાઇ છલકાઇ ખીજ ગમ આંધણ ચાદર પરથી પડતું શબ્દ
કરતું જોતાં મન હરતું હતું, પાસેના પહાડોમાંથી હેની આવક હતી, નિકાસ ખીજ ગમની દેવ-
ની બગીચોમાં થઇ સમુદ્રમાં હતો. સરને કાંઈ ઢાંકેલ ઘાટ પણ હતા, આભણો ત્યાં ઘણા
થોડા પણ દેવ સમાન પુજતા હતા, તે કહેવાતા દેખાવાતા આભણ હતા મુંછો મુંડાવતા ને
જે વસ્ત્ર ધારતા તેથી ઓળખાતા હતા પણ હેમના આચાર વિચારનું ઠેકાણું નહોતું, મંદી-
રનું કામકાજ તો એક ‘ મહંત ’ કરતા હતા ને તે આભણોને ભોજન કરાવવા સમાન અન્ય
પુણ્ય છેજ નહીં એમ સમજતા હતા. ભોજનશાળા ઘણી બધી હતી તે પ્રભુને નૈવેદ્ય ધરાવા
મ્હોટાં ટોપ કઢાયાં થાળો ત્યાંજ પહોચી જતા. તેમાંના પ્રસાદને કેળનાં પત્તાંપર પીરસાવીને
આભણો ખૂંચ ઇનસાફ આપતા હતા. જેઉ સમય તેમને પેટપૂર ભોજન મળતું, મંદિરની ગો

શાળા પણ વિશાળ ને લેનું દૂધ પ્રભુ પુઠે બ્રાહ્મણો માટેજ હતું, પણ તેઓ દૂધ કરતાં દહીં પર હાથ વધુ મારતા. મંદિર પછવાડે બગીચાને આખા ટાપુમાંની મુખ્ય વાડીયોનાં કેળાં, નાળીયેર, કનસ, ને બીજાં ફળો પ્રભુ પુઠે બ્રાહ્મણો માટેજ હતાં. પુષ્પોના પણ બધાંએ બડા શોકીન હતા ને તેતો પ્રભુને પ્રતાપેજ પ્રસાદી રૂપેજ નહીં પણ પોતાથી પણ તેઓ ધારણ કરતા જે તેમને નિત્યનું અર્ચ્ય હતું તે પાનપ્રલનું વસ્ત્રો પણ મોટે ભાગે મહંતશ પૂરાં પાડતા ને લગ્ન મરણનું અર્ચ્ય જાણે તેમને માથેજ હતું. તેમ મહંતશ જાણે સર્વ ટાપુની પ્રગ્નના જનન માલના માલીક હતા. વ્યાપાર વાર્ષિક ઉત્સવો, વ્યવહાર, ને ટાણાપર મંદિરના લાગા તો ખરાજ. લોકો માનતા માનતા તે જુદી. દેવને દેવામાં તેઓ પાછી પાની ભરતાજ નહીં તેમના મનથી તે આપણું નહોતું પણ વાવણું હતું. તેમને જે મળતું તે તે પ્રતાપે એમજ માન્યતા હતી, એટલે સેવા સાર નહીં પણ વધુ રહામું લેવા સાર તેઓ દેતા હતા, તેમને ઘાનત પ્રમાણે બરકત હતી. તેઓ ઉદાર દાતાર ને તેથી બનધાન્યે પરિપૂર્ણ રહેતા.

મહંતો ચેલાઓ નિમાતા, બદલાતા, સારા ગાઠા સાધારણ થતા. પણ આ વખત ના મહાત્માતો ખરેખર ચોરજ હતા. યોગ સાધતા સમાધી, લગાવતા ને પક્ષ જીતેંદ્રીય ને બજાનાંદિ હોવાથી તેમનામાં સાચી સિદ્ધિ હતી, તેમના આયુષ્ય માટે પણ અનેક અટકો થતી હતી. ને તે અટપટ તેમ છતાં હજી પતિ જન્ય તેવા નહોતા લાગતા, દેશમાં આપત્તિ આવવાની આગાહીને આપતા ને તેમ રક્ષણના ચાંચતા ઉઘાય તે પર શ્રદ્ધા રાખી તેમની સલાહ અનુસાર સમયસર કરી લેવામાં આવતા હતા. તે કદી કદી યાત્રાએ જતા. શ્રીવેંકટેશજી એ તેમની હેલામાં રેલી ઉત્તર દેશની રીમા હતી. તેઓ કદી પંચાગ્નિ સાધતા ને કદી સીત રહેતા. તે પ્રાન્તનાતો તે પ્રત્યક્ષ દેવતાજ હતા ને વાસ્તવિકમાં તેમની શક્તિ માણસોના કરતાં વધુ હતી, કહી ગયા તેમ તે સાચા સિદ્ધ હતા. પ્રભુના અન્યન ભક્ત ને વિષયી લાલચોમાં તેવાજ વિરક્ત ગૌબ્રાહ્મણથી અતિ ડરતા ને તેમનું સેવન પાલન તેમના દોષો રહામું નજ નેધને જાતિનેજ માન આપીને પ્રીતિથી કરતા હતા “ગુરુ”ના નામથી તે ત્યાં પ્રસિદ્ધ હતા ને આપણી રમાદેવીને તેડાવવામાં તેમનીજ આજ્ઞાનો અમલ થયો હતો. અઘાપિ લેનાપર શું વીતિ તે આપણે જાણેલી છે. એટલે હવે જ્યાંથી છોડ્યું છે ત્યાંથી સાંધીએ.

જેવી આપણી દેવીએ ઘાટના પગથીયા ઉપર પગ મૂક્યો કે કાંઈ ઉભેલ સ્ત્રીઓના ટોળાએ તેણીને પ્રુલોથી વધાવી લીધી. તે બધીજ લગભગ નવસ્ત્રી હતી કહીએ તો ચાલે. એક ન્હાનો વસ્ત્રનો ટુકડો તેઓ પોતાની કમ્મરે વીંટતાં તે માફ હતું. સાટે શરીરપર સૂચર્ણ છુટથી વળગાડતાં હતાં ! એજ આશ્ચર્ય હતું. માંહે મોતીયોની માળાવાળી બાંધઓ પણ થોડી હતી. તેમના કાન એટલા બધા વધાર્યા હતા કે તેમના સોનાના બોજનથી તે ખલાને અડકતા હીચકા ખાતા છતાં તૂટી નહોતા જતા ! એજ અદ્ભૂત હતું. તેમના બેડે તરફ નાક વિંધેલ ને તેમાં ઘણાં મોંઘાં મોતી લટકતાં હતાં. તેમના વાળોનો અંથોડો વેરાગીયોની પેઠે આગળ આણી બાંધ્યો હતો ને તેના ઉપર પણ પુષ્પ હીરા મોતી સોનાના શૃંગાર હતા. એ બાંધ્યોને સંગે દેવી પગથીયાં ઉપર ચઢી ઉપરના ચોક ઉપર આવી કે સા તેણીના પાદ આગળ ધુટણીયે પડી ગઈ. કેટલીક ભોળીયોએ લાંબાં સુધ્ધ સાજાં કપડાં. જે ચાર બહુ ભોળીને લાલચુઓએ તો તેણીને પ્રદક્ષિણા દીધી ને વળી લેના પદ આગળ તો કેળાં, નાળીયેર, પાનસો. પારીની ભેટોનો ગંજ થયો. પુષ્પહારો ગજરા પુષ્કળ હાજર હતા પણ દેવી ઘણા વિનયને

દીનતાથી હાથ હલાવી નાજ પાડી એટલે બધા કચવાતે મને અટક્યાં. તે બધાં ચક્રિત થયાં ને તેથી પણ વધુ ચક્રિત કયારે થયાં. જ્યારે તેણીઓએ જોયું કે દેવીએ ભેટોની પણ ખીલકુલ દરકાર જ ન કરી. બધી દેશ ભાષામાં કંઈ કંઈ બડબડતી હતી, પણ દેવી તે સમજી ન શક્યાં. એમ સમજ્યાથી કે કશોજ ઉત્તર ન મળવાથી તે બધી ચૂપ થઈ ગઈ, આંખોથી પરસ્પર પ્રેમ વરસાવ્યો. દેવીના વિનયથી સર્વ આશ્ચર્યતા પૂર્વક તુટ થઈ ગઈ ને ચારે ગમ ધરી તેણીને નખસીખ કેટલીકવાર સુધી નિરખ્યાં જ કર્યું ને મનમાં હરખ્યાં કર્યું.

ક્યાં જવું ! શું કહેવું ! તેઓ આ બધું શું કામ કરે છે ! એ માટે દેવીને ધુંચવણનો પાર ન રહ્યો, ત્યાં તો તેજ છુટા જોણે તેણીને ઊપાડી આણી હતી તે સાને હાડાડી આવ્યો ને આગળ થયો. હેના સંગીઓએ ભેટોનો ગાંઠડો બાંધી લીધો ને જોનને સંભાળથી માંદરમાં મહંતજીની ધુણી આગળ આણવામાં આવી. ખીજી બાધ્યો બધીજ બહાર અટકી ગઈ. બીતર મહંતજી પાસે પણ દસપંદર મોટા રાક્ષસી રંગ રૂપવાળા પુરૂષોજ હતા. તે દેવીને દેખી ઉભા થઈ ગયા રમાએ સિદ્ધતાં રહામું જોયું ત્યાંજ તેણીને પુન્યબુદ્ધિ તેમાં ઉપજી તે સઘ વિનિત સાથે બાવે બની મસ્તક નમાવી વંદન કર્યું એટલે પોતે એક પાસે પડેલ સુંદર રંગીન ગુંથણીનું ખડનું આસન હતું તે બેસવા દેખાડી કહ્યું “દેવી ખીરાજીયે”.

આ એક અણધાર્યો આનંદ હતો. અટકળથી એતો તેણી કળી ગઈ હતી કે જે ગુરજીની વાત કહેવામાં આવતી હતી તે એજ હોવા જોઈએ પણ તે વળી હીંદુસ્તાની ભાષા પણ જાણે છે એ એક મોટો મોં ઉઘાડ તેણીને મળ્યો. તેની મુખમુદ્રા ભગ્ય હતી. તપનું તેજ ભજનને પ્રતાપ પ્રકટી રહ્યો હતા. સાત્વિકતા તેના નેત્રમાંથી ઝરતી હતી. આ પ્રમાણે ગુરૂ કોઈ ગમાર નહીં પણ સાત્વિક સંત છે એમ જાણ્યું તે સાથે ત્યાંના દેખાવથી ત્યાં તે હરીમંદીર છે એ પણ ઉર પણ આણવાથી અધિક દીલાસો મળ્યો કે ગુરજીએ ભક્તજી હોવા જોઈએ ને તેથી તેણી ખરેખર નિર્ભય સ્થાનમાં આવી તો છે. તુલસીને કુસુમની ટોપલી ધાખડીયો તેણીયે મંદીરમાં જતાં રસ્તેથીજ જોઈ લીધી હતી ને માંહે કોઈ વાઘણ કોઈ મોઝાક ભણુતો હતો તેના ધ્વની તેણીને કાને આવ્યો એથી તેની અધિક ખાતરી થઈ હતી અને એ પ્રમાણે આખરે આવી છે તો ધણીનાજ ધામમાં એ કાંઈ દ્રવ્ય ધારવાને આશિતક મનને આપ્યું કારણ નહોતું.

મહંતજીએ તેણીને વિનયથી બેસવાનું કહ્યું છતાં તે જ્યારે દીન બની હાથ જોડી ઉભી જ રહી ચારે તેઓ તેણી પર વધુ પ્રસન્ન થયા ને કહ્યું “જન્યો બચ્યા ! શાંત્ય સ્નાન કરી પ્રભુના દર્શન કરી પ્રસાદ લ્યો. પછી સર્વ ખુલાસો થશે. આનંદ રાખજો” મહંતજીની ગોઠવણ અદ્ભુત હતી. આવું કહેવા સાથે તેણી તે વૃદ્ધ ડોસાને ખીજી નાવિકના પેરામાંથી છુટીને એક ડોશી તથા બે યુવા સ્ત્રીની સંભાળમાં આવી જણાઈ. મહંતજીથી તેણીએ કંઈક બોલી રમાને ઈશારાથી સાથે લીધી. બહેરાં મુંગાંની કહાણી હતી કારણ તે એક આર્ય ભાષાથી જાણીતી નહોતી શાંત્ય સ્નાન કરી રહી કે વસ્ત્રની ધુંચવણ પડે તે પહેલાં એક ઉત્તમ સ્વેત અંબર ડ્રેઝ તેણીને અર્પવામાં આવ્યું જે તેણીને પહેરવુંજ પડ્યું. એક ખીજી સાટીન વસ્ત્ર તેને આપ્યું જે તેણીયે તેપર ઉપવસ્ત્રની પેઠે લપેટવું કરેા સુતર રમાલ દીધાં તે પણ તેણીને ઉપયોગી લાગ્યો ને પછી તેણીને તે તિર્થ સ્થાન ઉપરની એક સ્વચ્છ કોટડીમાંજ લઈ જઈને બેસાડી. ત્યાં ગંધ પુષ્પ અલંકાર ને માતીના હાર તેણી-

ની આગળ રજુ કર્યા પણ હાથ જોડીને તેણીએ તે કશું ન સ્વીકાર્યું. છેવટ તેની સાથેની બાંધ પુણ્ય તુલસી કેળાં નાળીયેર કપુર ને પાન સોપારીએ પુજાપા સાથે તેણીને મંદીરમાં આરતી સમયે લઈ આવી. જે તેણીને ખરેખર ગમ્યું ને તેથી સંગીઓનું હૃદયે પ્રસન્ન થયું.

કમાડ ખુલ્યાં. લોકોની બીડ જંગમ હતી પણ તે રાક્ષસોજ હતા એમ કહીએ તો ચાલે મંદર પ્રતાપેજ શાંત જાણે બલીરાજને ત્યાં વામનજીને દરબાર! માત્ર મંદરના અનુચર નમ્ર ને દેવદાસીઓ સરલ હતી. તેમ પ્રમાણમાં બ્રાહ્મણમંડળ ઠીકજ લાગતું હતું. બ્રાહ્મણીયો પણ અટકળથી ઓળખાતી હતી. છતાં તે જંગલી દેશની અસર લેખનાપર પૂર્ણ થઈ જણાતી હતી. તે બાપા સુધાંતને માટે. થાળ સરાયો, સરાયો, ભોજન શાળામાં ટોપલે ટોપલા પહોંચી ગયા એ કામ ધણું મોટું પણ પુરું પુરતીથી થયું. આખો એક મંડપજ તિજ મંદીરની આગળને મહાપ્રસાદથી રોકાતો હતો. પ્રસાદ ભોજનશાળામાં ગયો કે વાળનું વાગ્યાં. આરતીની સરવાત થઈ, લોકોનાં કુંઢલાંમાં બત્તીઓ મુકેલ તે પ્રકટાવી. એક ચમચા જેવી રૂપાની આરતીપર મુકી તેની સાત આરતિયો ઉતરી તે પુરું ત્રણ કપુરની આરતીઓ થઈ. છેલ્લે દેવદાસીએ લાવી પ્રકટાવી રજુ કરેલ ચાંદીનો કલશ જેના ઉપરના ભાગમાં આરતિ માટેના કાકડાને ખોસવાની ખાસ ગોઠવણ કરેલી હોય છે તેને પ્રોક્ષણ કરી પુજી પુનરીએ તે બે “ કળશ આરતિ ” કરી કે મંડળી વેરાવા લાગી પણ આપણી દેવીને તો બીડ મટવાથી છેક મંદર અંદર લઈ જવામાં આવી તે તો જ્યાં જતી ત્યાં આદરનોજ અનુભવ કરતો. કપુર આરતિ કરી દેવનાં ફરી દર્શન તેણીને કરાયાં તેણીની જ તરફથી તુલસી, કુસુમ, ફળ પ્રલની ભેટ ધરાઈ, તેણીને પ્રસાદી આપવામાં આવી તિર્થપણ આપ્યું એટલે જાણે ત્યાંથી રજા મળી મંદીરને નહાંની પ્રદક્ષિણા કરી દ્વાર પાસે પ્રણામ કરી બ્રાહ્મણીયો તેણીને ભોજનશાળામાં તેડી ગઈ. ખેસાડીતો તેણીને એકલી ને અલગ પણ પ્રસાદ પીરસવા વગેરેમાં સાદર સંપૂર્ણ હતો; તેણીયે માત્ર થોડો “ દધ્યોદન ” (દહી ભાત) માગી લીધો ને તેજ ખાધો. તુરત મુખ પ્રક્ષાલન કરી નાંખ્યું, સૌને આવા અલ્પ અહારથી બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું! તેને પાન આપવા માંડ્યાં તે ન લીધાં ને પછી તેણીને થોડું શયન કરવા અથવા સ્વસ્થ થવા—રામકુક્ષી કરવા, સમજાવવામાં આવ્યું પણ તેણીનું મન મહાંતજમાં લાગી રહ્યું હતું. કારણ તેણી પોતાને કેદી જ સમજતી ને જેમ બને તેમ જલદી આ સ્થિતિમાંથી ખુલાસો થવાજ ચ્હાતી હતી. તેણી “ ગુરમહારાજ ” ગુરમહારાજ શબ્દો તેણે ઉચાર્યાં તેથી તેણીને તુરત ત્યાં લઈ જવામાં આવી. બીજાં સહુ હઠી ગયાં, માત્ર તેને જે ત્રણ બાંધ શરૂથી તેણીની સેવામાં હાજર હતી એમ ચાર જણ રહ્યા. પાંચમાત્રો ગુરજ હતા.

આ વખત ગુરજ બીજા મકાનમાં બીરાજીત હતા ને ત્યાં કુમારીની વાટજ બેવાતી હતી; તે આવી નમી ગુરને પદે પડી કે, પોતે “ ચક્રવર્તિ ” મહારાજની માતા થાઓ ” એવો મોંઠો આશીર્વાદ અતિ સ્પષ્ટ સ્વરે ઇચ્છાપૂર્વક બાર દહને ઉચ્ચાર્યો. પણ હર્ષ સાથે ખેદની પેઠે સર્વ મનમાં પાછો નિર્વેદ આવવાથી તેણીની ઉડો નિશ્વાસ મુકાઈ ગયો વળી વધુ તર્ક કરતાં મનમાંથી તે ખેદ કાંઈક પાછો હઠ્યો ને તેણીને પાછો અનુકૂળ તર્ક થયો કે કાંઈ સહુ જીતાં હોય ! આ મહારાજ પણ સિદ્ધ ગણાય છે તેણીએ હવે મન ખોલ્યું.

“ મહારાજ તેવો સંભવ નથી દેખાતો ” જરા શરમાઈ નીચું જોઈ ગઈ પણ કહ્યું તો સ્પષ્ટ.

“ એ સમય હવે બહુ સમીપ છે ” ગુરજે જાણે ખાતરીથીજ કહ્યું. આ શબ્દોએ

સારી અસર કરી, હેનું મુખ ખીલ્યું. હૈયું હઝકવાને અનુકુળ તકોથી ઉભરાવા લાગ્યું. હેની સિદ્ધિપર હેને શ્રદ્ધા વધી તેથી વધુ ખુલાસો મેળવવા તે એટલી આતુર થઇ ગઇ કે, અપરિચિત પુરૂષ આગળ ને અમર્યાદીત જેવું પ્રકરણ છતાં તેણીએ તેજ પ્રસંગ ચલાવ્યો.

“પણ તે શી રીતે !” જવાબ સાંભળવા અતિ આતુર હતી તે તો ટુકોજ મળશે.

“તું ચહે છે તેજરીતે” ટુકા પ્રશ્નનો ઉત્તર ટુકો પણ તેજરીતે શબ્દપર બાર મુક્યો પણ આગળ પ્રસંગ ન ચાલી શક્યો કારણ એવામાં જે જે નવા પાત્રોનો ત્યાં પ્રવેશ થયો. જે કે તે સ્ત્રીઓ હતી પણ હેમનાં અંગનો ભાગ ઘણો ઉધાડો હતો. એટલે છાતી સુધી એક ધાતીયું લપેટેલું અંદર ખીન્નું, બેશક પહેરેલ પણ માથું તો ઉધાડુંજ, ને હેનો અંગોડો આગળના ભાગમાંજ વાળેલ હતો. જેના કાનોમાં ભણી લટકતા હતા, ગળામાં હીરાનો કઠો રેશમી અંબર ઉપરણાની પેઠે એક ખભો ઉધાડો રાખી આઢેલ ને જેના પગમાં સોનાના જડાવ તોડા હતા તે બેમાં મુખ્ય રાજ્યમાતા હતાં ને હેમની પછવાડે હેમનાથી ઉતરતી પણ ઠીક શૃંગારેલી ચાર દારીઓ તેમના હાથમાં ચાર ચાંદીના થાળ ઉપર વજ્ર ઢાંકેલ તેમણે પ્રવેશ કર્યો. એક તરફ ચટાઇ ઉપર કુમારી ને સહામેની ગમ આજ્ઞા મળવાથી ફરી વંદન કરી રાજ્યમાતા બિરાજ્યાં, ખીન્ન તો ઉભાંજ રહ્યાં. ગુરુજીએ રાજ્યમાતાને પોતાની ભાષામાં કહ્યું તેણીએ કાંઈ કહ્યું થોડી વાતો ચાલી તે તો કુંવરીને સમજાઇ પણ વચમાં તેણીએ આપણી કુંવરીને હાથ જોડ્યા નમ્યા ને કાંક બડબડાટ કર્યો. બોળો પાથર્યો એતો ચેષ્ટાજ હતી એટલે સમજાઇ. ગુરુજીએ વધુ ખુલાસો કર્યો તે કુંવરી ભણી પ્રીતિથી બોલ્યા—

દેવી ! આ રાજ્યમાતા છે તે પ્રાર્થના કરી આપથી અભય માગે છે તો હેને વચન આપો કે,—આપનો કુમાર હેમને વિપત્તિ આવી પડે ત્યારે હેમનું રક્ષણ કરે !!”

ક્યાં કુમાર ! કેનું રક્ષણ ? ક્યારે કરવાનું ! આ શી માગણી ! સઘ કંઈ સમજણ ન પડી પણ ગુરુજીની ગતિ ગહન તેણી જાણતી હતી તેથી તેણી વંડનો ન બોલી શકી પણ ટુકામાં કહ્યું કે, જેથી વધુ ખુલાસો આપોપી થાય. જે કહેવું પડ્યું તે પણ શરમ તોડવા જેવુંજ હતું પણ લાચાર નીચી દ્રષ્ટીથી તે બોલી” મહારાજ હું હજી પરણી પણ નથી. ગુરુજીનો મહીમા ગૂઢ હતો તે તુરત મંદસ્મિત કરી બોલ્યા”

હું તે બધું જાણું છું એ તો વર્તમાનની વાર્તા છે. જે ભવિષ્યની મને પ્રતિતિ ન હોય તો આવું વચન માગવા એમની પ્રાર્થના કેમ કરાવું ! મહારા વચન પર વિશ્વાસ રાખો હું ભવિષ્ય જાણી શક્યો છું ને તેથી તમને ફરી કહું છું. જે મહારી વાણી સાચી પડે તો પછી તમને તેમનું રક્ષણ કરવામાં કાંઈ હરકત છે ? શરણાગતનું રક્ષણ કરવાથી ખીન્ને ક્યો મ્હોટો ક્ષત્રીનો ધર્મ છે ! શ્રીજીનકા મહારાણીને શ્રીરામ સ્વામીએ કહેલ કથા તમે જૂતી ગયાં છો ! વિભિષણને શરણ લેવાનો પ્રસંગ પૂરો સ્મરણ કરો ને કહી દો “તથાસ્તુ” બોલો અક્ષત ને આપો એણીના બોળામાં ઉભયનું મંગળ થશે, મહારો આશીર્વાદ છે. ને તે શ્રીજીનાર્દન ભગવાનના પ્રતાપે સત્યજ ઠરશે.

“કુંવરી શહેમાં તણાઇ ગઇ આમાં ના પાડવા જેવું હતું પણ શું ! વંડ વધાઇ તો પોતાને હતી તેને પૂર્ણ ખાતરી તો કેમ થાય ! પણ મ્હોટાનું વચન અહાવે પ્રસંગે કેમ લોપવું ! જે કહે તે કરવું એમ જ મન થયું. તેણે હાથમાં અક્ષત લીધા ને દીધા તે બાધના બોળામાં ” રાજ્ય માતા એથી રાજી થઇ તુરત તેણીએ વંદન કર્યું ને પાસેની બાધીના

રહામું જોયું કે, તેમણે થાળો નીચા મૂક્યા ને ઊંચાડ્યા ગુરુએ લાંબો હાથ કરી એકમોડું ઊમદા “ અંબર ” લઈ કુંવરી રહામું ધરી કહ્યું. આ લક્ષ્મીજીની પ્રસાદી છે. ધર્મ એટલે ઊમા થઈ હાથમાં લેવું જ પડ્યું. બીજા થાળમાંથી મંગળ સૂત્ર, કંકણ ને કરણ દુલ એક શીશફળ ને બે નુપુર તેની કીમત અટકળવી કહ્યું હતી. તે તમામ યથાવિધી ધારણ કરવા ગુરુએ ગંભીર રહી દ્રઢ આજ્ઞા કરી. ત્રીજામાં પ્રસાદીની મોટી પુષ્પમાળા ને ચોથીમાં ચંદન, થોડું નાદું, કંકુ ને તાંબુલ હતાં તમામ સઘ સ્વીકારવા જ મહારાજન આજ્ઞા થઈ કુંવરી ગભરાઈ ગઈ અંબર પણ કેમ લેવાયું ! એ ભૂલ કેમ થઈ ! આ બધું તો કેમ જ લેવાય ! ને તે પણ સઘ અંગે ધારણ તો થાય જ કેમ ! તે સ્તાંભી ગઈ વિચાર વમળમાં મનથી વહી; ગુરુજીની દ્રષ્ટી એક સરખી જ બની રહી કાંક ગિન્ન ચર્મ, દીન થઈ, હાથ જોડી અંતે ઉચરી. મહારાજ હું કુંવારી છું, હું તપસ્વીની છું, બ્રહ્મચારીણી છું, આ બધું હાલ મહારાથી કેમ ધારણ થાય ! આપ સર્વજ્ઞ છો !! ગુરુએ તુરત ઉમરો ખોલ્યો “ તે તમામ હું જાણું છું ત્હને આજ્ઞા કરું છું, તું કુંવારીજ નથી પતિને વરીજ ગણ, પતિની હરીજ ગણ, આ ત્હને આરંભ છે. ભવિષ્ય વાણી સાથે ભવિષ્ય વિવાહ નિધી મંગળાભરણ ધારણ વીંધિ છે. આ સર્વ શૃંગાર જનાર્દનની કૃપાથી ધારણ કરવા યોગ્ય તું થઈ ચૂકી ગણ. વહાલી જાનકી મને ત્હારો ધર્મપિતા જનક સમજ ગોદાદેવી મને વિનુચિત માનીલે રાધવેન્દ્રની રમા—આ મહારી આજ્ઞા નથી પ્રભુની આજ્ઞા છે. શ્રીજીની આજ્ઞા છે મહારી પ્રસાદી નથી સાચા માતાપિતાની પ્રસાદી છે. ત્હારી શ્રદ્ધા ભક્તિ તપ સેવા સર્વનું આ આરંભ ફળ છે. એનો અનાદર કરી શકાશેજ નહીં. ”

શું કુંવરી બોલે ! શું વિચારે ! “ રાધવેન્દ્રની રમા ” એ શું મીઠા મધુર બે શબ્દ ! ! સ્વેનું કે સાચું ! વધામણી કે સુખા દષ્ટી ! દીવ્યદંપતીની જ કૃપા વૃદ્ધી તે દ્રવિત ચિત્ત થઈ ગઈ. ગુરુને અવતારિક માનવા લાગી ત્હેના પદે પિતાભાવે, ગુરુભાવે, પ્રભુ ભાવે, ફરી ફરીને લાગી ને ગુરુએ થાળી ઉપાડી તેણીના હાથમાં જ આપી ને સ્વિકારાઈ જ ગઈ, તે વિચાર વમળમાં તણાઈ ગઈ, બધું મન અગ્યવસ્થિત આનંદિત આશ્ચર્ય ભક્તિ શ્રદ્ધા વિશ્વાસ પુરિત ! ત્હેની તે વેળાની સ્થિતિ તેજ જાણે. ગુરુએ વધુ કૃપા રૂપ વચનની વૃદ્ધી કરી “ જ્ઞેન ? ત્હારું હવે સર્વદા સર્વથા મંગળ છે. વિધ્નો હતાં તે દૂર થયાં. છેવટ સેતુ દર્શન તે છેક છુટાં થયાં. ત્હારી ભક્તિ પ્રાપ્તિ સફળ થઈ. એ સત્યજ સમજ લે ને સુખે આ સદુ સ્વીકારી ધારણ કરી પ્રભુને પદે ફરી લાગી અધિક કૃપા માગીલે દીવ્ય દંપતિ ત્હારાપર પૂરાં પ્રસન્ન થયાં છે. માતાજીની તું માનીતી થઈ છું. છેવટ એજકે વચન વિસારીશ નહીં. અવસર આવશેજ ?

હવે આ પ્રસંગમાં શું વધુ વર્ણન કરીયે ! કુંવરીની ત્યાં વધુ જરૂર નહોતી કુંવરીની તમામ ભવિષ્ય ક્ષણ ક્ષણ સાંભળવાની ઇચ્છા હતી પણ ગુરુ આજ્ઞા પ્રમળ. ભૂષણ અંબર ચંદન કુસુમ ધરાવી માતૃશ્રીના મંદિરમાં પગે પડાવી જેવી તેડાવી હતી તેવી સપાટા બંધ પુરતા બંદોબસ્તથી વિદાય જ કરી દીધી. માત્ર ફરી ફરીને તેણી તે વચન પાળવાની વાત યાદ દીધા કરી.

તે બિચારી શું કહે ! અથવા હવે બિચારી કેમ કહેવાય ! તે બિચારી ક્યાં રહી છે ! ઉપરથી થઈ પણ ભીતર તો હજી આશા જ ભરાઈ છે. તે પુર્ણ થાય તારે પુરી થઈ ગણાય, એ માટે તો હજી અન્ય પ્રકરણને જોશો. અહીં તેને તેડાવવા આવવા સીધાવવાના પ્રસંગથી સમાપ્તિ.

એક ઉત્તમ પુસ્તકનું અવલોકન.

અમહારા આનંદ પત્રને ઉદાર ચિત્તને ઉત્તમ કૃતિથી સહાય આપ્યાં કરનાર સૌ. સુ-
ભતિ બહેનના શુભ નામથી અમહારા વાંચનારા હવે અજ્ઞાત રહ્યા નથી. “યદવાબ્યુદય”
ઉપરાન્ત કાવ્યોની સહાય પ્રતિભાસ તેઓ પૂરી પાડે છે. તેમના લેખમાં ભક્તિ ઉભરાતી—ધુ-
પાતી પણ હોય છે જ, તે શાથી ને આજકાલ કેટલી અભિવૃદ્ધિ પામી છે ? હેનો પૂરાવો તે-
મના અંતરના ઉદ્દગાર જાણવાનો અવકાશ એ બાઇથીએજ પોતાની ઉદાર અને ઉત્તમ કૃ-
તિથી “દક્ષિણ યાત્રા” નામે પુસ્તક અમને ભેટ મોકલી આપ્યું છે. એ ખાતે અમે તે-
મનો પ્રસિદ્ધ ઉપકાર માનીએ છીએ. પોને ગત ડીસંબર માસમાં પોતાના પવિત્ર પૂજ્ય પ્ર-
તાપવંત શ્રીમાન પિતા સાથે છેક રામેશ્વર સુધી યાત્રા કરી આવ્યાં હેની “ડાયરી” રાખી
તેજ તેમણે તેમની તેમ છપાવી છે ને હેનુંજ નામ “દક્ષિણ યાત્રા” રાખ્યું છે. ત્યાં શું
છે ને કેવું છે ? એ વિશે એમના રસજ્ઞ, મર્મજ્ઞ, પવિત્ર પ્રેમાળ હૃદયે જે ગ્રહણ કર્યું તે તો
તેમાં લખી બતાવ્યું છે પણ જે સ્થાનો, દેવો તેમણે નજરે દીઠાં હેનો લાભ પણ આ-
પવા ઉદાર ચિત્તથી સારું અર્ચ કરી સાત ચિત્ર ઘણું સ્વચ્છ ને સુંદર હેમાં મુક્યાં છે.

ગુજરાતી ગ્રંથોમાં એવી પ્રતિનાં પુસ્તકો અમહારી જાણમાં વિરલ છે. ઘેર બેઠે ગંગા-
જીની પેઠે શ્રીવરદરાજ, કાનિયપતિ શ્રીરંગનાથ ને શ્રીરામનાથનાં દર્શન થાય ને તે સાથે
હેનું મહાત્મ્યે વંચાય એથી “અહોલી દારિકાં” ની કહેણી અનુભવાય અહેવું છે. બલકે
જેઓનાં મન એવી પ્રતિનાં, પવિત્ર ને પ્રેમાળ-શ્રદ્ધાળુ ને ભક્તિમાન છે. તેમને તો તેમાં
તક્ષીનતા તે કાળે થવાની “મન હોય ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા” આવ્યાં એમ અ-
નુભવાય છે. ભાષા સરલ ને રસિક, વિચારો પ્રેરક ને પવિત્ર હોઈને, લખાણ એટલું લાંબું નથી
કે વાંચનાર થાકે, તેમ એવું લુખું નથી કે તે કાંઈ પણ પ્રસંગ પરણે પૂરો કરે. અમને એ
બાઇ-દેવી, પ્રતિ આરંભથી અતિમાન છે તેથીજ અમે આ પુસ્તક માટે અહાવા વિચાર પ્ર-
કટ કરીએ છીએ એમ નથી પણ માત્ર એક રૂપિઆમાં અમહારી આશીસમાંથી અથવા સુ-
બઈ, એન, એમ, ત્રિપાઠી કાલબાદેવી રોડની દુકાનેથી એ ગ્રંથ મંગાવી જેઓ તે વાંચી
જેશે તેમનો આખા કુટુંબનો અમુલ્ય વખત ઘણા કલાકો ઘણી સારી-શુચિ સુખદ રીતે
વીતશે એ વાત નિઃસંશય છે. “શ્રી હરીનામ સ્મરણ” સમાન કશું નથી એવો શાસ્ત્રને
ધાષ છે. તેમાં પણ કળીમાં “હરી નામજ મ્હારું જીવન છે” એવો રૂપિઓનો નિશ્ચયપૂર્વક
ઉદ્દગાર છે. તો આ ગ્રંથ તો નામ ઉપરાન્ત હેનાં ધામ, રૂપ, ચરિત્ર આદિનો પણ ચિતાર
ઉપર ઉત્તમ રીતે પાડે છે ને તે પણ દક્ષિણ દ્રવિડ દેશનાં તે દિવ્ય ધામોનો જેને માટે
શ્રીમત્ ભાગવતના એકાદશ સ્કંધના અધ્યાયમાં સ્પષ્ટ ભવિષ્ય વાણી છે કે “કલીમાં”
નારાયણ પરાયણ ત્યાં જ થશે. તે કેવા છે! ને તેમને માટે પ્રભુએ કેવી પ્રકટ કૃપા કરી
પ્રસિદ્ધ સૌ અનુભવી શકે એવી રાખી છે. તેનું જ્ઞાન બહુજ ઉત્તમ પ્રકારે આ લેખથી થશે
ને એથીજ અવશ્ય કંતિન સ્મરણથી ત્યાં જઈ પાદ સેવન, અર્ચન વંદન ને દાસ્યત્વાદિ નવધા
પૂર્ણ ભક્તિ કરવા ઉપજાવવા—અપાવવાનું એક ઉત્તમ, સરજ, શુભજ, સુખદ સાધન છે. એમ
કહેવા સાથે અમહારે તો દ્રઢ મતે છે કે તે બાઇથીની આશા પ્રમાણે સૂઝ વાંચનારાઓ આ-
ઘોપાન્ત વાંચશે—વિચારશે તો તેથી એક નહીં પણ અનેક આસ્તિક બહેલા મોડા એથી
પ્રેરાઈ એ દક્ષિણયાત્રા એજ પ્રકારે, એથી પણ કદાચ અધિક વિસ્તાર કરવાને અંતે ભાગ્ય-
શાળી થશે. એથી આ ગ્રંથથી લેખક, ને હેના વાંચક ઉભયને ઉભય લોકનું સુખ થશે. પ્રભુ
બહુ સુજન સાર તેવું બહુ રૂઢી રીતે કરે ને આવા બહુ લાભો આપવાને એ શ્રીમાન બહેન
બહુ સુખ સગવડમાં બહુ જીવો એ અમહારે અંતઃકરણ પૂર્વક આશીરવાદ છે. તથાસ્તુ.

પ્રકાશક આનંદ પત્ર,

વિવિધ સમાચાર.

જગન્નાથજીની રથયાત્રા—શનીવારે પુરી ખાતે શ્રીજગન્નાથજીની રથયાત્રાની ક્રીયા કરવામાં આવી હતી. બંગાળી ભેરીઓ જણાવે છે કે, આ સાલ “કાલસુધા” છે. એટલે સારી આગાહી આપનાર છે. પરિણામે ભાંગાળીઓની સંખ્યા હમેશ કરતાં ઘણી વધી ગઈ છે, તેને લગતો મેલ આવતા રવિવાર સુધી ચાલુ રહેનાર છે.

તારખાતાની અજાયબી—“એક કલાકમાં ૬૦ હજાર બોલ” ઇમ્પીરયલકોલોનીયલ કલખના ખાણ ઉપર લાપણ કરતાં મી. હેનીકરહીટને જણાવ્યું હતું કે આવતા થોડા માસમાં આખી ખ્રીષ્ટીય શહેનશાહતમાં તારના સદેશમાં એક સીલીંગના બાર બોલ લેખે મોકલવાને આપણે ફનેહમંદ ઉતરી શકીશું, એ તદ્દન બનવા ભેગ છે. હાલ મેં તારની એક નવી રીઠીની શોધ કરી છે. જે એક કલાકમાં ૬૦ હજાર બોલ તાર મારફતે મોકલી શકાય તે છે.

લાંબો વખત કેમ જીવાય ?—સૌ વરસ સુધી જીવવા માટે શું કરવું જોઈએ તે વિષે લખતાં ડૉ. શેલુખી નામનો એક ઇંગ્લેજ તબીબ જણાવે છે કે, મધ્યમસર ખોરાક, તથા પીણું લેવાં મન આનંદમાં રાખવું, આજસુ ઘેરની નહીં રહેતાં હરકાઈ કામ કરતા જ રહેવું જવાનીયાઓ સાથે હળતા મળતા રહેવું. બની ગયેલા બનાવોપર તથા મરણ પામેલાઓ વિષે વિચાર નહીં કરવો બની શકે ત્યાં સુધી એક છોકરો જેમ વરતે તેમ વરતવું.

બુઢા બુઢીના પ્યારની કહાણી—“લાકડે માંકડું” તે આનું નામ. પ્યાર આંધ્રગો છે અને તે કોમને પણ છોડતો નથી. તે પ્રમાણે “અલ્લાહને બનાયા બેટું” તે કહેવતને આગેહુમ લાગુ પડતી એક કહાણી થોડા વખતની વાત ઉપર ઇંગ્લંડ ખાતે બની હતી. જેમાં એમ બન્યું હતું કે ફ્રાંસીસ ગોસ નામનો એક ૭૮ વરસનો બુઢા કાંધ મીચન વેટરન ૭૫ વરસની એક પોતાના જેવીજ બુઢીસાથે પ્યારમાં પડ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેણીની સાથે રેકા કર્યાહતા.

આ “લાકડે માંકડું”ના પ્યારની કહાણી એવી હતી કે આ બુઢો આ બુઢીને ૫૩ વરસ થયાં જોળખતો હતો. વળી આ બુઢી ઉપલા બુઢાની પહેલી બાયડીની મીત્ર થતી હતી. આ બુઢા અને બુઢી વચ્ચે એક મીત્ર દાખલ લાંબો વખત સુધી પત્ર વ્યવહાર ચાલ્યો હતો.

હવે હવે બન્યુંકે આ બુઢો અને બુઢી કરમના ભોગે રાંડ્યાં અને તેથી એક દિવસે આ બુઢાને વિચાર આવ્યો કે હવે તેનો અંજલનો વખત પાસે આવ્યો હતો માટે તેને આ ધરતી ઉપર કોઈ પણ એવો આત્મા જોઈએ કે જે તેને જીંદગીનો સૂર્ય અસ્ત પામતાં દીલાસો આપે.

પ્યાર રમી રહીને કેટલો વખત મુંગો રહે, ને તેટલા માટે આ ડોસાએ એક દહાડો મનસાથે ગાંઠમારી કે કાંઈ પણ કરીને તેણે પોતાનો પ્યાર આ પોતાની બુઢી પ્રિયાને જાહેર કરવો. તેણે તેમ એકદિવસ હિમ્મત કરીને કર્યું. અને તેણીએ તેનો હાથ કબુલ રાખવાથી તેઓ હમેશના મિત્રો થયાં અને લગન ગાંઠથી બેઠાવાનું નક્કી થયું. સાં-વ.

સદુપદેશરત્નમાળા, પ્રાર્થનારત્નમાળા, ગુજરાતી સ્તોત્ર રતનાવળી, ગાન-માળા, જીગલગાનમાળા. બીજી આવૃત્તિ તરીકે તૈયાર છે. પાંચે સાથે લેનાર પાસેથી ર. ૧-૦-૦ પોસ્ટજીદુ કિમ્મત દરેકની ચાર આના છે. વી. પી. થી. મંગાવો.

—શ્રીરાઘવેન્દ્ર અને રમાદેવી—

પ્રકરણ ૧૫ મું.

સૌભાગ્ય સાંપડ્યું.



“ચીનો છેડો આવ્યો પણ દુઃખનો છેડો ન આવ્યો” હશરથ રાજાને કેક-
યીએ વચન પાસથી સાંકળ્યા, તેમ મને માતાપિતાએ સાંકળ્યો ! ને પૌત્ર
માગ્યો !! હશરથ રાજાએ પુત્ર સાટે પ્રાણુ ત્યાગ્યો, પણ તે વચન પાળીને
ત્યારે મ્હારે પ્રાણુ ત્યાગ્યો તે વચન ન પાળીને એ કેવી વિટંબણા !
મંજ આસ પ્રતિજ્ઞા કરી કે, નહિ વરં. બેશક વચન તો તેવું જ નિસ-

યું કે “કેઈ પણ સ્ત્રીને નહીં વરં” પણ તે કેને માટે ? મ્હારે માટે ! કારણ ? તેનું રક્ષણ
કરવાને હું લાયક નથી. પણ તેથી માતાપિતાની સેવા કરવાને પણ, કે તેમની આજ્ઞાનું
પાલન કરવાને પણ લાયક નથી એમ તો નથી જ હતું. પિતામાતાને પૌત્ર આપવા, હું
વિધિપ્રયુક્ત પ્રતિજ્ઞાવંત બધાયો એટલે તે પૂર્ણ ન કરું તો તેમનો ઋણીજ રહું. આખા
કુળનો ઋણી રહું ! કુળ નષ્ટ કરવાના કારણબુત એનો પાતકી હવે એટલે રાજ્ય પ્રગળે પણ
નષ્ટ બન્યું થવા દેવાના કારણબુત સુધાં ગણાગિ એ કેવડો મ્હોટો અપરાધ ! મ્હારી પૂર્વની
ગોલી ગૂંદા હરે તેથી તે માટે મને શિક્ષા થાય તે મ્હારે કબુલ છે. પણ આ અપરાધની
શિક્ષા ખમવાને હું તૈયાર નથી. પેલાનું પ્રાયશ્ચિત્ત થાય પણ આનું પ્રાયશ્ચિત્ત હોય
એમ જ મને નથી લાગતું. બીજી રીતે વિચારતાં મને તો ઐર એમ લાગે છે કે,
આ પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય તો તે પાપને ઢાંકી દે. પરશુરામજીએ માત્ર પિતાના સંતોષ માટે મા-
તાનો શિરચ્છેદ કર્યો તે અધર્મો ઢંકાઈ ગયો એવી પિતાની આજ્ઞા પ્રમળ છે તદ્દપરાંત વળી
માતાની પણ એજ આજ્ઞા, મ્હારી દેવ, દ્વીજ, આચાર્ય આગળ સર્વિધિ પ્રતિજ્ઞા ! તે પણ
એજ તેનો ત્યાગ કોટી વિંનના ભયેપણુ કેમ થાય ! બન્ની રાજાનું સર્વસ્વ ગયું, તેણે ગુસ્સા
આજ્ઞા લોપીને પણ સર્વિધિ પ્રતિજ્ઞા પાળી તો પરિણામે ગુસ્સા શાપ છતાં પણ સ્વપ્રતિજ્ઞા-
પાલનના પ્રતાપ તેનું પૂર્ણ મંગળ થયું ! તેમ મ્હારં કાં ન થાય ! તેમાં મ્હારંજ કદ્યાણ
નથી, મ્હારા વડીલ પૂર્વજ ને મ્હારા દેશ પ્રગળન સર્વનું ક્રિય છે. એ વાત આગળ મ્હારી
પૂર્વની બેસમજની બડમડ કાંઈ બીસાદમાં નથી. એમ હવે પોતાનેજ આ કારણોને
લઈને લાગે છે ભાવિ આગળ સર્વે રાંક છે પણ આ ટાણે તો હું બધી રીતે રાંક છું.
મ્હારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવી કેવળ મ્હારા વશમાં નથી. એક બીજી અપેક્ષા પણ છે ને
તે બીજી હોઈ શકેજ કેમ ! એજ રમા ! હા ! મ્હારે માટે વૃત્તધારી કુમારીજ સ્હેલ રમા મળે
તોજ તે પ્રતિજ્ઞાપૂરી થાય નહીંતો કોટી ભવ નર્કમાં ગર્ક થવાને પણ હું કબૂલ છું “પ્રભુ
મને સ્થાય કરશે” એવો માતાપિતા ગુસ્સાન સર્વનો શુભ આશિરવાદ લઈને હું નિકળ્યો
છું ! પણ તે આશિરવાદ ફળશે ક્યારે ? તે દેવી મળશે ત્યારેજ. તોજ ! હા ! ધન્ય છે. તે
દેવીને ! તે હજી કુંવારી છે એ પનો તો પકડા મળ્યો છે. પણ તેણીને પત્તા ! તે પિતાને
મહે નથી એમ જાણી ગોદામાના દીવ્ય દેશમાં ગયો ? વાહરે ! રમા ! કોઈ મ્હારાંજની શું

કાર્તિક ! કાંઈ પંડિતની શું પ્રસંશા ! ત્યારે સદૃશિની સુગંધી ફેટલામાં ફેટલી બધી મગમગી રહી છે ! અહા ! એજ મ્હારી કુસુમ કળી ! મહિનાના મહિના, શું વર્ષોના વર્ષો સુધીની ત્હારી ગેરહાજરી છતાં તે તે પ્રદેશમાં ત્હારી સુકાર્તિક-સુગંધી જેમની તેમ ત્યાં ત્યાં પ્રસરી રહી છે ! એથી ત્હારા ભ્રમરને, ત્હારી પુલે ભમતા ભ્રમરને ત્હારી વધુ મોહની બની છે ! આશા બાંધી પ્રયાસ કરવા માંડ્યા પુલે વિરહની આગે અંગમાં લાગી છે ! પણ તે શે બુદ્ધ ! તું ક્યાં છે ! જૂતા તિથીના પતો, તેમાં સ્નાને શાન્તિ, પણ ત્હારી તજનીજ પૃથ્વીના છેડા સુધી કરી છતા હજી ત્હારો પતો નથી એટલે હવે ક્યાં પતો] જે પતો લાગ્યો તેનો આર વિપરીત છે. તું આ પૃથ્વીપર આ દેશમાં પણ રહી નથી. તે વૃદ્ધ બેડ બુદ્ધિઓ બિચારી શું આકંઠ કરે છે ! નથી ખાતી, નથી પીતી ! ચાવીસ કલાક તેમને ચાવીસ ભવ જેવા ગયા ! હું પણ ક્યાંથી તાકાં-કતાકાં પણ એજ છત્રમાં આજેજ અણુધાર્યો આવી ઉતર્યો ! તે શું છેવટ આ બલુવાને કે મ્હારી જાનકા રાવણે હરી ! પણ હરીને તો હજારો હરીની એ સ્થાય ને પોતે પણ શ્રીહરી ત્યારે હું ક્યાં કંગાલ ! કાંઈ બુદ્ધિ કામ કરતી નથી. આણુબાણુ એવી કાંઈ ભયંકર વસ્તી નથી કે જેમાંથી કેઈ પણ અહાવું દારણુ દુઃખદાયક કૃત્ય કરે ! લોકો તો ઉલટાં એમ કહે છે કે અહાવું તો કદી આ ભૂમિમાં થયુંજ નથી. પણ આતો થયું ! મ્હારે માટે બધું ન થયાનુંજ થાય છે ! હજી રવાસ ત્યાં સુધી પ્રયાસ ! આ દર્શનન સમગ્ર દેશના આણુબાણુના કીનારાના રેતીના ઢગેઢગને વૃદ્ધનાં, તાડનાં ઝુંડે ઝુંડે શોધીશ રાધવેન્દ્ર નામને ઘટે તેવો પ્રયત્ન કરીશ, રાધવેન્દ્ર પ્રભુ હું દાસ ! પણ તેનો વિશ્વાસ અંત ઉરમાં છે. તેણે આપેલ હાથ પગને દેયું મ્હારા વશમાં છે ! તે પ્રભાતમાં ગઈ, હું છત્રમાં ઉતર્યો ને ડાશીયોની કળકળેજ મને જગાડ્યો, જાન કર્યો ને તેવાજ અજાત રહ્યો ! એ તે વધાઈ કે મ્હોંકાણુ ! એ પતો લાગવા માટે રાજી થવું કે રોવું ! ઘણું રખડ્યો-અટક્યો પણ ટેકા નથી લાગતી. પણ ચિન્તા નહીં ! ક્ષત્રી છત્ર ! રોવું તો નહીંજ સાહસિક સ્વભાવે છ-ઉં, પણ અનુભવે જે શિખવ્યું છે તેનો પણ ઉપયોગ કરવા. ધૈર્ય ન તજવું. સ્થળે સ્થળ ફરીફરીને તપાસવું તે પોતેપોતાથી ન મરશે. કારણ મ્હારામાં મન છે !!! ન તેને કાંઈ મારશે કારણ તેનું ધર્મ બળથી રક્ષણ છે. તેનું તપ, તેનો પવિત્રભાવ, પ્રભુ પ્રવેનો પ્રેમ આજ સુધીની તેની યાત્રાઓને અનુષ્ઠાનો, એનું રક્ષણ કરવાને અનેક ભવ માટે પુરતાં છે. ને તેથી તેણીનું ઇષ્ટ યશે તેનાજ તપથી, તેનીજ સુદૃશિથી તે આખર લાયકજ હરશે. નાલાયક હુંજ રહેવાનો છું. હરી ઇચ્છા ! હવે હૃદ આવી છે, તેનો દાસ થઈને તેણીને વરીશ. પિતાજી પાસે કરેલ પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવા માટે, સાધ્વીને સંતોષ આપવા સાર, મ્હારી એક પ્રતિજ્ઞા બને ભાગ થાઓ ! તે તેના બળેજ રક્ષાઓ ને પ્રકટ થાઓ તેના વડે મ્હારું મંગળ થાઓ. હું સત્યવાન ને તે સાધ્વી ! મને બચાવો ! પણ તે ક્યાં ! તે દેવી છે ! દેવી ! પ્રકટ થાઓ ! પણ અરે ! હું ક્યાં બ્રમણમાં ચડ્યો ! તે આપડી કાણુ છે ! ક્યાં કાંઈ બનશે છે ! તે સ્વતઃસ-મર્થ હોત તો આજ સુધી અહાવી સ્થિતિમાં રખડત ! ને છેવટ આમ હરાત !! પ્રભુજ સાચો સમર્થ છે અન્ય સર્વનાં સ્વતંત્ર બળ વર્થ છે. રાધવેન્દ્ર નામ ધારીમાં રાધવેન્દ્ર ને રમાનામ ધારીમાં એવી રમા એજ સાચા છે. બીજાં તો અરેખર ખાલી ખોખાં છે. તો પણ શું ? તે તેનાવિના તો નથી. તેનાપરજ શ્રદ્ધા રખનારા છે. તે જ શું નિરાશ હરશે ! તેમનામાં તેમનું બળ શું કામ નહીં હે ! તેમનો પ્રભાવ તેમનામાં પ્રકટ કાં ન કરે !

નામ મહિમા તે તેની પ્રભુતાઈ પ્રકટ કરવા કાં ન રાખે ! હું હવે હાંચો તો છઠ્ઠાં જ ગર્વ માત્ર પરવાયો છઠ્ઠાં. તો છેવટ ઠેકાણે જ શરણુ વરણુ કરે. હા ! આ શરણુ આવવાની જ ભૂમિ છે. તે પ્રત્યક્ષ નથી દેખાતા ? તે પ્રત્યક્ષ પુખ્ત છે જ ! તેને શરણુ દૂરથી જવાય છે. તેના વચ્ચમાંનાં વિધે તે શરણુ પ્રતાપે કપાય છે. તે જ સમીપ યોલાવી સ્તુતિ યાચના સાંભળી અભય કરે છે. વિભીષણુ અહીંજ અભય થયા છે. સાગરે અપરાધી થકા અહીં જ ક્ષમાને પાત્ર ઠર્યા છે. આ ભૂમિ એ કૃત્યને માટે યોગ્ય છે. જ્યાં તેની ખાસ હજુરમાં અથવા અહીંથી ક્યાં તેનું મહાન મંદિર નથી દેખાતું ? તેનું દિવ્ય ગોપુરધામ, વિમાન સ્પષ્ટ દેખાય છે. તેની શરણુગતિ કરે ! તે મ્હારું સાંભળશે ! મ્હારો નિશ્ચય પ્રથમ પાકો કરે ! ચેતન કૃત્ય કરી તેની કૃપાનીવાટ જોઈ મ્હારું બળ ક્યાં છે ! મ્હારામાં બળ ક્યાં છે ! જળ મેળવવાનું નથી પણ તેને ગળે પડવાનું તો છે. નિર્મળતા દેખાડવાનું તો છે. એજ ઉપાય ! લડે પ્રાયોપ્રવેશન ! વાનરોએ પણ આખર તેમ કયું હતું તો હું તો નર કહેવાઈ છઠ્ઠાં. વાનર વિજયી થયા ને કદાચ હું ન થાઉં તો હવે બીજું શું કરવાનું છે ! બીજું શું કરવાનું છે ? બસ અહીંથીજ આ પળથી આ સ્થળથીજ શરૂ હવે ધામ સુધી જવા, ધામ સુધી પહોંચવા પણ જરૂર નથી. આખર પોતાની પ્રકૃતિને પરાધિન થયો. સાદસ આદરે છું એજ મ્હારાથી બને છે. એને માટેજ આ દેહ બનાવી છે પણ હવે તો જોણે તેવી બનાવી તેનીજ પાસે ! તેનીજ આશે વિશ્વાસે કે છેવટ તેજ ભલે તેનો નાશ થવા દે ! ઠેકાણે છે ! સાદસ આ બીજા પ્રકારનું છે. અદ્યપિ જ્વલત બળ પર ઝુઝયો. હવે પ્રભુ બળપર અટકું છું. રમાનું બળે શું કરવાનું હતું ? હું અકિંચનજ નથી. અનન્ય ગતિ પણ છું. મ્હારાથી અર્થ સિદ્ધિ થાય એવું નથી. તેમ બીજા કાર્મથી કશાથી આ કષ્ટ જાન તેમ પણ દીસતું નથી. ખરેખરજ બીજી ગતિ નથી. બીજું શરણું નથી ! હે પ્રભુ ! હે રાધવેન્દ્ર ! હે રમાપતિ ! ખરેખર અકિંચનને અનન્ય ગતિ સ્વાયં મતિથી પણ ખરી વિપતિમાં ત્હારે શરણુ આવું છું. સાચો રાધવેન્દ્ર તું છે. મ્હારામાંજ તું છે રમાનો પતિ પણ તું છે. જેવો તનનો પતિ જેવો શરીરનો શારિરી જેવો શરીરમાં રહેલો સ્વામી જેકેની આશા પૂર્ણ કર. હવે તુંજ વિજયી કર, ત્હારું કૃપા બળ ત્હારી દયાથી ઉભય ને મંગળ કર આદે ન કરતો ત્હારી મરજી મ્હારી મરજી જણવી હું તો આ બેંદા પગ ભાગ્યા ગાળીનેજ બેંદા મન તુટયું માનીજ અટક્યો ! પણ ત્હારા અભિમુખ, ત્હારા મંદિર સામું મુખ, ત્હારામાંજ મન પરાવીને ત્હારા ચરણમાં વૃત્તિ કરીને બેંદા અસુર જેવો છઠ્ઠાં તેથી દૂરજ હીક છઠ્ઠાં તને ઝંખ તો અહીં મરીશ તોએ ઉત્તમ છે. આમજ અંત આવવો એ પરિણામ તો આવશે ના ? પણ મન તેમ નથી કહેતું. તે તો એજ સુઝાં છે કે માથું ! પગે લાગું છું ને પુકરું છું. રાધવેન્દ્ર પાહી ! સીતાના સ્વામી ત્રાહી ! વિભીષણુની બાંહી આહી તેમ મ્હારી ઝલો ! સુગ્રીવને રૂમા અપાવી તેમ મને રમાથી ભેટાડે, મ્હારે માટેજ નહીં. તેણીને માટે ! મ્હારા માતે પિતા માટે ! મ્હારા ઉદ્દેશ માટે ! આપને ગમે તે માટે ! કેવળ કૃપાથી ! કામથી કામ છે. અથવા હવે છેવટે શ્રી રામ રામ છે ! !

આટલું કહીને તે ચૂપ થઈ ગયો—હરી ગયો. વધુ જોણે તો શું ? હાલ તો પણ બંધ થયો. રખે પ્રાણે બંધ થાય ! એવો ભય થયો ત્યાં આગળ તેના માટે શું લખવું તે કાંઈ કરતોજ નહોતો જણાતો. જાણે શાન્ત થઈ ગયો ! પણ તે સદાને માટે નહોતું.

આપણે તેને આટલા વિવેચનથી, તેના વચનોથી, વિચારોથી સારી રીતે ઓળખી શક્યા. તે બહે આંહી આવ્યો. બહે અટક્યો. કારણ તે નથી જાણતો પણ આપણે જાણીએ છીએ કે તેની રમા ક્યાં ગઇ છે ! તેવું શું થયું તે આપણે જાણ્યું છે. તેવું નાવડું નિકળી ચૂક્યું. અહીંથી આપણે સાંધીએ. એજ સાંધણી અહીં આને પણ અગત્ય છે. પવન અનુકુળ છે, રાધવેન્દ્ર કાંઠા સમીપજ છે. તે તેજ જગે છે. જ્યાંથી તેણી હરાઇ છે તેને ત્યાંજ બેસવા ઘોડાને આપણે દેવીને લેવાને ચાલો તેની તરફ પહોંચો કારણ ! તેણીને કાંઈ બય છે ! ગુરમહારાજના છેવટ વિદાયગીરીના વચનમાં પણ તેવું કાંઈ સચક હતું. તે અરં પડવા સમય આવ્યો. તે ગુરુ સાચા ત્રિકાળજ એવો અનુભવજ થવાનો આ પ્રસંગ આવ્યો કારણ તેણીને તેથી સાવધ રહેવા એતાવીજ રાખી હતી પણ તે મોઢમ ! અહીં તે પ્રકટ થશે, ગુરુના જ્ઞાનની પરિક્ષા પડશે શી રીતે ?

નાવડી દરિયાને કાંઠે આવી પહોંચી તેમાંથી રમાદેવી ને તેજ વૃદ્ધ તથા બીજા બેએ જાળવી કાઢે ઉતારી તેવી જ બીજી નાવડી જે સમુદ્રના અમુક ભાગમાંથી જ તેમની વાંસે થઇ, વાંસે પડી હતી તે પણ કાંઠે આવી પહોંચી. પવન તો ઉભયને અનુકુલ હતો પણ આગળ નિકળેલ આગળ પહોંચી પણ પાછળ વાળી પાછળે પહોંચતાં જ તેમાંથી ત્રણ સાટે ચાર ને ત્રીજી બાઇ સાથે ચોથા બાઇ તેમના કરતાં પણ ત્વરાથી ઉતરી પડ્યા તે રાક્ષસ જેવા જ હતા પણ વિશેષમાં વળી તેમની પાસેમાં ત્રણ પાસે બાલાને ચોથા પાસે તલવાર બાલો ને પૂરું ઢાલ પણ હતી તેની પાસેના શાસ્ત્રથી જ તે બચકર નહોતો બાસતો જાને પણ તે વધુ બચકર દેખાતો હતો તેમ જ કૃતિથી પણ જણાવો શરૂ હતી નાવ પુરું ઉભું નથી રહ્યું ત્યાં તો તે અંદરથી સંભાળીને ઉતરવાને બદલે જળમાં ઝીપલાયો ત્યાંથી જ તે સાહસિક સમજાયો પણ કાંઠા આવતાં તે રમાદેવી બહુ વળ્યો—ધશ્યો—તલગ્યો ડોસો સઘ છે શત્રુ છે એમ સમજી રહ્યો સમયસર થયો પણ બાલા પાસે વાંસડો શું કામ કરે ! બીજા બે તો સહજ જાળમી થતાં જ અશી ગયા, ને ડોસો વળી વધુ માર ખાવા જટાયુ મહારાજની પેઠે રાત્રીથી પૂરો ધવાતાં સુધી પૂરા શરથી લડ્યો. પણ અંતે પડ્યો. તેવો જ તે અસુરપુર કુરૂપમાં રમા બહુ ધશ્યો તેણીએ રાડ પાડી ! બીજાં શું બાલે ! બીજાં કાણ સાંભરે ! બીજાં તેના મનમાં હતું જ નહીં. વચમાં ક્યાંથી આવે ! અજાણને યમ જોતાં નારાયણ સાંભર્યો તેમ તેણીએ કુકવો કરતાં કહ્યું,

હા ! રાધવેન્દ્ર ! હા રાજકુમાર ! “તે જરા અટકી તેની વૃત્તિ ફટકી ને તે ફરી બોલી તે એજ ન્હારી રમા હરાય છે, અસુરને હાથે મારી જાય છે ? ધામ્મી સ્વામી ધામ્મો ! ” તેણે છેવટ તે શુભ ખોટી ગણી ખરી શુભે દઇ દીધી “ હે પ્રભુ ધામ્મો. ;

શાન્ત પ્રદેશમાં આ શબ્દો ને તેના પ્રતિ પ્વનીએ વન ગજવ્યું. તેવુંજ કાંઈ છત્ર તૈયાર બેઠેલ રાધવેન્દ્રનું ધ્યાન તેના પર ગયું. તે એકદમ ચમક્યો ! તેને ચમત્કારજ જણાયો, પણ તે ધીર વીર શરમાં પૂર તપી ધનુષ સાહી પ્રત્યંચા ચડાવી તે પણ તીક્ષ્ણ બાણધારી જે દીશામાંથી શબ્દ આવ્યો તેણી ગમ વાયુ વેગે ધાયો. થોડે દૂર જતાંજ તેણે શત્રુને દોઢાં તેવોજ એવા ચિંહનાકથી પડકાર્યો કે તેથી તે શુંગલનાં અંગ શીયીલ થયાં. તે શબ્દે તેવું હૃદય બેઠું તેના જે સાથી પાછા ફર્યા. રાધવેન્દ્ર ઉપર આવવા લાગ્યા બાલા તાકી બેઠે એકપર તૂટવા ગયા પણ એકને બીજાં બાણ છુટવા સાથે તેમના કાળજી જ

આખાદ ભેદાયાં ને તે ચક્રર ખાઇ ધરણી પર ઢળી પડ્યા. ત્રીજા ને ચોથાએ પુરં કામ કરી દીધું. તે ઝટ ઉઠે તેમ નજ રહ્યું. ત્રીજા પાસે રાવણના અંકમાં સ્ત્રીતાની પેઠે રમા હતી તેને દૂરથી બાણ મારવાં સલામત ન લાગ્યાં તેના પગને વેગે જખરો હતો. રેતીમાં દોડવાનો તે અભ્યાસી હતો તેથી કુંવરે એક બાણ તેના પગને તાકીને છેવટ માર્યું તે આખાદ લાગ્યું. તેણે ધાર્યું કામ સાધ્યું તે લયડ્યો. રમા હાથમાંથી છુટી પડી. પણ તે સાથે તેના હાથે છુટા થયા. એટલે તે ખર્જ ખોલી ઢાલ પકડી રહામો થયો. રહામું આવતું શર પણ ઢાલે સદ્યું. તેમાં તે ખુંચી રહ્યું ને અસુર નજીક આવી પહોંચ્યો. એક વધુ બાણ તેના બૂજમાં વાગ્યું તે આર પાર ગયું પણ તેતો વૃત્તાસુર પેઠે ધસ્યોજ આગ્યો. દૂર ઉભી રહેલી રમા યુદ્ધ જોઇ થરથરવા લાગી. માત્ર રણ સંગ્રામના કામથી નહીં પણ તેની મન કામનાનો છેવટ વિરામ આ સ્થાને આ રીતે છેવટ દેખાયો ! “ હા પ્રભુ ! અંતે આ મુખ ચહાવા અસુરના ખર્જનો ભોગ થવા ટાણે દેખાડ્યું ! ” એવું શોચતાં તો તે જોઇ છેક સમીપ થઇ ગયા. કુમારે કમરેથી ખર્જ ખેંચ્યું તે અતિ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રે ઢાલ પાયમાલ કરી. તેવોજ રહામો શત્રુને ફટકો આવ્યો તે અદ્ભૂત અપળતાથી તેણે ચૂકાવ્યો ને એક છલંગસાથે ચોતરો બરાને હાથ દેખાડ્યો તે ખલાપરથી જનોઇ પેઠે કામ કર્યું. ત્યાં બીજો ત્રીજો વિરામ લેવા દેવાનો સમય હતોજ નહીં. અથવા સઘજ સમય આવી ગયો. અસુર પડ્યો ને તે સદા વિરામ લેવા સાર !! શસ્ત્ર કરતાં હસ્ત, તે કરતાં તનની અપળતા, તેથી વધુ મનની દ્રઢતા ને સૌથી વધુ શરા સ્વામીના સુરની રગ રગ પૂર્ણતા પ્રકાશિત મુખમુદ્રા દેખી વીર પત્નિ વીર પર બલિહાર થઇ. અન્દુપણને સંહારનાર વિજયી શ્રી રાધવને જોઇ જેમ જનક તનયા તેને વળગી પડી હતી તેમ તેણી તેની બણી ધાઇ તેના ચરણ સાહી તેમાં પડી. હર્ષે કંપતિ ગદ્ગદ કંઠ, રોમાંચ અનુભવતી થકી “ ધન્યવાતા ” શિવાય સઘતો વધુ ન બોલાયું પણ રાધવેન્દ્રે તેણીના જોઇ કામળ કર અતિ સંભાળથી. વહાલથી રખવાળ થઈ સાહી ઉભા. સીધી રહામી કરી. શું મીઠી દ્રષ્ટીથી જોયું ! તેણીએ સકળ સંકટ તેજ ક્ષણે ખાધું. તે વધુ બોલ્યો—

“ બસકરો રાજપુત્રી બસ કરો, તાતા તો શ્રીહરી છે.

તુરત સાધ્વીએ સાંધ્યું તે સાવધ થઇ “ તેણે તારી તમારા પાદમાં પહોંચ્યાડી હવે દૂર કરતા પ્રાણજ દૂર થશે ! આ સ્થળે આત્મઘાતનું પાપે નહીં લાગે ! ” રાધવેન્દ્રને રહામી માગણી કરવી મટી તેણે તે વાક્યનો લાભ લઇ લીધો તેણીને પણ તેવોજ લાભદ તે ઉત્તર થયો. તેણે કહ્યું—

“ આ સ્થળે આત્મઘાતનો સમય જ ન આવે ”

માર્મિક બોલવામાં બહુ કુશળ રમાએ બહુ ટુંકામાં બહુ સારું કહ્યું તે બોલી “ સ્ત્રી-તાને આવ્યો હતો ! રાધવેન્દ્ર નામ ધારી કઇ કહારતા ન કરે ? ” તેણી વધુ પ્રસંગ નથી જાણતી. પતિનો જાકીલો સ્વભાવજ જાણે છે, તેણે વધુ કહેવાનું હતું જ તે કહેવા માંડ્યું તે પણ રાધવની કથાને એ અંધ બેસતું—

“ પણ પિત્રના વચન આગળ તે લાચાર હરે છે ” રમાને વિશ્વાસ ન આવ્યો. તે જૂની વાત જ સમજીને બોલી “ એ વાત પણ આપને લાગું આગળ તો નથી પડી. ” “ એ વખત ગયો. પ્રસંગ પદ્ધત્યો છે ઈશ્વર અનુકૂળ છે ” રમા પુરં તો ક્યાંથી સમજે પણ

તેણીએ પોતાનું હૃદય પુરું સમજાવ્યું કે “તો સ્વામી હું આપની છડેજ” જરા નફ્ટ થવું પડ્યું મનને પણ થોડો ફટકારો લાગ્યો પણ અંતે તે બોલ્યોજ. બહે બોલ્યો તેની ભૂલો માફ !! અને હું પણ આપનો જ છઉં” રમાએ હવે વધુ લાગ લીધો. તેમ કરવું જ પડે”

“ફરી ફરી ન જવા માટે” એ ફટકો જ હતો ! પણ શું કરવું ! સહેવું. તેવું નિચા મુખે કહેવું થયું.

“હી ન ફરી જવા માટે” રમાએ વધુ ભેદ જાણવા વાત વધારી પિતાના વચનને પણ લોપે તેની શી પ્રીતિતી ! “પતિપર હુમલો હતો પણ તે એક ખૂમી સાથે રામાયણના પ્રસંગથી મેળવ્યો” રાધવેન્દ્ર ગમે તે વખતે સ્વીકારીને પણ તજે ! “હસ્ત પકડવો તો શું ! પણ સગર્ભાને પણ તજે ! સદોપનો શું નિર્દોષને પણ તજે !” તેને પુરુષોના પ્રમાણિક પણાપર અવિશ્વાસ તે છેક સુધી તર્ક દોડાવી ગઇ પુરુષોત્તમની કૃતિપર પ્રદાર કર્યો તે હવે નીડર તો હતીજ ! રાધવેન્દ્ર પોતાનો શું અચાચ કરે ! તે લાચાર જેવો થઈ બોલ્યો.—

“અસકર દેવી ! અસકર ! સીતાની સખી ક્ષમા કર ! શ્રી રામ તો સમર્થ સ્વામી; ને હું તો તેનો દીન દાસ ! તેનો લીલાથી મનુષ્ય અનેક પણ દેવોના અરીને હજુનારા ?

વધુ હેડ ખાની હીક નહીં જાણી તેણી ફરી પતિની પ્રસંશા કરી તે ખરી જ હતી. તે બોલી “મ્હારે માટે આપે રાવણ હજુનાર હાલ જ થયા. હરાઇ તેવી જ રક્ષાઇ ! એ વિશેષ !!

“આપને હારતાં જોયા તેથી હારી હતી તે હવે જીતતાં જોયા છે.” પૂર્વિનું નિમિત્તે હવે તેનો પતિ રજુ ન કરી શકે માટે પ્રદ કર્યું કે તેણે પૂરું પરક્રમ કરી દેખાડ્યું. પતિએ તેને કૃત્ર ન ગણી પણ પોતાની ભૂત જ હતી તેથી તેણે સાધ્યું કે—“ને તેથી જ તું જીતિ” આમ કહી અતિ પ્રીતિથી તેણે પોતાનો પાણી* તેના પાણીમાં આપ્યો.” તેણીએ વધુ સ્પષ્ટ થવા પૂછ્યું. “આ શું?” તેણે ઉત્તર દીધો “પ્રતિજ્ઞા” હસ્ત મેળાવ ” દેવીએ સઘ કહ્યું મ્હારી પ્રતિજ્ઞાતો છે જ” બડી મગફળીથી તે બોલી શકે તેમ હતું. કુંવરે લાચારી કબુલી કહ્યું. “મ્હારી પણ પૂર્ણ થઇ” કારણો ટુંકામાં મુક્યાં—

પિતાની આજ્ઞા પાળવા જ માતાની ચતુરાઇથી, મ્હારે ખરામને કરવી પડી છે. બહે કરવી પડી, હજી કંઈક બાકી છે. કૃતિનું ફળ જ બાકી છે. તે પ્રભુ પૂર્ણ કરશે. “રજુ” ફળ તે આપશે જે વાત પિતાને પાદે મુકી અરણી થઇશ.” કુંવરી કાંક સમજી ગઇ ને તેથી જ તેણીએ પણ પોતાની ટુંકામાં તો પતાવી. “હું પણ હાલ જ વચન આપી ચાલી આવું છું. આ અંખર અલંકાર એની એધાણી છે !! દુઃખી માટે સુખનો સૂર્ય ઉગ્યો સાચા સુખનો ઉગ્યો છે. વચમાં સંકટ આવી ગયું પણ તે અંત ન જાયું. હજી મન લાગ્યું પ્રભુ કરશે. ગુરજ સાચા છે. એ અનુભવ સિદ્ધ થયું.

પ્રિય વાંચનાર ! એ બે જણને તો બધું જ જાણવાનું છે. આપણે આગળ જે વાતો થઇને પુનરુક્તિ થઇ પડશે. તેમણે બધું જાણ્યું. દર્બસેનમાં આચાં. મદુરા વધામણી ગઇ ત્યાંથી મહારાજને મહારાણી ત્યાં જ પધાર્યા ને વિવાહ વિધિ સંપૂર્ણ થઇ. એ આનંદનું શું કહેવું !

દંપતિ મદુરાં ગયાં ત્યાં રહ્યાં, ચાર માસે શુભ આશા ને યૌદ માટે “રસિકનો” જન્મ.

સારા દિવસ જતાં વાર શી ? તે પણ બાર માસનો થયો. પિતાના અંકમાં પુત્ર જઈ મુક્તાં, રાધવેન્દ્ર, રમાને રસિકને જોતાં જે આનંદ થયો તે એકેતું વર્ણન અમારાથી નહીં થઈ શકે. જે થઈ શકશે તે એ જ કે બાકી રહેલ બીના પૂરી કરવી. કુંવરની પ્રતિજ્ઞા પૂરી થઈ, પણ કુંભારીની રહી તે કાળે કરીને થઈ પણ અમારે તો હાલ જ કહેવી તે આવતા પ્રકરણમાં—

પ્રકરણ ૧૬ મું.

“ પ્રતિજ્ઞાની પુરતી ”



મા દેવીનું હરણ કરનાર ચાંગીયાઓનો સરહાર હતો તે મરાયો ત્યારથી તેના લોકાની એવી માન્યતા રહી કે તે દ્વીપવાળાઓના સરહાર અથવા સદાયકેજ તેમના સ્વામીને માર્યો. તેમ તે દ્વીપવાળાઓના માનિતા વદ્ધ, ગુરૂ મહારાજના વિશ્વાસુ ભક્તનો મારનાર તો તે હતોજ. એટલે ચાંગીયાને એ રીતે દ્વીપવાળે વેરી ગળ્યા. આ પ્રમાણે ઉભય પ્રગ્ન વચમાં દારણ કલહનું બીજ રોપાયું.

દ્વીપવાળા ભૂમિપર આવી છાયા મારી ગયને દર્ભ સેન, ભૂમિના દેશવાળા દ્વીપમાં જઈ ધાતું પાડે. વીશ વર્ષ ગુરૂ મહારાજ વંતુ રહ્યા ત્યાં સુધી તો છેવટ પરિણામ કુશળતા પૂર્વક જ દ્વીપવાળાના લાભમાં આવ્યાં કાઢું તેઓ મૂળે અસુરનો હતોજ. પૃથ્વીપરના બધાને પૂરા પોતાના પ્રાન્તમાં તો એ અટક પડી શકે. તરવારમાં જન્મથી કુશળ, એટલે જળમાં હુબ્બી મરવાનો ડરતો સમજતાજ ન હોતા. ગમે તે દ્વીપમાં ભાગી જઈ સંતાય તેથી સહજ પકડવાનો પણ ભય નહીં. ધન મીલકતે ગમે ત્યાં ડેરવી દે, તેથી લૂટાવાનો પણ સંભવ બહુ ઓછો આવતો. ભારે દર્ભસેનવાળાને તો સર્વ રીતે સોસવુંજ પડતું હતું. તોપણ છેવટ તે સલામત હતા. કારણ ગુરૂ મહારાજનો ધાક, વિના કારણ ઉપરથી રોકાયું. ભગવાનના દીવ્ય ધામની મર્યાદા પાળવા તાકીદ, એટલે દ્વીપવાળા તેમની ધારી પાયમાલી નહોતા કરી શકતા. ભૂમિવાળા ખરી વેળા અર્ચકોનોજ આશ્રય લઈ ગયી જતા. એથી તેમના કમક ભારે ભાગો એ અર્ચકોએ જોવરાવ્યા હતા. યદ્યપી ગુરૂજીની આજ્ઞાથી તે તેમની આમાન્યા પાળતા; પણ મનથી તેઓ તેમના પર સંપૂર્ણ ભરાઈ રહ્યા હતા. જવાનીયા તો કમક વાર ભગવાન સુદાંને લૂટવા તૈયાર થતા ત્યાં અર્ચકોના કાણુ આશરા ! પણ વદ્ધે ગુરૂ આજ્ઞાને દેવની મર્યાદા પાળતા તેથી એક વિશદા સુગ્રી એમ દામડ દીમડ કામ ચાલ્યું. દેવતા ધુધવાયાં ક્યો. વચમાં વચમાં એક બીજાના સહજ વિજય પરાજયથી છેડખાનીઓ; ભડકાઓ પ્રકટયાં કરતા ને જ્યાં એકવિશમે વર્ષ ગુરૂજીનો દેહ વિલય થયો કે આગ પૂરી પ્રકટી. વાત વધી, વેરી પૂરા વંઠયા. વેર પ્રભુ સુધી પહોંચાડીને અર્ચકાને બીજ મારતા કરવા, ભગવાનને લૂટવા ને તે અભોક્ષવમાં. તેમાં પણ મોહ નિવેશ વેળા. એવી ગુપ્ત જોવહણ થઈ ચૂકી—

મંદિરમાં તો નિયમ પ્રમાણે ઉત્સવનો આરંભ થયો, તેમ દ્વીપવાળાઓએ પણ એન અવસરપર ક્યાં કેટલાએ આવવું, ક્યાં ભરાવવું, કેમ કાણે છાપો મારવો, શું શું હુટવું ને ક્યા ક્યા અર્ચકાને દેહાંત દાંડ ને તે કાણે કાણે આપવો એ પણ તમામ નહીં થઈ ચૂક્યું.

દર દ્વીપાંતરમાં, મુખીયોમાં થતી ગુપ્ત ગોઠવણથી બિચારા દર્ભસેન વાસી અજ્ઞાન હતા. દયા ડાકણને ખાચ, સંગના દોષે લીલાને પણ સુકા સાથે બળવું પડે એવો પ્રસંગ અચ્ચક્ર માટે તો હતો. પણ તેઓતો પોતાના દેશવાસીનું રક્ષણ, ધામના શરણાગત, પ્રભુના શરણાગત સમગ્ર સ્વધર્મ ગણીને કર્તા. કદી ડરતા તો પ્રભુનેજ કરગરતા ને તે સર્વાતર્યામી ગુરુમહારાજના મનદારા મુળમાંથીજ શત્રુઓના સંકલ્પને ફેરવી નાંખતા તેમને શાન્ત કરી દેતા. એટલે અઘાપી તો મંદિરનું કાર્ય નિર્વિઘ્ન ચાલ્યું. પણ હવે તો ગુરુ છોક ગયા, વૃધ્ધા વગ આછી ને જવાનીયાનું જોર વધુ થયું. બલકં આ ઘાટતો તેમણે વૃધ્ધાથી પણ છાંનોજ ઘડ્યો. સ્વદેશનું વેર વાળવા જવાનીયામાં ઝેર ઉછળ્યું તે રોક્યું રહે તેમ હતુંજ નહીં. ત્યારે મંદિરનું શું થવાનું ?

શ્રી હરીને સ્વાશ્રિતનું રક્ષણ કરવાના હજારો પ્રકાર છે. દ્વીપની સ્થિતિ આ રીતે બદલાઈ જ ગઈ બેશક વીશ વર્ષમાં તો કંઈ ફેરફાર થાય ! આપણી વાતનીજ નાચીકા રમાદેવી તેને લઈને આ લોકમાં પણ કલહનું બીજ રોપાયું હતું. તેની આટલી મુદતે શું સ્થિતિ હતી ! એનો અહીં હવે ખપ પડશે.

ધર જઈ ગૃહણી થઈ વૈયા પછી સાચુ સસરા સાળ વર્ષે શિર છત્ર રહ્યાં. પાંચના પૂર્વ જન્મનાજ સંસ્કાર પુત્રથી પણ ઉત્તમ જોઈ ઉભયને ઉત્તરોત્તર આનંદ એ ખાતે વધજ ગયો. પણ છેવટ તે સંસારી પ્રાકૃત તે ક્યાં સુધી નભે ? રાખજી શ્રીહરી ચરણનું ધ્યાન ધરતા સહજ મંદવાડને અંતે પરમ પદ પામ્યા એટલે સતિ રાણીએ પણ સાચા રનેહે સવિધિ સહગમન કર્યું. તેને આજ પાંચ વર્ષ થઈ ગયાં. હવે તો રાધવેન્દ્ર મહારાજને “ રમાદેવી મહીપી ” અને કુમાર સ્થાનાપતો ‘ રસિક ’ છે. કુમારનો વિવાહ નિર્વિઘ્ન થઈને તે સુવધુથી જોડાય ત્યારે શ્રીદર્ભસેન ભગવાનનો બ્રહ્માત્સવ, કરાવવાની દંપતિના મનની પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવાના પ્રસંગને આ પ્રસંગથી અનુસંધાન મળી ગયું.

મહારાજ, મહીપી, કુમાર ને કુમાર વધુ સ્વારી સાથે સંતુર્દશન ને શ્રી ભગવાનના બ્રહ્માત્સવનું સુખ લેવાને સ્વસ્થાનથી નિકળી રસ્તામાં શ્રીરંગ આદી મહાધામની સેવા થવાની હતી, એ હિસાહ પણ ઉરમાં હતો. રાજ્ય કાર્યભારનો તો ઘટિત બદોઅસ્ત ક્યો હતો; છતાં બહુ ઉતાવળથી યાત્રા જઈ આવવા ધારણા હતી. કારણ ગુચરાજ ને મહારાજ ઉભય રાજ્યધાનીથી ઘણી દૂર સાથેજ જવાના હતા. તેમની ભલાઈ આસપાસ એટલી બધી હતી કે, સીમાડીયા શત્રુઓનો ભય હતો નહિ. પણ “ ચેતના મુખી સદા સુખી ”

“ બ્રહ્માત્સવ ” થી એ દેશમાં તો સડુ લોક સજ્જાત હોય છે. તેમને માટે ઉત્તમોત્તમ તહેવારના દિવસોજ તે ગણાય છે. ને પ્રત્યક્ષ જણાય છે. વર્ષમાં ખરેખર મોટો ઉત્સવ એક વાર નવ વા અગીયાર દીવસનો આખું ગામ પાળે છે. સાં ઘર ઘોળાય, ગબ્બ પ્રમાણે રંગાય, શણગારાય, ઉત્તમ ખાણાપીણ તૈયાર થાય, વસ્ત્ર ભૂષણો સજાય, ને દેશાન્તરથી સગાં સનેહી પણ પરોણાં આવી ભેળાં થાય. ખરાં ભવિક તો ઉત્સવના આદિથી અંત સુધી ત્યાં હાજરી પૂરે છે. ને મુદાના ચાર પાંચ દિવસ તો ઘણો જમર જમાવ રહે છે. આસપાસના શ્રદ્ધાળુ શ્રીમંતો ગામનાં ઘર ઉંચા ભાડાથી અમાઉથી રોકી રાખે છે ને ધ્વજ રોહણથી લઈ અવ-
વાપરનાન મુખી બધા પ્રસંગોમાં ઉમંગે ઉદાર દિવે ભાગ લે છે. એથી એ સ્થળની એ ઉ.

ત્સવની શોભા ધણી વધે છે. ભેરીતાડન કરી ઉત્સવના આરંભમાં દુનિયાંભરનાં દેવદેવીને ઉત્સવમાં મંત્રવિધિથી આમંત્રણ થાય છે પછી લાગતાં વળગતાં મનુષ્યને તે કરવામાં આવે તેમાં તો આશ્ચર્યજનું ? નિત્ય સવાર સાંજ નવા વાહનમાં દેવની સ્નારી થાય છે ને તે નવા મંડપસ્થાન, સર, બાગમાં પધારે છે. શેષ ને કંપવૃક્ષ, સૂર્ય ને ચંદ્ર, હાથી ને અશ્વ, સિંહ ને શાર્ફલ, વિમાન ને રથ, ગરૂડ ને હનુમાન એવાં વાહનોના દિવસ સમય નિયત હોય છે, તેમજ સ્થાન પણ કદી ગામમાં, કદી પરામાં, કદી બાગમાં કદી નદી તટપર, કદી સરપર કદી સમુદ્ર કાનાર એમ બિન્ન પ્રકારથી મળ્યાં વૃદ્ધી થાય છે, ત્યાં મોટા મેળા ભરાય છે. વૈદિક દૈવી સાથે લૌકિક પ્રાકૃત ઉત્સવ આનંદે થાય છે. નિત્ય આરાધન ને ગૌરવ ગમ્મતો નૃત્ય ગાયન ને ખેલ તમાશા ઉભય થાય છે. આતશ બાજી ને રંગે રમવું પણ તેમાં હોય છે. નિત્ય ગોષ્ઠી પ્રસાદને સાથે જમવું પણ થાય છે. છેવટ અવલૂચ રનાન ને વિદાયગીરી બહુ માને મળે છે. બધું જોયા જેવું, ને જોયેજ બરાબર સમજાય એવું છે. પ્રાકૃત છતાં દીપ્ત છે. જગત્ની મળ છતાં પ્રભુમાં મન રાખવાની રોકવાનીજ એ કળા છે. સ્વાદ સાથે શુચિતા આવવાનો એ યોગ છે. લૌકિક છતાં પરલોક નિમિત્તનોજ એ ઉદ્દેશ છે. વિશ્વવિષ સેવા કરવા ભેટો ધરવા દર્શન સુખ લેવા મહાત્માઓના મેળા વ સહવાસ ને સત્કાર કરવાં એથી ઉત્તમ અવકાશ મળે છે. ને એનો લાભ બધાથી આપો મદ્રાસ ઇલાકો લે છે, ને વહીવટ હળરો વર્ષથી એક સરખો ચાલ્યો આવે છે. એના પૂરાવારપજ આ પૂરાણી મૂળે પૌરાણિક કથા છે;

મહારાજને ગરૂડવાહનને દિવસે આવી પહોંચવા ધાર્યું હતું પણ જો દિવસ વધુ થઈ ગયા ને “ મોહની ” રૂપની આગલી રાતે આવી પહોંચ્યા, યાત્રાનું સુખ આવે તે સાર સાથે છડીસ્વારી, અગત્યનીજ મંડળી હતી. દ્વીપાંતરનાં યાત્રિકો પણ બહુ આવતાં હતાં. ને તેમાં પણ આપણા પરિચિત દ્વીપની બહુ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓએ તો મરતાં સુધી પ્રતિસાદ ત્યાં આ ઉત્સવ ઉપર આવવા ગુરૂ પાસે પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. પચીસેક ડોશીયોની નાવડી તો પ્રતિસાદ વિશ્વકર્સેનની સ્વારી વેળા, એટલે ઉત્સવના આરંભમાંજ આવી પહોંચતી ને તે શાન્તિ, ઉત્સવે સંપૂર્ણ કર્યા પુરૂજ પાછી ફરતી. તેમનું છત્રજ ખાસ જૂદું હતું પણ તે આ વેળા યુવકોથી પૂર્ણ ભરેલું હતું, તેમાં જગરા જગનીયા ઝાઝા હતા, એ આશ્ચર્ય હતું પણ તેવું ખરું કારણ ત્યાં કોઈ તુરત કળી શક્યું નહોતું. આપણે કાંક તે જાણ્યું છે ને તે અવગરે આવી પહોંચ્યા.

“ મોહની વેશ ” ને દિવસે ભગવાન સ્ત્રીનો વેશ ધરી, સોનાની પાલખીમાં બડી છટાથી ખીરાજ જેટલો શંગાર સજ્જ તેટલો સજ્જ, અંગપર હીરામણિનો અંબાર કરી ઘેર ઘેર દર્શન દેવા ને સેવા લેવા પધારે છે. તેમાં પેટા ગલીયો ને “ પરાં ” ને પણ વિસારવામાં નથી આવતાં. બાર ઉપર એક વાગ્યો હતો તાપનું જોર પૂર્ણ થયેલ હોવાથી લોકો વેરાયા હતા, પણ પુખ્તરીયોને કમાણી ને ફરજ તેથી ખસ્યા નહોતા. અમીરો કરતાં ગરીબ, ને તેમાં પણ ગામડાંના મેળા ને ભાવિક શ્રીમંત ખેડૂત ને વ્યાપારીની સેવા વધીજ પડે એવી હોય છે. તેથી તેઓ તેવા છત્રોના માર્ગ ખાસ ચૂકતા નથી. એકે પડ્યા મૂકતા નથી. ફરતા ફરતા છેવટના પરામાં આવ્યા, ને એવું હતું તેમનું છત્ર તેમાં વિશાળ હતું. જેની ખાસ

સમીપના છત્રમાં આ દ્વીપાંતર વાળા પણ ઉતર્યા હતા. મહેલાના મધ્યમાં મ્હોટો મંડપ આબુમાબુ કેળાં, નાળીયેરવાળા સ્થંભ તે પર રંગીન વસ્ત્રો ધ્વજ પતાકા કાગળોની કમાનો ને શુગાર મનોહરી શ્રદ્ધાથી કર્યા હતા. આજે ભારે ભોગ તેમાં ધરવાનો હતો. ત્રણ વાગે તે મહાપ્રસાદની ંહેચણી, ગોષ્ઠી ધવાની હતી. તેથી ત્યાં બે કલાકનો વિશ્રામ હતો.

પાલખી મંડપમાં પધરાવી, લોકો આમ તેમ જઈ સૂતા-ઢેટયા. પુનરીયો પણ પ્રભુની મર્યાદા માટે ચરે ગમતા પડતા બેંચી લઈ અંદર નિરાંતવા સૂતા, તેવા પછવાડેના ભાગમાંથી પચાસ જુવાનીયા એકઠમ આણધાર્યા આવી પહોંચ્યા. ભાગવાનને લૂટયા એટલુંજ નહીં પણ જે પુનરીયોને પહેલાંથી ઝાઝમાં લીધા હતા, જેમના ઘાટ ધડવા મનમાં મંડળમાં ગોઠવી રાખ્યું હતું; તેમાંના સાતને તો ત્યાં પૂરાજ કર્યા. ને બીજાને અધમ આ કર્યા. હાહાકાર વર્તાઈ રહ્યા ! ગામમાં ખુમરાણ થઈ ગઈ-છાઈ ગઈ. કુમાર થાકથી પેઢા ગયો હતો, પણ રાધવેન્દ્રને કાને કયા શ્રવણ પડતાંજ તે દ્રોષો-ઉપડો. શત્રુ નાહા, રાજ્ય તેમના મુખીની પુઠ થયો. તેવીજ બીજી ગમથી બુદ્ધિયો ગરવાડયને બરાબર સાંભારી રાખી, જે કહેર થયો તે આજ. અને નાશ થશે તો આજેજ એકલી ગઈ તેથી પોતાની પરિચિત મહારાણી પાસે આવી પહોંચી. પોતાના પુત્રાપર હક્ક ચઢી છે ને તે જરૂર તેમને કુળધાણી કરશે. કુળના નામીયા તમામ નંગોજ તેમાં છે. તે ગયા તો સર્વસ્વ ગયું એવોજ પ્રસંગ છે. એ અતિ ભય જોઈ તે તમામ વગર રમજો રાણીજી પાસે પદમાં જઈ પડી. તેઓ પ્રતિસાદ યાત્રા કરનારી ને કદી કદા મહારાણી ત્યાં આવતાં તેમને મળનારી ને પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ કરાવનારી-યોનેજ પ્રતિજ્ઞા પાળવાની પ્રાર્થના કરવાનો પૂર્ણ પ્રસંગ આવ્યો. તેમના સ્વપ્નમાં નહોતું કે અહાવું તોફાન થશે પણ હવેજ રક્ષણ ન થાય તો સદનંતર કુળનોજ એટલે દ્વીપનો-તેમના તો દેશનોજ જાણે નાશ થવાનો. તેથી તમામ રાણીને ઘેરી વળીને પોતાની પ્રજાને ઉગારવા, પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળવા તે મહારાજ કુમાર ત્યાં હાજરજ છે. તેના ઉપયોગ એન અવસરે કરવા કરગર કરી.

રાણી પ્રથમ તો રાજ્યના રહેવાના સ્થાનમાં ગઈ પણ ત્યાં તેમને ન દીઠા, ને ડોરશી-યોએ તો કકડાણ કરી મૂક્યું. તેથી તેણી પાટવી પાસે ગઈ. પ્રતિજ્ઞા પણ તેને લગ્નને હતી ને તેજ કયા યદ્યાપિ તેને કંઈક જાણ હતી પણ આ વખત ખાસ કહી. તેવુંજ તેણે જાણ્યું કે, “ જો એ લોકોનું રક્ષણ હું ન કરું તો તને મુખ ન દેખાડું ” માત્ર તેમનાપર આક્રમ છે ને તે માર્યા જાય છે એટલીજ વાત રાણી કુમારે જાણી ને પોતે રક્ષણ કરવું એજ વાત ઊપર આણી. ઉતાવળ એટલી બધી કરવાની હતી કે વધુ જાણવાનો અવકાશ નહોતો. વધુ જાણવા પ્રથમથીજ બંધાએલી રાણીને તેને લીધે તેના પુત્રને જરૂરતપણ નહોતી. તે શસ્ત્ર સજ સઘ સજ થયો. તે ખાસ મંડળી તેને ક્ષણે કેમ છોડે ! સપાટામાં સમુદ્ર તટ તરફ ધસ્યો, લોકો સાબાશી દેવા લાગ્યા કે બાપ વાંસેજ દીકરો પણ પહોંચ્યો. બાપે પણ અતિ ઉતાવળથી શત્રુઓને નાવડામાં ચઢવા દેતાં પહેલાં પકડી પાડી ઘેરી લીધા હતા ને તેને હજી ઝાઝી વાર નથી થઈ ત્યાં તેમને બચાવવા ત્યાં પુત્ર પહોંચ્યો હવે પોતાની સ્થિતિ સમજાવ્યો. પ્રથમ પિતાનેજ પ્રાર્થના કરવા ક્ષમા કરાવવા ધાર્યું તે નહોતો જાણ્યો કે તે વળી તેના પણ પહેલાં પ્રતિજ્ઞા લઈ બેઠા છે કે, કુળને પુરતું શાસન કરવું નહીં તો પ્રણ પાંદરવા થોડા વખતમાં થોડી વાતમાંજ બેઠાને પોતાની સ્થિતિ સમજાવશે.

પિતાએ પ્રથમ પુત્રને પોતાની જ પાસે આવેલો જોઈ મનથી પોતાની રહાયે જ અથવા પોતાની પેઠે જ પુરવાશીની રહાયે જ આવેલો માની કહ્યું.

“ ત્યારે આવવા અવશ્ય નહોતી ” તે કહી જંગલીઆથી યુદ્ધ કર્યું નથી. ” તે સમજી ચૂક્યો હતો, પિતાની ભૂલ લાગવી ને પોતાની પ્રતિજ્ઞા સમજાવી અગત્યની વાત હતી. તેથી તેણે વાતમાં જ વાત ચલાવીને પોતાની ઇચ્છા બતાવી તેણે કહ્યું.

“ જંગલીનાપર જંગલી થયું જ શું કામ ? ને તેમાં પણ શરણાગતોપર ” ! પિતાએ આશ્ચર્ય પામી પ્રશ્ન કર્યો “ કોના શરણાગતોપર ! ” પુત્રે કહ્યું “ મહારા ” પિતાએ વધુ આશ્ચર્યતાથી પૂછ્યું “ શીરતે ? ” ટુંકામાં જ પ્રશ્નોત્તર આપ્યા “ મહારી માતા દ્વારા ” રાજાએ કાંક અટકળ બીજી રીતે કરી, છેવટ પોતાનો હરાવ પ્રથમ જ કહ્યો. “ તે ન બને મહારી પ્રતિજ્ઞા તેમને મારવાની છે. ”

પુત્ર હવે સમજ્યો કે માંમલો કહ્યું છે તે ડોંચ નહીં-ડોંચો નહીં. ધૈર્યથી બોલ્યો. “ મહારી પ્રતિજ્ઞા તેમને ઉગારવાની છે ” પિતાએ જરા તપી કહ્યું “ તે પૂરી નહીં પડે ! ” પુત્રે હાંપેટે જવાબ દીધો. “ આગળથી કેમ કહી શકાય ! ” પિતા, પુત્રની આંખ સમજ્યો ને બોલ્યો “ પિતા રહામો પુત્ર થશે ! ” તેણે ઉત્તર આપ્યો. નહીં, પ્રતિજ્ઞા રહામે પ્રતિજ્ઞા ! પિતાએ વધુ દલીલ કલ્પનાથી કરી, “ મહારી પ્રતિજ્ઞા નવી છે. મહારા કર્યા ઉપરાન્ત કરાયનહીં ”

પુત્રે વધારે રહસ્ય ઉઘાડ્યું. “ આપની પ્રતિજ્ઞા નવી છે મહારી માતાની કથા જાણ્યા. પહેલ કરી છે. તેણે સભ્ય ધીરથી કહ્યું “ આપ પૂરું સમજ્યા નથી ” હવે પિતાએ ચોખ્ખું કહ્યું. કહી નહીં ને આજ તું મહારા રહામું કેમ બોલે છે ! તેણે ચોખ્ખો હરાવ સંભળાવ્યો. “ કદાચ રહામું લઢવું પણ પડશે. કારણ ધર્મપાશ આવ્યો છે. ” હવે ટુંકામાં ન પતાવતાં તેણે તમામ કથા માંડીને કહી પણ તે બહુજ મોટી હતી.

રાણીને ખરી વાતની ખબર પડી કે, મહારાજાજ તે લોકોને મારવા ગયા છે. જેને ઉગારવા પોતાની પૂર્વની પ્રતિજ્ઞાને પુત્રને મોકલ્યો છે. તેથી તે જગે એક દમ પાલખીમાં બેસી પહોંચી. પુત્રવધુ પણ સમજી કે પતિ ધર્મપાશમાં ફસ્યા છે. તે શુંએ થશે ! એટલે તે પણ આતુર બિરે લાંજ પુઠે આવી પહોંચી. જનમંડળમાં ખરી વાત પલકમાં પ્રખ્યાત થઈ ગઈ. હવે શું થશે એ વાત વિચાર જેવી થઈ પડી. ભગવાન ભોગ સાથે મંડપમાં, પુન્નરીયો કેટલાક મૃત્યુપ્રાય આમ તેમ પડેલા જનમંડળ ઠાંક કુમાર ભણી, શેષ રાજા તરફ. ચોરો તો જેમ નસાય તેમ નાસતા ને છુપાવામાં. પણ તેમની વૃદ્ધ માતાઓ મહારાણી પાસેજ આડી હતી. કારણ ખરું વચન તેમનું તેમને હતું. મહારાજાએ બધું જોઈ જાણી વિચારવમળમાં કે આ આણધારી પીડા ક્યાં આવી પડી ? થોડીવાર સહુ ચૂપ રહ્યાં પણ પછી ! પિતા પુત્રે શું કરવું ! મહારાણીએ પતિ પુત્રને શું ઉચરવું ! સાંસ્વપ્રતિજ્ઞા પાળવા છેવટ દ્રઢ રહ્યા. તેમાં પિતાપુત્રે લઢવાનું હતું. એક મરેતો પણ બીજે પુઠે મૃત્યુજ માંગવાનું હતું. તેને અનુસારજ સાસુ વહુની સ્થિતિ હતી. વચલા જનોએ અનેક વેવલાં કર્યાં પણ બેઠી પોતાના પણમાં દ્રઢ રહ્યા. માતાની સ્થિતિ ઘણી કઠંગી આ વેળા થઈ, તે જન્મથી કઠંગી હતી પણ પાઘડીનો વળ છેડે આવે તેમ મહાશ્રમે મેળવેલ પતિનો અથરા પુત્રનો વિનાશ થવાનું કારણ પોતાનુંજ વચન થાય એવી વેળા આવી પડી !

થોડી વાર બેઝી ધમરાયા—વિચારમાં પડ્યા ધુંચવાયા. પણ જેમ જાંડા ઉતરતા ગયા તેમ ધુંચવણ વધુજ લાગી. રાજ્યએ પ્રતિજ્ઞા કર્યા પછી પાછા ફરવું ને તે વળી પુત્ર રહામે આવ્યો માટે ! એ વાત બારે થઈ પડી. પુત્ર અપરાધિયોના રહાયી થાય તો તેને મારવો એ પડે ! પાંડવોએ દ્રોણચરણે, ભીષ્મપિતા દાદાને ધર્મયુદ્ધમાં છોડ્યા નહોતા તેવી જ હાલત પુત્રની હતી. દ્રોણવાશીયો વ્યાજખી છે કે ગેર વ્યાજખી ? એ પ્રશ્નજ તેને માટે નહોતો. તેતો શરણે આવ્યાને ઉગારવાજ જોઈએ. એવી માતાની વર્ષોની પ્રમળ પ્રતિજ્ઞા તે સપુત્રે ઉપાડી છતાં હવે પાછી મુકે ! ભીષ્મ દ્રોણ ક્યાં દૂરોચિનાદિનો અપરાધ નહોતા જાણતા ! પણ પ્રભુ રહામા પણ થયા. ક્ષત્રીને શરણાગત રક્ષણપરેવું છે. ને તે બેઝીને રક્ષણ કરવાનું તે શરણાગતનું જ હતું. ને તે માટે પ્રમળ પ્રતિજ્ઞા તે પ્રખ્યાત પણ થઈ ચૂકી હતી. એટલે હવે તો વધુ સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા મુકા મરણ ભીતિને અલગ કરી યુદ્ધ આરંભવું જ જોઈએ. માતા અથવા પુત્રવધુ જેને હીરસે આવે તેણે સહગમન કરવા તૈયારી કરી રાખવી જ જોઈએ. બેઝી જોડા એક દુનિયામાં સાથે રહી નહીં શકે તેમ બેઝી માટે બે એ વાત વિશે પણ તેમને શંકા નહોતી જે મરશે તે સ્વર્ગે સંચરશે એમ દ્રઢ માન્યતા હતી. છેવટ બેઝી રહામાં તૈયાર થયા. મંડળીમાં હાહાકાર થયો. લોકો જેમ વારવા લાગ્યા તેમ બેઝી વધુ મમને વઢ્યા. “ દ્રોણને માટે કોણ મરાય છે ! ” એમ સહુ બોલતાં હતાં પણ તેમાં કોઈનું કાંઈ ચાલે તેમ હતું નહીં. બેઝી વીર સજ થયા. નિયત કરેલ રણમિમાં આવી ખડા થયા. સૌ જોનારનાં હૃદય ધડકવા લાગ્યાં. બેઝી વીરપતિઓએ પોત પોતાના પતિને પુણ વધાવ્યા. ને પ્રથમ પુત્રે પિતાની આજ્ઞા યુદ્ધારંભ કરવા માગી ને પછી માતાને પગે લાગી તેની આશીર્વાદ માગી તે વેળા તે બાઈની સ્થિતિ દયનીય થઈ પડી. અઘાપિ ધૈર્ય રાખ્યા છતાં ખરી વેળા તે ખરીજ ધમરાણી ! શું પતિને મારવા પુત્રને હા પાડે ! શું પુત્રને મારતા પતિને આશિર્વાદ દે ! આ પ્રશ્નગતું મન પાછું પોતાનું જ વચન. વગર વિચાર્યું પણ કેમ કહેવાય ? તે આવી મૃત્યુપાશરૂપ થશે એવી તેને સ્વપ્ને : પણ કલ્પના ક્યાંથી આવે ! તે વધુ વિચારતાં બેઝી વીરને મરવા સજ થયેલાજ દેખા કંપી ! ભ્રમિત થઈ બોલી ઉઠી હા ! દેવ ! છેવટ આ આવ્યું ! હું કૃત્યા હરી ? કુળસંહારીણી ! ધર્મ નિમિત્ત પણ વિનાશનો હેતુ ! પિતાને માયાં પુઠે પુત્ર રાજ્ય કરશે ! પુત્ર મુઆ પુઠે પિતા રાજ્ય કરશે ! જે જીવશે તેને સાર સદા ઉદાશ સ્થિતિ ને વનવાસજ આવી પડ્યો ! ગયું સર્વસ્વ ગયું. પલકમાં પલકયું ! તે કોને કહે ! કેવો બેઝી બગડ્યો ! તે સાંભર્યા ! સ્વામી જગતપિતા પુજ્ય પ્રભુ ત્હારે ધીમે ત્હારી રહામે આ પરણામ ! હા ! હરી ! કહી તે ધરણીપર ઢળી પડી. સુધસાનમાં આવતાં પણ ભગવાનમાંથી મન ન કાઢવું, તેણે સાચી આર્તિ આવી પડવાથી સાચી શરણાગતિ સાચા સમર્થ સ્વામીની કરી તેજ સ્વામી. તેજ સ્વામીની કરી, જે પાલખીમાં ખીરાજ્યા હતા તે મોહની વેશને જ તેણે વિનય, દુગદીએ કૃષ્ણને, ગજેન્દ્રે શ્રીહરીને તેમજ ખરી આર્તિથી સ્મરીને ખૂબ દીવી કે પ્રમળ પરચો થયો. એજ સુતરુમય પાલખી જેને ઉચકનાર સુવર્ણ લાકડાના પુરષો દેખાતા હતા તેમનામાં ચેતન આવ્યું ને તે પાલખી જાપાડી આલ્યા. દીનનાયકું આપત્તિના સખા પૂરા પ્રકટ થયા. પોતાનું પાલખીનું, વાહકનું દીગ્વપણું પ્રકટ કર્યું. મોહની તે ખરેજ મોહની દેખાઈ, હાથમાં કળશને

પ્યાલી તે ખરે જ અમૃતની થઈ ગઈ દેખાઈ. આજુ બાજુ પડેલ અર્ચકોપર તેની છાંટ ધ્રુવાર તેણે પાડી કે તે આજસ મોડી ઉઠા થયા ને માથુ કહો કે પિતાજી કહો તેમનાં, તેમના પા-
ર્થદ, તેમનાં વાહન, તેમના વાહકના દીવ્ય દર્શન થતાં જ તે દંગ થઈ ગયા ! સ્તાંભી ગયા!

પ્રભુ સાર ભલે કપાયા એમ જ તેમણે માન્યું. પોતા માટે વાનરસેના કપાઈ તેને ઈન્દ્ર દ્વારા અમૃત વરસાવી ઉભી કરી હજારોને સજીવન કર્યાં તેને સાતને જીવાડવા શું મોટી વાત હતી ! જગતને પ્રલયાવસ્થામાંથી સંકલ્પથી ઉભું કરે છે, નવાં દેહમાં ધરે છે તેને આ લીલા તે કેવડી ! ને દેવી ! અર્ચકોને સઘ આજ્ઞા થઈ કે ચાલો પિતા પુત્ર પાસે. તેમને પડેલ તૃટી ગયો. દીવ્ય દ્રષ્ટી થઈ ગઈ. તે પ્રભુપર બલિહાર જ ગયા. છત્ર ચામર છડી સાથે સ્વારી સપાટામાં રણભૂમિ પાસે આવી પહોંચી. લાકડાના વાહક જ વડન કરી રહ્યા હતા. એ તો સૈના જ જોવામાં એક સરખું આવ્યું ! રમા દેવીની દ્રષ્ટી તો મંદિર બળી હતી જ. પ્રથમ તેણીને જ સૂર્ય છતાં તેને ઢાંકી દે તેવું દીવ્ય તેજ તે દીશાથી આવતું દરથી જ દેખાયું ! પ્રથમ ત્રાન્તિ પછી સ્વપ્ન કલ્પનું પણ તે સત્ય. પરમસત્યજ હતું. સૌ જોઈ શકે એવી રીતે સ્વારી સમીપ આવી. સૈનું લક્ષ તે તરફ ગયું, સૈનાં ચિત્ત ચોરાઈ જ ગયાં. બધાં જ ખીણું બધું બૂલી ગયાં, તેમાં તક્લીન થયાં. સૌજ રહ્યામાં ખેંચાયાં, પાદમાં પડ્યાં. તેવા જ વાહકોના મુખમાંથી “શાન્તિ ! શાન્તિ !! શાન્તિ !!!” ના મંગળ ધ્વની નિકળ્યા તે સૈમાં સઘ શાન્તિ રંગે રંગ વ્યાપીજ ગઈ. કળ્યાનું કારણ રહ્યું જ નહી. કારણ અર્ચક જ જીવતા જણાયા ત્યાં ખૂતી કાને ગળીને ખોળવા ! તેમ જ તે ચોરોપર પણ આ પરચાએ એવી અસર કરીકે સઘ તમામ શૃંગાર પાછા લાવી શ્રી ચરણે ધરી થરથરી સ્તુતિ કરી રહ્યા. ફરી શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ ! હરિ ઝૂના ધાપ સાથે તેજ ફરી ગયું. વાહન જેવું વાહન બની ગયું તે સૌ મંડળનું ચિત્ત એક કુટુંબ જેવું જ થઈ ગયું. પછી શું ? આનંદ પૂર્વક ઉત્સ-
વની સમાપ્તિ થઈ તેનું વર્ણન કેમ કરી શકાય ! આપણાં પાત્રોના આનંદનું વર્ણન કરી શ-
કાય ! આથી વધારે હવે આખ્યાયિકા ચલાવવા પણ શું પ્રયોજન ! બે વાર કહેવાઈ ગયેલ છે તેજ અંત ત્રીજવાર ઈં શાન્તિ : શાન્તિ : શાન્તિ :

એકદમ ઉપસંહાર-હતિ.

લે. અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈષ્ણવ.

—વિવિધ સમાચાર.—

રૂ. ૧૨૦૦૦ નો બળદ.

સીતલ ખાતે ભરાયેલાં અલાશક્ષા-યુકોન-પેસીસીક પ્રદર્શનમાં એક બળદ આવ્યો છે. કહે છે કે તેની ઉંચાઈ ૧૧ ફીટ છે, ગરદનનો ઘેરાવો ૮૧ ફીટ અને ખરડા અને પેટનો ઘેરાવો ૬ ફીટનો છે. એ બળદનો મલિક એ બળદની કીંમત રૂ. ૧૨૦૦૦ લેતા પણ ના પાડે છે.

કનપૂરમાં એક એવી જાતનો રોગ ફાટી નીકળ્યો છે કે તાવ આવી ઉતરી ગયા પછી દરદીનું શરીર તદ્દન તાઢું પડી જઈ કંઈ પણ તકલીફ નહીં પડતાં મરણ પામે છે.

ન્યુઝીલેન્ડ ખાતે વાઈકેટ જીલ્લામાં આવેલા કેમપ્રીડજ ગામના એક ખેડૂતને એક રાતે સ્વપ્ન આવ્યું હતું તેમાં તેણે એક માણસને ખૂન કરતો જોયો હતો ત્યાર પછી તપાસ કરતાં સ્વપ્નમાં જોવા પ્રમાણે એક ખેતરમાંના મકાનમાં ખૂન થયેલું પકડ્યું હતું.

એક પંડીતજીના બાર કલાકમાં શ્રીમદ્ભાગવતના ૧૮૦૦૦ શ્લોક વાંચી શકે છે.

જો—ધાતુપાતના કોઈ પણ દરદથી પીડાતા હો, મગજની નબળાઈ માટે ક્રિયાદ કરતા હો, ચાલતાં હાંફી રેતા હો, દરદોનાં દબાણને લીધે ના હિંમત બની ગયા હો અને રાંકપણામાંથી તથા નબળાપણામાંથી છૂટી હિંમતવાન, નિરોગ અને બળવાન બનવા માગતા હોતો—

આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ.

ઉપયોગમાં લેવાનું શરૂ કરો, કારણ કે એ ગોળીઓ સ્વપ્નમાં કે પેશાબમાં થતા ધાતુપાતને એકદમ અટકાવે છે. મગજની નબળાઈ મટાડી સ્મરણ શક્તિને વધારે છે, ધાતુપાત વગેરે કારણોથી લાગુ પડેલી નબળાઈને લીધે ઘડી ઘડી આવી પડતાં દરદોનાં દબાણને દૂર કરી શરીર તથા મનને પણ મજબૂત કરે છે અને કેડ, હાથ પગ, માથું તથા છાતીના દુઃખાવાને નાબુદ કરે છે. પુરૂષોને વીર્યના બગાડને લીધે તથા સ્ત્રીઓને રજના બગાડને લીધે જે વાંઝીયાંપણું લાગુ પડે છે તેને એ ગોળીઓ દૂર કરે છે. કેમકે વીર્ય તથા રજને સુધારવામાં આતંકનિગ્રહ ગોળીઓ એક ચોક્કસ ઇલાજ છે. લોહીને સુધારવામાં તથા વધારવામાં એ ગોળીઓની કીર્તિ જગ જાહેર છે. સારી રીતે સારાસાર સમજી શકનારાં ઘણાં કુશળ માણસો તેમજ ઘણાં વૈદ્યો અને ડાક્ટરો તરફથી આવા ઉમદા ગુણોને લીધે એ ગોળીઓ માટે ઊંચા અભિપ્રાયો જાહેર થયા છે.

કિંમત—ગોળી ૩૨ ની ડબ્બી ૧ નો રૂપિયો ૧ એક.

વૈદ્યશાસ્ત્રી, મણિરંકર ગોવિંદજી.

માલેક—આતંકનિગ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર—કાઠીયાવાડ.

શ્રી હરિ:

આનંદ માસિક પત્રના બીજા તથા ત્રીજા વર્ષમાં છપાઇ
બહાર પડેલ તેમાંથી જુદાં પાડી બંધાવેલ

ચોવીસ આખ્યાન.

પૂર્વરંગ સાથે.

લેખક.

અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈશ્રવ.

પ્રકાશક.

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

અધિપતિ-આનંદ. પાટણ-ગુજરાત.

(સદરહુ પુસ્તકમાં ૨૪ આખ્યાન નિચે પ્રમાણે છે.)

૧ શ્રી કર્દમ દેવહુતિ, ૨ હારમાળા, ૩ શ્રી પાંચડહૂત ૪
શ્રી તુલસીદાસજીને દર્શન, ૫ મીરાંબાઈ, ૬ ભક્તતાંત્રીચરિત્ર, ૭
વૃત્રાસુરવધ, ૮ શ્રી બોધજાળની ખારસ, ૯ શ્રી જમદેવ સ્વામી.
૧૦ જેમલ રાઠોડ, ૧૧ શ્રી તુકારામબાવા ને શીવાજી મહારાજ,
૧૨ શ્રી સેનાનાથ, ૧૩ ચંદ્રહાસ, ૧૪ દામાજી, ૧૫ એકનાથ
સ્વામી, ૧૬ તુકારામ અને વિઠોબા, ૧૭ મોસાળું, ૧૮ શ્રી નામ
દેવ, ૧૯ શ્રી મુસસેદ્દી, ૨૦ શ્રી મુરારીદાસ ને શ્રી ગોપાળદાસ,
૨૧ વારમુખીનો મુગટ, ૨૨ કામધ્વજની કથા. ૨૩ શ્રી હરીદાસજી,
૨૪ શ્રી સિંહકિશોરજી.

અમદાવાદ.

શ્રી “સત્યવિજય” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. ગીરધરલાલ
હકમચંદે છાપેલાં.

કિંમત રૂ. ૧—૧૨—૦

શ્રી હરિ:

આનંદ માસિક પત્રના બીજા તથા ત્રીજા વર્ષમાં છપાઇ
બહાર પડેલ તેમાંથી જુદાં પાડી બંધાવેલ

ચોવીસ આખ્યાન.

પૂર્વરંગ સાથે.

લેખક.

અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈશ્રવ.

પ્રકાશક.

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

અધિપતિ-આનંદ. પાટણ-ગુજરાત.

(સદરહુ પુસ્તકમાં ૨૪ આખ્યાન નિચે પ્રમાણે છે.)

૧ શ્રી કર્દમ દેવહુતિ, ૨ હારમાળા, ૩ શ્રી પાંચડૂત ૪
શ્રી તુલસીદાસજીને દર્શન, ૫ મીરાંબાઈ, ૬ ભક્તતાંત્રીરેણું, ૭
વૃત્રામુરવધ, ૮ શ્રી બોધજાળની ખારસ, ૯ શ્રી જગદેવ સ્વામી.
૧૦ જેમલ રાઠોડ, ૧૧ શ્રી તુકારામખાવા ને શીવાજી મહારાજ,
૧૨ શ્રી સેનાનાથ, ૧૩ ચંદ્રહાસ, ૧૪ દામાજી, ૧૫ એકનાથ
સ્વામી, ૧૬ તુકારામ અને વિઠોબા, ૧૭ મોસાળું, ૧૮ શ્રી નામ
દેવ, ૧૯ શ્રી મુસસીદેવ, ૨૦ શ્રી મુરારીદાસ ને શ્રી ગોપાળદાસ,
૨૧ વારમુખીનો મુગટ, ૨૨ કામદેવજીની કથા. ૨૩ શ્રી હરીદાસજી,
૨૪ શ્રી સિંહકિશોરજી.

અમદાવાદ.

શ્રી “સત્યવિજય” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. ગીરધરલાલ
હકમચંદે છાપેલાં.

કિંમત રૂ. ૧—૧૨—૦

વિજ્ઞાપિત્ર.

શ્રીયુત અનંતપ્રસાદ ત્રીકમલાલ વૈષ્ણવકૃત નિચેનાં પુસ્તકો અમ્હારી આનંદ ઓરીસમાંથી વી. પી. દ્વારા મળી શકશે. પોષ્ટખર્ચ જુદો.

પુસ્તકનું નામ	કિંમત.	રૂ. આ. પા.
શ્રીમદ્ વાલ્મિકિ રામાયણ (પદ્યમાં)	...	૩-૦-૦
શ્રીમદ્ મહાભારત (પદ્યમાં)	...	૨-૧૨-૦
શ્રીમદ્ ભાગવત દશમસ્કંધ (પદ્યમાં)	...	૧-૮-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા (પદ્ય અર્થ વિવેચન સાથે)	...	૧-૪-૦
ઉપનિષદાર્થ (અર્થ વિવેચન સાથે)	...	૧-૮-૦
મહા યાત્રા વિલાસ	...	૦-૮-૦
શ્રી રંગનાથ સ્વામીકા પદ્યસંગ્રહ (હીંદી)	...	૦-૮-૦
ધ્યાનમાળા	...	૦-૪-૦
ગાનમાળા (બીજી આવૃત્તિ)	...	૦-૪-૦
જુગલ ગાનમાળા (,,)	...	૦-૪-૦
સદુપદેશક રત્નમાળા. (,,)	...	૦-૪-૦
ગુ. સ્તોત્ર રત્નાવલી (,,)	...	૦-૪-૦
પ્રાર્થના રત્નમાળા (,,)	...	૦-૪-૦
દીપમાળા (,,)	...	૦-૪-૦
જીતાંતે (,,)	...	૦-૨-૦
ભેટમાળા.	...	૦ ૪-૦
પદ્યપંક્તિ	...	૦-૪-૦
પ્રપન્નાર્થમાળા	...	૦-૪-૦
વિશ્વતુસહસ્ર નામ અથવા ભગવદ્ ગુણદર્પણ	...	૦-૮-૦
પ્રપન્નપ્રિય સ્તોત્રરત્નાવળી	...	૦-૨-૦
ગુરુપરંપરા પ્રભાવ	...	૦-૨-૦
શ્રીનાથમાળા	...	૦-૪-૦
શ્રી વિરક્તનાથમાળા	...	૦-૪-૦
શ્રી વેંકટનાથમાળા	...	૦-૪-૦
પ્રપન્નપ્રિય પરિચયી	...	૦-૨-૦
અદ્વૈત વિવેચન	...	૧-૦-૦
રાણકદેવી (નોવેલ)	...	૧-૦-૦
દ્વિમત વિજયનાટક	...	૦-૧૨-૦
સત્યરિત્ર	...	૦-૪-૦
લેરાવર વિનોદ	...	૦-૪-૦
ચોવિમ આખ્યાન	...	૧-૧૨-૦
આનંદ ત્રણ અવતાર એટલે પહેલું બીજું ને ત્રીજું વર્ષ	...	૬-૦-૦
દરેક વર્ષના બબ્બે રૂપિયા ચોથું વર્ષ સપ્ટેમ્બર સં ૧૯૦૯ થી શરૂ.		
રામાનુજ સ્તોત્ર	...	૦-૧-૦

પાટણ-ગુજરાત.

દશરથલાલ ગંગારામ વ્યાસ.

અધિપતિ-આનંદ-પત્ર.

विज्ञप्तिपत्र.

श्रीवृत्त अनन्तप्रसाद श्रीकमलाल वैष्णवकृत निवेदनां पुस्तके अभि-
नी आनन्द मोदीसभांशी वी. पी. द्वारा भणी शक्य. पाठ्यमर्थे अत्र.

पुस्तकनुं नाम	दिग्भूत.	रु. आ. पा.
श्रीमद् वाष्मिकि रामायण (पद्यभां)	...	३-०-०
श्रीमद् महाभारत (पद्यभां)	...	२-१२-०
श्रीमद् भागवत दशमस्कन्ध (पद्यभां)	...	१-८-०
श्रीमद् भागवद्गीता (पद्य अर्थ विवेचन साथे)	...	१-४-०
विपनिषद्ग्रंथ (अर्थ विवेचन साथे)	...	१-८-०
महा यात्रा विलास	...	०-८-०
श्री रंगनाथ स्वामीका पद्यसंग्रह (छंदी)	...	०-८-०
भ्यानभाषा	...	०-४-०
गानभाषा (श्रीछ आरति)	...	०-४-०
शुभल गानभाषा (")	...	०-४-०
सुदुर्पदेशक रत्नभाषा (")	...	०-४-०
शु. स्तोत्र रत्नावली (")	...	०-४-०
आर्यना रत्नभाषा (")	...	०-४-०
दीपभाषा (")	...	०-४-०
छतते (")	...	०-४-०
भेटभाषा.	...	०-४-०
पद्यपंक्ति	...	०-४-०
प्रपन्नार्थभाषा	...	०-४-०
विन्दुसदस नाम अथवा भागवद् शुभदुर्पण	...	०-४-०
प्रपन्नप्रिय स्तोत्ररत्नावली	...	०-४-०
गुरुपरंपरा प्रभाव	...	०-४-०
श्रीनाथभाषा	...	०-४-०
श्री विठ्ठलनाथभाषा	...	०-४-०
श्री वेङ्कटनाथभाषा	...	०-४-०
प्रपन्नप्रिय पवित्रार्थ	...	०-४-०
अद्वैत विवेचन	...	१-०-०
राजकुंदी (नोवेस)	...	१-०-०
दिग्भूत विजयनाटक	...	०-१२-०
सत्यद्वि	...	०-४-०
जेशवर विनोद	...	०-४-०
शोविम आभ्यास	...	१-१२-०
आनन्द वरुण अवतार अटले पहलुं जीवुं ने त्रीवुं वर्ष	...	१-०-०

हरक वर्षना अण्णे इपिआ शोयुं वर्ष सपटम्बर स १८०६ थी शर.

शमानुज जोत ... ०-१-०

पाठ्य—शुभरात. } दशरथलाल गंगाराम व्यास.

अधिपति—आनन्द—पत्र.

